

NYIKOLAJ IVANOVICS BUHARIN

Töprengések a szocializmusról

NYIKOLAJ IVANOVICS BUHARIN

Töprengések a szocializmusról

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ/1988

Válogatta és az utószót írta: KUN MIKLÓS

Fordította: BAKOS KÁROLY, B. FÜLÖP ÁGNES, MIHALIK ISTVÁN,
SZABÓ LÁSZLÓ ZSOLT, SZABÓ TIBOR

A fordítást az eredetivel egybevetette: SZABÓ MAGDOLNA

ISBN 963 09 3356 X

© Kun Miklós, 1988

© Hungarian translation Bakos Károly, B. Fülöp Ágnes, Mihalik István,
Szabó László Zsolt, Szabó Tibor, 1988

(4602)

Tartalom

A szakszervezetek és feladataik	7
Lenin elvtárs, a forradalom teoretikusa	21
A gazdaságpolitika új irányvonala	25
Burzsoá forradalom és proletárforradalom	34
A marxista Lenin	54
A szocializmushoz vezető út és a munkás-paraszt szövetség	86
Egy közgazdász megjegyzései	162
Lenin politikai végrendelete	187
Utószó	205
Jegyzetek	231

A szakszervezetek és feladataik¹

Eltársak, most a szakszervezetek és feladataik kérdése az egyik legégetőbb kérdés, s már előre elnézést kérek a kongresszustól, mert a szakszervezetekről és feladataikról szóló beszámolómban a konkrét gyakorlati szervezeti problémákon kívül egy sor általános jellegű kérdést is érintenem kell, vagyis, mint Lenin elvtárs nagyon helyesen mondta, vissza kell rájuk térnem. Ennek nem az a magyarázata, hogy az elvet védelmezem, hanem a beszámoló jellegéből, éppen abból fakad, hogy az utóbbi időben, ahogy ezt a szakszervezeti mozgalomról az utóbbi hónapokban és hetekben folytatott viták mutatták, az, amit kommunista gyakorlatunkban már abszolút elfogadottnak tekintettünk, éppen most bizonyos mértékben módosul, és a két szakszervezeti kongresszuson² vitathatatlannak elfogadott tételek, pártunk közvetlen eszmei befolyására elfogadott tételek az utóbbi időben számos kétséget váltottak ki. Érthető, miért alakult így. Azért, mert a szovjetköztársaságban megváltozott az általános konjunktúra, kolosszális, hatalmas munkafeladatok kerültek napirendre, közvetlenül át kellett térnünk a munka militarizálására, az adminisztratív-termelési apparátus alsóbb szintjein át kellett térnünk az egyszemélyi vezetésre, mert mindazok az új utak, amelyeket most felvázolunk, kitűzünk és most hivatalosan rögzítünk, feltétlenül bizonyos ingadozásokat váltanak ki különösen a szakszervezeti mozgalomban dolgozó elvtársak között, másrészt pedig azok között az elvtársak között, akik a munkafeladatok kitűzése során különösen élesen érzékelték az új irányvonal szükségességét általában. Természetesen, amikor új feladatok jelennek meg és az egész kérdésfelvetést illetően bizonyos új elvi változás körvonalazódik, érthető, hogy ilyenkor bizonyos szélsőséges nézetek alakulnak ki, amelyek végletességük miatt elfogadhatatlanok a dolgok állásának reális számbavételére.

Ezt a megállapítást a szakszervezeti vita is alátámaszthatja.

Egyfelől a szakszervezeti vezetők közül elkülönült az elvtársaknak egy, igaz jelentéktelen, de elég energikus csoportja, amely a munka mili-

tarizálásának kísérletében és az egyszemélyi vezetés bevezetésében egyfajta, a szakszervezetek jogai és szabadsága ellen irányuló merényletet lát, és ezért, válaszul, védekezésképpen, elméletileg kezdte védelmezni azt az álláspontot, amely már szakított a szakszervezetek szerepéről hozott korábbi határozatokkal. Ezt a csoportot saját jelszavával jellemezhetnénk: „minden jogot a szakszervezeteknek”. Különböző elvtársak voltak a szószólói, például Larin³ elvtárs. Ő azt a nézetet fejtette ki, hogy a szakszervezeteknek és egyesülésüknek – a Szakszervezetek Központi Tanácsának – kell végső soron felváltaniuk a Népbiztosok Tanácsát. Sljapnyikov⁴ elvtárs téziseiben azt fogalmazta meg, hogy a termelés, a gazdasági viszonyok terén minden jogot és minden funkciót a szakszervezeteknek kell teljes egészében átadni.

Ez a két árnyalata annak a szélsőséges szárnynak, amely szerint a szakszervezetek szervezete olyan önmagában véve jelentős egység, amely háttérbe szorítja a munkásosztály összes többi szervezetét. Másfelől, az ellenkező áramlat kritikátlanul elfogadta a katonai módszereket és, nem számolva az ipar sajátosságaival, teljes egészében átvette azokat. Ez az áramlat a másik végletbe esett. Ezt a végletet a „le a szakszervezetekkel” jelszóval lehetne jellemezni. Ilyen irányzat figyelhető meg részben néhány katona elvtársnál, akik kiadták a jelszót, hogy a szakszervezetek olyan szervezetek, amelyek eljátszották hasznos szerepüket, s most a Szovjet-Oroszország előtt álló, a munka militarizálásával kapcsolatos gazdasági feladatok idején, szükségszerűen el kell tűnniük, el kell vesztetniük mindenféle jelentőségüket és más, elvileg kiváló, teljesen más elven felépített szervezettel kell helyettesíteni.

E szélsőséges nézetek között egész sor árnyalat létezett. Így szükségesé vált, hogy a pártkongresszuson ne csak a kisebb és másodlagos szervezeti kérdésekre vonatkozóan fogalmazzunk meg szilárd irányvonalat, hanem a szakszervezeti mozgalomra, a proletárdiktatúra időszakában betöltött szerepére és feladataira nézve is határozzuk meg az alapvető kiinduló nézetet.

Még egy apró megjegyzés. Mi itt, a kongresszuson tanúi voltunk annak, hogy egyik elvtársunk, Polidorov elvtárs, kijelentette: felül kell vizsgálnunk programunk szakszervezetekkel foglalkozó pontját.⁵

Láthatják, bizonyos általános jellegű elméleti zűrzavar keletkezett, és ezért, remélem, nem neheztelnek majd rám, ha beszámolóm első részét az elméleti elemzésnek szentelem, a szónak nem a rossz, hanem a jó értelmében véve, azaz a szakszervezeti mozgalom jelenlegi, a proletárdiktatúra időszakában felmerülő általános kérdései és általános feladatai megmagyarázásának. Soha nem tenném ezt, ha nem lenne nálunk káosz az általános kérdések megítélésében. Mivel vannak olyan elvtársak, akik azt mondják: felül kell vizsgálnunk a programpontot, és teljesen világos,

hogy a szakszervezeti mozgalomra vonatkozó nézetek bomlasztása folyik nálunk, és határozott irányvonalat kell követnünk.

Három fő kérdéscsoport van, amely a szakszervezeti mozgalmat érinti. Először, hogyan változott a szakszervezetek funkciója a proletárdiktatúra időszakában; másodsor, milyen jellegűek azok az általános feladatok, amelyek a proletárdiktatúra időszakában a szakszervezetek előtt állnak; és harmadszor, milyen a viszony a szakszervezetek és a többi szervezet között, elsősorban a szovjethatalom és pártunk között, a proletárdiktatúra időszakában. A három kérdésre adott válasz a következő, s ebből, mint szilárdan lefektetett tételből, kell kiindulnunk: addig, amíg a tőkés rendszerben a szakszervezetek a munkásosztálynak az uralkodó tőkés rendszer ellen küzdő harci szervezetei voltak, végső soron a munkásosztály olyan szervezetei, amelyek ezt a harcot elsősorban gazdasági téren folytatják, átviszik politikai térre is és a munkásosztály pártjával együtt küzdenek a tőkés rend megdöntéséért – a proletárdiktatúra korszakában a szakszervezeteknek szükségszerűen az uralkodó osztály szervévé kell válnia. Mivel a szervezet tevékenységének kezdeti szakaszában elsősorban közvetlenül – ezt szeretném aláhúzni –, közvetlenül a gazdasági szférához kötődött, ezért teljesen természetes, hogy sok minden megváltozott a szakszervezetek szerepének funkcionális módosulása következtében, mert a munkásosztály minden szervezete a tőkések uralkodó osztálya ellen küzdő harci szervezetből az uralkodó munkásosztály szervezetévé vált, s ennek természetesen a szakszervezetekre is hatással kellett lennie, mégpedig abban a vonatkozásban, hogy fő és alapvető feladatuk a proletárdiktatúra korszakában szükségszerűen a gazdasági-szervező funkció lett a nevelő funkció mellett, miközben ennek a nevelő funkciónak bizonyos változásokon kellett keresztül mennie. A tőkés korszakban, amikor a munkásosztály elnyomott és a tőkés rend ellen küzdő osztály, a szakszervezetek nevelő funkciója abban áll, hogy a munkásosztályt a tőkés rend elleni harcra nevelje. A proletárdiktatúra korszakában ez a nevelő funkció átalakul a munkásosztályt a gazdasági-szervező tevékenységre és általában a kommunizmus építésére nevelő funkcióvá.

A harmadik kérdéscsoport a szakszervezet és a párt viszonyát érinti. Ebben a kérdésben már a tőkés korszakban különféle áramlatok léteztek a szociáldemokrata gondolkodáson – korábban mi is szociáldemokraták voltunk –, és többek között a marxista gondolkodáson belül. Amikor a szociáldemokrácia opportunistá irányzata merev határvonalat húzott a gazdasági és a politikai harc közé, ami elméletileg helytelen, mi azt hangoztattuk, hogy a gazdasági harc végül politikai harccá alakul át! Ebből az következett, hogy a munkásosztály politikai pártjának meg kell teremteni a szervezeti kapcsolatot az egész szakszervezeti mozgalommal és irányítania kell azt. A tőkés korszaknak ezek a nézeteltérései, sajátos jelle-

get öltve, új alapon reprodukálódnak a proletárdiktatúra időszakában is. Ez a jelleg a következő: a szakszervezetek független, a munkásosztály politikai szervezeteivel, azaz a szovjethatalommal és a kommunista párttal szembeállított szervezetek lesznek-e? Mint ahogy a mensevikek oportunista pártja a tőkés korszakban a szakszervezetek teljes függetlenségének álláspontján állt, a mensevikek a proletárdiktatúra időszakában is ugyanúgy a szakszervezeti mozgalom függetlenségének, azaz a szovjet-államtól elszigetelt és a szovjetállammal szembeállított szakszervezeti mozgalom álláspontján állnak.

Általánosságban így jellemezhetők azok a kérdések, amelyeket elemeznünk kell, azok a különösen fontos kérdések, amelyek meghatározzák ennek vagy annak a részkérdésnek az eldöntését, mert az, ahogy ezt a három alapvető kérdést eldöntik, előre meg fogja határozni az összes részkérdés és alkérdés eldöntését.

Szeretnék megállni egy pontnál – a szakszervezetek és a szovjetek kölcsönös viszonyánál, a munkásosztály szakszervezete és a szovjetállam közötti viszonynál. Mit képvisel a szovjetállam és hogyan kell hozzá viszonyulniuk a szakszervezeteknek? A szovjetállam a munkások szervezete. Mivel még a burzsoá ideológia fogságában vagyunk, e burzsoá ideológia maradványai gyakran megrekednek a világosan gondolkodó elvtársak fejében. Az állam, a burzsoá ideológusok tanítása szerint, nem jelentett tiszta osztályerőt. A régi államot szétzúztuk és felépítettük a szovjetállam új apparátusát. A szovjetállam a munkásszervezetek egyik formája, ugyanolyan munkásszervezet, mint a többi, mint a szakszervezetek. De nem azonos a szakszervezetekkel. Mi ez a különbség, és olyan-e ez a különbség, ami a szovjetállamot a szakszervezeteknél kevésbé munkás jellegűvé teszi? Állítom, hogy ilyen jellegű különbség nincs. Ha néhány elvtárs úgy gondolja, a szovjethatalommal különbözik a szakszervezetektől, hogy munkás-paraszt szervezet, míg a szakszervezetek tisztán munkásszervezetek, akkor az a szétválasztás helytelen. Nálunk jelenleg a munkásosztály diktatúrája érvényesül. Mindazok, akik látják és értik az életet, nem fognak ebben kételkedni; nálunk a munkásosztály diktatúrája a parasztság egyre szélesebb rétegeit vonja be a kommunista társadalom építésébe, illetve neveli erre. De a szervezeti apparátus a proletariátus diktatúráját képviseli, vagyis ugyanolyan munkásszervezetet, mint bármelyik más munkásszervezet. Nincs ebben a szervezetben semmi titokzatosan népies jellegű és érthetetlen dolog. A szovjetállam tehát munkásállam.

Persze teljesen természetes ez egy olyan országban, ahol a proletariátus kisebbségben van, ahol a parasztság teszi ki a lakosság túlnyomó többségét, amelyet szétforgácsoltsága, egyéni szokásai miatt hatalmas nehézségek árán tudunk bevonni a kommunista építésbe. Ez a mi balsze-

rencsénk! Ha a parasztság helyett mezőgazdasági proletariátusunk volna, akkor gyorsabban megszervezhethénk. Ez fejlődésünk objektív nehézsége. Ezért nem tehetjük meg, hogy ne számoljunk a parasztsággal, ezt a parasztságot be kell vonnunk. Az a feladatunk, hogy a parasztság széles rétegeit a kommunizmusra neveljük, de az apparátus, mint már említettem, a munkásdiktatúra apparátusa. Ezért nem szabad úgy gondolkodnunk, mint néhány elvtársunk, akik felmelegítik a mensevizmust, és azt állítják, hogy a szakszervezetek mégiscsak inkább munkásszervezetek. Miben különbözik ez a munkásszervezet a többi munkásszervezettől? Az a különbség, hogy a szovjetállam a munkásszervezet széles körű, mindent átfogó – idegen szóval –, univerzális formája. Ez a tétel bármely osztály államszervezetére érvényes. Vegyük a burzsoáziát; ott különböző szervezeti típusok léteznek; van államhatalom, vannak trösztök, szindikátusok, a munkásosztály ellen irányuló vállalkozói szövetségek és számos egyéb szervezet. Mi különbözteti meg a burzsoá szindikátust a burzsoá államhatalomtól? Az az alapvető dolog, hogy a burzsoázia államhatalma olyan szervezet, amely a legszélesebb, a leghatalmasabb, a legkoncentráltabb társadalmi erő. Ez az univerzális szervezet kinyújtja csápjait minden olyan területre, ahol a burzsoázia az uralkodó osztály. Ami igaz minden burzsoá államra, az igaz a proletárállamra is. A proletárállam a munkásszervezetek legátfogóbb, legszélesebb, univerzális formája. Ebből világosan következik, hogy egyetlen munkásszervezetet sem lehet szembeállítani a szovjetállammal, mint valamiféle nem egészen munkásállammal.

A mensevikek álláspontja ebben a kérdésben világos. Feltételezik, hogy nálunk nem a proletariátus diktatúrája, hanem egy szűk csoport diktatúrája érvényesül; ezért teljesen világos, hogy amennyiben úgy vélik, nálunk nem proletárdiktatúra van, úgy szükségesnek tartják a szovjetállam elleni harcot, védelmeznük kell és szembe kell állítaniuk vele a szakszervezetek függetlenségét, és azt kell mondaniuk, hogy a szakszervezetek munkásszervezetek, míg a szovjetállam nem munkásszervezet, s mivel a munkás jobb az összes nem munkásnál, akkor ebből természetesen abszolút logikusan az következik, hogy a munkásnak harcolnia kell a nem munkás ellen. Amikor Lozovszkij⁶ elvtárs vitába szállt velem az egyik, a szakszervezeti kérdést megvitató gyűlésen, nem teljesen úgy érvelt mint a mensevikek, de egy kicsit mensevik szaga volt érvelésének. Úgy állította be ugyanis a kérdést, hogy a szakszervezetek tösgyökeres munkásszervezetek, a szovjetek pedig csupán a parasztokat vonják be, mivel pedig a munkás jobb a parasztnál, ebből természetesen következik a szakszervezeteknek mint munkásszervezeteknek a szembeállítása a szovjetállammal, mint valamiféle korcs szervezeti formával. Mivel minden kommunista előnyben részesíti a munkásokat, ezért a hangsúly ter-

mészeten áttevődik a szakszervezetekre. A fentiekből az következik, hogy a szakszervezetek mint munkásszervezetek, szembeállítás a szovjetállammal, mint nem egészen munkásszervezettel, elméletileg helytelen, gyakorlatilag pedig számos durva politikai hibához vezet.

Áttérek a második kérdésre, amely részben az előzőhöz kapcsolódik. Egyes elvtársak szükségesnek tartják a következő szembeállítást. Azt mondják: mégis van funkcionális megosztás, az egyik dolog a politika, a másik – a gazdaság. Sljapnyikov elvtárs tézisei nyíltan kimondják, hogy a szovjetállam a proletariátus diktatúrája, és csak a politikai hatalommal foglalkozzon, a szakszervezetek gazdasági szervezetek, és a szakszervezeteknek, mint önálló apparátusoknak, kell teljes egészében irányítaniuk a termelést. Sljapnyikov elvtársnak három skatulyája volt: az egyik a politikai hatalom, a másik az általános vezetés, a harmadik az ország gazdasága. Az első skatulyában van a szovjethatalom, a másodikban a kommunista párt, a harmadikban a szakszervezetek. Tehát Sljapnyikov elvtárs téziseiben előfeltétel, alapvető kiindulási pont volt a gazdasági szervezet szembeállítása a politikai szervezettel. Helyes ez vagy nem? Mi azt állítjuk, hogy nem helyes! Ez általában helytelen, mert a politika egyáltalán nem a levegőben lógó és a gazdaságtól független valami. Politikája minden osztálynak van, minden társadalomban, minden történelmi korszakban van politika. A politika a gazdaság kifejezése, legélesebb kifejezése. Számos példán láthatjuk ezt. Vegyünk egy példát. Valamelyik országban sztrájk tör ki. Ha ez a sztrájk két-három üzemre terjed ki, akkor az egyszerű gazdasági sztrájk; ha az egész országot átfogja, akkor politikai jelleget ölt. Az osztályharc politikai harc, még akkor is, ha gazdasági jelszavakkal, a nyolcórás munkanap, a munkabér stb. jelszavaival folyik. A politikát nem lehet szembeállítani a gazdasággal, ez elméleti képtelenséghez vezet! Nézzük a háború alatti államkapitalizmust, amikor még a burzsoá rend keretein belül is összefonódik a gazdaság a politikával. Németországban a burzsoázia egyesítette a gazdasági szervezeteket a politikaiakkal, elsősorban az államhatalommal. Mi volt az államkapitalizmus rendszerének lényege? Az, hogy a gazdasági szervezeteket, a burzsoá szindikátusokat, a trösztöket, a hatalmas vállalatokat alávetették a burzsoá államnak, a burzsoá állam szerveivé váltak. Az állam a burzsoázia láncos kutyája volt, amely a tőkés tulajdont őrizte. A gyárakban kizsákmányolták a munkásosztályt. Ennek az államnak, az erdőgazdálkodás, a vasutak stb. kivételével, szinte egyáltalán nem voltak gazdasági termelő funkciói, de láncos kutyaként biztosította és segített kiterjeszteni ezt a kizsákmányolást. A háború alatt azonban a burzsoá állam kénytelen volt militarizálni az egész ipart, vagyis alárendelni saját államának, s így az állam kollektív tőkéssé vált. A kapitalista állam kezdte irányítani a termelést, közvetlen gazdasági funkciókat kezdett ellátni; a gazdaság és a

politika teljesen egybeforrt, és nem lehetett pontosan szétválasztani, mert a gazdaságirányítás legfontosabb szerve az államirányítás legfontosabb szervévé vált. A proletárdiktatúra időszakában ugyanez a folyamat megy végbe. Nálunk vajon nem olvad teljesen össze a politika a gazdasággal? Mi az a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács? Ez egy állami szerv. Mik a funkciói? A gazdasági szervezés, a gazdasági adminisztráció, a gazdasági irányítás. De hiszen korábban úgy véltük, hogy az állam kizárólag csak a politikával foglalkozik. Ez nem így van. Most a gazdaságot is irányítja. Benne a gazdaság szervezetileg összeolvad a politikával. Következésképp, ha általában elméletileg értelmetlen dolog a gazdaságot a politikával szembeállítani, akkor ez most tízszer olyan értelmetlen, mert a jelenlegi korszaknak, a proletárdiktatúra korszakának a szervezeti formák szempontjából az az egyik legfontosabb sajátossága, hogy a gazdaság összeolvad a politikával, és az államhatalom, amely kizárólag politikai szervezet volt, most a legfontosabb gazdasági szervezetté válik. Ezt a Népgazdasági Tanács példáján illusztráltam. Ily módon egyetlen gazdasággal foglalkozó szervezetet sem lehet már szembeállítani a politikai szervezettel. Hogyan fogják önök most szembeállítani a szakszervezetet, mint gazdasági szervezetet, a szovjethatalommal, amikor ennek a szovjethatalomnak igen fontos gazdasági funkciói vannak? Ha másféle szervezetünk volna, ha nem szovjetállamunk lenne a legfontosabb gazdasági szervező erő, akkor még lehetne vitatkozni erről, s akár még igazolható is lenne az ellentétes nézet. De a most reálisan létező és megerősödő rendszerben nincs annál képtelenebb dolog, mint amikor a szakszervezeteket, mint gazdasági szervezeteket szembeállítják a szovjetállammal, mint politikai szervezettel. Nincs ennél abszurdabb dolog, mert ma a szovjetállam ugyanannyira gazdasági, mint amennyire politikai szervezet is.

Ebből következik a következő kérdés is. Ha nálunk a munkásosztálynak számos különböző szervezete van: a szovjetállam, a szakszervezetek, a szövetkezetek stb., egy sor gazdasági szervezet, akkor felmerül a kérdés, milyen típusú szervezeti kapcsolatok vannak köztük. Mi elismertük, hogy ezek a munkásosztály különböző szervezetei, hogy nem szabad őket szembeállítani mint munkás és nem munkás szervezeteket stb., de a kérdés még nyitott marad: hogyan kössük össze őket, hogy állítsuk őket egymás mellé? Nekem úgy tűnik, roppant egyszerű megoldani ezt a kérdést. Valójában, ha van egy sor szervezetünk, és annak érdekében, hogy teljesen egységesek legyünk, hogy a teljes közvetlen munkafolyamat és a munkásosztály összes fellépése meg feladata a legnagyobb sikert érje el, akkor össze kell kötnünk, össze kell kapcsolnunk őket! Hogyan kell összekapcsolni őket? Világos, hogy szervezeteink némileg különböznek egymástól. Elsősorban abban különböznek, hogy milyen széles réteget

fognak át, és minden józan gondolkodású ember számára világos, hogy ha ebben különböznek, akkor olyan szervezeti kapcsolatba kell hozni őket, hogy a szűkebb szervezetek alárendelődjenek az erősebbeknek, nagyobbaknak és univerzálisoknak. Ez általános szabály, amely nemcsak a proletariátusra érvényes, hanem érvényes volt a burzsoáziára is. Léteznek bizonyos általános, minden osztályra érvényes dolgok. Nézzük, mit tettek a tőkések, amikor gazdasági nehézségekbe ütköztek. Mit csináltak a szervezeteikkel? Teljesen helyesen cselekedtek. Maximálisan erős burzsoá szervezeteik: kartelljaik, szindikátusaik, trösztjeik és más egyéb szervezeteik voltak. Hogyan kapcsolták ezeket össze szervezetileg? Ugy, hogy az összes szervezetet a legnagyobb és a legerősebb szervezet alá vonták. Ez teljesen helyes szervezési elv. Így is kell csinálni! A legnagyobbak alá kell rendelni a kevésbé nagyokat, nem pedig fordítva. Ezzel megoldódik szakszervezeteink fejlődési irányának elvi kérdése: a szakszervezeteket kell a szovjetapparátus alá rendelni, nem pedig fordítva, vagyis nem a szovjetállamot kell a szakszervezetek alá rendelni, hanem a szakszervezeteket a szovjetállam alá. Néhányukban felvetődhet a gondolat: de hiszen a gazdaság fontosabb a politikánál. Ezt az érvet azonban már megcáfolja az a tény, hogy a szovjetállam a legnagyobb gazdasági szervezet. Ez a szervezet a munkásosztály minden erejét koncentrálja, magához vonzza a többi szervezetet is, elsősorban a szakszervezeteket. Ha megmaradtak volna nálunk a régi munkásszövetkezetek, akkor azokat is be kellene vonni a szovjetapparátusba. A burzsoázia pontosan ezt tette: a szövetkezeteket, a szindikátusokat és a trösztöket alárendelte saját államapparátusának. Nacionalizálta, államosította, a burzsoá állam szerveivé, leghatalmasabb szervezeteivé alakította őket. És ez a szervezeti követelmény a proletárállam korszakára is érvényes.

Csak a fejlődés üteme kérdéses. A Központi Bizottság úgy véli, hogy itt nagy elővigyázatosságot kell tanúsítani, nehogy szervezeti sűrűlódások, szervezeti zavarok lépjenek fel, amelyek teljesen természetesek akkor, amikor az egyik vágányról hirtelen átváltunk egy másikra; az államosítást olyan folyamatnak kell tekintenünk, amely elég jelentős időszak alatt fog lezajlani. Ezért a Központi Bizottság nem úgy ítéli meg, hogy haladéktalanul államosítani kell a szakszervezeteket és, úgymond, el kell rendelni, hogy jogilag, törvényesen, rendeletileg államhatalmi szervekké váljanak. Másrészről a Központi Bizottság úgy véli, hogy a szakszervezetek fejlődése az államosításhoz vezető úton halad. Ténylegesen most ez a folyamat megy végbe. Igaz, egyáltalán nem amerikai módra.

A szakszervezetek első és második oroszországi kongresszusa ezt a szempontot emelte ki, és most azért beszélek erről ilyen hosszadalmasan, körülményesen, mert az utóbbi időben erről a dologról elfelejtkeztek. Elsősorban Sljapnyikov elvtárs és a mögötte állók felejtették el. Elfelejt-

keztek arról, hogy a szakszervezetek két kongresszusán elvileg eldőlt, hogy a szakszervezetek államosításának útján haladunk, vagyis, magyarul ez azt jelenti, hogy bevonjuk őket az állami munkába és alárendeljük őket az általános szovjetapparátusnak.

Van még egy kérdés, amire válaszolni kell. Ez a következő. A szakszervezetek, úgymond, a szovjetapparátusok rendszeréhez tartoznak, de hogyan kerülnek ebbe a rendszerbe? Kétféle kérdésfeltevés lehetséges. Egyrészt, lehetséges, hogy a szakszervezetek, egész apparátusukkal, összes tagozatukkal együtt belépnek valamelyik gazdasági szervbe, vagy, lévén egyúttal állami szervek is, teljesen önálló funkciókat vállalnak magukra. Elképzelhető egy másik lehetőség is, amikor a szakszervezetek maguk közvetlenül nem avatkoznak a termelésbe, nem látnak el közvetlenül gazdasági funkciókat, de egész idő alatt áthatják a szovjet szervezeteket, a szovjetapparátusok tagjai lesznek, egyre inkább kiterjesztik befolyásukat ezekre az apparátusokra, s így elérik, hogy a szakszervezetek, mint téziseimben kifejtettem, egyre inkább a gazdasági-adminisztratív szovjetszervek alapszövetévé váljanak. Minden alapunk megvan arra, hogy úgy véljük, a kérdés megoldásának a második módja a helyesebb. Azon túl, hogy ezt erősíti meg az élettapasztalat, elméletileg is érthető, miért ezt az utat kell a leghelyesebbnek tartanunk. Azon egyszerű oknál fogva kell ennek a helyesnek lennie, mert a szakszervezeteknek, mint már beszédem elején mondtam, más funkciójuk, nevelő funkciójuk is van. Ez a nevelő funkció csak akkor működhet kellőképpen, ha komoly figyelmet összpontosítunk rá. Sokkal célszerűbb, ha a szakszervezetek ezt a szerepet olyan apparátusként látják el, amely a szovjetállam apparátusaiba nem egészen, hanem részenként hatol be; elküldik képviselőiket a felmerülő kérdések megvitatására, jelölteket állítanak a gazdasági szervezetekbe stb., de maguk közvetlenül, egészen, nem hatolnak be összes apparátusaikkal. A dolog illetően állása mellett két lábon állnak. Egyrészt nevelő funkciókat látnak el, széles tömegeket visznek közelebb a kommunizmushoz, másrészt bevonják őket a gazdasági munkába, így egyre mélyebben hatolnak be a szovjet gazdasági apparátusba. Ezért azt kell mondani, hogy programunknak azt a pontját, amelyet Polidorov elvtárs el akart törölni, meg kell tartani, s egyáltalán nem azért, hogy ne vesszünk össze a szakszervezetekkel, hanem azért, mert lényegében nem szabad a szakszervezetek szerepét kisebbitő nézőpontra jutni. Ellenkezőleg: a szakszervezetek szerepe egyre inkább nőni, egyre inkább erősödni fog! Miért? Azért, mert a pártonkívüliek széles tömegéből egyre nagyobb erőt létrehozó szakszervezetek egyre jobban meg fognak erősödni, és egyúttal ezt a felgyülemlett erőt átáramoltatják, be fogják vonni a szovjetszervezetek keretei közé. Minél több szakszervezet indul fejlődésnek, minél szélesebb tömegeket nevelnek a kommunista építés ügyének,

minél magasabbra emelik a tömegek kulturális színvonalát, annál több képviselőjüket fogják bejuttatni a gazdasági szervezetekbe, annál jobban fog nőni gazdasági szerepük, annál inkább nő jelentőségük, annál inkább gazdasági és adminisztratív szervezeteink alapszövetévé válnak. Marxista szempontból ennek az elgondolásnak teljesen világosnak kell lennie. Amikor Marx arról írt, hogyan érlelődik a kapitalizmus keretei között a kommunista rendszer, a kommunista rendszer alapját „a munkásosztály forradalmi szövetségében” jelölte meg, azaz a munkásosztálynak azokban a szervezeteiben, amelyek a tőkés rendszer keretei között érlelődnek meg. Mivel nálunk a szakszervezetek a tőkés rendszer keretei között érlelődtek meg, teljesen természetes, hogy a kommunista rendszer építésének alapjává és bázisává kellett válniuk. Ezért minden olyan próbálkozásnak, amely a szakszervezetek szerepének kisebbitésére irányul, pártkongresszusunk szilárd ellenállásába kell ütköznie. Olyan helyzetet kell teremtenünk, amelyben a szakszervezetek, egyre inkább a gazdasági szervek alapszövetévé válva, egyre nagyobb szerepet fognak játszani.

Most a második kérdéskör. Ez a szakszervezetek és a kommunista párt kérdése. Mindenekelőtt, mi is a mi pártunk? Miben különbözik a többi munkásszervezettől? Abban különbözik, hogy a proletariátus élcsapatának szervezete; jellegzetes sajátossága, hogy a szervezet nem egyesíti közvetlenül, fizikailag a munkásosztály összes tagját; a munkásosztály élcsapatát, leghaladóbb részét egyesíti, és magától értetődik, hogy a mozgalom sikere, legyen szó bármilyen területről, csak annyiban biztosított, amennyiben valóban érvényesül a munkásosztály élcsapatának, azaz a kommunista pártnak a vezetése. Létezhet azonban olyan munkásszövetség is, mint például a nyomdászok moszkvai mensevik szervezete, amely ugyan munkásszervezet, de ha Moszkvában ez a munkásszervezet rendelkezne a hegemoniával, az nagyon szomorú dolog volna. Arról van szó, hogy a munkásosztály élcsapatának hegemoniáját a munkásmozgalom minden területén, tehát a szakszervezeti mozgalomban is biztosítani kell. Ez az oka annak, hogy a tőkés rendszer ellen folytatott harcunk idején, a szakszervezetek formális pártonkívüliségének álláspontjára helyezkedve, lehetővé téve a párton kívüli munkások belépését a szakszervezetekbe, lényegében a szakszervezetek tényleges pártossága mellett voltunk, azaz arra törekedtünk, hogy a szakszervezetek a kommunista párt eszmei irányítását tükröző politikai pozíciót foglaljanak el. Ez az álláspont a proletárdiktatúra korszakában csupán a funkciókat illetően változik meg, lényegében ugyanaz marad, mert a kommunista párt, a proletariátus élcsapata, most is csupán annyiban irányítja a szakszervezeti mozgalmat, amennyiben biztosítja a szakszervezeti mozgalomnak és a szakszervezeti mozgalom napirenden lévő feladatainak a sikerét. Ha ez így van, akkor teljesen természetes, hogy szervezetileg pár-

tunknak számos kérdéssel kell szembenéznie, a szakszervezeteket eszméileg is befolyásolnia, vezetnie, irányítania kell, ki kell alakítania szervezeti formáit. Tegnap Lenin elvtárs nagyon szemléletesen ábrázolta azt az egész mechanizmust, ami nálunk működik.⁷ Számos következetes formával rendelkezünk. Van kommunista pártunk, szovjethatalmunk, vannak szakszervezeteink és széles párton kívüli tömegeink. Pártunk, a szervezett személyek száma szerint, a felsorolt szervezetek közül a legkisebb, ugyanakkor azonban a leghaladóbb, és a gép csak akkor forog, ha vannak fogaskerekek, amelyek egyesítik az egyik szervezetet a másikkal. Ha jól illeszkednek a fogaskerekek a párt és a szovjethatalom, a szovjethatalom és a szakszervezetek, és végül a szakszervezetek és a széles párton kívüli tömegek közé, akkor a gép kereke – pártunk – mozgásba hozza a hatalmas gépezetet, a munkásosztály legnagyobb részét, és kiterjeszti hatását a parasztság legszélesebb rétegeire. Ezért teljesen természetes, hogy biztosítani kell kommunista pártunk lendkerekének helyes mozgását, és a gép működése attól függ, jól fognak-e illeszkedni átviteli apparátusunk fogaskerekei, helyesen alakul-e pártunknak, a munkásosztály élcsapatának, a tömegekhez való viszonya. Pártunk a szakszervezeti frakción keresztül fejti ki hatását, és minden szakszervezetben, minden helyi szervezetben, minden sejtben lennie kell kommunista frakciónak, amely az általános pártirányítást közvetíti a szakszervezet felé minden vonalon. Ha ez a frakció pártunk befolyásának közvetítőit jelenti, akkor nem lehet valami nagy, önálló, csak a helyi szervezet pártunk által létrehozott sejtje lehet. Valójában, ha a szakszervezetek kommunista frakciója pártunk olyan független szervezete lenne, amely vidéken nem veti alá magát párthatározatainknak, a helyi bizottságoknak, nem veti alá magát a párt általános irányításának, akkor ez azt jelentené, hogy pártunk nem tudná befolyásolni a szakszervezeteket, s rajtuk keresztül a széles párton kívüli tömegeket. Következésképp, itt az összes szervezet vonatkozásában a legszigorúbb pártfegyelmet kell megkövetelnünk: a helyi frakció aláveti magát a helyi bizottságnak, a Szakszervezetek Központi Tanácsának frakciója pedig teljesen aláveti magát pártunk Központi Bizottságának.

Most, magától értetődően, azért, hogy ne legyen semmilyen konfliktus, semmilyen súrlódás a szakszervezetek és a párt helyi szervezetei között, az utóbbiakat kötelezni kell arra, hogy a szakszervezeti frakciókon keresztül általánosságban irányítsák a szakszervezeteket, és hogy a párt-szervezetek irányító, szabályozó szerepe ne váljon túlzott gyámkodássá, kötekedésekké és idegesítő szörszálhasogatássá.

Most áttérünk arra a kérdésre, milyen formában vegyenek részt a szakszervezetek a termelés szervezetében. Mivel ezt a kérdést Trockij⁸ elvtárs részben már érintette a gazdasági építésről szóló beszámolójában, igyekszem a lehető legrövidebben beszélni erről.

A szakszervezetek, amint az már az előbbi fejtegetésből kiderült, a legilletékesebb szervezetek a gazdasági építés területén, és ezért egészen természetes, hogy részt kell venniük a gazdasági adminisztratív szervek apparátusaiban, a legfelsőktől kezdve a legalsókig. A szakszervezeti vita során végig azt kérdezték tőlünk, a Központi Bizottság álláspontjának híveitől: na, jól van, egész idő alatt esküdöznek, hogy a szakszervezeteknek részt kell venni, be kell vonni őket, mozgási lehetőséget kell nekik adni, de mutassák meg, hogyan vegyenek részt. Ezért a Központi Bizottság téziseiben részletesen felsoroltam, hogyan vesznek részt a szakszervezetek az ipari apparátusok valamennyi láncszemében, kezdve a legelső sejtektől, az üzemi bizottságoktól, amelyek funkciói pontosan fel vannak sorolva a tézisekben. Továbbá részt vesznek a felsőbb szervezetekben, az üzemek irányításában, mind egyszemélyi, mind a kollektív vezetés mellett, mert egyszemélyi vezetés esetén a jelölt kiállítása a szakszervezetekkel való megállapodás útján történik. Ha a szakszervezetek maximális számú munkás adminisztrátort, szakszervezeti funkcionáriust tudnak majd kiállítani, akkor ez lesz majd a maximum. A szakszervezetek befo-lyását ténylegesen az a helyzet biztosítja, amelyben maguk a szakszervezetek vannak. A járási vezetőségeket ismét csak a megfelelő szakszervezetek Központi Bizottságának a főigazgatóságok és a központok kollégiumaival való megállapodás alapján nevezik ki, vagy a közvetlenül a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács alá rendelt vállalatok esetében a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács Elnökségével való megállapodás alapján és az utóbbi jóváhagyási joga mellett. A kormányzósági népgazdasági tanács elnökségének összetétele ismét csak a kormányzósági végrehajtó bizottság és a kormányzósági szakszervezeti tanács közötti megállapodás alapján alakul. A főigazgatóságok és a központok létrehozásában pontosan ugyanígy vesznek részt a szakszervezetek. Ugyanez vonatkozik a Legfelsőbb Népgazdasági Tanácsra is. Más, újonnan létrejövő szervek, mint a Munkaügyi Főigazgatóság, megint csak a szakszervezetek részvételével alakulnak ki. Tehát a szakszervezetek mindenhol, az adminisztratív ipari rendszer legelső láncszemeitől a legfelsőkig ott vannak, de nem olyan önálló apparátusokként, amelyek vállán nyugszik teljes egészében valamilyen funkció, hanem olyan apparátusokként, amelyek saját szerveiket viszik be az általános szovjetszervekbe.

Ily módon az egyszemélyi vezetésre és az előttünk álló munkafeladatokra való áttérés egyáltalában nem változtatja meg és nem gyengíti a szakszervezetek részvételét. Ellenkezőleg, ha egyre szélesebb tömegeket sikerül majd bevonni a szakszervezetekbe, akkor a szakszervezetek szerepe az új gazdasági irányvonal feltételei mellett növekedni és nem csökkeni fog.

Végül rátérek az utolsó pontra: a szakszervezetek jelenlegi feladataira.

Amiről eddig beszéltem, azok általában olyan tézisek, amelyek, néhány kivételtől eltekintve, pár hónappal ezelőtt is érvényesek voltak. Most azonban, a jelenlegi helyzetben ki kell emelni egy sor olyan kérdést, amely a most előttünk álló feladatokkal kapcsolatos. Ezek: a gazdasági bomlás elleni harc a munka militarizálása alapján és az általános munkakötelezettségre való áttérés stb., amikről tegnap beszéltünk. Ezekkel kapcsolatban a közvetlenül a szakszervezetek vállán nyugvó feladatok teljesítésén túl, úgy vélem van még egy alapvető feladat. A szakszervezetek kifejezetten apparátusok, és ha az egész munkásosztály, az összes gazdasági szerv elé azt a feladatot állítjuk, hogy át kell térnünk az intézivebb munkára, a munka militarizálására, a nagyobb pontosságra, gondosságra, felelősségre és egyéb nagyszerű dolgokra, akkor szükségesnek tartom kiemelni, hogy ezeket a jó dolgokat nemcsak a gyári munkásoknak kell előírunk, mondván: dolgozz teljes erődből, ne henyélj, teljesítsd állampolgári kötelességedet, hanem ugyanezt a politikát kell folytatnunk valamennyi apparátusunkkal szemben is. Ha azt mondtuk, hogy megköveteljük a munkásoktól, teljesítsék termelési funkcióikat, akkor pontosan ugyanezt a rendszert kell meghonosítanunk a legfelső apparátusokban, ide értve a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács Elnökségét is. Ezért, ha a szakszervezetekről kell beszélnünk, akkor most az a feladat áll előttünk – nem kell megijednünk ezektől a szavaktól –, hogy militarizáljuk a szakszervezeteket, vagyis ugyanazt a munkarendet, pontosságot, felelősséget, gondosságot, fegyelmet vezessük be a szakszervezetekben, mint amit az egyszerű munkástól megkövetelünk. Ha az egyszerű segédmunkástól megköveteljük, hogy teljesítse ezeket a dolgokat, akkor ugyanezt kell azoktól is megkövetelnünk, akik ezt megkövetelik, vagyis az adminisztratív apparátustól, ide értve a szakszervezeteket is. A szakszervezeteknek nem abban az értelemben kell újjászervezniük apparátusukat, hogy át kell alakulniuk, fel kell oszlaniuk, engedelmeskedniük kell a katonáknak, hanem abban, hogy új rendet, fegyelmet, pontosságot és felelősséget kell bevezetniük. Ezt teljesen nyíltan meg kell mondanunk, nem szabad ettől megijednünk. Saját pártunkat úgy építettük fel, hogy mi vagyunk a legmilitarizáltabb szervezet, amely valaha létezett; hiszen pártunk csaknem szó szerint katonai szervezet, a sarkantyúk ugyanis nem nélkülözhetetlen kellékei a katonai típusnak. Igaza volt Lenin elvtársnak, amikor a kongresszus megnyitása során erről beszélt!° Ebben van pártunk legnagyobb dicsősége, legnagyobb ereje a világ legjobb munkáspártjaival összevetve. Abban, hogy mi a fegyelem pártja, katonai módon működő párt voltunk. De ha ilyen pártot építettünk fel, akkor ugyanezt az elvet kell érvényesítenünk a szakszervezetekben is, s minél nagyobb mértékben, annál jobb. Én nem tartom pártunkat ideálisnak. A kongresszusi vita megmutatta, hogy hagy még maga után kívánni-

valót, de annál sokkal jobb, mint ami korábban volt. A szakszervezetet még inkább erre az útra kell térítenünk. Ez a szakszervezetek előtt álló egyik központi feladat. A kongresszuson tegnap elfogadott, az egyszemélyi vezetésre való áttérésről szóló határozatokkal¹⁰ kapcsolatban az a véleményem, hogy a szakszervezeteknek kell propagálniuk tegnapi határozataink életbe léptetésének célszerűségét és szükségességét többek között a szakszervezeti kongresszuson; ezt az összes szakszervezeti sejtben, minden lépcsőfokon meg kell tenniük, mert egy lyukas garast se érne tegnapi döntésünk, ha csak megírtuk, megszavaztuk, s jegyzőkönyvben rögzítettük volna a határozatot, a valóságban azonban semmit sem tenénk. Komédia lenne az egész. Ha ez valóban élet-halál kérdés, akkor elsősorban kongresszusunk határozatát kell keresztülvinnünk a szakszervezetekben. Az egyszemélyi vezetéssel kapcsolatban számos ilyen utalást tettem, nem fogom megismételni őket, mert a tegnapi vita során egy sor érvet hoztam fel. Ki fogok azonban állni amellett, hogy a téziseknek ez a része benne maradjon a határozat-tervemben, és az elvtársaknak kell majd elfogadtatniuk ezt a döntést.

A fentiekből a szakszervezetek számára még egy feladat következik: a műszaki képzettséget a lehető legmagasabb színvonalra kell emelni. Végül, ha komolyan viszonyulunk a szakszervezetekhez, akkor nekünk, mint pártnak, meg kell erősítenünk a szakszervezeteket. Erre azt mondják nekünk: sokat beszélnek erről, de elfelejtik, hogy megfojtottak minket a mozgósításaikkal stb. Valóban, nagy mértékben pártunk a bűnös abban, amiért nagy vérvesztéseget kellett okoznia a szakszervezeteknek annak érdekében, hogy megmentse a köztársaságot. A szakszervezetek meggyengültek, új emberekkel kellett feltölteni őket. Nekünk mint párt-szervezetnek, segítenünk kell a szakszervezeteknek a munka megszervezésében és nem engedhetjük meg magunknak, hogy lenézzük a szakszervezeti mozgalmat. Világosan látnunk kell, hogy minél hamarabb lépünk békés útra, annál inkább a militarizált szakszervezetekkel kell dolgoz-nunk, és úgy meg kell őket erősítenünk, mint még soha. Pártunk köteles a legjobb erőit átengedni a szakszervezeti mozgalomnak.

Ma már az egész világ tudja, hogy Lenin elvtárs a tömegek kiemelkedő vezére, zseniális taktikus és forradalmi stratégia. Nemcsak a széles munkástömegek tudják ezt, hanem még politikai ellenfelei, a világimperializmus képzett vezérei is, akik örömmel látnák a proletariátus vezérét holtan, nyíltan elismerik kolosszális jelentőségét. Kevesen ismerik Lenin elvtársat mint kiváló *teoretikust*, ragyogó elemző koponyát, a társadalomtudományok egyedülálló mesterét. Világos számunkra – a jelenlegi politikai harc annyira bonyolult, hogy a helyes taktikának az erők pontos számbavételén, a konjunktúra beható értelmezésén, a jövő előrejelzésének képességén kell alapulnia. Ezt a Marx géniusza által kidolgozott módszer tette lehetővé. A marxista módszer nagyszerű fegyvernek bizonyult a munkásosztály kezében. De egyetlen marxista sem alkalmazta és alkalmazza ezt a módszert úgy, mint Vlagyimir Iljics. „A filozófusok a világot különbözőképpen értelmezték; a feladat az, hogy megváltoztassuk.”¹² Marx ezekkel a szavakkal jellemezte módszere és önmaga szubsztanciáját. A marxizmus a világot megváltoztató elméleti gyakorlat és gyakorlati elmélet. Lenin elvtárs mindenki másnál jobban testesíti meg a forradalmi marxizmus lényegét. Az elmélet mint a gyakorlat általánosítása, a gyakorlat mint alkalmazott elmélet – ez az elméleti és gyakorlati harc szintézise. Forradalmi egységük szokatlan élességgel mutatkozik meg Vlagyimir Iljics egész tevékenységében. Lenin *mindig*, még az osztályharc közepette is, foglalkozott elméleti kérdésekkel, de nála ezek az elméleti kérdések *sohasem* szakadtak el a gyakorlattól. Gyakorlati tevékenysége is a forradalmár gyakorlata. Ugyanez jellemzi elméleti munkásságát is.

Lenin elvtárs már a marxista mozgalom hajnalán, amikor a kapitalizmus oroszországi sorsáról vitatkoztak, kimagasló helyet foglalt el az orosz közgazdászok között. Elméje észrevette a fejlődés összes ellentmondását, forradalmi lényegét. A narodnyikok a parasztságban látták azt a dolgos, ideális, harmonikus erőt, amelyre a jövő egyháza épül

majd. Lenin kíméletlenül kigúnyolta ennek a jólfésült igazságnak a harcosait. Valóban igaz, hogy a parasztság egységes osztály, nem különülnek-e el a bér munkát alkalmazó kulákgazdaságok és nem nő-e azok száma, akiknek nincsen lovuk? Ezeket a kérdéseket tette fel Lenin elvtárs, és egy sor ragyogó munkájában („A gazdasági romanticizmus jellemzéséhez” című és más, később „Az agrárkérdés” című gyűjteménybe bekevert cikkekben, „A kapitalizmus fejlődése Oroszországban”¹³ stb.) kimutatta, hogyan bontakozik ki Oroszországban a kapitalizmus, hogyan nő a szakadék a kulák és a szegényparaszt között, hogyan kezd a kulák, az uzsorás, a tőkés fölfelé kapaszkodni. A narodnyikok „idilli élet”-tanát, amely szerint a Sipka-szorosban minden csendes, minden paraszt egyforma, s Oroszországban a kapitalizmusnak nincs létalapja, Lenin elvtárs ízzé-porrá zúzta, mint olyan emberek zagyva fecsegését, akik el akarják *titkolni* a kulák és a szegényparaszt közti különbséget, de védelmükbe veszik a kulák érdekeit a szegényparasztok érdekeivel szemben.

Lenin elvtársnak a szibériai száműzetésben írt könyvét¹⁴ némely marxisták kiváló, de száraz és túlságosan tudományos munkának nevezték. Azzal, hogy messzemenően tudományos mű, egyet kell értenünk. A könyvet azonban nem lehetett agyonhallgatni, s a témában egy kicsit is jártas professzorok kénytelenek voltak ajánlani a hallgatóknak. Lenin ebben a könyvben a maga nemében egyedülálló szofistának és kiváló elemzőnek bizonyult. De nem igaz, hogy a könyv száraz és unalmas. Sokkal inkább egykori harcostársának, mostani ellenfelének, V. Bazarovnak¹⁵ volt igaza, aki azt írta, hogy Leninnél minden adatból az uralkodó osztállyal szembeni forradalmi gyűlölet árad.

A narodnyikok ellen nemcsak a forradalmár marxisták léptek fel. A marxista iskolában feltűntek a későbbi gyenyikinista miniszterek, az oroszországi kapitalizmus lovagjai, a Rjabusinszkijek és a Putyilovok jövőendő harcostársai, professzorok, egyetemi magántanárok, tudósok is: Sztruve, Tugan-Baranovszkij, Bulgakov¹⁶ és mások. Sőt, az első szociáldemokrata kiáltványt¹⁷ Sztruve írta.

Lenin elvtárs azonban Sztruvében, a tudós rókában, rögtön megérezte az árulót és a hazug embert. Sztruve is marxistának nevezte magát. Ugyanúgy prédikált a narodnyikok ellen. Marxizmusa azonban nem a kapitalizmus megdöntéséről szóló marxi tanítás, hanem a kapitalizmus „jó tulajdonságainak”, *haladó voltának, tisztességességének, szükségszerűségének* stb. gondos elemzése volt. Nem a proletariátus felkeléséhez vezető ellentmondások éleződését elemezte. Pedig ez jelenti a marxizmus *lelkét*. Vlagyimir Iljics nyílt sisakkal harcolt. Sztruve terméketlen, meghamisított, burzsoá marxizmusát, amelynek fő jelszava a „tanuljunk a kapitalizmustól” volt, Lenin elvtárs az igazi forradalmi marxizmus elméleti fegyverével döntötte porba. Lenin elvtárs minden elméleti kérdés-

ben, legyen az akár a piackérdés, a parasztság differenciálódásának kérdése, az obszcinakérdés, vagy az orosz ipar sorsának kérdése, csodálatra méltó éleslátással vette észre mindazokat a mások előtt rejtve maradt jelenségeket, erőket, amelyek előre visznek, s a proletariátus növekedéséhez, megszilárdulásához, felkeléséhez és győzelméhez vezetnek.

Amikor a német szociáldemokrácián belül kialakult a revizionista áramlat, amely kritika alá vette Marxot és a proletárforradalom elkerülhetetlenségének marxi tanítását, egyúttal megfogalmazta a tőkés fejlődés békés jellegéről szóló tézist, Lenin elvtárs újra egy sor művel jelentkezett. Különösen kedvelt témája volt az agrárkérdés. A legszárazabb elméleti dolgot (mint ahogy először a csökkenő földhozadék törvényét és a járadékelméletet) Lenin elvtárs olyan pontosan, világosan és *forradalmian* elemezte, hogy írásai példaként szolgálnak (ilyen többek között „Az agrárkérdés és a Marx-kritikusok”¹⁸ című rövidebb lélegzetű írása).

A fejlődés mélyreható elméleti értelmezése készítette elő azt a világos taktikát, amelyet pártunk az 1905-ös forradalomban követett.

De kezdetét veszi az ellenforradalmi időszak. Megkezdődik a történetek feldolgozása, s egyúttal a további útkeresés. A szociáldemokraták egyes csoportjai ingadozó álláspontot tanúsítottak a materialista filozófiával szemben. Vlagyimir Iljics ezen a fronton is harcba száll. „Kritikai jegyzetek egy reakciós filozófiáról”¹⁹ című terjedelmes könyvében szellemesen kritizálja a nem materialista ismeretelméletet. Egy „komoly” burzsoá kiadványban Lenin elvtárs könyvének recenzense, elismerve a gondolat világosságát, azt írta, hogy még nem volt olyan könyv, amelyben a legelvontabb filozófiai fogalmak olyan sértő jelzőkkel párosultak volna, mint ebben a munkában. A recenzió szelíd, bölcs szerzője nem jött rá, hogy Lenin elvtárs itt is harcolt, s ellenfelének, ha az rászolgált, nem kegyelmezett, mert Lenin elvtárs számára a filozófia is komoly harc volt, nem pedig öncélú és mélyértelmű elméletek kiagyaltása.

A mozgalom újbóli fellendülésének hajnalán kitör a háború. A munkásosztály megzavart öntudata egy sor igen fontos problémával találja magát szemben.

Elsősorban a háború gyökereit, célját és jelentőségét kell megérteni. A marxizmus zászlaja alatt színre léptek a marxizmus legarcátlanabb megbecstelenítői. Vlagyimir Iljics hozzálát az imperializmus kérdésének tanulmányozásához és új írásaiban leleplezi a kautskysta elméletek képmutatását. Lenin mindenekelőtt a fejlődés ellentmondásos jellegét, a katasztrófa elkerülhetetlenségét emelte ki. „A finánckapitalizmus békés lehet”, mondta Kautsky. „Mindaz, ami történik, igazolható”, írta Cunenow.²⁰ Ők is, mások is fűtyültek Marxra. Lenin pedig elővette a száraz adatokat, kielemezte az utóbbi évek kapitalista fejlődését, s egy csilla-

gász pontosságával vágta a forradalom ellenségeinek képébe a forradalom rémének kétségbevonhatatlan, bátor és tudományos előrejelzését.

Az élet igazolta Lenin elméletét, mert ez az elmélet a társadalmi fejlődés legmélyrehatóbb elmélete volt, amely néhány évre előre látott, ugyanis *forradalmi elmélet* volt. De talán Vlagyimir Iljics legzseniálisabb elméleti rendszere a proletárdiktatúráról, szerepéről, formáiról és jelentőségéről szóló tanítás volt. Ezzel Lenin elvtárs nemcsak továbbfejlesztette Marx tanítását, hanem egy teljesen új *elméleti iskolát* alkotott. Marx csak nagy vonalakban vázolta fel az irányvonalat. Lenin fejezte be ezt a munkát. A proletárdiktatúráról és a szovjethatalomról szóló tanítás – a modern munkásmozgalom evangéliuma, amelyet „Iljics” nagy elméleti bátorsággal, az 1917-es áprilisi konferenciára készített híres „téziseiben”²¹ fejtett ki először. Marx egyszer azt írta, hogy tanításának lényege nem az osztályharcban van, hiszen az osztályharcot már öelőtte felfedezték, hanem abban, hogy a kapitalista fejlődés elkerülhetetlenül a proletariátus diktatúrájához vezet.²² Lenin tanítása csupán a következő történelmi lépcsőfokra vonatkozik, és mivel Lenin nemcsak zseniális teoretikus és társadalomtudós, hanem népszerű író-munkás is, elmélete erővé válik, mert a tömegek elsajátítják.

A tudományos kommunizmus megteremtőjét, Marxot, a burzsoá liberális professzorok üldözték „leketlensége”, a „gyűlölet pátosza” stb. miatt. Marx lobogó forradalmár volt, aki valósággal szent gyűlölettel gyűlölte a rabszolgarendszert, ahol a „civilizált barbárok” kis csoportja a rabszolgák millióit nyomta el. Mindenki elismerte azonban a gondolatóriásának gigantikus nagyságát.

Most, amikor az osztályok felfedték lapjaikat, a burzsoá ideológusok kezdik beismerni, hogy a bolsevizmus egyben a leghitelesebb marxizmus is. Így ír Sombart²³ professzor „A szocializmus alapjai” című új munkájában, s így ír Sztruve is. De elszörnyedve néznek a bolsevizmusra és vezetőjére, mihelyt a „kommunizmus vörös kísértete” testet ölt, felvértezi magát a kritika élesre töltött fegyverével és a fegyverek kritikájával megdönti a gyűlölt kapitalizmust.

Lenin elvtárs, a munkásosztály elméleti és gyakorlati eszének élő megtestesülése, vezeti ezt a győzelmes harcot. Mi mindannyian, tanítványai és elvtársai, mélyen hiszünk abban, hogy vele együtt meg fogjuk érni világméretű győzelmünk napját is, amellyel kezdetét veszi majd a felszabadult emberiség valódi története.

A jelen cikknek az a célja, hogy megvilágítsa új gazdaságpolitikánk *általános tartalmát*, okait, céljait; jelentőségét a kommunizmus irányába fejlődő népgazdaságunk általános *perspektívájában*.

Sok pártbeli elvtársunknak ugyanis éppen ez a perspektíva hiányzik: mintha elveszett volna, mintha a világos és tiszta vonalak valamilyen ködös és homályos bizonytalanságban feloldódtak volna.

1. A gazdaságpolitikai fordulat okai

Az „új irányvonal” okai mélyen gazdaságunk szférájában gyökereztek és az 1921. tavaszi szokatlanul éles társadalmi-politikai válságban nyilvánultak meg.

Az úgynevezett „hadikommunizmus” korszakában gazdaságpolitikánk lényegében *nem lehetett* a termelőerők fejlesztésére irányuló politika. Az ország vörös védelme volt a „kiemelt” és emellett mindent magába foglaló feladat. Erre ment el minden: az anyagi erőforrások, a szervezőerők, szóval a gazdaság összes kvalifikált eleme. Ilyen helyzetben a népgazdaság tekintetében a fő jelszó nem az ennek stabil helyreállításáról szóló gondoskodás volt (semmiféle „meliorizáció” sem realizálódik „azonmód”), hanem a termék azonnali megszerzése, *akár a termelőerők alá-
ásása árán is*. Nem „termelni”, hanem „elvenni”: elvenni azért, hogy a legrövidebb időn belül ellássuk a Vörös Hadsereget, a hadiüzemek munkásait stb. Ez és *csak* ez állt a figyelem középpontjában. Az ellenforradalmi erők fölött aratott győzelem ennek a politikának történelmi igazolása. Ilyen körülmények között a „tervszerű célszerűtlenség”, amennyiben elemei adva voltak, a helyes elosztással járó *termelés* fejlesztésének tervéből elkerülhetetlenül a termelést háttérbe szorító takarékos *fogyasztás* tervévé változott.

Különösen világosan mutatkozott ez meg a mezőgazdaságban. Gazda-

ságpolitikánk ezen a téren szinte kizárólag az Élelmezésügyi Népbiztos-ság politikájára korlátozódott, vagyis a kötelező beszolgáltatás rekvirálá-si rendszerére. Ám ebben a rendszerben az egyéni termelő, a paraszt nem volt érdekelt a termelés bővítésében, semmi sem ösztönözte erre: a megélhetéshez szükséges részen felül ugyanis elvesznek mindent, bár-mennyire növeli is az ember szántóterületét. Ily módon konfliktus kelet-kezett az egyéni gazdaság fejlesztésének szükséglete és politikánk között. S mivel Oroszország mezőgazdasága *paraszti* mezőgazdaság (a szovho-zok állami szektora egészében véve jelentéktelen szerepet játszik), gazda-ságpolitikánk objektív ellentétben állt – és a háború idején ez nem is le-hetett másképp – az egész mezőgazdaság *fejlődésével*: a mezőgazdaság válságának tovább kellett éleződnie, és valóban tovább éleződött. Mivel pedig iparunk bázisa a mezőgazdaság, ez általában véve az *egész népgaz-daság válságának* kiéleződését is jelentette.

Ebből elkerülhetetlenül következtek az alábbiak is. A polgárháború idején az osztályok között kialakult az egyensúly, amely nem a „normá-lis” gazdasági folyamatokon alapult, hanem a proletariátus és a paraszt-ság háborúbeli érdekazonosságán. Ennek a katonai-politikai szövetség-nek természetesen gazdasági motívumai is voltak: a proletariátus kenye-ret kapott azért, hogy védje a paraszti földeket a földesuraktól. Ugyan-akkor azonban teljesen világos, hogy amint vége lett a háborúnak, a tisztán gazdasági ellentétek elkerülhetetlenül a végletekig kiéleződtek. Előtérbe kerültek a gazdaság problémái, a termelőerők fejlődése, amely a mezőgazdaságban csak a *kispolgári* gazdaság növekedése formájában képzelhető el. Teljes élességében napirendre került a proletariátus és a parasztság helyes gazdasági viszonyának kérdése, vagyis az olyan köl-csönös viszony, amely teret engedhetett volna a termelőerők *fejlődésé-nek*.

Az egész forradalomnak ez az alapvető ellentmondása – egy kispolgári jellegű ország a kommunizmus irányába fejlődik – fejeződött ki az éles *társadalmi válságban*.

A gazdasági összeomlás általános folyamatában a város gyorsabban megy tönkre, mint a falu; akié a kenyér, az gazdasági fölénybe kerül az-zal szemben, aki a városi ipar termékeivel rendelkezik. Gazdaságilag a falu olyan mértékben rázza le a város hatalmát, amilyen mértékben pusztulnak a termelőerők. A háború idején mindenütt, valamennyi or-szágbán ez történt. Így volt ez Oroszországban is, ahol a paraszt gazda-sági súlya megnövekedett a munkás gazdasági súlyához képest. Ráadá-sul Oroszországban, ahol a munkásosztály került hatalomra *éppen azért*, mert hatalomra került, kénytelen volt szétszórni erőit (a 160 milliós la-kosság kormányzására, a Vörös Hadsereg stb.). Az ipari összeomlás pedig ugyanakkor a munkásosztály jelentős részét falusi kézművessé vál-

toztatta, a városban maradó munkások egy része pedig más jellegű kistermelővé vált (öngyújtókat készített, önellátásra rendezkedett be stb.).

A termelőerők fejlődése során az ipari kispolgárság proletárrá válik. Az összeomlás idején a proletariátus kispolgársággá lesz. Az öngyújtókészítő közvetlenül és közvetve a szabadkereskedelemben érdekelt, akár csak a kisiparos és a kézműves, vagy a paraszt.

Az 5 millió munkásból²⁵ alig egymillió volt a 700 000 kommunistával együtt a szabadkereskedelem ellen. Ebben a helyzetben a törzsökös proletariátusra nehezedő kispolgári nyomás, amely mögött a hadikommunizmus gazdaságának ráadásul reális ellentmondásai álltak, a proletariátus diktatúrájának elsöprésével fenyegetett. Így tehát a gazdasági és a politikai okok egységes egészzé olvadtak össze. A proletariátus pártja kénytelen volt figyelembe venni a megváltozott osztály-erőviszonyokat. A proletariátus pártjának ebben a megváltozott konjunktúrájában új feladatot kellett maga elé tűznie, a *termelőerők fellendítésének* feladatát. A leszerelés, a blokádnak megszüntetése stb. reális lehetőséget nyújtott már ehhez. Új szakasz kezdődött. „Új irányvonalra” volt szükség.

II. Az „új irányvonal” fő feladata

Minden körülmények között, akármilyen irányt vesz is a gazdaságpolitika, a kommunizmus építése szempontjából a *nagyipar* érdekei az alapvető érdekeket jelentik. A nagyipar minden *műszaki* fejlődés alapja; a nagyipar a kommunista társadalom *gazdasági* viszonyainak a bázisa; a nagyipar a kommunista forradalmat megvalósító *társadalmi* erők s az ipari proletariátus támasza. Ezért a termelőerők fejlesztésének útján haladó gazdaságpolitika fő feladata a *nagyipar megszilárdítása*.

De mihelyt felvetjük a nagyipar megszilárdításának kérdését, nyomban egy „kényes” kérdésbe ütközünk. A nagyipar megszilárdításához „alapok” kellenek (élelmiszerből, nyersanyagból, felszerelésből stb.). És itt az a veszély fenyeget, hogy „ördögi körbe” kerülünk: az iparnak termékekre van szüksége, termékek megszerzéséhez iparra van szükség. „A föld a cethalak hátán, a cethalak a vízben, a víz a földön; a föld a cethalak hátán” és így tovább.

Ebből világos: a *nagyipar fellendítése érdekében bármilyen áron és bármilyen eszközzel növelni kell a termékek mennyiségét*.

Bármilyen áron! Mert máskülönben a legelemibb előfeltételeink sem lesznek meg ehhez a fellendüléshez. Nyersanyag, élelmiszer stb. nélkül a munkára buzdító felhívásokkal nem sokra megyünk, amint ezt a korábbi tapasztalatok megmutatták.

Bármilyen eszközzel! Mert azt a további terméket, azt a mennyiséget,

amelyet be kell áramoltatnunk nagyiparunkba, *kivülről* kell hoznunk, nem a munkásállam kezén lévő nagyipar szférájából, hanem más, külső forrásokból, bármennyibe kerülnek is nekünk ezek a források.

A termékek mennyiségének ez a növelése az adott gazdasági helyzet legfőbb törvénye. A fentebb kifejtett tézisben rejlik az új irányvonal „egész bölcsessége”, alapja. Erre a kérdésre igennel vagy nemmel kell felelni. Harmadik lehetőség nincs.

Milyen forrásaink lehetnek a további termékmennyiség megszerzéséhez? Ezek a források lényegében a következők: a parasztgazdaság, a kisipar, a bérlet, a koncessziók, a külkereskedelem.

A *parasztgazdaság*, mint köztudott, egyéni, kispolgári gazdaság. De fentebb már láttuk, hogy e kispolgári gazdaság megerősítésének, fellendítésének fokozása nélkül nem boldogulunk. Ellenkezőleg, ennek fellendítése nehéziparunk növekedésének elengedhetetlen feltétele. Teljesen helytelen a többi világtól elszakítva vizsgálni a parasztgazdaságot és többszörösen helytelen ma. Ahhoz, hogy további termékmennyiséget szerezhessünk ebből a szférából, elengedhetetlen ennek növekedése, ez pedig átmenetileg, a fejlődés jelen fázisában nem más, mint a burzsoá viszonyok növekedése. De ez a növekedés teszi lehetővé a további termékmennyiség megszerzését.

A *kisiparral* ugyanaz a helyzet, mint a parasztgazdasággal.

A *bérlet* két formában képzelhető el: tőkés bérlet formájában (a vállalat bérbeadása a tőkésnek), vagy pedig úgy, hogy a vállalatot a munkáskollektíváknak adják bérbe. A második esetben nem fenyeget bennünket a kapitalizmus veszélye, de a munkáskollektíváknak általában nem lesz elegendő forgóeszközük. A tőkés bérlet esetében feltételezzük, hogy nem spekuláns bérlővel van dolgunk, hanem a termelés olyan szervezőjével, aki ilyen vagy olyan formában tőkével rendelkezik. A nyersanyagot, az élelmiszert stb. nem az állami raktárakból kell majd megszereznie, hanem a parasztgazdaság és a kisipar szférájából. S mivel elsősorban a nem működő vagy rosszul dolgozó vállalatokat fogjuk bérbeadni, és mivel a proletárállam a bérleti díj formájában további tényleges értékhez jut, így ez az érték bekerül a társadalmasított nagyipar szükséges alapjaiba.

A *koncesszió* lényegében szintén bérlet. De itt jóval magasabb rendű tőkés bérlőkkel lesz dolgunk, akiknek be kell majd hozniuk az *alaptőke* egy részét (gépi felszerelés, építkezések stb.).

A koncesszionáriusoktól a köztársaság javára levont összeg szintén a társadalmasított ipar alapját gyarapító termékmennyiség egyik forrása.

A koncessziókkal függ össze részben a *külkereskedelem* is, mivel a koncesszionáriusok külföldi termékek behozatalával fizetik majd nekünk a bérleti díjat.

Alapvető feladatából – a termékek mennyiségének növeléséből – kiindulva, a proletariátus vállalja a gazdálkodás *nem proletár* (kispolgári és nagyburzsoá) formáinak növekedését, hogy megőrizze, erősítse, kifejlessze a *proletárgazdaság* formáit, a társadalmasított gépi nagyipart.

III. A gazdasági stratégia és az „új irányvonal” veszélyei

A nem proletár, a burzsoá, a tőkés formák növekedésében nagy veszély rejlik. És pontosan ebben van „adott helyzetünk” objektív ellentmondása is. Egyrészt érdekelték vagyunk abban, hogy növeljük a további termékmennyiséget, ez pedig csak a fejlődés burzsoá tendenciáinak erősítésével érhető el; másrészt éppen ez az erősítés jelent veszélyt a kommunizmusra nézve, úgymond a másik végeről, a *gazdasági formák konkurenciája* szempontjából.

Valójában azonban a kispolgári gazdaság erősödése nem más, mint a felvásárló, a kereskedő tőkés és a vállalkozó kiemelkedése az árucseré alapján. A tőkés bérlő, a koncesszionárius stb. pontosan ugyanúgy a gazdaságilag erősödő kispolgári elemekben szilárd bázisra lel majd. Ilyen körülmények között hogyan képzeljük el az egész további fejlődést?

A kép teljesen világos lesz, ha a gazdaságpolitika új irányvonalát úgy fogjuk fel, mint a *proletariátus* nagyszabású, több évre szóló *stratégiai hadműveletét a gazdaság frontján*.

Úgy tűnik, a proletárharcnak ezen a frontján helyzetünk nagyon hasonlít ahhoz a helyzethez, amely a breszti béke²⁶ idején kialakult a nemzetközi imperializmus elleni fegyveres harc frontján.

Milyen volt ez a helyzet? Milyen volt stratégiánk a fölöttébb erős ellenség elleni harcban? A következő tényezőket kellett figyelembe vennünk:

1. a fő veszély: a német imperializmus, amely a proletárdiktatúra létét fenyegeti;

2. fő feladatunk: fegyveres erőink, Vörös Hadseregünk megteremtése;

3. a fő jelszó e cél érdekében: béke mindenképpen, minden eszközzel, bármilyen áron;

4. a munka fő tartalma: a lélegzetvételnyi szünet kihasználása a Vörös Hadsereg létrehozására;

5. a másodlagos veszély: a német imperializmus belső hatása;

6. a stratégiai hadművelet befejezése: amikor a Vörös Hadsereg létrejön, akkor lehet a kormányrudat másfelé fordítani.

Hasonlítsák össze ezt a gazdasági frontunkon kialakult helyzettel. Itt is ugyanazokkal a tényezőkkel találkozunk:

1. a fő veszély: a gazdasági összeomlás, amely szintén a kommunizmus építését fenyegeti;

2. fő feladatunk: ipari vörös hadseregünk, azaz a társadalmasított nagyipar megteremtése;

3. a fő jelszó e cél érdekében: a termékmennyiség növelése minden eszközzel, akár még a kispolgári és nagyburzsoá gazdasági formák átmeneti megerősödése árán is;

4. a munka fő tartalma: a termékmennyiség felhasználása a társadalmasított nagyipar megteremtésére, „teljes harci készségbe” helyezésére;

5. a másodlagos veszély: a gazdaság növekvő burzsoá formáinak belső hatása;

6. a stratégiai hadművelet befejezése: amikor létrejön a további termékmennyiség felhasználásának alapján a társadalmasított nagyipar, akkor lehet a kormányrudat másfelé fordítani.

Mivel magyarázható breszti politikánk sikere? Azzal, hogy sikerült megteremtünk a Vörös Hadsereget, és azzal, hogy a német imperializmust belülről forradalom rendítette meg. Mi garantálja majd győzelmünket a gazdaság összeomlása elleni harc frontján? Az, hogy *fel tudjuk majd lendíteni társadalmasított nagyiparunkat*.

Ha ezt elértük – amint fentebb mondtuk – „elfordítjuk a kormányrudat”. Ám az, hogy a kormányrudat elfordítjuk egyáltalán nem a korábbihoz, vagyis a kötelező beszolgáltatáshoz stb. való visszatérést fogja jelenteni. Hiszen azok a módszerek, amelyek alkalmasak voltak a fogyasztás szabályozására akkor, amikor a termelőerők *hanyaglottak*, amikor a városnak a faluhoz viszonyított gazdasági ereje *csökkent*, teljesen alkalmatlanok lesznek akkor, amikor a termelőerők *fejlődnek*, kiváltképp pedig akkor, amikor *növekszik a nagyipar ereje*. A „kormányrúd elfordítása” azt jelenti majd, hogy gazdaságilag fokozatosan felszámoljuk a nagy magángazdaságot és a kistermelőket gazdaságilag a nagyipar irányítása alá vonjuk: a kistermelőt nem a gazdaságon kívüli kényszer eszközeivel vonjuk majd be a társadalmasított gazdaságba, hanem elsősorban azokkal a gazdasági előnyökkel, amelyeket a traktor, a villany, a mezőgazdasági gépek stb. jelentenek majd számára: (saját hasznára) *elektromos vezetékek* fonják körül, amelyek éltető energiával termékenyítik meg a gazdaságot.

IV. A munka problémája a nagyiparban

Fentebb láttuk, hogy fő feladatunk az államosított nagyipar megszervezése. De ennek a feladatnak van egy belső oldala is: a munkának és a

munka intenzitásának a kérdése. A „hadikommunizmus” időszakában a munkásosztály jelentős mértékben egyfajta tartaléka volt a szervezőerőknek, amelyeket egyre növekvő számban „soroztak” a frontokra. A megmaradtakat többé-kevésbé egyenlően támogatták, függetlenül attól, hogy ténylegesen teljesítették-e vagy sem a maguk termelői funkcióját. Ennek folytán a lelkesedés és a munkaképesség általános (az éhség, a kimerültség stb. miatt bekövetkező) csökkenése mellett, a kispolgári hangulatnak és következésképpen a gazdálkodás személyes indítékainak erősítése mellett a *munka intenzitása* elkerülhetetlenül *csökkent*.

Mutatis mutandis (a megfelelő változtatásokkal) részben itt is olyan helyzet alakult ki, mint a mezőgazdaságban: az egyének és a csoportok *közvetlen* anyagi érdekelttségének hiánya a termelés visszaeséséhez vezetett; az állam által nagy nehézségek árán fenntartott fölös munkaerő megléte folytán a termelékenység esett.

Ebből egyenesen következett e betegség gyógyszere is: *a munkások egyéni és csoportos érdekelttségének érvényesítése a keresetekben*. Más szavakkal: a munkások ellátását feltétlenül a megtermelt termékek mennyiségétől kellett függővé tenni. Ezt biztosítja az úgynevezett „kollektív ellátás” elvének ilyen vagy olyan alkalmazása.

A kollektív ellátás elve ennek során kettős szerepet játszik: egyfelől a közvetlen érdekelttség ösztönzése révén a munka intenzitásának és ily módon a *termelékenységnak* a növelésére készíti a munkásokat: másfelől ez *a proletariátus összetételének minőségi javulását* is előmozdítja. Alkalmazása esetén állandóan kiválasztódik egy igazi munkásgárda, amely a nagyipar gerincét fogja alkotni. És fordítva, a kispolgári, nem proletár elemek a kispolgári környezetbe kerülve ki fognak rostálódni és szét fognak szóródni. Az újjászervezett és fejlődő nagyiparnak megfelelő törzsszerű proletariátusa is lesz.

V. Az „államkapitalizmus” a proletárdiktatúra rendszerében

A teljes tisztánlátás kedvéért néhány szót kell szólnunk a proletárdiktatúra rendszerének „államkapitalizmusáról”. A magunk részéről ezt a terminust helytelennek tartjuk. De mivel a dolog nem a terminusokon múlik, hanem a „lényegen”, nem a szavakon, hanem az értelmezésen (és ebben a tekintetben a párt soraiban nincs semmiféle nézeteltérés), ezért ezt a „lényeget” külön ki kell emelnünk.

Az államkapitalizmus a nyugat-európai és amerikai értelmezésben a *burzsoáziának* a végletekig vitt *mindenhatósága*, amikor is a termelés a *burzsoá* állam kezében összpontosul. Ebben az esetben minden termelési eszköz tulajdonosa és legfőbb intézője a *burzsoázia, állama* alakjában.

Amikor a *proletárállam* a koncesszionáriusnak bérbe ad egy vállalatot (vagyis ebben a történelemben példátlan esetben, amikor a tőkés a munkás bérlője), a vállalat *tulajdonosa* mindvégig a *munkásosztály* marad.

Ebből fakad a fejlődés teljesen eltérő jellege.

A szó igazi értelmében vett államkapitalizmusban az egész értéktöbblet a burzsoá állam, vagyis a burzsoázia kezébe kerül. A *mi* „államkapitalizmusunkban” (koncesszió, bérlet stb.) az értéktöbblet azonnal két részre oszlik: az egyik mint profit, a tőkés zsebébe vándorol; a másik százalékos befizetés vagy bérleti díj formáját ölti és államunké lesz, vagyis a *proletariátus* kezébe kerül.

Minél jobban megerősödünk, annál előnyösebb szerződéseket fogunk kötni, annál nagyobb lesz a *proletár* rész, amely egyre nő, s végül elnyeli a tőkés részét. Ez lesz a kommunizmus végső győzelme. És akkor kiderül majd, hogy a külföldi tőke, akaratán és szándékán kívül, akaratától és szándékától függetlenül, gazdaságunkban olyan „szakember” szerepét töltötte be, aki segítette kihúzni a sárból a szovjet gazdaság szekerét.

Az európai-amerikai jellegű államkapitalizmust a proletariátusnak forradalom útján kell megsemmisítenie. A *mi* „államkapitalizmusunk”, ha helyesen valósítjuk meg stratégiai tervünket, teljesen békés úton fog elhalni.

VI. A fő ellenvetések az „új irányvonallal” szemben

Azok a fő ellenvetések, amelyeket olykor a gazdaságpolitika új irányvonalával szemben tesznek, az egész „stratégiai hadműveleti terv” meg nem értésén alapulnak, és mint egyik tojás a másikra, úgy hasonlítanak azokra az ellenvetésekre, amelyeket egyes elvtársak (közülük is elsősorban jómagam) a breszti béke teljesen helyes taktikájával szemben hangoztattak, vagy amelyeket a proletárdiktatúra nyílt ellenfelei emeltek a breszti béke ellen.

A fő „ellenvetés” az „engedmények *határait*” illetve. Hol van a határa az engedményeknek? Ha feladjuk Minszkét, feladjuk-e Szmolenszket is? Vagy Moszkvát? Világos, hogy a kérdés értelmetlen volt. Az engedmények határait nem lehetett *előre* meghatározni: ezek a konkrét helyzettől függtek. Csak legyen módunk *saját erőink létrehozására* – így vetődött fel a kérdés.

Most is ez a helyzet. A koncessziók „határait” egészen a gyárig és az üzemig *lehetetlen* meghatározni. Hiszen csak *általánosságban* lehet kijelenteni: a nagyipar és a közlekedés bázisának feltétlenül a kezünkben kell maradnia, ami nem zárja ki azt, hogy ezt vagy azt a vállalatot vagy területet a koncesszionáriusnak adjuk át.

A második ellenvetés ez volt: elfajulunk. Ellenségeink pedig azt mondták: az engedmények útján a német imperializmus csapatává válunk. Világos, hogy ez ostobaság volt.

De néha most is ugyanezt mondják: *ha* engedményeket teszünk a kispolgárságnak, *ezzel* a kispolgárság *csapatává* válunk. Ha ez így van, akkor pl. az angol kormány, engedményeket téve a szénbányászoknak, a munkások kormányává, vagy legalábbis „össznemzeti” kormányává válik. Ez nem marxista okoskodás.

Természetesen veszélyes helyzetben vagyunk. Igaz, hogy, *ha nem építjük fel a nagyipart, akkor* vagy elfajulunk, vagy megdöntenek minket. De ellenségeink riadalmára *felépítjük* nehéziparunkat. Csak ne vessenek a burzsoá „tiszteletre méltó emberek”, jósolják csak korai végünket. Bízunk benne, elénekelhetjük még sírjuk fölött, hogy „örök békesség adasék meg néktek”.

(Bakos Károly fordítása)

1. A kapitalizmus a feudális társadalom méhében és a szocializmus a kapitalista társadalom méhében. 2. A burzsoázia és a földesurak közti ellentét, a kizsákmányoló viszony a proletariátus és a burzsoázia között. 3. A burzsoázia kultúrája a feudális arisztokrácia kultúrájával szemben és a proletariátus kulturális színvonala a tőkés társadalomban. 4. Osztály, pártok és vezetők a burzsoáziánál és a proletariátusnál. 5. Az adminisztratív káderek problémája a hatalom megszerzése után a burzsoáziánál és a proletariátusnál. 6. A kulturális fejlődés és az elfajulás veszélye.

Ahhoz, hogy kellően felfoghassunk egy jelentős társadalmi jelenséget, teljes *sajátságában* kell felfognunk – ez a marxista tanítás egyik fő tétele. Ám, amikor „általánosságban” vizsgálják a proletariátus szocialista forradalmát, rendszerint megelégszenek a felszínes analógiák módszerével, a legvulgárisabb (kvázi „elméleti”) sablonok, címkék, modellek alkalmazásával, amelyeknek minden unalmas egyhangúságuk mellett mégis van egy eredeti sajátosságuk: semmire sem jók. Minél több analógiát és történelmi párhuzamot vonultatnak fel Kautsky, Levi, Martov²⁸ úrék, és a gyáva „vénaasszonyoknak” ez az egész szerencsétlen gyülevész hada, annál világosabbá válik ennek a szociáldemokrata „marxizmusnak”, a nagy proletár tanítás e szegényes, eltorzított, megnyomorított és ugyanakkor kissé átmázolt darabkájának a teljes elméleti tehetetlensége (a gyakorlatiról már nem is szólva). Széttörni a sémákat és bemutatni – akár csak a legáltalánosabb vonásokban is – a proletárforradalom összes sajátosságát, amelyet a polgári forradalommal szemben mutat – ez napjaink soron lévő feladata. Hiszen a szociáldemokrata elmélet elsősorban sablonra épül, meglehetősen primitív sablonra. Ettől egyébként ez a sablon cseppet sem kevésbé káros, fényesen bizonyítja ezt a szociáldemokrata gyakorlat, az osztályharc történetének valaha is látott legnagyobb árulása.

A forradalmat illető *legáltalánosabb* elméleti kérdés az *érettség* kérdé-

se, helyesebben az, hogy *mennyire érték meg* az új termelési viszonyok, az új társadalmi rendszer, vagy – ami lényegében ugyanaz – az új „termelési mód” a régi társadalmi-termelési és politikai burok alatt. „Megérett” vagy „nem érett meg” a kapitalizmus a szocializmusra – erre a kérdésre határozottan kell válaszolnia minden olyan pártnak, csoportnak, szervezetnek, amely – akár csak szavakban is – a munkásosztály szocialista mozgalmához kötötte magát. A forradalmi marxizmus, amelyet politikailag a kommunista pártok képviselnek, az imperialista háborúban kielégítő választ látott és lát erre a kérdésre. Hiszen éppen ezek a háborúk mutatják meg, hogy tőkés alapon a világgazdaság nem képes tovább fejlődni. A szociáldemokrata, Cunow-féle, Kautsky–Sombart-féle „marxizmus” nemleges választ ad erre a kérdésre, s közben olyan logikai mutatókat visz véghez, melyeket a legjobb amerikai szemfényvesztők is bízást megirigylhetnének. Elegendő csak a vénasszony Kautskyra hivatkoznunk. A forradalommal kapcsolatos álláspontja a következő fázison ment át:

1. *A háború előtt.* A kapitalizmus megérett. A válságok korszakába lépünk. Háború felé haladunk. A háborút forradalmi fordulatra kell felhasználni. Egyelőre nem kell idegeskedni. A győzelem a mienk („Az út a hatalomhoz”, bázeli kiáltvány²⁹).

2. *A háború alatt.* Az Internacionálé³⁰ békés eszköz. A háború alatt nem alkalmazható. Nem kell idegeskedni. Várni kell, amíg béke lesz. Akkor majd alkalmazzuk. A győzelem természetesen a miénk lesz. (Kautsky háborús írásai.)

3. *A béke idején, a háború után.* Hogy gondolhatnánk most már forradalomra? Hát lehetséges az? Ilyen rombolások közepette? Lehet így szocializmust építeni? Nem kell idegeskedni. Várni kell. A győzelem, isten látja lelkemet, a miénk lesz.

Ez az erőtlen, szánalmas kérődzés, amely sajátos „tirádákként” vég nélkül ismétlődni fog, kitűnően jellemzi a szociáldemokrata hazudozás nagymestereinek logikáját, szellemi nagyságát.

A hegyen a tölgy alatt
Éldegélt egy néne.
A legjobb komájával
Elment a fürdőbe.
S mert a néne okos volt,
Fogott egy virgácsot.
Ez a nóta unalmas –
Kezdjük hát el újra.
A hegyen a tölgy alatt . . .

Ez valóban nagyon „unalmas nótá”, de az értelme teljesen világos, így nincs is értelme tovább foglalkozni vele. Minket itt egy másik kérdés érdekel, amelyre jóval kevesebb figyelmet fordítottak eddig.

Ez pedig a következő. A szociáldemokrata teoretikusok az éretlenség tézisének bizonyítására a burzsoá forradalom analógiájával hozakodnak elő. *Ott* – mondják – valóban sínen volt a dolog. *Ott* a kapitalizmus valóban megérett a feudalizmus méhében. *Ott* a forradalom valóban objektíve progresszív tényező volt, lerázta a béklyókat, teret adott a termelőerők fejlődésének. És ezért elegendő volt „levágni a fejet”, végigvinni bizonyos tisztogatást, eltávolítani bizonyos történelmi szemetet ahhoz, hogy kezdetét vegye az egész társadalom gyors, progresszív fejlődésének korszaka.

Ily módon a forradalom könnyű volta, a vele járó viszonylag kevés áldozat meg az orosz és a nemzetközi forradalommal járó viszonylag sok áldozat két dologra is bizonyítékul szolgál az opportunistáknak: egyrészt arra, hogy a kapitalizmus általában még nem érett meg a szocializmusra; másrészt arra, hogy az orosz forradalom semmiképpen sem nevezheti magát proletárforradalomnak. Nincs szándékunkban itt minden kérdésben vitába szállni ellenfeleinkkel. Figyelmünket most *vulgáris sablonukra* összpontosítjuk.

Valóban. Valamit hallottak harangozni arról, hogy az új viszonyok a régi burok alatt alakulnak ki. De hogy megértsék, *hogyan* alakulnak ki ezek a viszonyok, ez már meghaladja erejüket. Vég nélkül, unalmasan, ostobán ugyanazt szajkózzák az érettség szükségességéről stb. – akár évtizedeket is képesek ezzel eltölteni. De megérteni, mi a *sajátossága* a kapitalizmus növekedésének a feudális társadalom viszonyai között, és a szocializmus növekedésének a tőkés társadalomban – ezt fölöslegesnek tartják. Ott is, itt is az „érettség” a fontos. A kérdés ilyen *formális* felvetésénél tovább az opportunistá gondolat nem merészkedik.

Márpedig az új viszonyok érlelődésének a folyamata a két esetben annyira különböző, annyira sajátos, hogy ez a legnagyobb eltéréseket vonja maga után egész sor más fejlődési irányban is.

Hogyan érik meg a kapitalizmus a feudális társadalom ölében? Elsősorban mint város érik meg, amely a feudális földbirtokkal szemben fejlődik ki. A városból csápjainak millióival behatol a faluba, felbomlasztja a természetes gazdaságot, aláássa a régi viszonyokat és kezdi átalakítani a világot saját képére és hasonlatosságára. Mi a jellemző erre? Mit kell kiemelni az új viszonyok kialakulásának ebből a *típusából*? Itt az a jellemző, hogy az új viszonyok *teljes egészében, a maguk összességében* kifejlődnek. A „feudalizmus ölében” a kapitalista rendszernek nemcsak az anyagi váza, az eszköztára, a technikája, nemcsak társadalmi viszonyainak leglényegesebb része alakul ki, hanem *mindezek a kapcsolatok teljes egésze*

szűkben. Az egész tőkés hierarchia, az élő emberek alkotta egész piramis, a segéd munkástól az ipar altisztjein át egészen a legmagasabb parancsnoki karig és a tulajdonosi oligarchiáig – mindez már kész formában megvan a feudális társadalom keretei között. Más szavakkal: a földesúri rendszer keretei között nemcsak az új technika érik meg, hanem *a kapitalizmus élő, emberekből álló társadalmi gépezete is.*

Itt tisztáznunk kell valamit. A szociáldemokrata talmudisták félreagyalgathatják téziseinket, úgy állítva be a dolgot, mintha szerintünk a kapitalizmus a feudális társadalmon belül teljesen kifejlődne, eljutna legmagasabbrendű formájáig és elérné legszélesebb társadalmi kiterjedését, úgyhogy *a kapitalizmusban* a kapitalizmusnak már nem lenne hová fejlődnie. Ilyen „gondolatot” mégsem hagyunk a nyakunkba varrni. Mi csak egyet állítunk: a kapitalista szervezet, ez az élő apparátus, teljes egészében kialakul a feudalizmus keretei között, vagyis *a maga adminisztratív felső rétegével együtt.* A burzsoá forradalmat megelőzően a tőkés viszonyok aránya természetesen nem túlzottan nagy, hogyha a fejlett kapitalizmushoz, vagy napjainkhoz hasonlítjuk ezt a korszakot. De a városokban *azonnal* fellelhető a kapitalizmus társadalmi-termelési viszonyainak *mindkét pólusa:* a burzsoázia is, és a proletariátus is.

Vajon a *szocializmus* kialakulása ugyanilyen módon megy végbe a tőkés termelési viszonyok között?

Lényegét tekintve lehet-e ez ugyanilyen?

Ezt a kérdést kell legelőször feltenni. S ha csak egy kicsit is elgondolkozunk ezen, azonnal világossá válik, hogy az érlelődés típusának *feltétlenül másnak kell lennie,* nem lehet olyan, amilyen a burzsoá forradalmat megelőző korszakban volt. *A szocialista termelési viszonyok nem tudnak „teljes egészében”, vagyis a termelési apparátus adminisztratív felső rétegével együtt megérni a tőkés társadalom és a kapitalista állam ölében.* Még a legfejlettebb tőkés országokban sem lehetséges ez, a tőke maximális koncentrációja és centralizációja, a nagy létszámú proletariátus stb. ellenére. Hiszen a szocializmusnak nincs úgymond, más gazdasági tere, ahol „önállóan” tudna fejlődni. A feudális földbirtokkal, a landlordokkal, a földesurakkal szemben kifejlődött a város, *élén* a burzsoáziával, amely *alatt* a proletariátus állt.

A burzsoázia gazdaságilag nem állt a földesúri arisztokrácia *alatt,* hanem *mellette és ellene.*

A szocializmus a burzsoá iparral szemben semmiképpen sem foglal el olyan helyzetet, mint amelyet a város foglalt el a feudális földbirtokokkal szemben. A szocializmus ugyanott alakul ki, ugyanabban az átkozott városi környetben, a burzsoázia *alatt és saját adminisztratív termelési rétege nélkül.* Ez az adminisztratív felső réteg azért nem jöhet létre, mert a szocialista termelési viszonyok között proletárnak kell lennie. Az pedig

nyilvánvaló, hogy ilyen helyzet nem jöhet létre a tőkés társadalom méhében. A *burzsoá a városban* elfoglalhatta a termelés parancsnoki posztját a feudalizmus idején. Az ipari termelési eszközök monopolista tulajdonosa *lehetett és az is volt*. Ezzel szemben a proletár, a proletariátus mint osztály, *nem állhat* a termelés parancsnoki posztján a kapitalizmus idején, nem birtokolhatja az ipari termelési eszközöket. Hiszen másképpen nem lett volna kapitalizmus sem, ezt bármelyik kétlábú számár is megérti.

Ebből az következik, *hogy a szocialista termelési viszonyok nem alakulhatnak ki a kapitalizmus méhében teljes egészükben, vagyis saját adminisztratív felső rétegükkel*, a szocializmus a régi társadalomban sajátosan, különlegesen „alakul ki”, *nem úgy*, mint a tőkés termelési mód a feudális társadalomban.

A különösen „vájf fülű” kritikusok ezzel kapcsolatban körülbelül a következőket vethetik a szemünkre:

Az önök kérdésfelvetése helytelen. Azért helytelen, mert a burzsoá termelési viszonyok két pólust feltételeznek: a proletariátust és burzsoáziát; ezek – kizsákmányoló *osztály*viszonyok; ebben az esetben beszélhetünk az apparátus „felső rétegéről”, hiszen a „felső réteg” osztálytartalmú kifejezés. Szocialista termelési viszonyok között viszont felső rétegről beszélni ostobaság. A szocialista termelési viszonyok nem *kizsákmányoláson* alapulnak. Ezért szóba sem jöhet a hierarchia, következésképpen a „felső réteg” sem.

Az ilyen érvelés természetesen hamis volna. Mégpedig több okból is. Először is azért, mert nem minden „felső réteg” osztálykategória.

A munkásosztály összetételét, tagjainak, alkotóelemeinek kulturáltsági színvonalát, politikai érettségét, műszaki képzettségét stb. tekintve nem egynemű.

Ezért nem kormányozhat a munkásosztály (sem a politikai, sem pedig a minket itt érdeklő gazdasági életben) „novgorodi vecse”³¹, kezek milliói révén; csakis *élcsapata*, *adminisztratív törzse*, vezetői révén kormányozhat. Az adminisztratív törzs azonban nem osztálykategória.

Másodszor. Nem minden osztályviszony kizsákmányolási viszony. A fejlett szocializmus és a kapitalizmus között van a proletariátus uralma. A *proletariátus* uralkodó osztály, a termelést is ő irányítja. A szocializmusnak ezt a kezdeti szakaszát az jellemzi, hogy még létezik az osztályhierarchia, de teljesen szokatlan jellege van: *felül* van a proletariátus, amelyről természetesen nem lehet azt mondani, hogy kizsákmányolásból, példának okáért a neki alárendelt mérnökök kizsákmányolásából él.

Harmadszor. A szocialista termelési viszonyok átfogó rendszere meghatározott *tulajdonviszonyt* tételez fel. A kezdeti szakaszban a termelési

eszközök tulajdonosa a *proletariátus*. Ez pedig azt jelenti, hogy mint osztály felül áll.

Igy tehát eljutunk ahhoz a konklúzióhoz, hogy a lényegét tekintve, a munkásforradalom sajátos természetéből fakadóan, a szocializmus nem alakulhat ki „teljes egészében” a kapitalizmus méhében: azért nem alakulhat így ki, mert a tőkés társadalom határai, keretei között nem lehet helye a termelési eszközök kollektív-proletár osztálymonopóliumának, nem alakulhat ki így azért, mert ezek között a keretek között elképzelhetetlen a proletariátus irányító hatalma a termelésben általában, és adminisztratív-gazdasági osztálytörzsének irányító hatalma különösen. De mi alakul ki és érlelődik meg ez esetben a kapitalizmus keretei között?

Először, az új gazdaság anyagi-tárgyi gerince, a koncentrált és centralizált termelési eszközök, amelyek technikailag lehetővé teszik a *szabályozott* munkafolyamatot. Másodszor, a proletariátus mint az együttműködésen alapuló termelési viszonyok rendszere, amely egyre jobban megtestesíti a munka *társadalmi* jellegét. Harmadszor, a kvalifikált szervező, adminisztratív, a munkát „irányító” *elemek* (elsősorban a műszaki értelmiség). Negyedszer, a *munkásszervezetek*, amelyek a proletárdiktatúrában az adminisztratív apparátus majdani gerincévé *válhatnak*.

A műszaki értelmiség, mondhatni, egy közbülső irányító felső réteg. A kapitalizmus keretei között azonban *burzsoá*, proletárellenes erőként fejlődik ki. Ez a réteg új szellemben is nevelődhet – és nevelődik is –, de ez már a kapitalista kapcsolatok felbomlása idején megy végbe. Az átmeneti szakaszban a munkások és az értelmiség közötti kapcsolat (munkakapcsolat) megszakad, és ez az egyik *legfőbb oka a forradalmi folyamat roppant ráfordításainak* (lásd erről „Az átmeneti időszak gazdasága”³² című munkánkat).

Ezért tehát ostobaság „egyszerűen” összehasonlítani a kapitalizmus „megérlelődését” a szocializmus „megérlelődésével”, nem látva *azt a hatalmas különbséget, amely az érlelődési folyamat* e két típusa között van. Ez az egyik.

Ezzel kapcsolatban van még egy másik hatalmas különbség is a burzsoá és a proletárforradalom között.

Stokás „hevenyészve” párhuzamot vonni egyfelől a burzsoázia és a földesurak, másfelől a proletariátus és a burzsoázia viszonylatában mutatkozó ellentmondás között. A burzsoá forradalom során a burzsoázia megdönti a földesurakat, a proletárforradalom során – a proletariátus a burzsoáziát, és kész.

A dolog lényegét tekintve azonban itt párhuzamot vonni felettébb kockázatos. A körülmények ugyanis egészen mások, az „ellentmondások” *teljesen eltérőek*. Sőt, *elvileg különböznek egymástól*.

Csakugyan. Milyen is a viszony a burzsoázia és a feudális földesurak

között? Vajon ez a viszony a gazdasági kizsákmányolás viszonya-e? Kizsákmányolt osztály-e a burzsoázia a feudális társadalomban? Nevetséges ilyet mondani. Éppen azért, mert a kapitalizmus, a maga felső rétegével együtt, a feudális társadalomban alakul ki; éppen azért, mert a város a birtokukon gazdálkodó földesurak *mellett* növekszik; éppen azért, mert a burzsoá viszonyok mindkét pólusa kialakul, szó sem lehet a kizsákmányolt burzsoáziáról. A többletmunkát a burzsoázia és a feudális földesurak osztják fel egymás között. A feudális urak, mivel az államhatalom a kezükben van, az értéktöbblet egy részét különböző formában el tudják vonni a burzsoáziától. De nem a burzsoázia hozza létre a többletterméket, nem a burzsoázia van a kizsákmányolt osztály helyzetében. Politikai jogai nem teljesek. Sújtja a feudális urak gazdaságpolitikája. Megosztja velük zsákmányának egy részét. De ő a parancsnok a műhelyben és a gyárban, ő a tulajdonosa az ipari termelési eszközöknek, ő az az osztály, amely kiszipolyozza az értéktöbbletet a kialakuló proletariátusból.

A burzsoázia és a feudális földesurak közti viszony nem kizsákmányoló és kizsákmányoltak közti viszony.

Teljesen másfajta viszony van a tőkés társadalmat megdöntő, és az ezt védő osztály, vagyis a proletariátus és a burzsoázia között. Ez *elsősorban és mindenekelőtt a gazdasági kizsákmányolás viszonya.*

Azt mondják, ez közhely, ezt mindenki tudja. Minek kell ennek ekkora feneket keríteni?

Tegyük fel, hogy ezt mindenki tudja! De akkor még világosabbá válik a kritikátlan párhuzamok értelmetlensége. Hiszen ebből a proletár- és a burzsoá forradalom között meglevő „köztudott” különbségből sajátosságok egész sora fakad még, amelyek összességükben eredményezik azt, hogy az események különböző irányt vesznek, a forradalom különböző ráfordítással jár, különböző problémák merülnek fel azok mellett, amelyekről valóban mindenki tud.

Mindenekelőtt a következő gyökeres eltérést kell kiemelnünk: *a nem kizsákmányolt burzsoázia már a feudalizmus ölében kulturálisan magasabbra tudott emelkedni, mint az az osztály, amelyet később megdöntött; ezzel szemben a gazdaságilag kizsákmányolt proletariátus a kapitalizmus keretei között nem juthat kulturálisan magasabb szintre, mint az uralkodó burzsoázia, amelyet később meg kell döntenie.*

A tőkefelhalmozás már a feudális társadalom keretein belül folyt. A „gazdagság” már a „régí rendszer” forradalmi megbuktatását megelőzően a burzsoázia kezében halmozódott fel. Emellett az áru-pénz viszonyok általános és minden oldalú növekedése talaján ez a gazdagság pénz formáját öltötte. A csengő fémmel, mint köztudott, mindent meg lehet szerezni.

„Mindent veszek” – szólt az Arany,
„Én elveszem” – így a Kard,
„Takarodj” – küldte az Arany,
„Megyek hát” – felelt a Kard.

Ily módon a burzsoázia már a feudális rendszer keretein belül monopolizálta az ipari termelési eszközöket, irányította a termelési folyamatot, a tőkés felhalmozás alanya és a felhalmozott gazdagság tulajdonosa volt. Ezen az alapon az ellenséges rendszer viszonyai között szinte akadálytalanul fejlődhetett a burzsoá kultúra is. Ilyen körülmények között a feudalizmus egyáltalában nem tudta a műveltséget monopolizálni. Sőt. A burzsoázia aránylag egyre nagyobb mértékben tudta *kifejleszteni* saját kultúráját, miután az árugazdaság növekedésével a többletmunka egyre nagyobb része az ő, vagyis a burzsoázia kezébe ment át. A gazdasági viszonyok új (a feudálishoz képest új) rendjének osztályhordozója, a burzsoázia, egyre növekvő mértékben a termelési eszközök monopolista tulajdonosává, következésképpen az értéktöbblet elsajátítójává válva, egyúttal *egyre növekvő mértékben a művelődés monopolistájává is vált*. A nemesi, „lovagi” iskolát gyorsan háttérbe szorította a kereskedő-ipari iskola. A fejlődés az utóbbi számára volt biztosított éppen azért, mert a pénz olyan társadalmi erővé vált, amelytől minden függött. A pénz pedig a burzsoázia kezében volt.

Amikor a különböző osztályok kultúráját összehasonlítjuk, illetve a kultúrát általában vizsgáljuk, három szempontot vehetünk figyelembe: először, az adott kultúrának mik a specifikus, sajátos ismérvei, „*elvei*”, az adott ideológiának mi a „*stílusa*”, mik a fő tendenciák, módszerek stb.; másodsor, mennyire kidolgozottak ezek a tendenciák, módszerek, vagyis mennyire *intenzív* az adott kultúra; harmadszor, a személyek mekkora körére terjednek ki ezek az ideológiák és szokások, vagyis mekkora *ki-terjedésű*, mennyire *extenzív* az adott kultúra.

Vegyük most a feudalizmus és a kapitalizmus között húzódó történelmi határvonalat, és vizsgáljuk meg, hogyan viszonyult a burzsoá kultúra a feudális-nemesi kultúrához.

Módszerek és elvek. Az teljesen világos, hogy struktúráját tekintve a burzsoá kultúra már a feudalizmusban a feudálisnál magasabb szinten állt. A statikus nézőpontot felváltotta a dinamikus (evolúciós) szemlélet; a spekulatív skolasztikus filozófiát a természettudományos *tapasztalás* elve, a feudális béklyókba vert társadalom dogmatizmusát „a gondolkodó individuum” kritícizmusa. Ha a kultúra „fejlettségének” kritériumát gyakorlati jelentőségében keressük, vagyis abban, hogy mennyire segít a természet erőinek leigázásában (s a kérdést éppen így kell feltenni), akkor semmiféle kétség nem férhet ennek az új burzsoá kultúrának a hala-

dó voltához. És ha most a burzsoá kórus ideológiai előénekesei megpróbálják az egekig magasztalni a középkori gondolkodókat, különösen a *misztikusokat*, akkor ez csupán a burzsoázia hanyatlásának szimptomája, nem pedig az elveszett „legfőbb elv” megtalálása, ahogy azt a hibbant mai dekadensek szeretnék beállítani.

A kultúra intenzív volta. Vitathatatlan tény, hogy a feudális ideológia viszonylag befejezett, „kerek” rendszer volt – vegyük akár Aquinói Tamást³³. De ha arra gondolunk, hogy a francia materialistáknak, Diderotnak és társainak a nagy „Enciklopédiá”-ja³⁴ még a burzsoázia hatalomra jutása előtt íródott, akkor aligha kételkedhetünk abban, hogy az új ideológiai elvek nem voltak kevésbé alaposan kidolgozva, mint a viszonylag mozdulatlan feudális világ lényegében korlátozott kultúrája. (Nem árt zárójelben megjegyezni, elébe vágva az esetleges ellenvetéseknek, hogy nem volt helytálló a „középkorról”, mint valamiféle történelmi csődről alkotott régi elképzelés, mert a „középkor” éppen az új kialakuló *burzsoá* viszonyokat *bontakoztatta ki*.)

A kultúra extenzív volta. A feudális kultúrának, amennyiben minősített ideológiát és szokásokat értünk rajta, pregnánsan kaszt jellege volt. Gondoljunk csak vissza az írástudatlan királyokra, és a tudósok kolostoregyházi jellegére. A burzsoá kultúra bázisa ennél csak szélesebb lehetett. Az, amit a „tudás” demokratizálódásának nevezünk, lényegében ugyancsak a feudális rendszernek a burzsoá forradalomban bekövetkezett bukása előtt kezdődött. Ily módon a burzsoázia itt is a földbirtokos arisztokrácia fölött állt még mielőtt ennek az arisztokráciának megtörték volna az állami gerincét.

Vessük most össze ezt a kulturális szembeállítást a burzsoáziának és a proletariátusnak a *kapitalista rendszer keretein belüli* kulturális szembeállításával.

Mindenekelőtt azokat az általános kereteket kell felvázolnunk, amelyek szükségképpen meghatározzák a proletariátus létét, következésképpen kultúráját is. A tőkés társadalomban a proletariátus gazdaságilag is, politikailag is elnyomott osztály. A kizsákmányolás fő forrása, a tőkés termelés folyamatában kiszipolyozott energia szállítója. Költségvetését azok az eszközök alkotják, amelyek fizikai erejének újratermeléséhez és működéséhez szükségesek.

Kvalifikációja a végrehajtó fizikai munka lehető legalacsonyabb társadalmi kvalifikációja. Általában véve *csakis így* termelődik újra ez a része a társadalmi mechanizmusnak ennek kapitalista burkában. Szembe kell néznünk az igazsággal. Mivel a tőkés termelési mód működése a munkaerő kvalifikációjának új kategóriáit követeli meg – szervezői, irányítói, ideológiai stb. kvalifikációit –, ily módon egy új társadalmi csoport emelkedik ki, egy új „közbülső” osztály, az úgynevezett műszaki értelmi-

ség, az „új közrend”; s a munkásarisztokráciának pedig csak egy viszonylag jelentéktelen rétege közeledik valamelyest ehhez a típushoz. Ennek egyáltalán nem mond ellent az a tény, hogy a technikai színvonal emelkedésével együtt emelkedik a proletariátus egész kulturális színvonalja is. Hiszen itt egyfelől a proletariátusnak, másfelől pedig a burzsoázának és a műszaki értelmiségnek *egymáshoz viszonyított* kulturális szintjéről van szó.

Az a feudalizmus idején született közmondás, hogy „a suszter maradjon a kaptafánál”, a polgári társadalomban sem veszítette el érvényét, ahol nemcsak az anyagi értékek termelődnek újra, hanem a burzsoázia és a proletariátus közötti viszony is. S ha ennek a folyamatnak tisztán *gazdasági* oldala a jövedelmek tőkés elosztása, akkor a *kulturális* oldala a *műveltség*beli eltérés. A termelési eszközök monopóliumának pontosan megfelel a *műveltségi monopólium*, amely óriási, ez idáig kellőképpen még nem értékelt szerepet játszik.

A képzési folyamat a kvalifikált „élő gépeket” előállító termelési folyamat egyik leglényegesebb (ha a dolog specifikus oldalát nézzük, akkor a leglényegesebb) alkotó eleme. S a kapitalista társadalomban a különböző osztályok felnövekvő nemzedékei *különböző* iskolai laboratóriumokba kerülnek és ott formálódnak: adjátok meg az istennek, ami az istené, a császárnak, ami a császáré.³⁵ A bibliai vámos is azt kapja, ami őt megilleti. A vezető osztályok gyerekeiket felső- és középfokú iskolákba adják, amelyek a proletariátus számára ugyanolyan elérhetetlenek, mint a termelési eszközök monopóliuma vagy az értéktöbblet elsajátítása.

Teljesen helytelen az az eléggé elterjedt nézet, hogy már a kapitalista rendszer viszonyai között lassanként elmosódik a technikus és a munkás, a műszaki értelmiség mint meghatározott társadalmi kategória és a munkásosztály közötti különbség. Természetesen csodálatos volna, ha maga a munkásosztály, legalábbis *nagy* rétegeiben, már a kapitalizmusban műszaki értelmiséggé válna, összeolvadva vele, és *ily módon* kulturálisan éretté válna termelés*irányítói* funkciók ellátására. Ha ez így volna, akkor a kapitalista rendszer héja alatt teljesen kifejlődne az új rendszer. Akkor csak félre kellene söpörni a tőkés tulajdonosok parazita, üres, szálnalmas, erőtlen felső rétegét, és kész.

Ha az a ha nem volna,
Minden szegény gazdag volna . . .

A valóságban azonban sajnos egyáltalán nem ez történik.

Az igaz, amit Weyrauch professzor közgazdaságtani szempontból nem egészen szakszerűen így fogalmaz meg: „az ember helyébe mindenütt a

gép lép, az ember pedig a gép irányítójává válik. A gép dolgozik, az ember pedig irányítja (fűhrt sie)".³⁶

A munkásnak a *géppel* vagy egy részével kapcsolatos *irányító* tevékenysége egyáltalán nem cáfolja meg azt, hogy nem fejt ki irányító tevékenységet *emberek*, illetve a termelési folyamat *egésze* tekintetében. Ezek a szervező, irányító funkciók már *más* csoportok és osztályok számára vannak fenntartva, lefoglalva; a nem élőködő burzsoázia számára (az olyan nagy tröszt-szervezők, gazdasági fővezérek számára, mint Stinnes, Ballin, Siemens, Krupp Németországban) és a műszaki értelmiség számára. Még mindig az *anyagi termelés* keretein belül maradva el kell ismernünk, hogy egyedül a műszaki értelmiség képvisel meglehetősen nagy erőt, még csak számbelileg is. 1906-ban Németország legnagyobb vállalatainál a következő volt a munkások és az értelmiség (Beamten) aránya:

Bánya- és kohóipar	30–26 munkásra	1 alkalmazott
Kötőüzemek	18–25 munkásra	1 alkalmazott
Szövőgyárak	12–10 munkásra	1 alkalmazott
Hajógyárak	16– 8 munkásra	1 alkalmazott
Gépgyárak	12– 4 munkásra	1 alkalmazott
Gázgyárak	9– 4 munkásra	1 alkalmazott
Vegyí gyárak	7– 6 munkásra	1 alkalmazott ³⁷

Mindenesetre ezek a „száraz adatok” sokatmondóak. Az *irányítás*, a szervezés, a legmagasabb szintű műszaki ismeretek alkalmazása terén szerzett tapasztalat *itt* halmozódik fel és a munkásosztály számára elérhetetlen.³⁸ Egyes munkakategóriák, amelyek képzettségüknél fogva közel kerülnek a technikához (például szerelők az elektrotechnikai iparban), nagyon jelentéktelen kis réteget alkotnak. Viszont élesen kirajzolódik egy másik tendencia, amelyre már Marx felhívta a figyelmet, és amelyet a modern kapitalista technika egyáltalán nem szüntetett meg. „Amíg korábban a sokoldalúan felkészült iparos végezte el mindazokat a műveleteket, amelyek a késztermék elkészítéséhez szükségesek voltak, addig a gép, különösen a »speciális gép« *messzemenő munkamegosztást* (Unter- teilung der Arbeit) követel meg. Ezért ez a gép létrehozta a modern szakmunkást, és lehetővé tette egyre több, teljesen szakképzetlen munkaerő alkalmazását.”³⁹ Az utóbbi időben például a következő figyelhető meg: „Itt (a munkaerő jóval gazdaságosabb felhasználásának területén – *N. B.*) mindenekelőtt a háború tárt fel új lehetőségeket. Hiszen a mozgósítás és a háború elhúzódása miatt egyre növekvő mértékben kellett az egyre kevesebb szakképzett munkás helyére szakképzetlen fiatalokat és asszonyokat állítani. Ahhoz, hogy ez lehetővé váljon, a termelést a lehe-

tő legkisebb egységekre kellett tagolni, hogy ily módon leegyszerűsítsék az egyes termelési folyamatokat. A *sorozatgyártásnál* (Serienfertigung) a további munkamegosztás eredményeként sok terméket szakképzetlen munkáskezekkel is el lehetett készíteni . . . Megjelent az *ötödik rend*.”⁴⁰

„Az egészséges nemzetgazdaság legfontosabb előfeltétele az, hogy mindenki elégedett legyen a helyével.”⁴¹ „Az ipariskolákban (Werkschule) lehetőleg a legegyszerűbb dolgokat, a szakmai ismeretek bizonyos elemeit kell oktatni.”⁴² „A sokoldalúan képzett (ausgebildet) munkás sohasem találja meg a helyét és ezért mindig elégedetlen lesz.”⁴³ Ez tehát az oktatás kapitalista szabálya, amelynek kétségtelenül megvan a maga belső logikája. *A munkásosztály állandóan újratermelődik mint kulturálisan a legalacsonyabb szinten álló, bár a legnagyobb létszámú társadalmi láncszem.*

Ez tehát a helyzet az anyagi termelés folyamatában. Még kevesebb ismerettel rendelkezik a proletariátus az *áruforgalom* folyamatában (vegyük akár a bankokat) és a *munka szellemi területein*. De míg az anyagi termelés folyamatában a munkafolyamat során mégiscsak vannak érintkezési pontok a munkás és a mérnök között, addig az a hivatalsegéd, aki krétát ad a professzor úrnak, hogy azzal írja fel képleteit az egyetemista urak számára, már nagyon távol áll a munka sajátos logikájától. A tőkés társadalomban a burzsoá államapparátusnak, iskolának, tudománynak, művészetnek stb. megvannak a saját „szakemberei”, akik kizárólagosan uralják ezeket a területeket.

Következésképpen, a munkásosztály szükségképpen olyan osztály, amelyet kulturálisan erősen nyomaszt a kapitalista rendszer egész mechanizmusa, és ez olyan jelenség, amellyel a burzsoáziának nem kellett szembenéznie az államhatalom megragadása előtt.

Ennek ellenére, elsősorban két körülmény folytán: a munkásszervezetek növekedése és az értelmiségi szökevények folytán (erről később részletesebben lesz szó), a munkásosztálynak sikerült létrehoznia saját ideológiájának, következésképpen saját proletár kultúrájának csíráit. Hasonlítsuk most össze ezt a proletár kultúrát a burzsoá kultúrával annak a három fő szempontnak az alapján, amelyet a burzsoá és a feudális kultúra összehasonlításakor alkalmaztunk.

Módszerek és elvek. Struktúráját, módszereit és elveit tekintve a proletár kultúra vitathatatlanul magasabb rendű, mint a burzsoá. A proletariátus, amelyet a termelésben az együttműködés és a közös harc kötelékei fűznek össze, *a felhalmozott emberi tudásnak egy közös szempontból való egyesítését teszi ideológiája alapulvévé.* Ezt az alapelvet az *olyan* munkamegosztással szemben hirdeti, amely teljesen szétválasztja a kultúra különböző területeit, a köztük lévő kapcsolatot eltünteti a burzsoázia tudatában, gátolja szintézisüket, amelyet a burzsoázia hiába keres,

nem tud megtalálni. A proletariátus ezenkívül minden „kulturális értéknek” *gyakorlati jelentőséget* tulajdonít, ezzel megsemmisíti azt a *fetisizmust*, amely annyira elterjedt a burzsoá ideológusok között. A különféle „kategorikus imperatívuszok” és „abszolút ideálok” helyett a társadalmi-technikai célszerűség elvét részesíti előnyben. A dinamizmus elvének burzsoá korlátait széttörve és tartalmát gazdagítva a proletariátus az evolúciós nézőpontot *forradalmi* nézőponttá tágitja. Magától értetődik, hogy a proletariátus folytatja a forradalmi burzsoázia ideológiájának kritikai és *tapasztalati* lendületét, amelyet mára a miszticizmus, a teozófia, az okkultista tudományok és különböző, a vallások által nyújtott ideológiai Ersatzok váltottak fel.

A kultúra intenzív volta. Amíg *elveit* tekintve a proletár kultúra magasabb rendű, addig intenzitását tekintve – mivel itt a kapitalista társadalomról van szó – messze elmarad a burzsoá kultúrától. A proletariátus nem foglal el termelésirányítói *posztokat*. A kapitalizmusban nem ő a társadalom szervezője. Kultúráját elsősorban és leginkább a társadalmi osztályharc során bontakoztatja ki. Ezért teljesen érthető, hogy mindekelőtt kultúrájának ezt az oldalát fejleszti ki. *Ebből* építi kultúrája alapjait – erre Marx zseniális tanítása a legjobb példa. De nem tudja ki-nevelni a maga természettudósait, mérnökeket, technikusait, agronómusait, művészeit, építészeit, geológusait, termelésszervezőit, hivatásos feltalálóit, matematikusait, költőit, jogászait, bankszakembereit, színészeit stb. stb. A kapitalizmus viszonyai között ezen a téren nem tud annyit felmutatni, mint a társadalomelmélet vagy a gyakorlati politika terén. *Élet-körülményei* nem teszik lehetővé az *ilyen* feladatok megoldását; csak nagy általánosságban körvonalazza ezeknek a feladatoknak majdani megoldását – ennél tovább nem jut el. Összehasonlítva azzal, ami a burzsoázia rendelkezésére áll, ez igazán elenyésző. Csak a társadalomtudományok terén tudja felvenni a versenyt (itt a kultúra intenzitásáról van szó) a burzsoáziával, a gyakorlati politika területén pedig egyenértékű, sőt néha sokkal jobban felkészült gárdát tud felvonultatni (Keyserling gróf⁴⁴ például nem ok nélkül mondja, hogy Szovjet-Oroszországnak vannak a világon a legjobb vezetői). Általában véve azonban a proletariátus borzasztóan le van maradva.

A kultúra extenzív volta. Osztályszempontból, vagyis társadalmi osztálymértékkel nézve, a proletariátust ezen a téren is hatalmas lemaradásra ítéli kapitalizmusbeli léte. A legfényesebben igazolja ezt a tételt az, hogy a proletariátus széles rétegére hegyekként, Alpokként nehezednek a „burzsoá előítéletek”, miközben a burzsoázián belül egyetlen maroknyi csoportot sem talál, amely a „proletár előítéletektől” szenvedne. Azt mondják: csakhogy ez a burzsoá államgépezet, iskola, egyház stb. bűne. Hát ez az! A burzsoá rendszernek ezek az intézményei egész prole-

tár *hadseregeket* tartanak fogságban. És ha mi az olyan embereket, mint Scheidemann, Noske, Tom Shaw, Gompers⁴⁵ stb. árulóknak tartjuk (ami gyakorlati-politikai szempontból teljesen helytálló), akkor más szemszögből nézve ők nem mások, mint szármalmas produktumok, akiket *munkásból* teremtett a burzsoá kultúra, a burzsoá társadalmi és ideológiai viszonyok összessége. De amellett, hogy a munkásosztály bizonyos részeit így alárendelik a burzsoáziának (*fent*), azt látjuk, hogy a proletariátus nagy tömegei a legegyszerűbb „képzettséget” sem kapták meg technikai, műveltségi, politikai stb. téren egyaránt.

Summa summarum, összegezve: a kapitalista rendszer keretei között a proletariátus létrehozta a jövő legzseniálisabb kezdeteit, kultúrája, az emberiség további kulturális fejlődésének csodálatos lehetőségeit; de ezek között a keretek között, kulturálisan elnyomott osztályként nem tudja ezeket olyan mértékben fejleszteni, hogy felkészüljön az egész társadalom szervezésére. Fel tud viszont készülni „a régi világ lerombolására”. Csak diktatúrájának időszakában „formálja át önnön természetét”, és érik a társadalom szervezőjévé. Ebből fakadnak a proletárforradalom olyanfajta többlétfordításai, amelyeket a burzsoá forradalom nem ismert.

De önkéntelenül felvetődik a kérdés: hogyan lehetséges mégis, hogy elkerülhetetlen kulturális elmaradottsága ellenére, a proletariátus a kultúra sokkal haladóbb alapjait hozza létre, mint a burzsoázia? Hogyan tudja mégis kinevelni a saját politikai ideológusait és vezetőit?

Ezzel áttérünk az osztály, a pártok és más osztályszervezetek, valamint az úgynevezett vezetők kérdésére. Ezt a kérdést megint csak *összehasonlító módszerrel* kell megvizsgálnunk, vagyis úgy véve ezek egymáshoz való viszonyát, ahogy az egyfelől a burzsoáziánál, másfelől a proletariátusnál kialakult. Hiszen, mint később látni fogjuk, itt is óriási az eltérés, s ez az eltérés olyan problémák elé állítja a proletariátust, amelyek ismeretlenek a burzsoá forradalmak számára, és olyan veszélyekkel fenyegeti a proletariátust, amelyeket a burzsoázia nem ismert és nem is ismerhetett.

Elöljáróban azonban volna néhány általános jellegű megjegyzésünk. Valamely osztály szervezete abból keletkezik, hogy szükség mutatkozik az adott osztály erejének növelésére; minden szervezetnek az a lényege, hogy vele olyan erő jön létre, amely jóval nagyobb az alkotórészek puszta számszerű összegénél. Emellett az osztályszervezetek nem ölelik fel az osztály minden tagját, nem esnek egybe az osztállyal. Ez azért van így, mert a konkrétan vizsgált osztály, összetételét tekintve, nem egynemű.

Nem egynemű tagjainak társadalmi-technikai kvalifikációja (például szakképzett és szakképzetlen munkás), kulturális színvonala tekintetében; osztálytisztasága, politikai érettsége stb. tekintetében. Mivel a politikai harc – végső soron a hatalomért folytatott küzdelem – a harc „leg-

magasabbrendű”, leginkább elvi jellegű formája, ezért egészen természetes módon, az adott osztály politikai pártja vagy ennek valamilyen módosulata (például a jakobinus klubok) az osztály legérettebb elemeit egyesítik, *akiken keresztül* az osztály a legjobban ki tudja fejezni érdekeit. A párt és az osztály *szembeállítás*a éppen ezért a legnagyobb ostobaság.

A szervezetek (ide értve a pártot is) tagjainak különbözőségéből fakad a vezetők (vezérek) csoportjainak objektív szükségszerűsége, amelyeken *keresztül* a párt (vagy általában az adott szervezet) kifejezi a maga akaratát. Ezzel egyelőre befejezzük, később majd más vonatkozásban visszatérünk a vezérek rendkívül bonyolult kérdésére.

Még egy előzetes megjegyzés. Teljesen világos, hogy az osztálynak *többleterőt* adó szervezet *nagyobb* lehetőséget is teremt számára kultúrájának fejlesztésére és vezetőinek kiválasztására. S a munkásosztály elnyomott helyzete ellenére, életkörülményeinek egyéb tényezői alapján (a kis területen való centralizáció és koncentráció, a munka kollektív jellege etc., intelligenciájának mégis elkerülhetetlen növekedése mellett) hatalmas energiát volt képes kifejteni sorainak tömörítése érdekében. Két alapvető tényező – ennek az osztálynak szakadatlan számbeli növekedése és tömegjellege egyfelől, munkájának kollektív jellege másfelől – tette lehetővé a *szervezet* létrehozását, ami részben ellensúlyozta az elnyomást és alávetettséget.

Ez utóbbi a fentebb említetten kívül még két sajátos jelenségben jutott kifejezésre:

Először, *míg a burzsoáziának nem volt szüksége az ellenséges osztályból származó vezetőkre, a proletariátusnak vannak a burzsoá értelmiségből származó vezetői.*

Az egész eddigi elemzésből feltétlenül ez következik. A burzsoázia, amely kulturálisan nagyszerűen ki tudott bontakozni a feudalizmus viszonyai között, saját köréből kitermelte mind „legmagasabbrendű” ideológusait (filozófusok, tudósok stb.), mind politikai vezetőit. Természetesen itt is voltak átpártoltak, de a „saját”, „tisztá” vezetők százalékaránya nagyon magas volt. Mérhetetlenül nehezebb volt és nehezebb a proletariátus helyzete. Ezért van az, hogy vezetői (vezérei, ideológusai) más osztályokból, elsősorban az értelmiségből kerültek ki. Ez teljesen vitathatatlan történelmi tény. A legátfogóbb és leghelyesebb proletár ideológiát (a marxizmust) Marx, Engels és tanítványai dolgozták ki.

A mai napig találunk értelmiségieket az elmélet területén és a legmagasabb ideológiai szférában. Igaz, idővel a munkásosztály nagy tömegszervezeteiben kialakul egy egész réteg, az úgynevezett „munkásbürokrácia”, vagyis a munkásság köréből származó vezetők rétege. De mégis az értelmiség játssza a legnagyobb szerepet. Vegyük például Angliát, és az

ottani trade-unionokat. A „munkásállomány” bonyolult rendszere felett áll a fabiánusok csoportja⁴⁶, s ők az eszmék hordozói. A trade-union opportunista hivatalnok vezetője az alapvető politikai, vagy más, „magas szintű” problémákat feszegető kérdésre ezt feleli: „ezen mi nem törjük a fejünket; gondolkozik helyettünk Webb⁴⁷, vagy X. Y. professzor”. A német szociáldemokrácia és a szakszervezetek a munkásosztályból származó nagy gárdát neveltek ki szakszervezeti és párhivatalnokaikból (Beamten). A legfelsőbb vezetés azonban – az a revizionista klikk, amely a „Sozialistische Monatshefte”⁴⁸ szerkesztőségéből nőtt ki – teljes egészében értelmiségi.

A példák számát még lehetne szaporítani. Csak egy ezek közül. Amikor az orosz szociáldemokrácia kialakult, vezetői olyan „hivatásos forradalmárok” voltak, akik az értelmiség köréből jöttek. Bizonyítottak tekinthető, hogy különösen erős az értelmiségiek beáramlása az opportunista munkásszervezetekbe. De semmiképpen sem tagadható azoknak az értelmiségieknek a vezető szerepe sem, akik valóban a proletariátus forradalmi osztályharcának álláspontjára helyezkedtek. Ez az első dolog.

Másodszor, míg a burzsoá vezető és az átlagtökés között a kulturális különbség viszonylag nem nagy, a proletárpárt vezetői és az átlagmunkás között ez a különbség jóval nagyobb.

Ez teljesen érthető. A tökés burzsoá, ha szabad így mondani, saját társadalmi termelése során felsőfokú, vagy minimum középfokú iskolai képzést kap. Jövedelme biztosítja számára a „kulturális lét” alapjait. A termelésben, a forgalomban, az ideológiai ágazatokban betöltött szerepe hozzájuttatja a kellő gyakorlathoz, jártassághoz, tapasztalathoz, vagyis tökéletesíti képzettségét. Életszínvonala, életmódja, az őt körülvevő „szellemi légkör”, *funkcióinak a típusa* hasonló és igen közel áll a vezetői funkciókhoz. Más a helyzet a proletariátus esetében. Az ő vezetői, *különösen az értelmiségi* származásúak („diplomások”) gyakran igen nagy elméleti felkészültségűek és magas kulturális színvonalon állnak; ugyanakkor az osztály átlagos tagja messze elmarad ettől a szinttől. Másrészt, az értelmiségi, sőt a „munkás” származású bürokratából is gyakran hiányoznak azok az ösztönös és elemi kollektivistá nézetek, amelyek a „munkapad mellett” álló proletariátusra jellemzőek. Így tehát itt a pszichológiai különbség jóval nagyobb, mint hasonló esetben a burzsoáziánál.

Leszögezhetjük tehát, hogy a munkásosztályt a hatalom megragadása előtt, következésképpen uralkodó osztállyá válását megelőzően jelentős mértékben olyan vezetők irányítják, akik más közegből származnak.

Térjünk most át arra az időszakra, amikor az új osztály, az elkeseredett, nyílt *harc* szakaszán túljutva hatalomra kerül, vagyis arra a pillanatra, amikor az új alapokon bizonyos társadalmi egyensúly alakul ki.

A hatalmat megragadó osztály vállára hatalmas feladatok nehezednek. Az adott történelmi viszonyok között válik a társadalom szervező, vezető osztályává. Az általa vívott harc területe kiszélesedik, feladatai megsokasodnak. Most már nemcsak az osztályt kell vezetnie, hanem társadalmi méreteiben kell megszerveznie a végtelen sok szakmára tagolt „hasznos munkát” is. Ehhez a legkülönbözőbb típusú szervező és tervező káderekre van szükség.

S ismét óriási különbség mutatkozik a hatalomra kerülő burzsoázia és a hatalomra kerülő proletariátus között, olyan különbség, amely a fentebb elemzett jelenségek folytatása és következménye: *a burzsoáziának általában megvan a maga gárdája az államot kormányzó hivatalnokokból vagy olyan személyekből, akiket csaknem felkészítettek erre általános kulturális fejlesztésük során; a proletariátusnak viszont sokáig kell gyakorlat közben tanulnia; ezért a fejlődés meghatározott szakaszában nagymértékben rászorul a vele szemben ellenséges erők igénybevételére.*

Egészében véve a proletár államapparátusnak sok kulturális erőre van szüksége: gondoljunk csak arra, milyen hatalmas szervezési feladatokat tűz maga elé a munkásforradalom! Ezért érthető, hogy a „régí vágású” kulturális erők bevonása teljesen elkerülhetetlen és történelmileg szükségyszerű. Egészen nevetséges és gyerekes az az elképzelés, hogy a műszaki és egyéb értelmiség nélkülözhető. Ez káros utópia, amely teljességgel tűrhetetlen a proletariátus és pártja soraiban. Másfelől azonban nem tagadhatjuk, hogy ez a helyzet a proletárforradalom számára hatalmas, ki-kerülhetelen, a filozófia nyelvén szólva „immanens” veszélyt rejt magában. *A proletárállam és a proletárpárt elfajulásának a veszélyéről beszélünk.*

A burzsoá államnak, a vezető és hatalomra került burzsoá pártnak (párttömböknek vagy kluboknak stb.) az elfajulásáról szó sem lehet, annál az egyszerű oknál fogva, hogy a burzsoázia jóval kulturáltabb, mint a földesurak. Ezzel szemben a proletárállamot és a munkásosztály pártját éppen ezért fenyegeti az elfajulás veszélye, mert elvileg magasabb rendű kultúrája ellenére a munkásosztály jóval alacsonyabb kulturális szinten áll, mint a burzsoázia.

Gyakran ismétlődő és jól ismert történelmi példa, pontosabban történelmi *példák* azok az esetek, amikor a győztes barbár nép, a nála jóval kulturáltabb törzset leigázva bizonyos idő múlva lényegében legyőzötté válik: átveszi a „legyőzött” nép életmódját, szokásait, erkölcsait, sőt még a nyelvét is. A jóval fejlettebb kultúra, a ravaszság, a szokások, a technikai fölény, a gyakorlat, a tájékozódási képesség stb. számtalan csatornán át, apró molekuláris mozgások révén bomlasztották, alakították, deformálták, átgyúrták a győztes nép megszokott mindennapi életét, társadalmi kapcsolatait, s ez a nép ily módon történelmileg kapitulált.

Ilyen barbár néphez *hasonló* helyzetben van a proletariátus is. Az nem elég, hogy kultúrája „elvben” magasabb rendű! A kérdés nem ezen az elvi magasabbrendűségen dől el, *hanem az egyik vagy a másik kultúrát hordozó eleven, aktív cselekvők számán és minőségén.* Ez a fontos. Minden történelmi vitában, így a munka és tőke nagy vitájában is ez a lényeg.

A proletárdiktatúra kezdeti szakaszában a nyilvánvaló kulturális főlény *nem* a proletariátus oldalán, és különösen *nem* a sajátos proletár kultúra oldalán van. Nem szabad elfelejteni, hogy azok az értelmiségiek, akik kénytelenek együtt dolgozni a proletariátussal, és még azok is, akik önként együttműködnek vele, és így *teljesen nélkülözhetetlenek* (hangsúlyozzuk: a fejlődés egy meghatározott szakaszán), a *régi* kultúrát képviselik. Mit jelent ez? Ez azt jelenti, hogy döntő többségük lelke mélyén *nem hisz* a tervgazdaságban, a munka társadalmi szabályozásában, a szocializmus technikai-gazdasági fölényében, gazdasági racionalitásában. Az ilyen elemek számára mindez a szabálytól való egészségtelen, szörnyű eltérés, amelynek feltétlenül meg kell szűnnie, és meg is fog szűnni. Számukra a szocializmus nem létezik, mint *a munka rendező elve.* Tapasztalataik során sem találkozhattak semmi hasonlóval. A kapitalizmusnak tett minden kényszerű engedményt örömmel fogadnak. De ugyanilyen örömmel fogadnak minden más teljesen *felesleges*, de „egészségesen kapitalista” kis lépést is. Vázlatosan így lehetne a dolgot megmagyarázni. Tegyük fel, hogy valamilyen műszaki vagy gazdasági feladatot („megbízatást”, ahogy mostanában nálunk emlegetni szeretik) meg lehet oldani régi módszerrel és új módszerrel is. Az új módszert illetően elméletileg világos, hogy *megoldható.* De nincs gyakorlati tapasztalat, hiányoznak a gyakorlati emberek, végrehajtók, a „rutinerek”. A „rutinerek” pedig megszokták, hogy a maguk módján és *ne így* dolgozzanak. És a kérdést a régi módon oldják meg, mert másképp nem megy. Természetesen a régi módszerek alkalmazása bizonyos mértékig nem káros és a szocialista gyakorlat hiányában szükséges is, de mint ismeretes, a „mennységnek” megvan az a rossz szokása, hogy „minőségbe” csap át. Így néz ki a dolog a közvetlen termelés területén. De ugyanez a helyzet az ideológia területén is. Itt a kultúrák különbözőségének, az „új” és a „régi” harcának még élesebben kell megnyilvánulnia: az ideológiák, mint ismeretes, egyáltalán nem jelentéktelen „semmiségek”; rendkívül fontos társadalmi *erők*, amelyeknek társadalmi milyensége kihat az ideológia minden szintjére, egészen a költészetig, egészen az absztrakt filozófiáig. Ha nincs elegendő olyan káderünk, akinek kialakult és szilárd a kommunista, proletár világnézete és világérzése (hiszen az *érzelmek* területének is roppant nagy a társadalmi szerepe), itt még a „nem egészen a mi” szakembereink tudatos akarata nélkül is szétmállhat az új társadalomhoz szükséges felépítmény.

Világos, hogy itt nem holmi katasztrófális változásról, egyszeri fordulatról van szó, hanem apró, sok ezer végtelenül kis mozgásokról, amelyek a maguk integritásában egy nagyon határozott fejlődési vonalat tesznek ki, ha a szó szoros értelmében véve nem is visszafelé, de mindenestre a szocializmustól a régi osztálytársadalom *új formája* felé.

Még egy rendkívül fontos körülményt kell megemlítenünk. A munkástömegek kulturális elmaradottsága folytán, különösen az általános nélkülözés körülményei között, amikor az adminisztratív és vezető kádereknek volens nolens sokkal több fogyasztási cikket kell juttatni, mint az átlagos munkásnak, *az a veszély támad, hogy jelentős mértékben elszakad a tömegektől a kádereknek még az a része is, amelyet a munkástömegek a maguk köréből emeltek ki.*

A munkásszármazás és a proletár erényekre való apellálás önmagában nem lehet érv az ilyen veszély lehetősége ellen. Hiszen tudnunk kell és meg kell értenünk, hogy az olyan grandiózus társadalmi átalakulás időszakában, mint a mi korunk, az osztályok általában bizonyos mértékig deformálódnak, és elvileg egyáltalán nem kizárt annak a lehetősége, hogy a régi osztályok bizonyos részei teljesen deformálódjanak, és belőlük új osztályok jöjjenek létre. Ebben az esetben a tömegektől „elszakadt” kádereket *esetleg* asszimilálják (de nem szükségszerű, mint alább látni fogjuk) a vezető funkciókban levő jóval kulturáltabb kollégáik, és velük együtt *egy új uralkodó osztály csírájává* válnak. Magától értetődik, hogy az ilyen tragikus kimenetel esélyei még jobban megnőnek, ha az ország gazdasági elmaradottsága, a kedvezőtlen külső körülmények miatt a proletárhatalom nagy engedményeket tesz a kapitalizmusnak, és nem akadályozza meg az új kapitalista társadalmi termelési gócpontok és a velük együtt járó emberi csoportosulások növekedését (mint ahogy az például Oroszországban történik az elkerülhetetlen „új gazdaságpolitika” rendszerében). Ennek során gyakorlatilag szinte közömbös, hogy az új osztály a maga szűzi tisztaságában szerveződik-e meg, mint a társadalom *alapvető* osztálya, vagy pedig a „NEP”-oligarchia, úgymond a háttérben kialakuló új burzsoázia, függelékeként. Ezek a különbségek az utódainkat fogják érinteni, egyelőre rájuk bízunk a hasonló feladatok megoldását. Nekünk az a feladatunk, hogy *egyáltalán ne engedjük meg az ilyen kizsákmányoló viszonyokhoz való „evolúciós” visszatérést.*

A fentebb ábrázolt veszély minden proletárforradalom veszélye. Ez fényesen megmutatkozott az orosz forradalom esetében, azon egyszerű oknál fogva, hogy még egyetlen forradalom sem ment olyan messzire, mint az oroszországi proletariátus bolsevik forradalma. Ez bőven elegendő volt ahhoz, hogy szociáldemokrata ripőkök, nevezzék őket Martovnak, Kautskynak, Levinek vagy bármi másnak, könyveket, brosrúákat és cikkeket írjanak azt bizonygatva, hogy Oroszországban a szovjethatalom el-

kerülhetetlenül burzsoá hatalommá válik. Természetesen, ezeknek az uraknak rögtön mindenféle képtelen ötleteik támadnak, mihelyt valamilyen kockázatot és harcot szimatolnak. Teljes csődöt jósoltak, amikor a proletariátus éppen csak átvette a hatalmat. Megjövendőlték a bolsevikok pusztulását az antanttal folytatott harcban, és a veszély esetén hitvány módon úgy fordultak, ahogy a szél fújt. Teljesen eltemették az orosz proletariátus diktatúráját, amikor az éhínség árnya borult az országra. Így aztán abban sincs semmi meglepő, hogy ezek a nagy vitézek most másfajta pusztulásról kárognak, amikor a proletariátus új, nem katonai értelemben vett rohamfeladatok, mindamellett igen bonyolult és nehéz feladatok megoldásához kezd.

A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszaka: a proletárdiktatúra korszaka, a harc ideje. Ám, ha a bizonyos új társadalmi egyensúly megteremtéséig a harc többé-kevésbé *nyílt* formát ölt, a következő szakaszban ez a kapitalizmus és a szocializmus között folyó küzdelem a *kultúra*, a technikai ügyesség és leleményesség, a szervezési tapasztalat és jártasság, az ideológiai harc frontján, a társadalmi felépítmény minden területén apró, de összességükben véve óriási összeütközésekben nyilvánul meg. Mivel pedig ezek a folyamatok *emberek* meghatározott kvalifikációjában rögzülnek, s az ilyen emberek számától és minőségétől függ a fejlődés további menete, ez a kulturális harc elsősorban és mindekelőtt *adminisztratív és ideológiai osztálykáderekért* folytatott harc. Annak az osztálynak van – „fennkölt stílusban” fogalmazva – történelmi joga uralni és vezetni a társadalmat, amely elegendő olyan adminisztrátort, ideológust és szervezőt képes saját soraiból kiállítani, akik az osztály érdekeinek megfelelő úton vezetik a társadalmat. Ily módon tehát a forradalom bizonyos szakaszában a *káderekért folytatott harc* elsőrendű fontossággal bír nemcsak az építés szempontjából „általában”, hanem minden további társadalmi és osztályperspektíva szempontjából is.

(Bakos Károly fordítása)

Pártunk viszonylag széles köreiben, sőt azon kívül is, általában vitathatatlanul tartják, hogy Vlagyimir Iljics a munkásmozgalom összehasonlíthatatlan és zseniális gyakorlati embere volt; ami viszont elméleti munkásságát illeti, az értékelés ezen a téren általában jóval kevésbé elismerő. Azt hiszem, most már itt az ideje, hogy ezen a helyzeten bizonyos, nem túl nagy, bár az is lehet, hogy igen nagy mértékben változtassunk. Nekem úgy tűnik, hogy Lenin elvtársnak mint teoretikusnak ez a nem megfelelő értékelése bizonyos, mindannyiunknál kialakult pszichológiai tényezőn alapul. Lenin elvtárs elméleti munkái nincsenek összegyűjtve, kinyomtatva, összeállítva néhány takaros kötetben. Lenin elvtárs elméleti megállapításai, megfogalmazásai, általánosításai, túlnyomó többségükben, kilenczized részükben alkalmanként születtek. Szét vannak szórva a műveit tartalmazó kötetekben, és nem nehéz belátni – éppen azért, mert szét vannak szórva, éppen azért, mert nincsenek tömör, kerek, pontos formában olvasóközönségünk elé tárva –, hogy nagyon sokan éppen emiatt vélik úgy, hogy a teoretikus Lenin jelentős mértékben a gyakorlati Lenin mögött maradt. Én azonban úgy gondolom, ez a vélemény a közeljövőben meg fog változni, később pedig Lenin elvtárs teljes nagyságában áll majd előttünk, nemcsak mint a munkásmozgalom zseniális gyakorlati vezetője, hanem mint zseniális teoretikusa is. Ha megengedik, csak egy aprócska példát említenék saját munkámból, saját „elméleti praxisomból”, ha szabad így kifejezni magam. Egy alkalommal egyik cikkemben elég részletesen foglalkoztam azzal a problémával, hogy milyen nagy elvi jelentőségű különbség van a szocialista rendszernek a kapitalista rendszeren belüli megérlelődése és a kapitalista rendszernek a feudális társadalmon belüli megérlelődése között.⁵⁰ Később azok a következtetések, amelyeket a „Pod znamenjem marksizma” című folyóiratban⁵¹ publikáltam – egy sor jogi, általános politikai és egyéb jellegű cikkben – többé vagy kevésbé megalapozott elméleti ellenállásba ütköztek. De miután ezt a cikket megírtam, és teljesen őszintén azt hittem,

hogy ezen az apró elméleti területen bizonyos szempontból olyan új dolgokat mondtam, amelyek korábban még nem hangzottak el, rájöttem, hogy mindez szó szerint megtalálható Vlagyimir Iljics pártszervezetünk VII. kongresszusán, a breszti békével kapcsolatos vitában elmondott beszédének négy sorában.⁵² Úgy vélem, hogy akik közülünk elméleti munkával foglalkoznak vagy foglalkozni fognak, most kissé más szemmel fogják újraolvasni Vlagyimir Iljics műveit, és ezekben a művekben minden bizonnyal egész sor olyan dolgot fedeznek majd fel, amelyek mellett korábban elmentünk, amelyek észrevétlenek maradtak számunkra és elméleti nagyságukat eddig nem értettük meg. A teoretikus Lenin még rendszerezésre vár, és a jövőben, ha ez a munka elkészül, s mindaz a számtalan új dolog, ami Lenin elvtárs műveiben szétszórva és rendezetlenül szerepel, rendszerezett formát ölt majd, Lenin teljes nagyságában és mint a kommunista munkásmozgalom zseniális teoretikusa fog előttünk állni. Előadásomnak is az a célja, hogy néhány olyan támpontot adjon, amelyek kiindulópontként szolgálhatnak a marxista teoretikus Vlagyimir Iljics tevékenységének további tanulmányozásához.

1. Marx és Engels korának marxizmusa

A marxizmus, mint minden doktrína, mint minden elméleti rendszer – a tisztán elméleti és az alkalmazott elmélet területén is – bizonyos mértékig önálló életet él, fejlődik és változik. Megváltozhat úgy, hogy ezek a mennyiségi változások minőségi változásba csapnak át, és mint minden doktrína, bizonyos társadalmi körülmények között *elkorsosulhat*, de nem marad változatlan állapotban; azt hiszem, hogy abban a periódusban, amelyben most élünk, már mindenki előtt teljesen világos, hogy a marxizmus történelmi fejlődése során három nagy szakaszon ment keresztül. A marxista ideológia, vagy a marxizmus történelmi fejlődésének e három szakasza egybeesik a munkásmozgalom történetének három nagy korszakával, amelyek természetesen általában az emberi társadalom, elsősorban pedig az európai társadalom fejlődésének három nagy korszakához kötődnek. A marxizmus fejlődésének első fázisa maga a marxizmus, abban a formában, ahogy maguk a tudományos kommunizmus megteremtői, Marx és Engels, történelmileg megfogalmazták. Ez a szó szoros értelmében vett marxi marxizmus. Ennek a marxizmusnak a társadalmi hátterül az európai fejlődés egyáltalában nem szerves és egyáltalában nem békés korszaka szolgált. Ez volt az a korszak, amelyben Európa egész sor megrázkódtatást élt át, és amelyet legragyogóbban az 1848-as forradalom fejezett ki.

Az elméleti általánosítások alapanyaga adott társadalmi töltést a for-

radalmi tételeknek, amelyek éppen az európai fejlődés körülményeiből és katasztrófális jellegéből következtek; a kor, amelyben a marxizmus kialakult, egészen sajátos arculatot kölcsönzött ennek a nagy proletár tanításnak, rányomta bélyegét az újonnan született marxizmus logikai felépítésére is. Világosan nyomon követhetjük azokat a fő vonalakat, amelyek – mint korábban említettem – forradalmi töltetet adtak Marx és Engels marxizmusának: elsősorban az elméleti általánosítások óriási jelentőségű absztrakciójának a forradalmi gyakorlattal való egyesítését. Tudjuk, hogy Marx Feuerbachról szóló téziseiben az elméleti absztrakció legmagasabb fokára emelte a filozófiai platformmá vált tételt: „A filozófusok a világot csak különbözőképpen értelmezték; a feladat az, hogy megváltoztassuk.”⁵³ Magától értetődik, hogy Marx és Engels marxizmusában ennek a gyakorlati, aktuális irányultságnak megvolt a maga társadalmi háttere. Azonkívül Marx egész elmélete élesen megfogalmazott romboló jellegével tűnt ki, amely lényegét tekintve mélyen forradalmi volt, az ideológiai rendszer legfelső szintjétől kezdve a gyakorlati-politikai következtetésekig bezárólag. Mind a tiszta elmélet, mind az alkalmazott elmélet területén *ennek* a marxizmusnak az egész tartalma mélyen forradalmi volt. Nem véletlen, hogy arra a kérdésre, mi a marxizmus tanításának a lényege, Marx, sokakkal ellentétben – amikor sokakról beszélek, akkor azokat is ide értem, akik most marxistának tartják magukat – azt válaszolta, hogy tanításának lényege nem az osztályharcban van, az már korábban is ismert volt, hanem abban, hogy a társadalmi fejlődés elkerülhetetlenül a *proletariátus diktatúrájához* vezet.⁵⁴ Azt mondhatjuk, hogy a marxizmusnak az a szokásos meghatározása – miszerint a marxizmus a forradalom algebraja –, Marx és Engels korának marxizmusára teljességgel helytálló. Olyan csodálatos rendszer volt, amely összes, ismétlem, elméleti elemében és gyakorlati-politikai következtetéseinek összes elemében a legnagyobb eszököként szolgált a kapitalista rendszer megdöntéséhez.

2. Az epigonok „marxizmusa”

Ez volt a marxizmus fejlődésének az első fázisa, első, hogy úgy mondjam, történelmi arca. De jól tudjuk, hogy később másfajta korszak és másfajta marxizmus kezdődik. Ezt a másfajta marxizmust az epigonok marxizmusának, vagy a II. Internacionálé marxizmusának lehetne nevezni. Magától értetődik, hogy a marxizmusról, vagyis Marx marxizmusáról az epigonok marxizmusára való áttérés nem katasztrófa formájában történt. Evolúciós folyamat volt, és a munkásmozgalom ideológiájának ez az evolúciója azon a bázison, azon a fejlődésen alapult, amely elsősorban az európai, majd ezt követően a világkapitalizmusban végbe-

ment. Ismétlem, elsősorban az európaiban. Az 1848-as forradalmakat a kapitalista rendszer viszonylagos stabilitása követte, és megkezdődött a kapitalizmus szerves fejlődésének ciklusa, amikor az legsúlyosabb ellentmondásait gyarmati perifériájára hárította át. A növekvő nagyipar központjaiban a termelőerők szerves növekedésével és a munkásosztály ezzel együtt járó viszonylagos felvirágzásával találkozunk. Ezen a társadalmi-gazdasági talajon kialakult a megfelelő politikai felépítmény is: a konszolidált nemzeti állam, a „haza”. A burzsoázia szilárdan ült a nyeregben. Kezdetét vette az az imperialista politika, amely körülbelül a múlt század 80-as éveitől kezdve különösen élesen jelentkezett; a munkásosztály életszínvonalának növekedésével, a *munkásarisztokrácia* kialakulásával és gyors fejlődésével *megfigyelhetővé vált* a belülről és ideológiailag elfajuló *munkásszervezetek lassú belenövése az általános kapitalista mechanizmus rendszerébe*, amely főképp, legracionálisabban a tőke politikai vezetésében, vagyis az uralkodó burzsoázia államhatalmában fejeződött ki. Ez a folyamat volt a háttere és a talaja is annak, hogy a munkásmozgalom uralkodó ideológiája elfajult. Az ideológia, mint közismert, elmarad a gyakorlattól. Ezért van bizonyos eltérés a marxizmus fejlődésében az ideológiai és a tisztán gyakorlati területek között. A marxizmus elfajulása alapvetően két formában történt. Az elfajulás tendenciájának legvilágosabb megfogalmazását *a német szociáldemokrácián belül jelentkező revizionista áramlat* adta. Mivel pontos elméleti megfogalmazásokról van szó, más országokban nem találkozhatunk ennél klasszikusabb példával, nem is szólva a jóval határozottabb elfajulásról. Egy sor történelmi körülményből fakadóan, amelyek elemzésére most nem vállalkozhatom, az opportunisták gyakorlat sehol sem nyert olyan világos és pontos megfogalmazást, mint „a filozófusok és költők hazájában”. Németországban a revizionista irányzat már egészen világosan jelezte, és nemcsak jelezte, hanem ki is fejezte eltávolodását Marx, Engels és az egész megelőző korszak marxizmusától. Jóval kevésbé volt nyilvánvaló a másik, a Kautsky vezette radikális, vagy ortodox marxista csoportnak a marxizmustól való eltávolodása. Az ezzel kapcsolatos véleményemet máshol már kifejtettem; személy szerint helytelennek tartom azt a nézetet, hogy a német szociáldemokrácia és Kautsky hanyatlása 1914-ben kezdődött. Úgy vélem (ezt most bizonyítani is *tudjuk*), hogy már réges-régen teljesen világos attól az igazi ortodox, valóban forradalmi marxizmustól való eltávolodásuk, amelyet Marx és Engels a munkásosztály ideológiájának korábbi fejlődési szakaszában fogalmazott meg, még ha ez az eltávolodás nem is volt olyan gyors, mint az egész Internacionálé alaphangját hosszú ideig meghatározó német szociáldemokrácia revizionistái esetében.

Ennek a periódusnak az elején volt némi ellentmondás az elmélet és a

gyakorlat között. A revizionista stílus legmesszebbmenő ideológusai kialakították a német szociáldemokraták gyakorlatát, s kidolgozták az ennek megfelelő elméletet is. A szociáldemokraták másik része még ragaszkodott saját *elméleti* formuláihoz, nem volt elég erejük, és nem is igen törekedtek rá, hogy a *gyakorlatban* felülkerekedjenek ezeken a kártékony tendenciákon. Ezt a pozíciót foglalta el Kautsky csoportja. De ennek a szakasznak a végén, amikor a történelem kiélezve vetett fel egész sor elvi és lényegi kérdést – a világháború kezdetéről beszélek –, „azonnal” kiderült, hogy ezek között az irányzatok között sem gyakorlati, sem elméleti szempontból nincs semmiféle lényegi különbség. Alapjában véve ez a két szárny – a revizionizmus és a kautskyzmus – *a marxizmusnak* ugyanazt az *elfajulási* tendenciáját fejezte ki, a rossz értelemben vett alkalmazkodás tendenciáját az Európában kialakult és az európai fejlődésnek erre a ciklusára jellemző új társadalmi viszonyokhoz; mindkét irányzat azt az elméleti áramlatot testesítette meg, amely eltávolodott az igazi és valóban forradalmi értelemben vett marxizmustól. Általánosságban ezt a különbséget úgy jellemezhetjük, hogy a revizionista „marxizmus” tiszta formájában – ez az utóbbi években vált világossá –, tehát ez a revizionista, vagy idézőjelbe tett marxizmus következetes formájában az államhatalommal, a kapitalista rendszerrel stb. szemben markáns fatalista jelleget öltött, míg Kautsky és csoportja marxizmusát talán demokratikus-pacifista marxizmusnak lehetne nevezni. Ez a határvonala csak feltételes, az utóbbi években egyre inkább elmosódott, és ezek az irányzatok egyaránt olyan mederben haladtak, amely egyre határozottabban elkanyarodott a marxizmustól. A folyamat lényege, hogy a marxizmust megfosszák forradalmi tartalmától, a marxizmus forradalmi elméletét, a forradalmi dialektikát, a kapitalizmus csődjére, a kapitalizmus fejlődésére, valamint a diktatúrára stb. vonatkozó forradalmi tanítást a szokásos polgári *demokratikus-evolúciós* tanítással váltsák fel. Részletesen be lehetne mutatni, milyen világosan megnyilvánult ez az elhajlás egy sor elméleti kérdésben. Mellesleg ezt az elemzést elvégeztem a Kommunista Internacionálé⁵⁵ programjával foglalkozó beszédemben az egyik nemzetközi kongresszuson. Ez a revizionista elhajlás egyébként Plehanovnál⁵⁶ és Kautskynál is megtalálható a marxista elméleti rendszer egyik központi kérdésében, az államhatalom elméletében. Az *államelméletben* megmutatkozó revizionizmus teljesen világossá teszi, hogy miért is foglalt el a kautskysta szárny burzsoá-pacifista álláspontot az imperialista világháború idején. Az államhatalom elméletéről szóló igazi marxista meghatározást mindannyian ismerjük. Ezt a tanítást körülbelül így lehetne összefoglalni. A szocialista forradalom idején végbemegy a burzsoázia államapparátusának szétfűzése, és megkezdődik egy új diktatúra – az „antidemokratikus” és ugyanakkor *proletár* módra demokratikus ál-

lam megteremtése –, egy egészen eredeti és specifikus államhatalmi forma megteremtése, amely azt követően elhalásnak indul. Kautskynál ezzel kapcsolatban semmi hasonlót nem találnak; Kautsky, akárcsak az összes idézőjeles marxista szociáldemokrata, ezt a pontot úgy magyarázza, hogy az államhatalom valami olyan dolog, ami ugyanúgy megy át az egyik osztály kezéből a másikéba, ahogy egy gép megy át az egyik osztály tulajdonából a másikéba, *anélkül* hogy az új osztály az utolsó csavarig szétszedte és *új módon* összerakta volna. Ebből a maga módján logikus és következetes megfogalmazásból egyenesen következik a háború idején elfoglalt honvédő pozíció. Tucatszám lehetett hallani ilyenfajta érvelést a háború elején a szociálpatrióták gyűlésein, és ez a rendkívül primitív, alapvetően honvédő jellegű érvelés nem kis sikert aratott. Magától értetődik, ha a szóban forgó burzsoá állam holnap a mi kezünkbe kerül, akkor felesleges lerombolni, sőt, ellenkezőleg, meg kell védeni, mivel holnap a miénk lesz. A kérdést teljesen másként vetették fel, mint Marx. Ha az államot nem szabad lerombolni, mert holnap a mi kezünkbe kerül, akkor a hadsereget sem szabad bomlasztani, mert az az államapparátus alkotórésze, nem szabad megbontani az állami fegyelmet stb. Itt minden el van rendezve, és magától értetődik, hogy amikor az államok a kölcsönös harc csapásaitól szenvedtek, a kautskysták és revizionisták, elméleti tételeikkel teljes összhangban, levonták a megfelelő gyakorlati következtetéseket.

Ismétlem, helytelen azt gondolni, mintha itt valamiféle hirtelen, katasztrofális bűnbeeséssel állnánk szemben. Elméletileg ez teljesen megalapozott volt. Egyszerűen nem vettük észre ezt az úgynevezett „ortodox” irányzatban is végbemenő belső elfajulást, amely irányzatnak valójában kevés köze volt az ortodoxiához. Ugyanezt lehetne mondani a kapitalista társadalom összeomlásának elméletéről, az elszegényedés elméletéről, a gyarmati és nemzeti kérdésről, a demokráciáról és a diktatúráról szóló tanításról, a taktikai elvekről, így például a tömegharc tanáról stb. Ebből a szempontból minden elvtársnak javasolnám, hogy olvassa el Kautsky „A szociális forradalom”⁵⁷ című klasszikus broszúráját, amelyet már olvastunk, de most egészen más szemmel fogjuk olvasni, hiszen nem nehéz felfedezni benne a marxizmus lehetséges meghamisításának és az opportunisták tételeinek a Mont Blanc-ját. Ha ezek a marxista „epigonok” felfigyeltek bizonyos, a kapitalista rendszeren belül, a gazdaság és a politika viszonya területén végbement változásokra, és elméleti nagyítójuk alá vettek valamilyen új jelenséget a mindennapi élet területéről, akkor ezeket az új jelenségeket lényegében mindig ugyanaból a szempontból – *a munkásszervezeteknek a kapitalista mechanizmus általános rendszerébe történő evolúciós úton megvalósuló belenövése* szempontjából – vizsgálták.

Megjelent például a részvénytársaságok új formája – ezt rögtön annak „bizonyítékának” tekintették, hogy a tőke demokratizálódik. A kontinensen javult a munkásosztály helyzete – ebből azonnal azt a következtetést vonták le, hogy talán nincs is szükség forradalomra, mindent meg tudunk csinálni békés úton. Mivel Marxra hivatkoztak, rögtön idézetek összefüggéseiből kiragadott tételek és szavak után kapkodtak. Ismert volt, hogy Marx Angliával kapcsolatban a következőket mondta: „lehetőséges, hogy Angliában az ügy vérontás nélkül is végbe mehet”⁵⁸. Ezt mindannyian sietve általánosították. Ismeretes volt, hogy egy alkalommal Engels nem a legkedvezőbben nyilatkozott a barikádharcról.⁵⁹ Ma ebből vonják le az idézőjeles következtetéseket. Így tehát minden jelenséget a munkásszervezeteknek az általános kapitalista rendszerbe való belemélyezése szempontjából vizsgáltak, abból a nézőpontból, amelyet talán a polgári béke nézőpontjának lehetne nevezni. Végül is fokozatosan kilúgozódott a forradalmi marxizmus forradalmi lényege; az történt, ami igen gyakran megesik a történelemben, ugyanazok a szavak, ugyanaz a nomenklatúra, ugyanazok a mondatok, ugyanazok a címkék, ugyanaz a szimbolika, de, ismétlem, társadalmi-politikai tartalmuk teljesen más. A német szociáldemokráciában, amely jelen esetben például szolgált, megmaradt még a marxista frazeológia, a marxista szimbolika, a marxista szavak burka, de egyáltalán nincs már meg a marxista *tartalom*, csak a szavak maradtak meg abból a tanításból, amelyet a múlt század közepének társadalmi megrázkódtatásai idején dolgoztak ki. A forradalmi szellem elszállt, és lényegében egy olyan tanítás maradt előttünk, amely a német szociáldemokrácia *opportunisták gyakorlatának felel meg*, illetve azon opportunisták pártok gyakorlatának, amelyek objektíve elfajultak és amelyeket megvásárolt az adott nemzeti burzsoázia. Még egy sajátos, társadalmi-politikai-földrajzi térképet is lehetne rajzolni e „marxisták” aljasságának mértékéről. Minél erősebb egy ország a világpiacon, minél jobbak voltak pozíciói, minél falánkabb és kapzsiabb imperialista politikát folytatott az adott ország és az adott nemzeti burzsoázia, minél nagyobb és erősebb volt a munkásarisztokrácia, minél erősebb és vastagabb láncsal volt hozzákötözve az adott ország munkásosztálya a maga burzsoáziájához, államszervezetéhez, annál opportunistábbak és annál becsstelenebbek voltak az elméleti megfogalmazások, még akkor is, ha a marxizmus címkéjét ragasztották rájuk. Ismétlem, meg tudnánk rajzolni egy olyan térképet, amely különösen jól illusztrálná azt a kapcsolatot, amely egyfelől a társadalmi-politikai fejlődés, másfelől az ideológiai szféra, az adott esetben pedig a munkásmozgalom ideológiájának fejlődése között fennáll.

Ez volt a marxizmus fejlődésének *második szakasza*. Ennek a marxizmusnak a fizionómiája egészen más, mint Marx és Engels marxizmusá-

nak képe. Mint látjuk, itt egy teljesen más társadalmi-politikai képződménnyel, egy teljesen más ideológiával találjuk szembe magunkat, miután ez az ideológia jelentős mértékben más bázisra támaszkodik. Ez a bázis a legkegyetlenebb imperialista államok munkásosztálya, különösen pedig ezeknek a leghatalmasabb imperialista államoknak a munkárisztokráciája. Amikor pedig az elfajulás társadalmi-politikai téren a legklasszikusabb módon kifejeződésre jutott, akkor megszülettek azok a legklasszikusabb meghatározások, amelyek *teljes egészében eltértek az ortodox marxizmustól*.

3. Lenin marxizmusa

Most áttérek a leninizmus kérdésére. Elmondták nekem, hogy a Vörös Professzúra Intézet⁶⁰ egyik zászlajára a következő van írva: „Marxizmus a tudományban, leninizmus a taktikában – ez a mi zászlónk.” Azt hiszem, hogy ez a szétválasztás azért nagyon szerencsétlen, és egyáltalán nem méltó az „ideológiai front élcsapatához”, ahogy vörös professzoraink magukat nevezik, mert egyáltalán nem szabad az elmélettől ily módon elszakítani a harc gyakorlatát. Ha a leninizmust gyakorlatként fogjuk fel, akkor ez nem ugyanaz, mint a marxizmus, akkor itt éppen az elméletnek a gyakorlattól való elszakításáról van szó, s ez különösen káros egy olyan intézmény számára, mint a Vörös Professzúra Intézete. Világos, hogy Lenin marxizmusa sajátos ideológiai képződmény, azon egyszerű oknál fogva, hogy bizonyos mértékig egy másik korszak szülötte.

A leninizmus már csak azért *sem lehet Marx marxizmusának pusztá megismétlése*, mert az a korszak, amelyben élünk, nem egyszerű megismétlése Marx korának. Az akkori és a mostani korszakban van valami közös: az a korszak sem volt szerves korszak, a mi korszakunk pedig még kevésbé az. Marx marxizmusa forradalmi időszak terméke volt. Lenin marxizmusa is – ha szabad így mondani – egy különösen viharos és különösen forradalmi korszak terméke. De magától értetődően itt *sok új* vonás van magában a társadalom fejlődésében, magában az elméleti általánosítás alapjául szolgáló empirikus *anyagban*, valamint a forradalmi proletariátus előtt álló *feladatokban* is, s ezek természetesen megfelelő válaszokat és megfelelő reakciókat követelnek, olyan sok új jelenség van, hogy a mi mostani marxizmusunk nem lehet egyszerű megismétlése azoknak az eszméknek, amelyeket Marx megfogalmazott.

A leghatározottabban le kell szögeznünk, hogy semmiképpen sem szabad a leninizmust *szembeállítani* a marxizmussal, távol álljon tőlem, hogy az egyik tanítást a másikkal szembeállítsam. *Az egyik a másik logikus, történeti betetőzése és kifejlődése*. De előbb a társadalmi-gazdasági

politika új, Lenin marxizmusának bázisául szolgáló tényezőiről szeretnék beszélni. Milyen új dolgokról van szó ezen a téren valójában, új alatt azt értve, hogy Marx számára ezek a jelenségek még feltárhatatlannak voltak, egyszerűen azért, mert az ő korában még nem is léteztek? Mindenekelőtt a *kapitalista viszonyok fejlődésének* bizonyos mértékig új *fázisával* állunk szemben. Marx ismerte a kereskedelmi tőke korszakát, amely már mögötte volt. Marx ismerte az ipari tőkét. Az ipari tőke korszakát tartották általában a kapitalizmus klasszikus típusának. Önök jól tudják, hogy csak Engels életének vége felé kezdtek kialakulni az olyan szervezetek, mint a szindikátusok és a trösztök. A kapitalista fejlődésnek azt az új szakaszát, amely a kapitalizmus termelési viszonyaiban végbe menő nagy átalakulással járt együtt és amelyet Lenin, a jelenségeket összegezve, monopolkapitalizmusnak nevezett, világos, hogy Marx nem ismerhette, mivel akkor még ezek a jelenségek nem léteztek, és ezen egyszerű okból kifolyólag nem tudta elméletileg leírni és általánosítani azokat.

Ezeket az új jelenségeket elméletileg kell megragadni, és ha ez megtörtént, akkor *új láncszemként* kapcsolódnak az elméleti következtetések és állítások régi láncolatához. Ezek a *fináncsőke*, a fináncsőke imperialista politikájának jelenségei. A tőke világgazdasági szervezeteinek kialakulásával és összefogásával, állami szervezeteivel kapcsolatos kérdésekkel, és még egy sor, a XIX. század végére és a XX. század első évtizedeire kialakuló kapitalizmus sajátos szerkezetéből fakadó hasonló problémával Marx még nem találkozott, de ezeket elméletileg elemezni kellett. A kérdések *második csoportja a világháborúval* és a kapitalista viszonyok *bomlásával* kapcsolatos. Bármekkora is becsülném a kapitalista viszonyok bomlásának mértékét és mélységét, bármilyen prognózist adnék ezzel kapcsolatban, bárhogy értékelném a jelenlegi nyugat-európai gazdasági helyzetet, bármit mondanék a mély válságról vagy csődről, bármilyen radikálisan fogalmaznék is, ettől függetlenül is teljesen világos, hogy önök most olyanfajta jelenségek tanúi, amilyenekkel korábban nem találkoztak. A tudományos kommunizmus megalapítóinak korában nem létezett még az államkapitalizmus sem, a maga speciális formájában, és nem léteztek még a vele együtt járó, a tőkés rendszer szétesésének és bomlásának a társadalomban, és mindenhol – a termelési alaptól a pénzforgalomig bezárólag – megnyilvánuló egészen sajátos jelenségei sem. Ezek a kérdések egy sor igen érdekes és új elméleti probléma elé állítanak bennünket, és magától értetődik, hogy egyúttal elengedhetetlen a megfelelő, ezeken az elméleti problémákon alapuló és ezekkel kapcsolatos gyakorlati-politikai következtetéseknek a levonása is. Ezek másfajta, nagy horderejű jelenségek, amelyek a szó szoros értelmében alakították a kort és amelyek ismeretlenek voltak Marx és Engels számára. Végül a *jelenségek*

harmadik csoportja közvetlenül a tőkés viszonyok csődjének idején zajló *munkásfelkelésekhez* kapcsolódik, abban az időszakban, amely a tőkés csoportok hatalmas, háborús összecsapásainak a terméke, a háborúk pedig nem egyebek, mint a tőkések közti konkurenciaharc sajátos megnyilvánulásai; ez a specifikus formula ismeretlen volt abban a korban, amelyben Marx és közeli elvbarátai éltek és tanítottak. Ezek a kérdések most közvetlenül a szocialista forradalom folyamatához kapcsolódnak, s olyan hatalmas, egészen objektív társadalmi jelenséget képviselnek, amelyet elméletileg ugyanúgy tanulmányozni kell, amelynek sajátos törvényszerűségei vannak, és amely egész sor elméleti és gyakorlati-politikai kérdést vet fel számunkra. Magától értetődik, hogy Marx idején ezt csak a legáltalánosabban lehetett megfogalmazni, a mostani empirikus anyag azonban hatalmas mennyiségű, elméletileg feldolgozandó új jelenséget nyújt. Tehát ezek a jelenségek, valamint a velük kapcsolatos problémák és a problémák megoldásával kapcsolatos gyakorlati-politikai következtetések alkotják a harmadik csoportot. Az elméleti és gyakorlati problémáknak ez a harmadik csoportja ismeretlen volt Marx számára, mert maga a kor sem ismerte őket. Végül van még egy *negyedik csoport*, amelyet az egészen újonnan felmerülő kérdések alkotnak, ezek a kérdések a korszakkal, illetve *a munkásosztály uralmának kezdeti korszakával* kapcsolatosak. Hogyan tette fel Marx a kérdést? Emlékeztetek Marx általam idézett szavaira: „... nem az én érdemem sem a modern társadalomban levő osztályok létezésének, sem ezek egymással való harcának a felfedezése. ... Ami újat cselekedtem, az annak a bebizonyítása volt, ... hogy az osztályharc szükségszerűen a proletariátus diktatúrájához vezet.”⁶¹ Ez volt a határ. Amikor ez a proletárdiktatúra már tény, akkor természetes, hogy a továbbiakban már túllépjük ezt a határt. A marxista tanítás lényege a proletariátus elkerülhetetlen diktatúrája, és csak ennyi.⁶² Másképp nem is lehetett abban a történelmi korszakban, hiszen a proletárdiktatúra még nem volt reális tény, és azok a tapasztalat és megfigyelés anyagául szolgáló kísérőjelenségei sem léteztek, amelyek elméletileg általánosíthatóak lehettek volna, és az elméleti elemzés vagy a gyakorlati reagálás tárgyát képezhették volna. Mindez hiányzott. Ezért magától értetődik, hogy ezek a fontos jelenségek összességükben teljesen újak, mivel már eljutottunk addig a pontig, amelyről maga Marx mondta: számomra itt van a határ. Most egy sor olyan jelenséggel állunk szemben, amely túllépte a határt. Minél újabbak ezek a jelenségek, elméletileg annál újabbaknak kell lenniük; következésképpen még eredetibbnek kell lennie annak a koncepciónak, amely ezeknek, az előző korszakokhoz viszonyítva elvileg teljesen új jelenségeknek az általános vizsgálatát foglalja magába. Ezeknek a negyedik csoportot alkotó társadalmi, gazdasági, politikai, és más típusú jelenségeknek kell az elméleti vizsgálá-

lódás és a munkásosztály magatartási normáinak elméletileg rendszerezett tárgyaül szolgálniuk. Én itt négy csoportot ismertettem tehát. Magától értetődik, hogy ezek elég nagy korszakot jelentenek nemcsak az európai kapitalizmus, hanem általában az egész emberi társadalom fejlődésében. Ez az egész korszak a maga bonyolultságával és konkrétságával a lehetséges elméleti és gyakorlati problémák olyan kolosszális gazdagságát képviseli, e problémák olyan gazdagságát, olyan hatalmas kiterjedését, hogy teljesen természetes, ha az a dialektika és a gyakorlat talaján álló tudós, aki ennek az empirikus anyagnak az alapján egyesíti az elméletet a gyakorlattal, túllép a régi megfogalmazású marxizmus határán.

Itt most meg kell egy pillanatra állnom, nehogy félreértés legyen. Mit is kell marxizmus alatt értenünk? Két dolgot érthetünk ez alatt: vagy módszertanként, a társadalmi jelenségek kutatási módszereinek rendszereként fogjuk fel, vagy az eszmék meghatározott összességeként, amibe például beleértjük a történelmi materializmus elméletét, a tőkés viszonyok fejlődéséről szóló tanítást stb., és *ezenkívül* ide sorolunk egy sor *konkrét* állítást, vagyis a marxizmust nemcsak módszernek vagy elméletileg megfogalmazott módszertannak tekintjük, hanem e módszer konkrét *alkalmazásaként*, az eredményül kapott eszmék összességeként értelmezzük. Az utóbbi szempontból teljesen világos, hogy Lenin marxizmusának a tere jóval szélesebb, mint Marx marxizmusáé. Világos, hogy miért. Azért, mert az akkori eszmék a merőben új jelenségek, az új történelmi helyzet elemzésének eredményével, konkrét megállapítások összességével egészültek ki. Ebben a *relatív* értelemben a leninizmus meghaladja a marxizmust. De ha marxizmuson nem a Marx által megfogalmazott eszmék összességét értjük, hanem a marxizmus alapjául szolgáló eszközt, módszertant, akkor nyilvánvaló, hogy a leninizmus nem jelenti a *marxi* tanítás módszerének a megváltoztatását vagy revízióját. Ellenkezőleg, a leninizmus ebben az értelemben teljes *visszatérést* jelent ahhoz a marxiz-mushoz, amelyet maga Marx és Engels alakított ki.

Véleményem szerint így megoldódnak azok az ellentmondások, amelyek jelentős mértékben a kifejezések összekeveréséből, különböző értelmezéséből fakadnak. Ha most azt kérdezzük magunktól, hogyan jellemezhetnénk általában és egészében *Lenin* marxizmusának történelmi arculatát, akkor szerintem csak összességében, *három dolog szintéziseként* vizsgálhatnánk. *Először*, a leninizmus visszatérést jelent a *marxi* korszakhoz, de olyan *visszatérést*, amely új jelenségekkel gazdagodott, vagyis Marx marxizmusának és a legújabb társadalmi-gazdasági jelenségeknek az elemzése során kapott eredmények szintéziséről van szó; ide tartozik természetesen az új korszak rendkívüli fontosságú új jelenségeinek *marxista* elemzése. Ez az első. *Másodszor*, a *harcoló és győzedelmeskedő munkásosztály elméletének és gyakorlatának* egyesítését és *szintézisét* jelenti, s

végül *harmadszor*, a munkásosztály *romboló* és *építő* munkájának a szintézisét; ezen belül nekem az utóbbi tűnik a legfontosabbnak.

Szükségesnek tartom, hogy a harmadik állítást az érthetőség kedvéért bővebben kifejtssem. Az ortodox marxizmus, vagyis a forradalmi marxizmus, azaz a mi marxizmusunk, a különböző történelmi korokban természetesen különböző gyakorlati feladatokkal találja magát szembe, és a logika meg az ideológia ezekhez idomul, mert végső soron a gyakorlati feladatok határozzák meg elméleti következtetéseinket, az egyes elméleti állítások összefüggéseit és a láncszemeknek egy bizonyos rendszerbe, elméleti láncolatba fűzését. Amikor a munkásosztály és a forradalmi párt a hatalomért harcol, akkor nekünk minden kifejezetten elméleti munkában, mindenütt és mindig feltétlenül az *ellentmondásokat* kell kiemelnünk, hangsúlyoznunk, és alaposan elemeznünk, fel kell tárnunk a kapitalista társadalom összes alapvető ellentmondását, elméletileg pontosan meg kell állapítanunk, ki kell választanunk és át kell alakítanunk mindazt, ami ennek a társadalomnak a különböző elemeit szétválasztja. Azon egyszerű oknál fogva, mert számunkra gyakorlatilag fontos, hogy a megtalált résekbe a legjobb és a leghatékonyabban működő ékeket tudjuk beverni. *Romboló* feladat áll előttünk, meg kell döntenünk a tőkés rendszert, ezért magától értetődően minden elméleti tétel és láncszem első sorban erre irányul. *Számunkra elméletileg fontos, hogy feltárjuk az összes ellentmondást*, mert a gyakorlatban el akarjuk ezeket mélyíteni; az általános elméleti tételektől elindulva, a közbeeső láncszemekeken keresztül, agitátoraink segítségével tovább kell haladnunk, *mert itt alapvetően romboló*, megsemmisítő feladat áll előttünk. Marx valamennyi elméleti írását ez az irányvonal jellemezte. Amikor a munkásosztály *hatalomra kerül*, az a feladat áll előtte, hogy a társadalom különböző részeit *a munkásosztály feltétlen hegemoniája alatt összeforrassza*. Egy sor korábban érdektelen kérdés most gyakorlati jelentőséggel bír, ezért most sokkal nagyobb figyelmet kell rájuk fordítani. Most nem rombolnunk, hanem *építünk* kell. *Ez egészen más aspektus*, teljesen más nézőpont. Úgy vélem, aki közülünk most egy sor dolgot elolvas, vagy a mai helyzetet figyelemmel kíséri, az elmondhatja, hogy időnként teljesen más aspektusból vetődnek fel ugyanazok a jelenségek, amelyekre korábban egész más szemmel nézett, azon egyszerű oknál fogva, hogy korábban gyakorlatilag le kellett rombolnia valamilyen konkrét építményt, most viszont fel kell építenie, így vagy úgy helyre kell állítania. Ezért számomra úgy tűnik, hogy ez az áramlat tükröződik vissza és fejeződik ki az ilyen jellegű problémákat érintő kérdésekben. Korábban, a marxi tanítás első megfogalmazásának korszakában, a Marx által adott meghatározásokban, ezek nem merültek fel. A II. Internacionálé idején ezek a kérdések a *burzsoá államba való belenövés* nézőpontjából vetődtek fel, és ebből a szempontból vizsgálták

őket, s miután az opportunistá szociáldemokrata pártok nem a kapitalista rendszer megdöntése miatt tartották fontosnak a békés kulturális építést, hanem azért, hogy alkalmazkodjanak hozzá és molekuláris-evolúciós módon átalakítsák azt, világos, hogy az „építés” elméletének ezeket a csiráit mi, forradalmi marxisták, ellenségesen fogadtuk. Hiszen mindezt a kapitalista társadalomba való belenövés szempontjából általánosították, azoknak a szervezeteknek a kapitalista apparátus mechanizmusába történő belenövéséről volt szó, amelyeket mi meg akartunk semmisíteni. A történelem dialektikája azonban olyan, hogy amikor hatalomra kerülünk, számunkra teljesen nyilvánvalóan, mind gyakorlati, mind elméleti szempontból más nézőpont vált szükségessé. Hiszen egyrészt rombolunk, másrészt viszont *építenünk* kell. Egy sor olyan kérdést kellett megfogalmaznunk, amelyet *a régi lerombolásának és az új felépítésének a szintézise, illetve ezeknek a szempontoknak bizonyos összegzése* vetett fel. Mivel itt elméleti általánosításokról van szó, Vlagyimir Iljics ebből a szempontból alkotta meg ezt a szintézist. Különösen nehéz általános, alapvető tételeket megfogalmaznunk ezen a téren, mivel ismét csak egy sor, Vlagyimir Iljics műveinek különböző köteteiben, és különösen beszédeiben stb. szétszórta előforduló önálló megjegyzéssel van dolgunk, de teljesen világos, hogy *ez a legnagyobb újdonság, a legjelentősebb dolog azok közül, amelyeket a leninizmus mint elméleti rendszer a marxizmus továbbfejlesztése során adott*. Természetesen a rombolás elméletét illetően nagyon sok útmutatást tartalmaztak Marx korábbi tételei, az új létrehozásához azonban kevés támpont található bennük. Ezt előről kellett kezdeni, és ezért véleményem szerint a legnagyobb és leghatalmasabb dolog, amellyel Lenin elvtárs a marxizmus elméleti és gyakorlati kincsesládájához hozzájárult, a következőképpen fogalmazható meg: Marxnál első sorban a kapitalista fejlődés és a forradalmi gyakorlat *algebrája* volt meg, Leninnél is megvan ez az algebra, de ugyanakkor az *új* (a romboló és pozitív jellegű) jelenségek algebrája és aritmetikája, vagyis az algebra formula konkrétabb és még gyakorlatibb nézőpontból való értelmezése is megtalálható.

4. Az elmélet és a gyakorlat Leninnél

Az általános megjegyzések után most egy sor olyan elméleti és gyakorlati vonásra és részletre szeretném felhívni a figyelmüket, amelyek illusztrálni fogják a fenti megállapításokat. Úgy gondolom, Lenin azért volt kénytelen elméleti tételeit szétszórva megfogalmazni, mert egyértelműen mindig a *gyakorlat* állt egész tevékenységének *előterében*, és ez korunkból következik, mely lényegét tekintve a cselekvés kora. Akkor lehet jól

dolgozni, ha az elmélet olyan eszköz, olyan fegyver a kezünkben, amelynek tökéletesen birtokában vagyunk, ha az elméleti rendszer, az elméleti doktrína nem akadályoz minket és nem uralkodik rajtunk. Egyik beszédemben, már nem emlékszem melyikben, ezt úgy fogalmaztam meg, hogy Vlagyimir Iljics uralkodott a marxizmuson és nem a marxizmus uralkodott Vlagyimir Iljicsen. Ezzel azt akartam mondani, hogy Vlagyimir Iljics egyik legjellemzőbb, legérdekesebb vonása abban rejlett, hogy tudatában volt *minden elméleti rendszer és tétel gyakorlati jelentőségének*. Egymás között sokszor még tréfálkoztunk is azon, hogy Vlagyimir Iljics túlságosan gyakorlatiasan viszonyul egy sor elméleti kérdéshez, de most, elvtársak, amikor már sok éve fővünk a forradalom fazekában, és már sok mindent láttunk és megéltünk, úgy érzem, hogy tréfálkozásunkat teljes egészében magunk ellen kell fordítanunk. Hiszen abban a sajátos értelmiségi szűklátókörűség, a „könyvmolyok” szokásai, a szakemberek korlátoltsága fejeződött ki: az újságíróké, az irodalmároké, az olyan embereké, akik az elméletet többé-kevésbé saját mesterségüknek tekintették. Vlagyimir Iljics ugyanúgy nem szerette a szócséplést és tudálékoskodást – ami időnként nekünk sem nagyon tetszett, ő viszont rajtunk gúnyolódott –, mint ahogy nem bírta elviselni a semmitmondást, és tisztán gyakorlati szempontból viszonyult az elméleti koncepciókhoz és doktrínákhoz. Van-e a gyakorlatin kívül bármilyen más értelmük? A marxizmus nézőpontjából világos, hogy semmiféle más értelmük nincs. De miután bizonyos értelemben szakemberek voltunk, ez ellenérzést keltett bennünk, és ebből a szempontból Vlagyimir Iljics sokkal jobban a jövőbe látott, mint mi, bűnösök, mindannyian, mivel számára eleve ellen-szenves volt mindaz, ami a számunkra még mindig vonzerővel bírt. Úgy gondolom, hogy ez a felismerés: bármilyen elméleti rendszer segédszerepének teljesen tudatos felismerése, Lenin marxizmusának legértékesebb és legpozitívabb vonása.

Ezzel kapcsolatos egy másik érdekes jellemvonás, amelyet az első nélkül sohasem lehetne megérteni, s amit *defetiszizálásnak* lehetne nevezni, ami mindenféle tétel, dogma stb. fetiszizált burkának a lehántását jelenti. Kezdetben igen gyakran meglepett bennünket, hogy milyen rendkívüli merészséggel vetett fel Vlagyimir Iljics bizonyos elméleti vagy gyakorlati kérdéseket. Gondoljanak csak a breszti béketárgyalások idejére, amikor Vlagyimir Iljics felvetette azt a kérdést, hogy bármely külföldi hatalomtól lehet fegyvert szerezni egy másik ellen; ez mélyen felkavarta internacionalista lelkiismeretünket, miközben „internacionalizmusunk” azon alapult, hogy elméletileg nem értettük meg, hatalomra kerülésünkkel mennyire megváltozott a szituáció. Emlékezzenek a „tanuljatok kereskedni!” jelszóra, amely sok jó forradalmár szemében szálla volt, és amely elméletileg szintén megalapozott volt és egy sor elméleti tételhez

kapcsolódott. Ilyen, a gyakorlathoz szorosan kapcsolódó elméleti bátorságra csak olyan ideológus, elméleti és gyakorlati ember lehetett képes, aki maga is rendelkezett a marxizmus rendkívül hatásos fegyverével, de ugyanakkor a marxizmust soha sem megmerevedett dogmaként, hanem módszerként, egy meghatározott környezetben való eligazodás eszközeként fogta fel; olyan ember, aki világosan megértette, hogy minden új belső helyzet elkerülhetetlenül kiváltja a munkáspárt és a munkásosztály újfajta reakcióját. Nézzük, hogyan fogalmazta meg ezt általánosságban Vlagyimir Iljics. Semmiképpen sem szeretném idézetekkel fárasztani önöket, ezért nem is hoztam semmiféle jegyzetet magammal, nem is készíttettem ilyeneket; de sok részletre és megfogalmazásra emlékszem azok közül, amelyeket Vlagyimir Iljics adott. A hibákkal kapcsolatos egyik legáltalánosabb taktikai tétele így hangzik: *„A hibák igen nagy száma abból fakad, hogy az egyes meghatározott történelmi korban és a dolgok meghatározott összefüggései között teljesen helyes jelszavakat és intézkedéseket mechanikusan alkalmazznak egy másik történelmi korszakra, az erőviszonyok másfajta alakulására, más helyzetekre.”*⁶³ Ez az egyik általános érvényű taktikai megfogalmazás. Most vizsgáljuk meg ellenfeleink ideológiáját. Vegyünk például a demokrácia problémáját. Egy adott időszakban mi is mindannyian „demokraták” voltunk, demokratikus köztársaságot és alkotmányozó gyűlést követeltünk, néhány hónappal szétkergetése előtt. Ez természetes. De ugyanakkor csak azok tudtak átállni a másik irányvonalra, akik megértették ezeknek a jelszavaknak viszonylagos társadalmi szerepét, akik megértették, hogy a kapitalista rendszer körülményei között nem követelhetjük azt a *tőkésektől*, hogy: „zárják be kapitalista szervezeteiket, és adjanak szabadságot munkásszervezeteinknek!”; aki tisztázta magában, hogy a *mi* munkásszervezeteink szabadsága érdekében kellett elfogadni a „szabadságot mindenkinek” megfogalmazást, az megérti, hogy amikor más történelmi korszakba és szituációba kerülünk, akkor el kell utasítanunk ezt a formulát. Aki ezt nem értette meg, aki a régít *fetisizálta*, az nem tudott lépést tartani az eseményekkel és a barikád túloldalán maradt. Ez csak egy apró példa, de még számtalan ilyen van. Vlagyimir Iljics ezen a téren csodálatra méltó bátorságról tett tanúbizonyságot.

Vegyünk egy másik, általánosságban megfogalmazott kérdést. Említem az evolúciós nézőpont szükségességét, azt *követően*, hogy végrehajtottuk a forradalmat. Vegyünk például Vlagyimir Iljics olyan jelszavait, mint a „tanuljatok kereskedni”, vagy „egy szakember jobb, mint ennyi meg ennyi kommunista”. Ezeknek a jelszavaknak a gyakorlati értelme ma már világos számunkra. Ezek a jelszavak teljesen helyesek voltak, de ahhoz, hogy ezeket kimondjuk, a kérdés szigorú elméleti végiggondolására volt szükség. A kommunista káderek kérdését, azt, hogy kezdetben

idegen kezeket kell igénybe vennünk az építőmunkában; a kapitalista formák és a szocialista tartalom problémáját stb. előzőleg, még mielőtt a gyakorlati jelszavakat kiadtuk volna, elméletileg kellett tisztázni. Korábban a „kereskedő”, „kereskedelem”, „bank” stb. kifejezések a legnagyobb sértést jelentették minden forradalmár számára, ezért ahhoz, hogy a „tanuljatok kereskedni” jelszóra áttérhessünk, mélységesen meg kellett győződnünk egy sor nagy elvi jelentőségű és teljesen új elméleti tétel helyességéről. Azt, ami *csak most* olyan természetes számunkra, Lenin elméletileg a legapróbb részletekig végiggondolta. Hiszen csak ellenségeink felszínes vulgarizmusa láthatja Vlagyimir Iljicsot a kőkorszaki szobrokhoz hasonló, durván faragott embernek. A valóságban ez egyáltalán nem így van. Ha Lenin elvtárs valamilyen leegyszerűsített jelszót adott ki, olyat, mint például a „rabold el az összerabolt holmit”, ez rendkívül szörnyű és barbár dolognak tűnt „civilizált” ellenségeink szemében, valójában azonban mélyreható elméleti elemzés eredménye volt, amely feltárta, milyen jelszót kell most kiadni, milyen a tömeghangulat, mit ért meg a tömeg, és mit nem. Lenin mindig úgy tette fel a kérdést, *hogyan* lehetne a nép többségét, a lehető legtöbb embert tömöríteni, akik hatalmas, az osztályellenség ellen bevethető erőt képviselnének. Ez a kérdés rendkívül bonyolult elméleti „átgondolást” kívánt. Amikor Lenin azt mondta, hogy „meg kell tanulni kereskedni!”, ez nagyon paradoxul hangzott. Most pedig magától értetődőnek tűnik a számunkra. Vlagyimir Iljics minden lényeges elméleti vagy gyakorlati meglátása lényegében sajátos Kolumbusz tojása volt. Amikor Kolumbusz felállította a tojást, akkor egyszeriben világossá vált, hogy csak úgy lehet felállítani. Az „egyszerű” jelszó: „tanuljatok kereskedni!”, egész sor olyan korábban megoldott bonyolult elméleti kérdésen alapul, mint a város és a falu viszonyának kérdése, általában a forgalom és ezen belül a kereskedelmi apparátus szerepének a kérdése stb. Ez nem légből kapott jelszó volt, a pontról pontra átgondolt elméleti tételek egész láncolata egyszerűen gyakorlati jelszóként fogalmazódott meg. Csak amikor egymás után olvassák el Vlagyimir Iljics műveit, és összegyűjtik a meghatározott irányba mutató gondolatokat, csak akkor rajzolódik ki önök előtt teljesen az az eszmei út, amelyet Lenin ezeknek a kérdéseknek a kidolgozása során megtett. Azok a nagy fordulatok, amelyeket Lenin mint stratégia végrehajtott, csak azért járhattak sikerrel, mert kiemelkedő teoretikus volt, aki képes volt az osztályviszonyok világos elemzésére, figyelembevételére, elméleti általánosításokra, amelyekből képes volt levonni a megfelelő gyakorlati-politikai következtetéseket. A legfontosabb tényező a soha meg nem meredő marxista fegyverzet mesteri kezelése volt, amely Lenin kezében hol ebbe, hol abba az irányba fordítva, ahogy a *tényleges valóság* megkívánta, valóban hatékony eszköz volt. Ez olyan marxizmus volt, amely-

nek, vulgárisan szólva, semmi se szent, kivéve a társadalmi forradalom érdekeit. Ez olyan ideológiai eszköz, amely nem ismer semmilyen fétiszetet, tisztában van bármely ideológiai doktrína, bármely fellépés, bármely különálló elméleti tétel jelentőségével, s amely semmiféle merevséget nem ismer. Hogyan viszonyult Vlagyimir Iljics az ideológiai kérdésekhez? Ha a pártban, vagy a párton kívül a marxizmustól való elméleti elhajlás jelentkezett, ő azonnal kifejezetten *gyakorlati* mércével közeledett hozzá, mert kitűnően össze tudta kapcsolni az elméletet és a gyakorlatot, és nagyszerűen feltárta a szavak mögött megbúvó lényegét. Fentebb említettem, hogy míg Marxnál megvolt a tőkés fejlődés és a forradalom algebrája, addig Leninnél már az új szakasz algebrája és annak aritmetikája is megtalálható. Vegyünk egy példát, amelyhez más összefüggésben még vissza fogok térni. Marxnak „A tőké”-ben végzett elemzéséből jelentős mértékben hiányzik a *paraszt*ság, miután az nem specifikus osztálya a kapitalista társadalomnak. Ez a legmagasabb szintű algebra. Világos, hogy a számtani művelet elvégzéséhez itt egyéb dolgokra is szükség van. Lenin abban kiemelkedő, hogy az algebrát, amely a matematikában a számok általános elméletét vagy a többalakúság elméletét jelenti, a legmagasabb szinten általánosítva egyesítette az aritmetikával, vagyis az algebrai formák aritmetikus megfejtésével; egyesítette a nagy és kis dolgokat: a gyakorlat terén gondoskodott a hatalmas ország villamosításáról és a legapróbb szögre is odafigyelt, másfelől az elmélet területén a leglényegesebb elméleti kérdésekkel, filozófiai problémákkal foglalkozott, ugyanakkor feltárt és leleplezett minden elméletileg helytelenül megfogalmazott apróságot, ami veszélyes lehet a további fejlődés során. Leninnek megvolt az a *képessége, hogy lássa az egész kort és a legkisebb részleteket* is, olyan kérdéseket elemezzen, vizsgáljon, mint a „magunkban való dolgok” kérdése, és ugyanakkor megértse a határozatok különféle megfogalmazásainak elméleti jelentőségét (mindnyájan emlékszünk, hogy Lenin a két taktikáról írt brosúrájában oldalakat szentelt annak, „hogyan nem szabad határozatokat írni”⁶⁴), rendkívüli tehetsége volt ahhoz, hogy mindent, a legnagyobb és a legfontosabb dolgoktól a legkisebb és legjelentéktelenebb részletekig, olyan felállásban lásson a politikai stratégia és elmélet sakktábláján, ahogy azoknak a munkásosztály érdekében és a gyakorlati politikai cselekvés szempontjából el kell rendeződniük – ez a képessége jutott kifejeződésre *az elméletet és a gyakorlatot egyesítő nagyszerű szintézisben*.

Fordítsuk most figyelmünket néhány olyan problémára, amelyek első sorban a Vlagyimir Iljics által felvetett *új gondolatok* szempontjából bírnak jelentőséggel. Az egyik leglényegesebb kérdés az *imperializmus* kérdése. Az imperializmus lényegét Vlagyimir Iljics ismert művében⁶⁵ fejtette ki, amelyet itt most felesleges megismételni vagy röviden ismertetni. Szeretném azonban felhívni az elvtársak figyelmét a következőkre. Az imperializmussal foglalkozó elméleti munkák között egyetlen olyan sincs, amely annyira *aktuális* lenne ma is, mint Lenin műve, mert abban szó szerint minden elméleti tétel és az azokat illusztráló számadat a Vlagyimir Iljics által levont gyakorlati-politikai következtetésekhez kapcsolódik.

Egy egyszerű, egy meghatározott korhoz kötődő elméleti elemzés van előttünk: ez az elemzés azt tartotta szem előtt, hogy azonnal teljesen világosan kijelölje a munkásosztály számára azt az utat, amelyben az uralkodó osztály fejlődésének az imperializmus fejlődésével párhuzamosan haladnia kell. Ehhez az általános kérdéshez közvetlenül kapcsolódik az a kérdés, amelyre nem találjuk meg a választ egyetlen elméleti könyvben. Ez a *nemzeti kérdés és a gyarmatok kérdése*, a gyarmati kérdés. Meg kell jegyeznem, hogy szerintem Vlagyimir Iljics ezen a téren hatalmas elméleti munkát végzett. De ismétlem, nem rendelkezünk olyan könyvvel, amely mindezt összefoglalná és rendszerezné. I. Lenin egész sor művében találkozunk azonban a nemzeti és a gyarmati kérdés teljesen helyes felvetésével, amelyet gyakorlatunk teljes egészében igazolt. Vlagyimir Iljics ezen a téren valóban *egész iskolát* teremtett. A dolog lényege abban rejlik, hogy Marxnál nagyon sok kérdésben az absztrakció olyan magas szintű volt, hogy egész sor logikai láncszemet kellett közbeiktatni ahhoz, hogy eljussunk a közvetlen gyakorlati következtetésekig. Már említettem, hogy „A tőke” három osztály elemzésével foglalkozik. Nem a mi valóságos életünket vizsgálja, hanem egy absztrakt tőkés társadalmat, amelynek a problémái nem olyan dolgokkal kapcsolatosak, mint a világ-gazdaság, a különböző tőkés csoportok összeütközése, az ellenségeink kezében lévő állam problémája, az államnak az ország gazdasági életében játszott szerepe, vagyis egy sor konkrét kérdést „A tőke” nem elemez. Ahhoz, hogy ezt az elméleti rendszert a gyakorlatban alkalmazzuk – különösen korunkban – egy sor olyan közbeeső logikai láncszemet kellett megalkotni, amely *önmagában is jelentős elméleti problémát képvisel*. Majdnem mindenki, aki az opportunizmus elterjedése idején a gyarmati politika kérdéseit tanulmányozta, kevés kivételtől eltekintve, revizionista volt, és leginkább a kapitalizmus „kultúrahordozó” elméletének apológiájával foglalkozott. Marxnál jó néhány megjegyzést és általános elgon-

dolást találunk, de teljes szélességében nem vethette fel a kérdést, mivel az akkor még nem jelentkezett olyan élesen, mint később. Az epigonok a dolog lényegéből fakadóan nem nyúlhattak ehhez a kérdéshez, mert ez volt az akkori burzsoá politika „szent tehene”, amelyet tilos volt óvatlan kézzel megérinteni. Színre léptek a Hildebrand-féle⁶⁶ urak, akik a gyarmatokkal kapcsolatban mindenféle „marxista” elméleteket hangoztatnak, hogy *igazolják* a tőkés állam politikáját. Az ekkorra már kialakult lenini iskola ebben a kérdésben is gyökeres fordulatot hozott. Gyakorlati jelentősége ma már világos. Igaz, fejlődése kezdeti szakaszában a nemzeti és gyarmati kérdésről szóló lenini tanítást nem mindig és nem mindenki értette meg, de ma már ez a gondolat teljesen világos. Korunk a világháborúk kora, és olyan szétesőben levő államokat látunk magunk előtt, amelyeknek, a nietzschei törvény alapján, csak „egy lökés” hiányzik. Ahhoz, hogy megadjuk nekik ezt a lökést, támogatnunk kell minden bomlasztó elemet, a gyarmati, a nemzeti mozgalmak szeparatizmusát, vagyis minden olyan romboló erőt, amely objektíve gyengíti az állam abroncsának szorítását, azét az államét, amely a burzsoázia leghatalmasabb és legracionálisabb szervezete. A kérdésnek ilyen gyakorlati szempontból való felvetéséből sajátos elméleti feladatok és gyakorlati jelszavak (az elszakadás joga stb.) következtek. Ehhez kapcsolódik az a prognózis, miszerint a közeljövőben egy sor átmeneti forradalomnak, gyarmati felkelésnek, nemzeti küzdelemnek, az elnyomott nemzetek nagyhatalmak ellen vívott szabadságharcának leszünk tanúi. Mindezek a kapitalista viszonyok általános felbomlásának közbeeső lépcsőfokaira vonatkozó előrejelzések magától értetődően feltételezik a Vlagyimir Iljics által elvégzett bonyolult elméleti munkát. A dolog iránt érdeklődőknek azt javaslom, hogy olvassák el Vlagyimir Iljicsnek a háború idején Rosa Luxemburg⁶⁷ ellen írott vitacikkét.⁶⁸ Csak csodálkozni lehet azon, ahogyan Vlagyimir Iljics elméletileg előrevetítette a legapróbb átmeneti mozzanatoakat, amelyeket túlnyomó többségünk, ha ugyan nem mindannyian, csak később, csak akkor láttunk meg, amikor azok már ténnyé váltak. Miért? Azért, mert Lenin ravasz taktikus és stratégus volt? De miért volt az? Azért, mert hihetetlen elméleti előrelátásra támaszkodott, amely a fennálló tőkés viszonyok *teljes bonyolultságában és konkrétságában* való rendkívül átgondolt elemzésének volt az eredménye. Ugyanígy, mint ahogy a fejlődés egy másik szakaszában, amikor már a munkásosztály kezében van a hatalom, feltétlenül mindent meg kellett tenni annak érdekében, hogy érthetők legyenek azok a jelenségek, amelyek a régi, nagyhatalmi imperialista viszonyok szétesésének, tehetetlenségi erejének történelmi termékeként jelennek meg, s amelyeket elméletileg kell tisztáznunk ahhoz, hogy gyakorlatilag megsemmisítsük őket. Ez érvényes minden olyan kérdésre, amely még egyáltalán nem volt kidolgozva.

Ezeknek a kérdéseknek a megoldása szétszórta található meg Vlagyimir Iljics cikkeiben, úgyhogy most minden lehetőségünk megvan arra, hogy teljes egészében megértsük eszméit és faltörő kosként használjuk fel őket a burzsoá tőkés társadalom ellen, másfelől pedig, hogy a proletárhatalom hajtóerejét felhasználva más elvek alapján új politikai alakulatokat hozunk létre, amelyek közül a mi Szovjetuniónk a leghatalmasabb. Így tehát most az elméletnek és a gyakorlatnak az olyan új jelenségek alapján történő egyesítéséről van szó, amelyek egyrészt a bomlás, másrészt viszont az új építésének termékei. Mindezt egy elméleti rendszer összegzi és hangolja össze. Ez egyáltalán nem kis dolog; a továbbiakban, az elkövetkező évtizedekben ez lesz az egyik legfontosabb elméleti és gyakorlati fegyverünk. Ha csak arra gondolunk, hogy a mai tőkés viszonyok általános szétesésének folyamatában milyen szerepet fognak játszani a gyarmati felkelések és a nemzeti háborúk; ha gondolatban Nyugat-Európából más kontinensekre visszük át a forradalmat, akkor elképzelhetjük, milyen hatalmas fegyvert jelent Lenin elméleti rendszere ebben a kérdésben, milyen óriási erőt képvisel, a tömegek mozgósításának milyen nagyszerű módszereit képviseli ez az elmélet, amelyet Vlagyimir Iljics dolgozott ki a nemzeti és a gyarmati kérdés kapcsán.

6. Állam. Proletárdiktatúra. Szovjethatalom

Úgy vélem, a következő elméleti kérdés, amelynek figyelmet kell szentelnünk, az *állam kérdése a szocialista forradalom szakaszában*. Lenin elvtárs koncepciója természetesen nem volt elvileg új, de az volt a nagy érdeme, hogy egyrészt helyreállította Marx igazi tanítását az államra és annak a szocialista forradalom szakaszában betöltött szerepére vonatkozóan – az államhatalom megsemmisítésének és az állami kapcsolatok történelmileg szükségszerű felbomlásának elméletére gondolok –, másrészt konkretizálta a kérdést, vagy úgy is mondhatnánk, a proletárdiktatúra kérdését aritmetikusan értelmezte, vagyis kidolgozta *a szovjethatalomról mint a proletárdiktatúra egy formájáról szóló tanítást*. Ma már számunkra a dolognak ez az oldala annyira világos, hogy felesleges lenne akár csak egy szót is erre vesztegetni. Rendkívül világos ez a számunkra, hiszen mi magunk, saját kezünkkel építettük fel az új osztályalapokon és más építési elveken nyugvó államot; de emlékeznünk kell a múltra is, és azt, ami ma már magától értetődő, teljesen természetes a számunkra, általános történelmi összefüggéseiben, tényleges történelmi fejlődésében kell vizsgálni. Ha megnézzük az ezekkel a kérdésekkel kapcsolatos régi „marxista” irodalmat, akkor a marxi tanítás reménytelen elferdítését tapasztaljuk. Nemcsak hogy egyetlen olyan új gondolatot sem

találunk, amelyet az államhatalom marxista elmélete vagy a marxista jogelmélet továbbfejlesztésének tekinthetnénk, vagy amely ezeknek a kategóriáknak az átmeneti időszakban bekövetkező változását érintené, hanem magáról a szocialista forradalomról, a szocialista forradalom utáni helyzet alakulásáról sem esik egyetlen szó sem. Marx igazi tanításának pontos rekonstrukciója és konkretizálása, vagyis a munkásdiktatúra konkrét formájának meghatározása volt a munkásosztály ideológiájának *központi* feladata, mivel magától értetődően az államhatalomhoz való viszony volt, és ma is az, *a központi kérdés, a kérdések kérdése*. Az ellenséges osztály egyesített erőihez való forradalmi viszony elsősorban és mindenekelőtt ennek az uralkodó osztálynak a leghatalmasabb, legcentralizáltabb és legracionálisabban felépített szervezetéhez, vagyis az államhatalomhoz való viszonyt jelenti. Másrészt mindenki számára világos, hogy a győztes munkásosztály által létrehozott és megszervezett új államhatalom az a fő mozgatóerő, amely a társadalmat új, más alapokon átépíti, a létező termelési viszonyokat dinamikusán átalakítja. Ebben a vonatkozásban egész sor elméleti és gyakorlati kérdés merül fel. Vlagyimir Iljics ezeket általában és egészében ismert művében, az „Állam és forradalom”-ban⁶⁹ összegzi. De a Vlagyimir Iljics által kifejtett tanítás nem jelent egyszerű visszatérést ahhoz a nézőponthoz, amelyeket maga Marx képviselt. A *régi marxi, ortodox szempont és egy sor új tényező elméleti általánosításának, a Marx korában még ismeretlen dolgok előrelátásának a szintézisééről van szó*. Ez a kérdés, amint már említettem, a forradalmi munkásmozgalom döntő fontosságú, s korunk központi kérdése, és semmiképpen sem szabad lebecsülni Vlagyimir Iljics ezzel kapcsolatos elméleti munkásságát. Ezzel egyidejűleg vetődött fel és oldódott meg a demokrácia kérdése, amelyet a marxizmus epigonjai, a szociáldemokrácia és a II. Internacionálé marxistái teljesen fetiszizáltak; vak dogmává alakítottak, egészen elszakítottak a maga történelmi bázisától, és ezért abszolút helytelen, történelmileg reakciós gyakorlati-politikai következtetések levonására jutottak. A szovjethatalom ma már olyan „jelenség”, amelyet de jure elismernek a burzsoá táborból kikerülő legnagyobb és legelszántabb ellenségeink. Ennek az eszmének, a szovjethatalomról szóló tanításnak az elméleti és a gyakorlati jelentősége valóban óriási. Ha megnézzük a világ különböző részein ma érvényben lévő számtalan jelszót, akkor vitathatatlanul az egyik legnépszerűbb, a legnagyobb néptömegeket átfo-gó, vonzó és szervező jelszó a *szovjethatalom jelszava*. Emlékezzenek arra, amikor Vlagyimir Iljics hosszan tartó emigráció után először tért vissza hozzánk Oroszországba, emlékezzenek arra, hogyan fogadták Vlagyimir Iljics közismert áprilisi téziseit, amikor saját pártunk egy része, és nem kis része, szinte a hagyományos marxista elmélet megváltoztatását látta benne! Világos, hogy nem volt itt semmi olyan, ami ellentmondott

volna a marxizmusnak. Ellenkezőleg, ma teljesen nyilvánvaló számunkra, hogy ez a proletárdiktatúráról szóló marxista tanítás az ortodox marxista tanítás továbbfejlesztése volt. Az élet meggyőzően bizonyította, hogy a szovjethatalom a munkásdiktatúra létezésének legszilárdabb formája, amely egész sor óriási gyakorlati előnyt jelent a győztes munkásosztály számára. Ugyanakkor, ha a mai általános elismerést összehasonlítjuk azzal, ahogyan kezdetben Vlagyimir Iljics téziséét még pártunkban is fogadták, ellenségeinkről nem is szólva, akkor megértjük, milyen nagy fontosságú gyakorlati és elméleti tételt fejtett ki Lenin. Gyakran előfordul a rohanó élettempó mellett, hogy nagyon sok új dolog magától értetődővé válik. Amikor azonban történelmileg értékeljük ezt az új dolgot, akkor el kell felejtenünk, hogy ehhez már hozzászoktunk; fel kell idéznünk, mi volt ezelőtt, hogyan fogadták ezt az elméleti koncepciót és a belőle fakadó gyakorlati következtetéseket. Ismétlem, nemhogy nem fogadták el ezeket a következtetéseket, hanem ráadásul még élesen támadták is. *Ma* már általános elismerésnek örvendenek, és ez azt bizonyítja, hogy mind a proletárdiktatúra, az államhatalom elméletének és normáinak elméleti megfogalmazása, mind a gyakorlat szempontjából itt valami valóban hatalmas dolgot hoztak létre. Vegyük figyelembe, hogy ez nemcsak gyakorlati kérdés, bár én is azt mondtam, hogy számunkra végső soron a gyakorlat az egyetlen döntő kérdés. Ez nagy jelentőségű elméleti kérdés is, mert az osztályok uralmi formáinak elmélete a burzsoázia számára is elméleti és gyakorlati kérdés; uralmának formái ugyanolyan kiemelkedő fontosságú kérdést jelentenek számára, mint a munkásosztály számára; csak a munkásosztály számára sokkal, de sokkal nagyobb fontosságú és nagyobb nehézséggel bír, mivel a burzsoá államhatalom különböző variációinak van bizonyos történelmi folytonosságuk, a proletariátus viszont sohasem rendelkezett ezzel a hatalommal. A burzsoá államok réges-rég kialakultak. A struktúrájukban végbement különböző változások, az államapparátusok átalakítása, azokra a régre visszanyúló tradíciókra támaszkodnak, amikor az államhatalom formái kialakultak, s rengeteg tapasztalat halmozódott fel stb. A munkásosztálynak előzetes kísérletezés nélkül kell valami újat létrehoznia. Nem rendelkezik az állami lét előzményeivel. Elvileg új munkát kell itt elvégeznie. Az a körülmény, hogy megtaláltuk a proletárdiktatúra konkrét formáját, amely életképesnek, csodálatra méltóan szilárdnak bizonyult, és képes volt ellenállni az ellenséges hatásoknak és támadásoknak, mindez, el kell ismernünk, Lenin hatalmas elméleti és gyakorlati érdemét bizonyítja, mivel ő a munkásállam teoretikusa, megteremtője, irányítója és fáradhatatlan apostola a nemzetközi proletariátus körében.

7. A munkásosztály és a parasztság

Végezetül nézzük a *munkásosztály és a parasztság* kérdését. Nem kell részleteznünk, milyen szerepet játszik ez a kérdés gyakorlati politikánkban. De minél gyorsabban bontakozik ki a forradalom más országokban, annál világosabban láthatjuk, hogy ez a kérdés nemcsak az orosz viszonyok között fontos, óriási jelentősége van egy sor más ország számára is; azt lehet mondani, hogy azok az országok, ahol ennek a kérdésnek nincs nagy jelentősége, kivételt jelentenek, egy kezünkön megszámlálhatjuk azokat az országokat, ahol a forradalommal kapcsolatban nem a parasztkérdés játszaná a legfontosabb szerepet. Természetesen az általános marxista elméletben lefektették a kérdés megoldásának alapjait. Ismerjük Marx megfogalmazását Németországgal kapcsolatban, ahol arról beszél, hogy a győztes munkásforradalom szempontjából az erők kíváncsatos és szerencsés egyesítését jelentené, ha a proletárforradalom egybeesne a parasztháborúval.⁷⁰ Marx előre látta a győztes munkásforradalom fejlődése szempontjából legkedvezőbb eseményeket. De *ennek* az osztályharc stratégiája és taktikája szempontjából elsőrendű fontosságú *kérdésnek a speciális kidolgozása* Vlagyimir Iljics érdeme. Természetesen sok mindent megmagyaráz az a tény, hogy Vlagyimir Iljics olyan országban született, nevelkedett és dolgozott, ahol a társadalmi-gazdasági felépítmény miatt már eleve lehetetlen volt a parasztkérdést figyelmen kívül hagyni. De ne feledjük, hogy itt nem egyszerűen a kérdés fontosságának felszínes elismeréséről, hanem tényleges, rendkívül alapos kidolgozásáról volt szó, a legalapvetőbb, mélyreható elméleti kérdésektől kezdve egészen a gyakorlati-politikai következtetéseikig. Úgy vélem, hogy Vlagyimir Iljics volt a legkiemelkedőbb *agrárteoretikus* a marxisták között. Vlagyimir Iljics az agrárkérdésnek szentelte legjobb oldalait. Vlagyimir Iljics tudatos közgazdasági és statisztikusi tevékenysége kezdetétől foglalkozott az agrárkérdéssel, ennek során a legrészletesebben elemzett és kidolgozott egy sor olyan elvont jellegű problémát, mint pl. „a csökkenő földhozadék”, az abszolút földjáradék stb., és olyan gyakorlati jellegű kérdéseket, amelyek mind a munkásosztály és a parasztság közti viszonyt érintették. Azt hiszem, hogy senki sem tett olyan sokat, olyan sok lényegesen fontosat ezen a téren, az agrárkérdés terén, mint Vlagyimir Iljics. Ha más korszakról és csupán az absztrakció legmagasabb fokáról lett volna szó, akkor az absztrakt tőkés társadalomra lehetett volna korlátozni az elemzést, ahol a feudális viszonyok olyan maradványai, mint pl. a parasztság, nem játszanak lényeges szerepet, s az elemzés során figyelmen kívül lehet hagyni. Mihelyt azonban arról van szó, hogy megkezdjük az algebrai formák feloldását és átalakítását aritmetikus formulákká, amelyek gondolatban az algebra és az aritmetika között foglalnak helyet, rögtön ebbe

a kérdésbe ütközünk: az a felismerés, hogy a szocialista forradalom időszakában a munkásosztálynak valamilyen nagy néptömeget képviselő szövetséggel kell rendelkeznie, elvezetett az agrárkérdés elemzéséhez. A munkásosztály és a parasztság szövetségéről, ezeknek az osztályoknak a viszonyáról szóló tanítás adja az egyik fő jellegzetességét annak, amivel Vlagyimir Iljics az általános marxista tanításhoz hozzájárult. Ezenkívül különösen figyelemre méltó az a tény, hogy ez a tanítás kétfrontos harc közben alakult ki: egyfelől a narodnyikság ellen folytatott heves harcban, másfelől ugyanilyen heves harcban egy sajátos, úgy mondhatnánk, liberális „marxizmus” ellen. Vlagyimir Iljics elméletileg is és gyakorlatilag is két fronton harcolt, és ennek a kétfrontos harcnak a politika és a forradalmi gyakorlat szempontjából is teljesen világos és érthető oka van, mivel itt dőlt el a munkásosztály szövetségésének kérdése; ez a kérdés, a munkásosztály számára a győztes szocialista forradalom fejlődése szempontjából más, alapvető kérdésekkel, olyan létfontosságú problémához kapcsolódott, amelyet elméletileg is és gyakorlatilag is tudatosítani kellett, ez a *proletariátus hegemoniájának* a kérdése volt. Elméletileg kellett körvonalazni egy olyan helyzetet, amely lehetővé tette volna, hogy a parasztság kikerüljön a liberálisok és a burzsoázia befolyása alól és egyesüljön a munkásosztállyal; a bennünket a mensevikektől és az eszerektől⁷¹ elválasztó leglényegesebb gyakorlati kérdés a következő volt: a munkásosztály szövetkezzen a liberális burzsoáziával vagy a parasztsággal, vagy pedig a parasztság mindenki *felett* álló önálló erőt képvisel. A radikális narodnyik csoport a parasztságot helyezte az első helyre. A liberális narodnyikok a liberális burzsoáziával való szövetség hívei voltak, amelynek rendelkeznie kellett a parasztság felett, hegemon szerepet kellett betöltenie. A mensevik megfogalmazás mellett volt, hogy a munkásosztály a liberális burzsoáziát támogassa.

Mindezekből a kombinációkból természetesen csak a munkásosztály és a parasztság olyan kombinációja volt helyes, amelyben a *munkásosztály vezeti a parasztságot*. Ez volt a gyakorlati háttere egy sor elméleti problémának. Ebből a szempontból vizsgálta és vetette fel Vlagyimir Iljics azokat a kérdéseket, amelyek összességükben, történelmi méreteikkel, minden részletükkel és a belőlük fakadó, következő kérdésekkel együtt az „agrárkérdés” általános elnevezése alatt egyesültek. Ebben az összefüggésben megint csak azt kell mondanunk, hogy ennek a kérdésnek még a jövőben is hatalmas szerepe lesz, mert hogyha egyfelől a proletariátus hegemoniájának problémájával kapcsolatos, akkor másfelől a nemzeti és gyarmati kérdéshez is kötődik. Ha most bolygónk fölé emelkednénk, és szemügyre vennénk a nemzetközi erőviszonyokat, egész Európát és Amerika iparosodott részeit, ha összehasonlítanánk egész Nyugat-Európát az összes gyarmattal, Kínával, Indiával, az elmaradott gyar-

mati perifériával, akkor világossá válna, hogy a nemzeti forradalmi mozgalom és a gyarmati mozgalom, e mozgalmak összekapcsolódása a munkásosztály és a parasztság viszonyának új megfogalmazását jelenti. Hiszen amíg Nyugat-Európa a világgazdaság általános kereteiben egy hatalmas gyűjtőváros, addig a tőkés országok gyarmati perifériája egy nagy falu. És amikor az ipari országok ipari proletariátusa kilép a nemzetközi színtérre, amikor egyesíti erőit a kapitalista rendszer elleni támadásra, akkor harcba viszi a parasztok millióit és be fogja vetni még a gyarmati rabszolgák több százmilliós seregét is, mert ez a gyarmati rabszolgahad nem más, mint nemzetközi forradalmunk hatalmas paraszti utóvédje. Ezért a munkásosztály parasztsághoz való viszonyának kérdése itt egy másik, már jelzett problémához, a nemzetek, a nemzeti háborúk és a gyarmati felkelések kérdéséhez vezet el bennünket.

Ily módon, elvtársak, ez a kérdés továbbra is hatalmas szerepet fog még játszani. Az első döntő szavakat ezen a téren is a lenini iskola mondta ki. Az itt vázolt elméleti koncepciónak és gyakorlati irányvonalnak az alapvető kérdéseit, sarkalatos pontjait kétségtelenül Vlagyimir Iljics fogalmazta meg. Úgy vélem, felesleges itt a proletariátus hegemoniájáról, a munkásosztály vezető szerepéről beszélni, ezt az elméleti tételt mindannyian ismerjük és szükségtelen kommentálni.

Általánosságban ezek voltak azok az elméleti kérdések és gyakorlati következtetések, amelyeket Lenin vetett fel és oldott meg, és amelyekből az általános taktikai következtetések fakadtak. Az épület falai már állnak, nekünk kell befejezni, nekünk kell a részleteket kidolgozni, figyelembe véve természetesen mindazt az új tényezőt, újdonságot, amit az elkövetkező évek hoznak.

8. Az előttünk álló elméleti problémák

Nagy általánosságban téve fel a kérdést, körülbelül öt olyan alapvető elméleti problémát találunk, amelyet Vlagyimir Iljics kijelölt ugyan, de amelyeket nekünk kell kidolgozni. Ezek közül az első *a győztes munkásforradalom után a szocializmusba való belenövésről* szóló, illetve azt felvázoló tanítása. Általában véve, „a szocializmusba való belenövés” fogalma számunkra rendkívül gyűlöletes. Ez a terminus azért volt gyűlöletes, mert a revizionistáknak, a marxizmus epigonjainak, vagy ha úgy tetszik, a marxizmus árulóinak tanaihoz fűződött, akik egész elméletet gyártottak arról, hogy a forradalom nem szükségszerű, és egyáltalán nem következik a történelmi fejlődés objektív menetéből; a munkásosztály kitűnően boldogulhat forradalom nélkül, mert a kapitalizmus szerves módon, katasztrófák nélkül, saját belső fejlődésének köszönhetően olyan formá-

kat hoz létre, amelyek megfelelnek a szocializmusnak; a proletariátus fokozatosan különböző irányokban kiterjeszti csápjait a gazdasági élet és az állami adminisztráció területén, így a munkásosztály forradalom nélkül, proletárdiktatúra nélkül végeredményben stratégiai pozíciókra tesz szert mind az államapparátusban, mind a gazdasági apparátusban.

Ezt az elméletet, amelyet „a szocializmusba való belenövés” címkéje jelölt, önök jól ismerik. De, elvtársak, a proletariátus diktatúrája *után kezdődik* a fejlődés szerves időszaka. Ha már a kivívott munkásdiktatúrával van dolgunk, akkor teljesen világos, hogy az egész kérdésfelvetés radikálisan megváltozik, mint ahogy sok más kérdés is másként vetődik fel. Amikor arra a kérdésre akarunk válaszolni, hogy minek kell következnie a munkásosztály hatalomátvétele után (természetesen, amennyiben egy elszigetelt országot veszünk), akkor a válasz így hangzik: ezen az országon belül a szocializmushoz vezető további fejlődés evolúciós úton halad, és másként nem is haladhat. Vagyis más szavakkal: *a munkásosztály hatalomátvétele után megkezdődik a szocializmusba való tényleges belenövés.* Vlagyimir Iljics ezt nem fogalmazta meg pontosan. De Lenin írásaiból számtalan példát lehet hozni ennek a gondolatnak az illusztrálására. Különösen utolsó írásaiban, például a szövetkezetekről szóló cikkében egyenesen azt mondja, hogy amíg a történelmi fejlődés korábbi szakaszában törekvéseink tengelyében forradalmi irányvonalunk, a katasztrófák irányvonala állt, addig építőmunkánk mostani szakaszában politikánk tengelyét a békés szervezőmunka alkotja.⁷² Ezzel ő ugyanazt mondja, amit én épp az imént fejtettem ki, ugyanakkor teljesen világos, hogy ezt a megállapítást egy sor más vonatkozásban is ki kell dolgozni, mert itt rengeteg kérdés merül fel. A gazdasági formák evolúciós harcáról van szó, arról a bizonyos folyamatról, amikor az állam görbéje először emelkedik, majd evolúciós módon ismét lefelé halad. Először meg kell szilárdítanunk, meg kell erősíteniünk az uralkodó proletariátus szervezetét, szorosabbra kell fogni a proletárdiktatúrát, és azután ugyanilyen evolúciós úton ez az államszervezet kezd majd elhalni. Itt semmiféle harmadik forradalom nem lehetséges. És fordítva, a proletárdiktatúra e rendszerével szembeni bármilyen katasztrofális fellépés objektíve nem más, mint ellenforradalom. Éppen azért, mert a munkásállam egy egészen sajátos típusú állam, akárcsak hadseregünk, amely magában hordozza saját evolúciós megszűnésének csíráját, éppen ezért a fejlődés egész menete az eredeti evolúciós sorba rendeződik. Valóban a hatalomért vívott harc után, a proletárdiktatúra megteremtése után kezdődik csak meg ez a belenövés a szocializmusba. Nyilvánvaló, hogy itt *sajátos törvényszerűségnek* kell érvényesülnie, és ennek a szakasznak az ellentmondásait alapvetően másképp kell felszámolni, mint a kapitalista korszak ellentmondásait. És ennek nagyon egyszerű oka van. Mert amíg a

kapitalista fejlődés nem egyéb, mint a tőkés ellentmondások bővített újratermelése, amelyek csak azért tűnnek el az egyik időszakban, hogy egy másikban megjelenjenek, és minden következő szakaszt, minden következő ciklust az ellentmondások kiéleződése kíséri, amelyek a rendszer csődjéhez vezetnek, addig a fejlődésnek a munkásdiktatúrával kezdődő új szakaszában (nem beszélek a munkásdiktatúra kívülről történő megsemmisítéséről, mint ahogy ez Finnországban történt) egy olyan természetes sorrend áll előttünk, ahol az ellentmondások *egy bizonyos időről* kezdenek eltűnni, vagyis rendszerünk ellentmondásainak nem bővített újratermelése zajlik le majd előttünk, hanem egyre szűkített újratermelése, és a rendszernek ez az újratermelése evolúciós úton átvezet a kommunizmus kibontakozási szakaszába. A fejlődés egész jellegének teljesen más tartalma, más elvi jelentősége van, mint a kapitalizmusban. Vlagyimir Iljics írásaiban néhány helyen ennek a gondolatnak a megerősítésével találkozhatunk. Ez bizonyos mértékig olyan új területe az elméletnek, amely a kapitalista fejlődési szakasztól eltérő, új törvényszerűségeket fogalmaz meg. Ennek az elméletileg új szempontnak megvannak a maga gyakorlati-politikai tanulságai.

Ha a mostani oroszországi helyzetben a NEP-re vonatkozó egészen konkrét kérdéseket nézzük, akkor világos, hogy ezekből az elméleti tételekből egész sor következtetést kell levonnunk. Nem a moszkvai és vidéki kis üzletek szétverésével leszünk úrrá a NEP-en, hanem állami iparunk és állami szervezeteink növekvő erejével és konkurenciájával. Egy egészen apró példát mondok, de látni fogják, hogy itt olyan, teljesen új típusú elméleti és gyakorlati kérdések összességéről van szó, amelyeket azért nem tettünk fel korábban, mert korábbi társadalmi pozíciónk a rombolás volt. Az adott rendszer leghatározottabb, legbátrabb és legkövetkezetesebb lerombolói voltunk, most pedig egy másik rendszer legkövetkezetesebb építői vagyunk. Más aspektus, más gyakorlati és elméleti kérdések. Világos, hogy ez nem jelenti a régi marxista tradíciókkal való szakítást, mert a marxista módszer folytatásáról és olyan merőben új körülmények között való alkalmazásáról van szó, amelyeket konkrétan sem Marx, sem Engels nem ismert, mégpedig azért nem, mert nem voltak olyan empirikus adatok, amelyek lehetővé tettek volna bármiféle általánosítást.

Úgy vélem, hogy ezzel kapcsolatban igen nagy jelentősége van egy kérdésnek, amelyet fel kell vetnünk és elméleti szempontból ki kell dolgoznunk, nevezetesen a *kultúra kérdésének* az átmeneti periódusban. Úgy gondolom, Vlagyimir Iljics egész sor művében szétszórta találunk erre a kérdésre vonatkozó megjegyzéseket: ezek közé kell sorolni az ifjúsági szövetség kongresszusán mondott beszédét, a szakemberek szerepével és alkalmazásukkal foglalkozó munkáit, a kommunista művelődésről

tartott beszédét, a proletár kultúra és a régi kultúra kapcsolatára vonatkozó megállapításait és az ezen a téren meglévő bizonyos mértékű folytonosságról alkotott véleményét. Ezeket a kérdéseket is fel kell dolgozni elméletileg, korunknak éppen ez az egyik leghatalmasabb problémája, és azt hiszem, már most elmondhatjuk, hogy Vlagyimir Iljics elméleti koncepciója bizonyos fokig itt is lerakta az alapokat. Nekünk kell tovább folytatni ezt a dolgot. Ez a kérdés is teljesen új, senki sem tette fel és nem is tehette fel a történelmi fejlődés előző fázisában. A legforradalmibb marxisták és maga Marx sem vetette fel ezt. Ez a mi jövőbeli új feladatunk.

Nézzük a harmadik kérdést, amit én úgy neveznék, hogy a *szocializmus különböző típusainak* kérdése. Nálunk a szocializmus a fellegekből szállt le a földre, vagy legalábbis közeledett hozzánk, és vált a gyakorlati politika feladatává. Hogyan tettük fel korábban a szocializmus kérdését? Hogyan merült fel Marxnál? Marx egyik levelében a következőket írta: „Ismerjük a kiindulópontot és a fejlődés tendenciáját”⁷³. Ez teljesen hibátlan és helyes megfogalmazás volt. Nézzük most Vlagyimir Iljicsnek a szövetkezetekre vonatkozó utolsó cikkét és elemezzük megállapításait. A szövetkezetekre vonatkozó korábbi nézeteket analízálva Vlagyimir Iljics azt mondja, hogy most, a munkásosztály hatalomra kerülésével, a kérdés elvileg másként vetődik fel: ha a parasztságot a munkásosztály hegemoniája alatt szövetkezetekbe tömörítenénk, akkor az a szocializmus megvalósítását jelentené.⁷⁴ Ez a megfogalmazás azonban ilyen mértékben nem lesz érvényes szovjet Angliára. Vlagyimir Iljics is többször hangsúlyozta magánbeszélgetéseken, beszédeiben, cikkeiben és más munkáiban, hogy óvatosan kell bánnunk az ilyen formulák más országokra való alkalmazásával. Az építés típusában nagy eltérések, sajátosságok mutatkozhatnak, amelyek abból fakadnak, hogy a szocializmus *azon az anyagon épül, ami adva van*. A napnál világosabb, hogy a pusztulás küszöbén álló kapitalista rendszerre a tőkés fejlődés általános törvényszerűségei érvényesek; de az is vitathatatlan, hogy a különböző kapitalista országok közös vonásai mellett az egyik ország kapitalizmusa ilyen sajátos szervezettel, a másik ország másmilyennel rendelkezik. Ha a kapitalizmus még hanyatló szakaszában, néhány száz éves fejlődés után, az erőteljes nivellálódási tendenciák mellett is megőrizte lényeges egyedi vonásait az egyes országokban, akkor magától értetődik, hogy ezek az egyedi vonások a szocializmus építésének időszakában is létezni fognak, mert ennek az új fejlődésnek a kiindulópontja nem más, mint a kapitalizmus.

A forradalomnak is megvannak az országonkénti egyedi vonásai, a szocializmus építésének is elkerülhetetlenül saját egyedi vonásokkal kell rendelkeznie. Míg nálunk a parasztságnak óriási szerepe volt, addig

Angliáról ezt nem lehetne elmondani, nálunk ugyanis más volt a kapitalizmus, más volt a társadalmi-gazdasági szerkezet, más volt az osztályok közötti viszony, nálunk más volt a muzsik. Ezért teljesen természetes, hogy miután a szocializmus fejlődésének kiindulópontjai is különbözőek, ezért rendkívül különbözőek lesznek azok az átmeneti formák is, amelyeken a szocializmus fejlődése során keresztülhalad, míg egyetemes kommunista világrendszerre nem alakul. Ezt a kérdést kell elméletileg kidolgozni, ez olyan alap, amelyből feltétlenül gyakorlati-politikai következtetéseket is le kell vonni. Amikor Vlagyimir Iljics a Kommunista Internacionálét vezette, többek között a következőkre figyelmeztetett bennünket, akik ott dolgoztunk: semmiképpen sem szabad figyelmen kívül hagyni a fejlődés sajátosságát, nem szabad sablonokat gyártani, tudni kell különbséget tenni, meg kell tudni látni a legáltalánosabbat és ugyanakkor azokat a részleteket is, amelyek néha döntő szerepet játszanak a kommunizmushoz vezető további úton. Ez a Vlagyimir Iljics által felvázolt, alapjában megoldott kérdéseknek a harmadik csoportja, ezeket nekünk kell kidolgoznunk és rendszerezni.

A munkásosztály és a parasztság viszonyával kapcsolatban is felvetődik egy teljesen eredeti kérdés, amelyet elméletileg elemezni kell. Az egyik szemináriumon Rozit elvtárs fogalmazta meg ezt. Úgy vélem, ez a kérdésfelvetés elméleti figyelmet érdemel, és ennek érdekében Vlagyimir Iljics ugyanígy nagyon sokat tett. Ez a *munkásdiktatúra két osztályból álló társadalmának elméleti elemzése*. Ez a két osztály a munkásosztály és a parasztság. Amíg a kapitalizmusban elsősorban a három osztályból (burzsoáziából, földbirtokosokból, munkásosztályból) álló társadalommal foglalkoztunk, amíg ott elvont elemzést végeztünk, addig most az elmélet számára különösen két osztály, a munkásosztály és a parasztság az érdekes, miután megsemmisült a földesúri földtulajdon és kisajátítottuk a burzsoáziát. Magától értetődik, hogy itt, ahogy közeledünk a konkrét útirányhoz, egész sor igen jelentős kiigazításra kerül majd sor, amelyek elméleti és gyakorlati vonatkozásban is alaposan megváltoztathatják a képet. Ez a kérdés ugyanoda tartozik, ahová a munkásosztály és a parasztság szövetségének kérdése, mert ezek az osztályok lényegében nem egyebek, mint meghatározott gazdasági formák osztályhordozói. Nem csupán bizonyos társadalmi erők. Minden osztály a rá jellemző gazdasági formák hordozója. Ha a parasztságról beszélünk, és társadalmi, vagy osztálykategóriaként fogjuk fel, akkor nem szabad elfelejteni, hogy a parasztság a gazdaság olyan konkrét formáját képviseli, amely számunkra nemkívánatos úton fejlődve legyőzhet bennünket, és amely másfelől azon az úton is haladhat, amelyen mi *akarjuk* vezetni. Következésképpen, a társadalmi és osztálynézőpontnak itt megvan a maga tisztán gazdasági jelentősége, és az osztályok közti kapcsolat kérdése egyúttal a

gazdasági formák közti kapcsolat kérdését is jelenti. A proletariátus parasztság feletti hegemoniájának kérdése ugyanakkor a szocialista ipar és a parasztgazdaság viszonyának a kérdése is. Magától értetődő ennek a kérdésnek a fontossága, és úgy vélem, az a kérdésfelvetés, amiről beszélttem, nagy figyelmet érdemel.

Végül egy sor olyan kérdés van még, amellyel Vlagyimir Iljics szintén foglalkozott, amely mindannyiunk, pártunk és a munkásosztály számára rendkívüli fontossággal bír. Például a proletárdiktatúra utáni jelenlegi társadalmi fejlődésünk során kialakult *ellentmondások és az ezekből az ellentmondásokból eredő, számunkra ellenséges tendenciák* kérdése. Aból, hogy a munkásdiktatúra után a dolog majd általában véve evolúciós úton megy tovább, még egyáltalán nem következik, hogy ne találkoznánk rendkívül éles ellentmondásokkal, különösen a munkásdiktatúra *első* fázisában, amelyek a fejlődés bizonyos szakaszaiban még *növekedhetnek* is. Amikor arról az általános irányzatról beszélek, hogy ezek az ellentmondások a kommunizmusig elhalhatnak, akkor egy nagyon hosszú útra gondolok *általában*. De ebből nem szabad azt a következtetést levonni, hogy adott konkrét történelmi időszakokban, különösen ennek az útnak az elején, nem fogunk az ellentmondások növekedésével találkozni. Éppen ezzel kapcsolatos a munkásosztály úgynevezett *elfajulásának* lehetősége. Ez a kérdés politikailag igen fontos számunkra. Vlagyimir Iljics ezt felvetette a fém munkások kongresszusán⁷⁵, és nemegyszer egy sor más gyűlésen is. Először beszélt arról, hogy a kulturálatlan proletariátust bekebelezheti a jóval kulturáltabb burzsoázia, amely kulturális fölényét kihasználva „békés” úton győz le bennünket. Nyíltan beszélt erről a veszélyről, amely valóban nagy jelentőségű a számunkra. Ez a veszély fejlődésünk ellentmondásosságában és magának a munkásosztálynak az ellentmondásos helyzetében rejlik, mert a munkásosztály egyfelől a társadalmi piramis alján, másfelől viszont a társadalmi piramis tetején helyezkedik el. A munkásosztálynak ez az ellentmondásos helyzete egy sor egyéb ellentmondást is szül, amely csak hosszú évek, egész történelmi korszakok alatt oldódhat meg és tűnhet el. Vlagyimir Iljics ezeket a kérdéseket vetette fel és lényegében meg is oldotta őket, nekünk tovább kell lépnünk, levonva a szükséges gyakorlati következtetéseket. Az a probléma, hogy, a munkásosztály kulturálisan elnyomott osztály voltából eredően, minden munkásforradalom számára igen veszélyes a belső elfajulás, amelyet az ellenható tendenciákra támaszkodva kell és fogunk leküzdeni: elemezve az összes káros és hasznos irányzatot, a köztük folyó harcot és összefüggéseik mechanizmusát; ez a probléma nem merülhetett fel konkrét formában a múlt század közepén, és a század elején sem. De fel lehetett és fel kellett vetni, amikor bizonyos mennyiségű anyag felhalmozódott ahhoz, hogy konkrétan lássuk ezeket a veszélyeket

és azokat a tendenciákat, amelyeket támogatnunk, erősíteniünk kell annak érdekében, hogy úrrá legyünk ezeken a veszélyeken.

Nem tudok most kitérni egy sor másodrendű kérdésre, így a munkástaktika és -stratégia általános megfogalmazásaira vonatkozó kérdésre sem. Csak megjegyzem, hogy ennek az alkalmazott területnek is megvannak a maga általánosításai, az alkalmazott marxizmus általánosításai, vagyis az alkalmazott elmélet területének ugyanúgy megvannak a sajátos törvényszerűségei, mint pl. az alkalmazott mechanikának. Vlagyimir Iljics ezen a téren hatalmas munkát végzett, de nincs olyan könyve, ahol mindez le lenne írva, és pontról pontra kifejtve tálná önök elé. A stratégiáról és taktikáról szóló általános tanítást kísérelte meg felvázolni a „Baloldaliság . . .”-ról írott művében⁷⁶, amelyet most egészen más szemmel olvasunk, mint korábban. Azért, mert meg kell mondanunk, ebben most a forradalmi korszakra vonatkozó alkalmazott marxizmus általános elméletének csíráját, illetve, pontosabban szólva, rövid vázlatát látjuk. Ebben a kitűnő munkában le van rakva az összes mérföldkő a munkásosztály által vívott harc stratégiájának és taktikájának kialakításához, ezeket a mérföldköveket mint egy vázlatot követhetjük a munkásosztály stratégiájának és taktikájának tanulmányozása során. Ezen a téren is Vlagyimir Iljicset illeti az elsőség, mert a különböző helyzetekben, amikor pártunk néhány emberből álló kis csoportocska volt, amikor 1905-ben féllegális pártként megjelent a politika küzdőterén, amikor illegálisba kényszerített pártként lépett fel, amikor támadott és visszavonult stb. stb., míg végül uralkodó párttá vált, olyan rengeteg tapasztalat halmozódott fel, a különböző erők, helyzetek és szituációk, és a belőlük fakadó legkülönbözőbb viselkedési normák olyan sokszínűsége uralkodott, mint még soha. A különböző helyzetek eredetiségének ilyen megértésével, a különféle lehetőségek ilyen kiválasztásával egyetlen vezetőnél sem találkozunk, a burzsoá táborban sem, s magánál Marxnál sem. Ezt nem is lehet vitatni. Vannak az alkalmazott marxizmus egészének olyan alkotórészei, amelyeket össze lehet kapcsolni, ezek a *szervezeti vagy párton belüli kérdések*. Erre vonatkozóan éppen Lenin tanításában – a szervezeti kérdésről, a pártépítésről, a párt, az osztály, a tömegek és a vezetők kapcsolatáról stb. – találunk egészen kiváló példákat, amelyeket ma néhány forradalom tapasztalatai igazolnak, és amelyek ma nagymértékben bekerültek a széles néptömegek tudatába. A leninizmus egy időre tartós nyeresége osztályharcunknak; megállapításai csak akkor válnak feleslegessé, amikor az osztályharc befejeződik. Ebben a vonatkozásban és ezen a területen, az alkalmazott marxizmus, a pártszervezetek felépítése, a pártszervezeteknek minden más szervezettel, a párton kívüli tömegekkel, más osztályokkal való kapcsolata terén, természetesen ennél jobban nem rendelkezünk és nem is fogunk rendelkezni, mert Lenin az új

korszakot alapvető sajátosságaival és a győztes munkásforradalom bonyolult mozgásával együtt ragadja meg. Azt mondtuk, hogy a lenini tanításnál jobbat ebben az értelemben nem gondolhatunk ki, de természetesen a lenini tradíciókat továbbra is a *konkrét* körülményekre kell alkalmazni.

Semmi sem állt távolabb Lenintől, mint a leninizmus dogmává merevítése. Nagyon rossz véleménynel volt a szó rossz értelmében vett „rég” bolsevikokról, akik nem tudnak mást, csak papagájként ismételtetni a néhány évvel korábban leírtakat. Magánbeszélgetések során vén hülyéknek nevezte őket. Nyomtatásban elkerülte az ilyen, nem egészen szalonképes megfogalmazásokat, minden írásában saját magától is, másoktól is határozottan megkövetelte a meghatározott módszertannal, a meghatározott módszertani tartalommal együtt a mindenkori eredeti körülmények figyelembevételét. Aki nem veszi figyelembe az események menetét, az eredeti körülményeket, az sem elméleti, sem gyakorlati téren nem alkot semmi jót. Az új események között nem lehet eligazodni úgy, ha nem látjuk ezeknek az új dolgoknak a térhódítását, mert az élet örökös mozgás, állandóan új formákat, új szituációkat és viszonyokat hoz létre. Az új megérzése a teoretikus és a gyakorlati vezető, minden marxista felétlen kötelessége. Vlagyimir Iljics mindenki másnál jobban megérezte ezt az újat. Ha megnézzük tevékenységét, elméleti megfogalmazásait, azokat a gyakorlati jelszavakat, amelyeket ő adott ki, akkor ez iránt az új iránt tanúsított, valóban egyedülálló bátorságot, merészséget, érzékenységet tapasztalunk. Pártunk politikájának nagy fordulatai és az ezeket megelőző vagy ezekkel egybeeső megfelelő kritikai megfogalmazások, a *marxista forradalmi dialektika* legnagyobb példái, amely dialektika semmiféle változástól nem fél, és az objektív szférában végbemenő minden változásra a proletár párt taktikájában és stratégiájában végrehajtott, az új helyzethez alkalmazkodó megfelelő változtatással válaszol.

Marxot nagyon gyakran összehasonlítják Leninnel, és felteszik a kérdést: ki volt a nagyobb, Marx vagy Lenin? És azt felelik, hogy a gyakorlatban Lenin a nagyobb, az elméletben pedig Marx. Szerintem nincs az a mérleg, amelyen az ilyen nagy egyéniségeket le lehetne mérni, mert nem lehet összehasonlítani, vagy összemérni olyan különböző típusú óriásokat, akik más körülmények között nőttek fel és eltérő szerepet játszottak. Ezt nem lehet csinálni. A kérdésfelvetés alapjaiban hibás. Egyet azonban teljes bizonyossággal kijelenthetünk: a munkásosztály útját, amíg a munkásosztály mint olyan létezni fog, ez a két név fogja meghatározni. Ez vitathatatlan, és Vlagyimir Iljics halála után csak azzal vigasztalódhatunk, hogy nagy tanítónk állandó irányítása alatt éltünk, harcoltunk, küzdöttünk és győztünk.

(Bakos Károly fordítása)

A szocializmushoz vezető út és a munkás-paraszt szövetség⁷⁷

I. Kikerülünk a szegénységből.

Földbirtokosok és nagytőkések nélkül építjük gazdaságunkat

1924-től kezdve mi, a korábbi cári Oroszország munkásosztálya és parasztsága, meglehetősen gyorsan kezdtünk kilábalni a szörnyű pusztulásból, kezdtük begyógyítani a súlyos sebeket, kezdtük felszámolni a zűrztart és összevisszaságot, ami az elmúlt években uralkodott nálunk. Most már mindenki – barát és ellenség – számára világos, hogy a hatalmas ország gazdasága kezd lábra állni. Bármely népgazdasági ágat nézzük, mindenütt élénkület, felemelkedést, előrehaladást látunk.

Országunk egész gazdaságának alapja a *mezőgazdaság*. *Iparunk* viszonylag gyenge, és fejlődése szintén a mezőgazdaság fejlődésétől függ. A mi körülményeink között a mezőgazdaság *paraszti* gazdaság, amely több mint 20 millió parasztgazdaságból áll.

Az imperialista háború, a polgárháború és a nagy pusztulás éveiben ez a parasztgazdaság tönkrement, elpusztult, elszegényedett. De most mindenki láthatja, hogy a falu lassan-lassan kezdi összeszedni az erejét: nő a szántóterület, növekszik a termelés, új növénykultúrák jelennek meg, a parasztek a háromnyomásos gazdálkodásról áttérnek a vetésforgóra, itt-ott új gépek és traktorok jelennek meg, egyszóval lassacskán itt is megkezdődik az előrehaladás. Igaz, még óriási szegénység és sötétség uralkodik. De ha összehasonlítjuk a mostani helyzetet a polgárháború éveivel, akkor vitathatatlan, hogy *kilábalunk a szegénységből*.

Emlékezzünk az eltelt évekre. A *városokban* a gyárak és üzemek többsége állt, a legjobb munkások a frontokon harcoltak, a városokban nem volt fűtőanyag, nyersanyag, nem volt kenyér. A hatalmas gyárak és üzemek nem dolgoztak, az üzletek üresen kongtak, a városok gyorsan fogytak, a lakosság egy darab kenyérért távoli falvakba menekült, hogy közelebb legyen a földhöz, hogy valahogy átvészelve ezt az időszakot, előteremtsen egy darab kenyeret, egy zsák krumplit. Azt lehet mondani, hogy

akkor az összes város „batyuzni” járt, koldult, az emberek szétszéledtek az egész országba.

Most viszont azt látjuk, hogy a város újra gyorsan növekedésnek indul, életre kelnek az üzemek és a gyárak, új házak épülnek, forr a városi élet. Az éhezéstől legyengült munkásosztály kezd magához térni a pusztulás szörnyű évei után. A munka termelékenységének növelésével a munkásosztály egyre jobb életet biztosít magának. Nemsokára új üzemeket is építünk majd. Hamarosan megindul a villamoserőművek építése, és a villanylámpa már nem lesz olyan ritka vendég a falusi szalmatetők alatt.

Gyorsan halad előre *közlekedésünk* fejlődése is. Csak az elmúlt évekhez kell hasonlítani azt, ami most van. Mindannyian emlékszünk, hogyan vánszorogtak kitört ablakú vagonokkal a ritkán járó vonatok, amelyeket hangyaként lepett el a megszámlálhatatlan hátizsákos ember. Az egész ország a szó szoros értelmében részekre szakadt, és hosszú ideig gyakran szinte lehetetlen volt eljutni az egyik helyről a másikra. Az úgynevezett „mozdonytemetők” (a régi, elhasználódott, szétesett, elrozsdásodott mozdonyhullák, törött, roncs, kibelezett vagonok tömegei) annak a káosznak, annak az óriási felfordulásnak a bizonyítékai voltak, ami akkor közlekedésünkben uralkodott.

Most már ezen a téren is rendbe tettük gazdaságunkat. A vasúti és vízi közlekedés is egyre nagyobb sikereket ér el, és kezdenek valóságos nyereséget hozni az államnak. Mindörökre eltűntek a zűrzavar évei, örökre eltűnt a régi összevisszaság.

Emlékezzünk csak szovjet pénzünk sorsára. Emlékszünk, hogy zuhant egyre lejjebb szovjet bankjegyeink értéke, amelyeket már súlyra vettek, mint holmi hitvány papírfecniket. Ezeknek a szerencsétlen szovjet bankjegyeknek a fonalán függött az államkincstár. Ez volt az az időszak, amikor a népgazdaság és az államkincstár nagyon közel állt a teljes csődhez.

Most viszont „szilárd pénzzel” rendelkezünk, a városokban és a falvakban már régen forgalomban van az ezüst és réz fémpénz, szilárdan tartja magát a cservonyecünk⁷⁸. A paraszt, a munkás, a parasztgazdaság, a gyár, az üzem, a bánya is most már számolhat, megtervezheti gazdálkodását, előre tudva, mennyit kell és lehet elköltenie, és mennyit kell kapnia. Az államkincstár helyesen tudja kiszámítani bevételeit és kiadásait, össze tudja állítani saját hatalmas gazdaságának helyes tervét.

Így tehát minden irányban előrehaladunk a jobb jövő felé. Országunk gazdagabbá válik, megkezdjük a szegénység és a nyomor felszámolását.

Mindannak, ami országunkban van, túlnyomó többsége a *munkásosztályhoz és a parasztsághoz tartozik*. Igaz, hogy megengedtük a magánkereskedő, a kupec, a közvetítő működését: helyenként engedélyeztük a magántőke tevékenységét – ott, ahol mi magunk nem tudtunk boldogul-

ni. Helyenként koncesszióba (bérbe) adtunk külföldi nagytőkéseknek bizonyos vállalatokat, amelyek fellendítése még meghaladta erőnket, és amelyekért bérleti díjat fizet a külföldi tőke államunknak. De ha népgazdaságunk egészét nézzük, akkor a magán-, bér- és koncessziós vállalatok, ipari és kereskedelmi vállalkozások aránya már nem olyan nagy. A gazdaságok túlnyomó többsége a munkásállam gazdasága, a parasztság gazdasága, vagy a kézműves és iparos kisgazdasága.

Mit bizonyítanak mindenekelőtt ezek a tények?

Ezek a tények elsősorban azt bizonyítják, hogy a munkások és parasztok egyedül is, a tőkések és földbirtokosok segítsége nélkül, a korábbi gazdák és irányítók nélkül, azok nélkül, akik korábban évtizedeken és évszázadokon keresztül parancsoltak nekik, fel tudják építeni a gazdaságot.

Ez a körülmény valóban hatalmas jelentőségű. Még soha nem történt a világon olyan hatalmas fordulat, mint ami nálunk ment végbe 1917 októberében. Soha és sehol, egyetlen országban sem sikerült még a dolgozó népnek elűzni a parancsnoki posztokról a burzsoá rendszer képviselőit. Sehol nem voltak még a munkások és parasztok abban a helyzetben, hogy a maguk kezébe vegyék saját sorsuk irányítását. A burzsoá rendszer védelmezői, a földbirtokosok és tőkések védelmezői állandóan azt suttogták mindenki fülébe, hogy a dolgozó tömegek – a munkások és parasztok – nem lesznek képesek, még ha akarnák sem, a gazdaság, az ország irányítására. Azt mondták és írták, hogy az „egyszerű”, „tanulatlan” nép soha sem lesz képes ellátni ilyen bonyolult feladatot. Az októberi fordulat óta szinte mindennap és minden órában megjósolták elkerülhetetlen pusztulásunkat. Alig néhány nappal az októberi fordulat előtt a kadet⁷⁹ Miljukov⁸⁰, az orosz burzsoázia legokosabb képviselője azt írta, hogy a bolsevikok soha nem merik megragadni a hatalmat. Amikor pedig a bolsevikok, vagyis a munkásosztály pártja, a parasztságra támaszkodva „megragadta” ezt a hatalmat, akkor a dolgozók összes ellensége kárörvendve várta bukását. Mégis, a munkásosztály és a parasztság képes volt a földbirtokosok nélkül is boldogulni, akiket örökre lesöpörtünk és kiirtottunk földünk színéről, és a nagytőke főkolomposai nélkül, akik külföldi fővárosokban várják, hogy eljöjjön az ő idejük.

Az a tény, hogy a dolgozó tömegek *maguk kormányoznak*, nemcsak a mi számunkra bír óriási jelentőséggel, hanem az egész világ dolgozói számára is. Ez a hallatlan és soha nem látott példa állandóan a világ óriási átalakítására, nagyarányú átformálására fogja buzdítani a többi ország dolgozóit. Ez a példa a tények, a gyakorlat alapján cáfolja a burzsoá rendszer védelmezőinek azokat a koholmányait és meséit, hogy a tőkések és földbirtokosok nélkül is lehet meglenni. Ez a példa bátorságot és hitet önt minden forradalmár, az új társadalom építőinek lelkébe.

II. Eddig miért győztünk? (A munkás-paraszt szövetség)

Az, hogy eddig képesek voltunk kikerülni a legnehezebb helyzetekből is, hogy le tudtuk küzdeni az összes nehézséget, elsősorban azzal magyarázható, hogy országunkban a *földbirtokosok és tőkések szövetségével* szemben létrejött egy másik szövetség, a *munkás-paraszt szövetség*.

A gazdagok (bankárok, gyárosok, üzemtulajdonosok, nagybirtokosok, bánya- és vasúttulajdonosok stb.) minden országban csak úgy tudnak hatalmon maradni, hogy elnyomják a dolgozó tömegek jelentős részének akaratát. Csak akkor jön el a tőke és a nagybirtokosok uralmának utolsó órája, amikor a *munkásosztály* teljesen kikerül a burzsoázia uralma alól, és amikor ez a munkásosztály *kiragadja a parasztság* széles rétegeit a burzsoázia befolyása alól, segít a parasztságnak, hogy megszabaduljon ettől a befolyástól, hogy új, önálló útra lépjen. Csak akkor válik lehetővé a régi rendszer feletti győzelem és az új rend megerősítése, ha létrejön a dolgozók osztályainak, a munkásságnak és a parasztságnak a szövetsége a tőkések és földbirtokosok ellen, a gazdag osztályok, a nem dolgozó osztályok szövetsége ellen. Erre az igazságra állandóan emlékezni kell, erről egy percre sem szabad elfelejtkezni. Minden öntudatos munkásnak és parasztnak ezt szilárdan el kell sajátítania, mivel csak ilyen feltétel mellett reménykedhetünk a további sikerben.

Ezt az igazságot elsősorban a mi forradalmurk menete támasztja alá. Vegyük például az októberi forradalmunkat, és nézzük meg, mi tette lehetővé, hogy képesek voltunk győzni. Nem lesz nehéz meggyőződni arról, hogy az októberi győzelem éppen azért vált lehetővé, mert a harc során a munkás kezét nyújtott a parasztnak, a paraszt pedig odanyújtotta kezét a munkásnak. Mi volt a parasztság fő követelése? A parasztság fő követelése a föld és a béke volt. Mi volt a munkásosztály fő követelése? A munkásosztály fő követelése a tőkések gyárainak és üzemeinek kisajátítása és népi tulajdonba vétele, a béke és a szovjethatalom volt. A parasztok semmiképp sem érhatték volna el saját céljukat, ha nem támogatták volna a munkásokat, a munkások pedig semmiképpen sem tudták volna elérni a sajátjukat, ha nem támogatták volna teljes erejükkel a parasztok követeléseit. Ily módon alakult ki és kovácsolódott össze az a szövetség, az a „blokk” a munkásosztály és a parasztság között, ami megkönnyítette a győzelmet a dicsőséges októberi napokban. A dolgot a munkások és katonák közös és rendkívül összehangolt fellépése döntötte el, azoké a katonáké, akik a parasztság húsából és véréből valók voltak. A katonák békét akartak – a parasztok is békét akartak, a parasztok földet akartak – a katonák is földet akartak, a parasztok le akartak számolni a földbirtokosokkal – a katonák is le akartak számolni a földbirtoko-

sokkal. Mindezeket a követeléseket támogatta, terjesztette, harci jelszóvá változtatta a munkásosztály és pártja. A parasztok követelései egybefonódtak a munkások követeléseivel. A munkások követelései egybefonódtak a parasztok követeléseivel. Ezzel az egyesült nyomással, amely országunk lakosságának hatalmas, túlnyomó többségét képviselte, semmilyen erő sem tudott szembeállni. *Ebben rejlik az októberi győzelem gyökere.*

Tovább menve, miért győztünk a több évig húzódó *polgárháborúban*? Hiszen októberi győzelmünk után ellenünk támadtak, az orosz burzsoázia segítségére siettek a külföldi tőkések is. Hiszen burzsoáziánkat és fegyveres erejét minden katonai, politikai és pénzügyi eszközzel támogatta számos hatalmas állam burzsoáziája. Nemegyszer volt szovjet országunk tűzgyűrűben, nemegyszer kerítették be az ellenség csapatai. Hiszen voltak olyan percek, amikor a szovjetköztársaság csak néhány, az ellenség támadó csapatai által szorosan körülzárt kormányzóságra terjedt ki. Hiszen voltak olyan percek, amikor közvetlenül Pétervárt, a proletárforradalom élenjáró városát fenyegették. Hiszen volt olyan időszak, amikor Gyenyikin⁸¹ Orelhez közeledett, Moszkvában pedig a fehér összeesküvők már megalakították a maguk vezérkarát, és a maguk tisztikarát a „kommunista kutyákkal” való közelgő leszámolásra. Hiszen nemegyszer éltünk át olyan hónapokat, amikor el voltunk vágva az olajtól, a széntől, a gabonától. Hiszen évekig éltük egy minden oldalról ostromlott vár életét, ahol felütötte a fejét az éhínség és a járvány. *Ennek ellenére,* mégis győztünk ebben a kivételesen kegyetlen és a végsőig feszített polgárháborúban, amely a kizsákmányolók és kizsákmányoltak, a földbirtokosok és a tőkések, illetve a munkások és a parasztok között folyt. Hol vannak a gyökerei *ennek* a győzelemnek?

Ezek a gyökerek *először* is abban a körülményben keresendők, hogy a *Nyugat dolgozó tömegei* néha tudatosan, néha pedig csak a saját osztályösztönük szavára hallgatva, mellénk álltak, ellenálltak vezetőiknek, kormányaiknak, parancsnokaiknak, és különböző módon és formában zavarták ezeket a kormányokat abban, hogy teljesítsék hóhér feladatukat, a győztes forradalom megfojtását Oroszországban. Nemegyszer megtörtént, hogy a külföldi hadseregek csapatai vörös zászlókat bontottak, és elhagyták a fronton állásaikat.

Győzelmünk *második,* belső oka ismét csak az *országunk munkásai és parasztjai* közt kialakult erős *katonai szövetség* volt. A parasztok támogatták a munkásokat a minden oldalról támadó ellenség elleni harcában. Ez a katonai szövetség a munkásosztály és a parasztság között az októberi forradalom idején kialakult harci szövetségnek a folytatása és továbbfejlesztése volt.

Ez a katonai szövetség, természetesen, nem a levegőben lógott: az

alapvető érdekek kapcsolatán alapult. A parasztság az ellenséggel harcolva a földjét védte, amelyet nemrég vett el a földbirtokostól. Az ellenséges csapatok egész sleppet húztak maguk után, kapitalistákat, nagybirtokosokat, hercegeket, grófokat és bárókat, akiket kitessékeltek a birtokukról, és akik arra vágytak, hogy visszakapják az évszázadokon át megszokott régi, ősi nemesi fészkeket. Így amikor a parasztok fiai – Vörös Hadseregünk katonái – éhségtől és hidegtől szenvedve, tifusztól beteg, mezítláb a szovjetek országának határát védelmezték, és az ellenség szurronnyal gyilkolta őket, akkor ők a *földbirtokosok igája* alól való felszabadulás hatalmas ügyét védték. Látták, hogy nem lehet másképp megvédeni a megszerzett földet, mint szövetségben a munkásosztállyal, amely a frontra küldte legjobb fiait. Alávetették magukat a munkásosztály vezetésének, mivel látták, hogy a forradalmi osztályharcban a gyárak és üzemek fiai milyen hőiesen védelmezik a forradalmi ügyet, mindent feláldozva az ellenség feletti győzelem érdekében. Azt is látták, hogy csak a szovjethatalom jelenti a biztos támaszt ebben a soha nem látott harcban. A maga részéről a munkásosztály pontosan ugyanúgy látta: a földbirtokosok visszatérése a tőkések, az egész régi rezsim teljes visszatértét, és az októberi csatában meghódított gyárak és üzemek elvesztését, a szovjethatalom megsemmisítését is jelentené. A munkásosztály és a parasztság katonai szövetsége a polgárháborúban tehát azoknak az *alapvető és leglényegesebb feladatoknak a közösségén* alapult, amelyek országunk mindkét dolgozó osztálya előtt álltak. Igaz, ennek az időszaknak a nehézségei, amikor különleges keménységgel kellett összegyűjteni mindent, ami a Vörös Hadsereg élelmezéséhez, a front támogatásához, az éhező városokban maradt munkások támogatásához szükséges volt – ennek az időszaknak a nehézségei nem egyszer és nem kétszer ingatták meg a parasztság bizonyos rétegeit. A parasztságnak ezek a rétegei nem egyszer és nem kétszer – a harc terheitől elgyötörten és a hatalmas áldozatok szükségességét meg nem értve – álltak át az ellenség táborába, a fehérek, az alkotmányozó gyűlés hívei, a kolcsakisták⁸² táborába. De a polgárháború rideg valósága mindannyiszor bebizonyította számukra, hogy a fehérek táborában nem lelhetnek menedékre, mert ez a tábor nemcsak a munkásosztály, hanem a parasztság esküdt ellenségeit is tömöríti. A Kolcsakok és Gyenyikinek puskavesszővel verték beléjük a bolsevik ügy igazába vetett hitet, és a munkásosztállyal való szoros együttműködés szükségességét. Ennek a kínzó, vérral szerzett tapasztalatnak az eredményeként országunk parasztsága egyre inkább meggyőződött arról, hogy áldozatokat kell hozni az ellenség fölötti hatalmas győzelem érdekében. Így kovácsolódott ki a munkásosztály és a parasztság közötti szolidaritás a közös ellenséggel folytatott harcban. És ebben gyökerezik a hazai és a külföldi ellenség felett aratott győzelmünknek *második oka*. A *földbirtok*

kosok és tőkések szövetsége feletti győzelem a munkás-paraszt szövetség győzelme.

Amikor a burzsoá földesúri csapatok utolsó egységeit is a tengerbe szorítottuk, és hazánk szovjet zászló, a forradalom vörös lobogója alatt új alapokon, a nagy létszámú dolgozó nép békés és önkéntes együttélése alapján újra egyesült, *új* időszak kezdődött, *új* feladatok kerültek sorra. Többé már nem voltunk ostromlott, harcoló és védekező vár. A polgárháború befejeződött. Lehetőleg minél gyorsabban át kellett térnünk a békés munkára. Meg kellett kezdeni a szétfelbomlott gazdaság helyreállítását. De mindehhez át kellett térni egy másfajta gazdaságpolitikára, amely megfelelt volna az új időknek és az országunk dolgozó népe előtt álló új feladatoknak. A kötelező beszolgáltatás ahhoz kellett, hogy bármilyen áron élelemmel lássuk el a hadsereget és a munkásosztály éhező maradványait, nélkülül csődbe jutott volna a forradalom egész ügye. De a kötelező beszolgáltatás és a kereskedelem tilalma egyáltalában nem felelt meg annak az időszaknak, amikor hozzá kellett látnunk mezőgazdaságunk és iparunk termelőerőinek fejlesztéséhez. Így következett be az új gazdaságpolitikára való áttérés. Lassacskán háttérbe szorultak, majd pedig teljesen el is tűntek a kapitalista hatalmak ellenünk folytatott fegyveres harcának maradványai. Gazdaságunk kezdett fellendülni. Kezdünk egyre többet kereskedni a tőkés országokkal, és azok hosszas ingadozás után, kénytelen-kelletlen, egymás után kezdték elismerni a szovjet-hatalmat, mint „törvényes” hatalmat az egykori cári birodalom területén. És itt új formában merült fel előttünk a kérdés: hogyan biztosítsuk ügyünk végleges győzelmét, a dolgozók hatalmának megszilárdítását, gazdasági növekedésünket, az új társadalom, az új rend, az új viszonyok kialakítását. Erre a kérdésre azt kell válaszolnunk: akkor győzhetünk véglegesen, teljesen és egészében, csak akkor építhetjük fel az új munkás társadalmat, ha ezek között az új, békés, nem háborús körülmények között újból meg tudjuk erősíteni a munkásosztály és a parasztság között azt a szövetséget, amely egész forradalmunk időszakában biztosította a győzelmet számunkra. Ezért kell újból és újból felvetnünk a proletariátus és a parasztság szövetségének kérdését. Ez nem egyszerű *megismétlése* egy régi kérdésnek, mivel most *új*, a korábbinál *jóval* bonyolultabb körülményekről van szó. Fejlődünk, gazdaságilag egyre erősebbek leszünk. De ugyanakkor közös ellenségünk nem annyira szembeötlő, mint a polgárháború időszakában. Fel kell tárnunk az utunkban álló nehézségeket, hogy ne bukjunk el és mulasszuk el azt az ügyet, amelyért annyi éven át harcoltunk.

III. A munkásosztály és a parasztság

A munkásosztály és a parasztság szövetségében, amelynek köszönhetően helytálltunk az ellenséggel vívott harcban és megkezdtük országunk gazdasági újjáépítését, *a vezető szerep a munkásosztályé volt.* Országunkban nem a munkásosztály alkotja a dolgozó népesség többségét. A dolgozó népesség hatalmas többségét a parasztok adják. Ennek ellenére a munkásosztály volt és marad a vezető erő. Ahhoz, hogy megértsük, miért történt ez így és miért szükséges ez a tőkések és a földesurak feletti győzelemhez, feltétlenül részletesebben meg kell vizsgálnunk ezeknek az osztályoknak a tőkés társadalomban elfoglalt helyzetét.

A kapitalizmusban, a burzsoázia uralma alatt minden országban, így nálunk is, a *város* mindig a *falú* vérszopója volt. A tudomány és a technika összes eredménye, a kultúra minden vívmánya alapvetően és elsősorban a városban összpontosult. A falu, a mezőgazdaság a második helyen volt és van. Fejlődésük elkerülhetetlenül elmaradt a városétól. A legjobb erőket, a legenergikusabb, a legalkotóbb és legtehetségesebb embereket a város vonzotta magához. A falu fokozatosan elnéptelenedett, legjobb erőit a városnak adta. A városban összpontosult minden szakértelem, a modern társadalom minden műveltsége. A városban halmozódott fel az összes ismeret arról, ami a világ különböző részein végbemegy. A városban voltak és vannak az államapparátus központjai, a kormányhivatalok, az erős és hatalmas burzsoá állam valamennyi eszköze. A falu elkerülhetetlenül háttérbe szorult, évszázadokra elmaradt ismeretekben és tudásban a várostól.

Ez a hatalmas különbség pedig rányomta bélyegét a munkásokra az egyik oldalon, és a parasztokra a másikon. De természetesen nemcsak erről van szó. A gyárak és üzemek *munkásosztálya nincs kapcsolatban semmiféle tulajdonnal.* A tőkés társadalomban munkaerejét adja el a tulajdonosnak. Mindennap, minden órában azt látja, hogy ennek a tulajdonosnak dolgozik. Gyűlölni kezdi a burzsoáziát, nem hisz neki. Másrészt viszont minden munkás hozzászokik ahhoz, hogy *vállvetve dolgozon a többi ugyanolyan munkással.* A munkások hatalmas tömegben együtt élnek és dolgoznak az óriási gyárakban és üzemekben, a bányákban. Megtanulják gyűlölni a burzsoáziát, megtanulják, hogy felismerjék annak minden csalását, ne higgyenek neki, de nemcsak ezt tanulják meg, hanem azt is, hogy *közösen* szálljanak szembe vele. Egyre inkább hozzászoknak a gondolathoz, hogy csak *közösen* lehet legyőzni, csak *közösen* lehet megdönteni az ellenséget, csak így lehet új módon vezetni a gazdaságot, új módon irányítani a burzsoáziától elvett országot. A városi kultúra mégis a munkás kezébe ad bizonyos eszközöket, amelyek lehetővé teszik számára, hogy sorait rendezett hadseregbe szervezze, amely harc-

ba indul a földesurak és tőkések hatalma ellen, kiismerve az ellenség minden ravaszságát. Más a helyzet azonban a parasztsággal. A paraszt maga dolgozik saját, *különálló gazdaságában*, saját családjával és házanépével. Nem szokott hozzá – bizonyos kivételektől (például kaszálás stb.) eltekintve –, hogy közösen és együtt dolgozzon a falubelijeivel. Neki saját *magángazdasága* van, elsősorban és mindenekelőtt a *saját* kisgazdaságának érdekeit tartja szem előtt. A falusi élet körülményei ritkán szólítják őt a falu határán kívülre. Még ma is vannak olyan parasztok, akik még a járási székhelyen sem jártak soha, és vannak olyanok, akik még soha nem utaztak vonaton.

Természetesen ez a parasztságnak nem „büne”, hanem baja. De ugyanakkor ez tény, és ezzel a ténnyel, ezzel a valósággal számolni kell, figyelembe kell venni.

A parasztság ráadásul *egyáltalában nem egyenmű*. Parasztnak hívják a jómódú kocsmárost, a falusi uzsorást, a kulákot; parasztnak hívják a nagygazdát is, akinek több bérese van, akiket kizsákmányol és kordában tart; parasztnak hívják a dolgozó gazdát is, aki családjával a maga számára dolgozik, nem zsákmányol ki idegen munkaerőt; parasztnak hívják a szegényparasztot is, akinek nincs lova, éppen csak kihúzza aratástól aratásig, és aki gyakran dolgozik máshol is, és végül parasztnak hívják a félig bérest, félig munkást is, akinek a parasztgazdaság csak a megélhetés kiegészítő forrását jelenti.

A tőkés rendszerben a parasztság többsége lényegében csak szűkösségre van ítélve. De minden paraszt, akinek saját gazdasága, saját *tulajdona* van, elsősorban abban keresi a kiutat, hogy növelje gazdaságát és saját tulajdonát, átkerüljön a parasztság egy másik, magasabb csoportjába, ily módon fokról fokra felemelkedjen. Saját tulajdonnal rendelkezik, és bízik annak növekedésében (bár ezek a remények valójában az esetek túlnyomó többségében csupán remények maradnak), ezért *bizonyos tisztelettel és bizalommal* viseltetik a *gazdagabb tulajdonosok* iránt, következésképpen a burzsoázia iránt is. Ezért nem tanulja meg gyűlölni a gazdag osztályt azzal a gyűlölettel, amely a tőkével szemtől szemben álló munkásosztály jellemzője. A parasztság egy része még bizonyos tiszteletet is érez a gazdag tulajdonosok iránt, ezért az osztályharc és az ellenséggel való nyílt összecsapások tapasztalatai szükségesek ahhoz, hogy a parasztság szemében leleplezzék osztályellenségeiket. *Ezért a tőkések és földbirtokosok sokkal hamarabb be tudják csapni a parasztot, mint a munkást.*

Másrészt viszont a paraszt, aki nem szokott hozzá az állandó közös munkához és a közös harchoz, általában nincs abban a helyzetben, hogy rendszeresen, állandóan szembeszálljon ellenségeivel. *A községekben, falvakban és falucskákban szétaprózódott, folyami homokként szétszóró-*

dott parasztság nem hozott létre, nem is tudott létrehozni saját soraiból egy olyan rendezett és szervezett hadsereget, mint amelyet a városi munkásságnak sikerült kialakítania.

Ha arra gondolunk, hogy a városi élet a városlakónak jóval több különbség ismeretét, műveltséget nyújtott és nyújt, azt a képességet, hogy felismerje az ellenség ravaszságát stb., akkor könnyű lesz belátni, hogy a munkás-paraszt szövetségben a vezető szerepnek elkerülhetetlenül a munkásosztályt kellett megilletnie. Hiszen mindabból, amit most kifejtettünk, az következik, hogy a munkásosztály jóval tudatosabb, jóval szervezetesebb erőt képvisel, és sokkal inkább képes arra, hogy maga után vezesse a dolgozó lakosság széles rétegeit. Megint csak hangsúlyozni kell, hogy az alacsonyabb tudati szint a parasztságnak nem „bűne”, hanem nagy problémája. De ugyanennyire világos, hogy a proletariátus vezető szerepe nemcsak a munkásosztály, hanem a parasztság számára is hasznos lesz. E nélkül a vezető szerep nélkül nemcsak a munkások, de a parasztság széles rétegei is vereséget szenvedtek volna.

Ez a helyzet, hogyha akkor vizsgáljuk ezt a kérdést, amikor a munkásosztály és a parasztság ostromra indul a földbirtokosok és a tőkés szövetsége ellen. De hogyan áll a helyzet akkor, amikor a tőkés földbirtokosok uralmának megdöntése után az államot, az ország burzsoáziától és földbirtokosoktól elhódított gazdaságát kell irányítani?

Most ismét a legalaposabban kell megvizsgáljunk ezt a kérdést. A munkásosztály és a parasztság nem az égből pottyantak le, amikor először ragadják meg a hatalmat. A tőkés társadalom méhéből származnak. Ebben a tőkés társadalomban a munkásosztály is és a parasztság is elnyomott osztály volt. Még a munkásosztály sem tudott a kapitalista rendszerben annyira felemelkedni, hogy megtanulja az irányítás tudományát. Hiszen minden felsőfokú iskola a burzsoázia kezében volt, a kormány, a hadsereg, a gazdaság, a tudomány stb. összes parancsnoki posztját az uralkodó osztályok birtokolták. Ezért a munkásosztály a kapitalista társadalom keretei között semmiképpen sem tudta kinevelni soraiból azokat az erőket, amelyek ahhoz szükségesek, hogy egyedül, kizárólag a saját erejéből igazgassa az ország egész hatalmas és bonyolult állami és gazdasági apparátusát. Ahogy a dolgozó tömegek lerázzák a földbirtokosok és tőkés hatalmát, azonnal olyan terhek nehezednek a vállukra, amelyekkel korábban nem találkoztak. A munkásosztálynak és általában a dolgozó tömegeknek most már határozottan törődniük kell a gazdaság és az irányítás összes területével. Technikusokra és mérnökökre, kémikusokra és agronómusokra, bírókra és adminisztrátorokra, tudósokra és tanárookra van szükségük, egyszóval az összes olyan erőre, amely nélkül nem lehet az országot a gazdasági és bármilyen más fejlődés útján vezetni. Mivel pedig a munkásosztály nem rendelkezett, nem

rendelkezhetett saját soraiból ilyen erővel, ezért természetes, hogy most, a dolgozó tömegek hatalomra kerülése után, felvetődik az a kérdés is, hogy többeket *alkalmazzon* azok közül, akik korábban általában hittel és meggyőződéssel, nem félelemből, hanem lelkiismeretükre hallgatva a régi, már megdöntött burzsoá rendszert szolgálták. Következésképpen a dolgozó tömegek előtt új, bonyolult feladat áll, az a feladat, hogy a *maguk céljainak rendeljék alá és alakítsák át* az összes fentebb említett erőt, olyan szellemben, amely az új rendszer megszilárdításához, megerősítéséhez szükséges.

Ha a munkásosztálynak nincs elég ereje és kénytelen – miközben ellenséggel harcol és fáradhatatlanul irtja a nyílt és burkolt ellenállást – felhasználni azokat az erőket, amelyek kezdetben ellenségesek vagy félig ellenségesek voltak vele szemben és csak később álltak át az oldalára, akkor a parasztságnak, amely – mint fentebb láttuk – a tőkés rendszer körülményei között szükségszerűen *jóval elmaradottabb*, még kevesebb az ereje, és még kevésbé képes leleplezni az ellenség terveit, és helyes politikát folytatni.

A munkásosztály a tőkés társadalmon belüli elnyomott helyzetétől függetlenül, mégis *képes irányítani az általános politikát*, ennek a politikának az általános irányvonalát, bár elkerülhetetlenül elkövet egy sor hibát, de végül mégis megtanulja leküzdeni mindazt a nehézséget, amellyel szembe találja magát az új úton.

Teljesen világos, hogy előbb vagy utóbb, a tapasztalatok alapján a parasztság is egyre többet fog megtanulni a gazdasági és politikai építés ügyéből. Ha már akkor elkerülhetetlenül szükséges volt a proletariátus vezető szerepe a munkás-paraszt szövetségen belül, amikor a dolgozó osztályoknak csak az volt a feladatuk, hogy megsemmisítsék a földbirtokosok és tőkések szövetségét, akkor *a hatalom megragadása után* ez a vezető szerep *egyáltalán nem válik feleslegessé vagy kevésbé szükségessé*. Ellenkezőleg, azt lehet mondani, hogy különösen az *első* időszakban, az új rendszer megerősítésének és fejlődésének első szakaszában, amikor hatalmas mennyiségű új és rendkívül bonyolult feladat adódik, ezt a vezető szerepet *mindenáron* biztosítani kell. Egyáltalán nem arról van szó, hogy a munkásosztály feltétlenül az első helyen „akar” lenni. Arról van szó – bármit gondoljanak is erről a parasztság bizonyos rétegei –, hogy ez a vezető szerep a *legszélesebb paraszti tömegek érdekében* is elengedhetetlen. Ha bármilyen okból kifolyólag a munkásosztály elveszítené a parasztság feletti irányítását, akkor a dolog elkerülhetetlenül a burzsoázia győzelmével végződne.

A proletariátus vezető szerepe tehát a legfontosabb előfeltétele a munkás-paraszt ügy győzelmének. De a kérdés még bonyolultabb, mint ahogy első pillantásra látszik. Arról van szó, hogy maga a munkásosztály

sem egynemű. *Különböző alkotórészekből áll, amelyeket, ha nem is különböznek annyira élesen egymástól, mint ahogy ez a parasztságon belüli különböző rétegek, csoportok és osztályok esetében megfigyelhető, mégiscsak feltétlenül figyelembe kell venni. Nézzük például a munkásosztálynak egy olyan csoportját, mint a mezőgazdasági munkások – a béresek – csoportja. Ők bér munkások, nagy többségüknek semmiféle tulajdona nincs, de ugyanakkor általános munkakörülményeik (a falu és általában a falusi körülmények; az ezzel kapcsolatos kulturális és politikai elmaradottság; a munkával kapcsolatos szétszórtság; a munkakörülmények hasonlósága a parasztgazdaságokéhoz stb.) az ország kulturális központjaiban együtt élő, dolgozó városi munkássághoz képest rendkívül megnehezítik tudati fejlődésüket. Ha egészében megvizsgáljuk a munkásosztályt, akkor azt látjuk, hogy vannak köztük olyanok, akik a parasztságból származnak, vannak, akik az iparosok, a kiskereskedők közül stb. Másrészt vannak olyan munkások is, akik esetleg már második vagy harmadik generációs munkások, ők már az anyatejjel magukba szívták a proletár gondolkodásmódot, a proletár szokásokat és nézeteiket. Egy sor más körülmény is eltérően hat a munkásosztály különböző rétegeire. Ezért természetes dolog, hogy *tudatosságát tekintve* a munkásosztály sohasem volt – és még most sem – teljesen egynemű. A legöntudatosabb munkások, akik a legvilágosabban, és a többiekénél jobban látják és értik a dolgozó tömegek útját és alapvető érdekeit, a dolgozók leghaladóbb szervezetében, a *kommunista pártban* egyesülnek, abban a pártban, amely a legkövetkezetesebben, a legbölcsebben vezeti a tőke hatalmának megsemmisítéséért és a jövő új társadalmának felépítéséért folyó harcot. Ha a pártban egyesül a proletariátus legtudatosabb része, akkor teljesen nyilvánvaló, hogy a proletariátuson *belül* a párté kell hogy legyen a *vezető szerep*. Ezzel kapcsolatban ugyanazt mondhatjuk: természetesen a legelmaradottabb munkásrétegeknek nem „bűnük” az, hogy tudati szintjük elmaradottabb más munkásrétegek tudati szintjénél, ez tehát nem bűnük, hanem „bajuk”. Másrészt viszont teljesen érthető és világos, hogy *ha elvesztené a párt ezt a vezető szerepét, ha ez a vezető szerep valamilyen módon megsemmisülne, akkor ez a legnagyobb mértékben káros lenne az egész munkásosztályra általában*, hiszen ezzel a munkásosztály legöntudatosabb, legszervezettebb, élenjáró részének a vezető szerepe semmisülne meg.*

Milyen következtetést vonhatunk tehát le ebből? Azt, hogy a munkás-paraszt ügynek, a dolgozó tömegek ügyének győzelméhez a következő alapvető feltételek szükségesek: *először, feltétlenül szükség van a munkások és a parasztok közötti szövetségre, kettőjük blokkjára; másodsor, ebben a szövetségben a vezető szerepet a munkásosztálynak kell betöltenie; harmadszor, magán a munkásosztályon belül a vezető szerep feltétlenül a*

kommunista pártot illeti meg. Ha a munkásosztályon belül megsemmisül a kommunista párt vezető szerepe, vagy ha megsemmisül a munkásosztály vezető szerepe a parasztság felett, akkor elkerülhetetlenül csődbe jut az egész munkás-paraszt ügy, akkor elkerülhetetlenül győznek a munkásosztály és a parasztság esküdt ellenségei.

Ugyanakkor fel lehet vetni olyan problémákat is, amikor a munkásosztály és a parasztság érdekei nem esnek egybe, sőt, néha ellentmondanak egymásnak. Például rá lehet mutatni arra, hogy a paraszt eladja a gabonát, a munkás pedig megveszi ezt a gabonát. A gabonát eladó paraszt ezért a minél magasabb árban érdekelt; a gabonát vásárló munkás viszont a minél alacsonyabb árban érdekelt. Ez az ellentmondás természetesen létezik. De hiszen mi nem is mondtuk, hogy a munkásosztály és a parasztság *egy és ugyanazon* osztály. Egyáltalán nem mondtuk, hogy a munkásosztály és a parasztság között nincs *semmiféle* különbség. Szembe kell néznünk a valósággal, és nem szabad mindenféle üres fecsegéssel elkenni a dolgot. *A munkásosztály és a parasztság között léteznek ezek a nézetkülönbségek, de ezeket háttérbe szorítják azok az érdekek és azok a kérdések, amelyek jóval alapvetőbbek és jóval fontosabbak mindkét osztály számára.* Ugyanígy a földbirtokosok és a tőkések sem voltak sohasem egy osztály; nagyon jelentős érdekellentétek voltak közöttük: a városi burzsoázia ugyanúgy vásárolta a gabonát és a nyersanyagot a földesuraktól, a földesurak pedig eladták neki ezt a gabonát és ezt a nyersanyagot; és fordítva, a burzsoázia eladta a földesuraknak az iparcikkeket, és a földesurak nála vásárolták ezeket a termékeket. Mégis, ezektől az elég lényeges ellentétektől függetlenül, a tőkések és a földesurak szövetsége, különösen az utóbbi időben, a társadalom életének alapvető ténye volt, a földbirtokosok és a tőkések blokkja, a burzsoázia vezetésével, vagyis ezeknek a tőkéseknek a vezetésével, mindig és mindenütt uralkodó erő volt, amely ellen a munkásosztálynak és a parasztságnak harcolnia kellett és harcolnia kell. Ugyanúgy, mint ahogy a földbirtokosok és a kapitalisták, akik nem alkottak egy osztályt, és különböztek egymástól, mégis egy *blokkban*, egymással *szövetségben* haladtak és haladnak, s egyre inkább egyesülnek a gazdasági életben és a munkásosztály és a parasztság elleni osztályharcban, a proletariátusnak is, amely nem ugyanaz az osztály, mint a parasztság, ennek ellenére ugyanúgy egy blokkban, a legszorosabb szövetségben kell haladnia a parasztsággal; a parasztságnak pedig, a maga részéről, a saját jól felfogott érdekeiből kiindulva támogatnia kell a proletariátust, szövetségre kell lépnie vele, önként elfogadva annak vezető szerepét, mert csak ilyen feltételek mellett lehetséges a munkás-paraszt ügy közös győzelme.

IV. A munkásosztály harca a burzsoáziával a parasztsággal

Az a körülmény, hogy a falu elkerülhetetlenül elmarad a fejlődésben a várostól, egy nagyon fontos jelenséghez vezet. Nevezetesen, a parasztság általában nincs abban a helyzetben, hogy teljesen önálló szerepet játszon, *elkerülhetetlenül vagy a burzsoázia, vagy a proletariátus befolyása alá kerül*. A parasztság igen gyakran *ingadozik* a kapitalista társadalom e két alapvető osztálya között. A burzsoázia a maga részéről kihasználja a helyzetéből adódó összes előnyt, beveti anyagi eszközeit, politikai hatalmát, a tudományra, iskolára, újságokra stb. vonatkozó monopóliumát, rendszeres, kitartó, soha nem szűnő harcot vív azért, hogy uralma alá, s így *ideológiai* uralma alá is rendelje a parasztság széles rétegeit; a burzsoá befolyás közvetítői a parasztság körében általában a parasztság gazdag rétegei, akik, természetesen, vonzódnak a burzsoáziához. A munkásosztály a maga részéről azért harcol, hogy *felszabadítsa* a parasztságot a burzsoázia befolyása alól, megértesse a parasztsággal, hogy feltétlenül harcolni kell a kapitalista rendszer ellen, amely ellenkezik a szegényparasztság széles rétegeinek és részben a középparasztságnak az alapvető érdekeivel. Attól függően, hogy merre hajlik, melyik irányba fordul a parasztság – a proletariátus, vagy a burzsoázia irányába –, dől el az a kérdés, hogy szilárd alapokon áll-e a földbirtokosok és a tőkések blokkja, vagy pedig valóban komoly veszély fenyegeti a munkások és parasztok blokkja felől. Forradalmunk példáján világosan lehet látni, hogy a burzsoázia milyen módon igyekezett kihasználni a parasztok elmaradottságát és a gazdag tulajdonosok iránti túlzott bizalmát, hogyan próbált ágyútölteléket csinálni belőlük a proletariátus ellen. Ugyanilyen nagyszerűen lehet látni forradalmunk és forradalmunk fejlődése példáján, hogy a proletárpárt helyes politikájával ki lehet vonni, a saját érdekében is, a parasztságot a burzsoázia befolyása alól, és olyan kiegészítő, igen jelentős és hatalmas erőt lehet formálni belőle, amelynek éle a kizsákmányoló kapitalista társadalom ellen irányul.

A burzsoázia közvetlenül a februári forradalom után megkísérelte becsapni a parasztságot a *háború* kérdésében. A burzsoázia, kihasználva a parasztság elmaradottságát és a hazához való kötődését, megpróbálta úgy beállítani az imperialista háborút, amit az angol és francia imperialisták nyílt parancsára, ezeknek a tőkéseknek a lovaglópalcájától hajtva folytatott, mint igazságos, nem rabló, kizárólag védelmi háborút. A burzsoázia hazafias és tulajdonosi érzések húrját pengette a parasztság előtt, és forradalmunk legforradalmibb pártját, a bolsevikok pártját igyekezett úgy beállítani, mint német ügynökök, kémek gyülekezetét, akik ki akarják árusítani országunkat a németimperializmusnak. És meg kell mondani, hogy egy időre, az egész burzsoá sajtó veszett csaholása követ-

keztében, sikerült bizonyos – az ő szempontjából jó – eredményeket elérnie. Pártunknak és a munkásosztálynak nehéz időket kellett átélnie akkor, amikor a szociálforradalmárok kispolgári pártja került a parasztság élére, és a mensevikekkel – országunk másik kispolgári pártjával – együtt teljes egészében olyan politikát folytattak, amelyet *burzsoáziánk* diktált nekik. Csak pártunk energikus munkája, valamint a háború és a forradalom tapasztalatai győzték meg fokozatosan a tömegeket a bolsevikok teljes igazáról, és leplezték le véglegesen a háborúval kapcsolatos burzsoá hazugságot és ködösítést.

A burzsoázia ugyanígy mesterien megpróbálta kihasználni a parasztság *földkérdéssel* kapcsolatos bizonyos előítéleteit is. A parasztság széles tömegei meg akarták kapni a földesúri földet (ez volt falvaink évszázados vágya), szenvedélyesen és állhatatosan el akarták venni ezt a földet a földbirtokosoktól. Ugyanakkor a parasztság bizonyos rétegei, elsősorban a gazdagparasztok, akik egyrészt kevésbé voltak rászorulva a földesúri földre, másrészt pedig sokkal jobban tisztelték és becsülték a nagybirtokosokat, természetesen ingadoztak és határozatlanok voltak. A burzsoázia lakáinak, a szociálforradalmároknak a pártján keresztül igyekezett visszafogni a parasztság természetes törekvését a földesúri földek elvételére. Úton-útfélen azt hajtogatták, hogy az „alkotmányozó gyűlés előtt” nem szabad elvenni a földet, nem szabad külön törvény nélkül elkergetni a földesurat birtokairól; rettenetes mézárálással és szörnyű káosszal ijesztgettek, amely feltétlenül bekövetkezik, ha a parasztság „önkényesen”, vagyis a fentről jövő szabályozás előtt veszi el ezt a földet, zavarja el a földbirtokosokat, és számol le velük, ahogy ezt megérdemelték. *Csak egy párt, a bolsevikok pártja, a munkásosztály pártja volt a földesúri földek azonnali elkobzása* mellett, és minden értekezleten és gyűlésen azt kiáltotta a parasztoknak: nem kell várni semmire, nem kell hallgatni senkire, maguknak kell elvenniük a földet a földesuraktól. Emlékszünk arra az időre, amikor a kormányban együtt ültek a burzsoázia képviselői a szociálforradalmárok képviselőivel, és amikor ez a kormány letartóztatta a paraszti földbizottságokat, mert nem bántak gyengéden a földesúri földekkel. Ezzel szemben a mi pártunk a legenergikusabban azon dolgozott, hogy megértesse a parasztsággal a földbirtokos osztály felszámolásának, a földről való elűzésének szükségességét. Ugyanis csak a parasztság forradalmi energiáit felszabadítva (és ezeket az energiákat elsősorban és mindenekelőtt a földkérdésben kellett felszabadítani) tudtuk megteremteni a forradalmi győzelem valóban tartós garanciáit. A burzsoázia, az eszerek és a mensevikek stb. közös terve, a *földkérdés megoldásának elodázása*, valójában nem jelentett mást, mint az egész régi rendszer támogatását, és ez a terv azért bukott meg, mert *a földkérdésben a parasztság nem a burzsoáziát, hanem a munkásosztályt követte, nem*

a burzsoázia és szövetségesei mérsékletre intő jelszavaira hallgatott, hanem a *munkásosztály pártjának következetes forradalmi jelszavait* követte.

Ez a munkásosztály és a burzsoázia között dúló elkeseredett harc a parasztság feletti befolyásért később is folytatódott. A burzsoázia számára természetesen a legveszélyesebb az volt, hogy *a munkásosztály meghódítja a hatalmat és megerősíti ezt a hatalmat*. A burzsoázia nagyon jól megértette, hogy ez elkerülhetetlenül bekövetkezik, ha a döntő pillanatban a parasztság a munkásosztályt támogatja. Burzsoáziánk messzemenően figyelembe vette és megértette azt a megdöntött cári rezsim által örökségként ráhagyott tapasztalatot, hogy a földesurak cárijának éppen azért sikerült legyőzni 1905-ben a forradalmi nép erejét, mert *akkor a munkásosztályt nem támogatta időben a parasztság*: a parasztság jóval később lépett fel, amikor már szétverték és megsemmisítették a forradalmi mozgalom fő erejét, a városi munkásosztályt. A cárizmusnak akkor éppen azért sikerült leszámolnia a forradalommal, mert sikerült neki a forradalmi hadsereget *részenként* szétverni. Ezért érthető, hogy a burzsoázia mindent megtett annak érdekében, hogy szétválassza a munkásokat és a parasztokat. Közvetlenül az októberi napok előtt, és később, a szovjethatalom létreért vívott harcok idején, a burzsoázia eszer és mensevik ügynökei segítségével igyekezett a „*demokrácia*” jelszavával becsapni a parasztságot: a szovjetek hatalmával szemben, vagyis a proletariátus vezetésével szemben, az úgynevezett „demokrácia” és „alkotmányozó gyűlés” jelszavát adta ki, vagyis lényegét tekintve a burzsoá uralom és vezetés jelszavát, részben a *közvetlen* irányításét, részben az eszereken és a mensevikeken *keresztül* érvényesülő irányításét. A munkásosztályt és pártját azzal vádolták, hogy megváltoztatták az „egyenlőség”, a „szabadság” stb. jelszavát. Az a harc időszaka volt. Erős kézzel, könyörtelenül és férfiasan minden áron el kellett fojtani minden, a burzsoázia és a földesurak részéről megnyilvánuló ellenforradalmi törekvést. Országunkban a burzsoáziát és a földesurakat sokan támogatták nemcsak a mensevik és az eszer párton belül, hanem a hivatalnokok, a bürokraták, az úgynevezett értelmiség (orvosok, ügyvédek, tanárok, professzorok, papság stb.) hatalmas rétegeiben is, a volt cári hadsereg tisztikaráról már nem is beszélve, amely túlnyomó többségben teljesen nyíltan a régi rendszer visszaállításának híve volt. Így tehát akkor, amikor *minden eszközzel* kíméletlen harcot kellett folytatni, és le kellett fegyverezni az ellenfeleket, a burzsoázia, az eszerek és a mensevikek kiadták az „egyenlőség” és „szabadság” jelszavát, vagyis szabadságot követeltek az *összeesküvők* számára, hogy végezhessek a munkájukat, szabadságot a *volt földesuraknak*, hogy becsaphassák a parasztokat, szabadságot a *tőkéseknek*, hogy a pénzük segítségével megvásárolják és megszervezzék híveiket stb. Míg a mensevikek és az eszerek nem értették meg teljesen, hogy a szovjetek ha-

talmával és a proletárdiktatúrával szemben hangoztatott „demokrácia” követelése valójában nem jelentett mást, mint a teljes szabadság követelését a *burzsoázia számára*, addig a burzsoázia nagyon jól tudta, miről van szó. Véreskezű tábornokok katonai diktatúráját készítette elő, de ehhez mindenekelőtt legalább a széles néptömegek egy részét be kellett csapnia, el kellett szakítania a parasztságot a munkásosztálytól, hogy ily módon a „demokrácia” és „alkotmányozó gyűlés” hamis jelszavával vegye be a szovjethatalom bástyáját. A burzsoázia joggal bízhatott abban, hogyha alárendeltjei segítségével sikerül megdöntenie a szovjethatalmat, sikerül megsemmisíteni a proletariátus vezetését, akkor már igen könnyű lesz „egykettőre” leszámolni az eszerekkel és a mensevikekkel, akik teljesen képtelenek bármiféle határozott vezetésre.

A tényleges harc tapasztalatai azt bizonyították, hogy ahol a parasztság egy része követte ezeket a hamis jelszavakat, és átállt az alkotmányozó gyűlés híveinek oldalára, ott az események elkerülhetetlenül úgy alakultak, hogy egy rövid átmeneti időszak után valamelyik cári tábornok került hatalomra és hozzálátott teljhatalma kiépítéséhez. Így történt Dél-en (Gyenyikin, Vrangél⁸³ és mások) és Keleten (Kolcsak stb.) is. A parasztok, akik a saját bőrükön tapasztalták azt, hogy hová vezet az alkotmányozó gyűlés híveinek „demokráciája”, újból a szovjethatalom felé fordultak, újból felszabadultak a burzsoázia befolyása alól, és a proletariátus mellé álltak, s ez alkalommal sokkal eltökéltebben, határozottabban és önfeláldozóbban. A munkásosztály és a parasztság helyreállt szövetsége újra igazi és hatalmas csodákat vitt véghez a földbirtokosok, a tőkésék és a külföldi burzsoázia egyesült erői elleni harcban.

Lényegében még ma sem fejeződött be ez a harc a munkásosztály és a burzsoázia között a parasztság feletti befolyásért. Gazdasági fejlődésünk ellenére még rengeteg problémánk van. A régi összeomlás öröksége még óriási súllyal nehezedik ránk. A munkásosztály és a városi ipar nem tud azonnal elegendő mennyiségű és elfogadható áru terméket adni. A szovjethatalom és a vezető párt mindent megtesz annak érdekében, hogy a lehető leggyorsabban növekedjen a termelés, csökkenjen az önköltség és a lehető legolcsóbb áru kerüljön falura. De csak addig lehet nyújtózni, ameddig a takarónk ér, ezért állami iparunk csak fokozatosan kerül abba a helyzetbe, hogy megoldja az előtte álló problémákat.

A hatalmas államapparátus kiépítése, az ország szükséges védelmének biztosítása, az egész irányítás megszervezése stb. jelentős kiadásokat követel. Ezek a kiadások adóterhek kivetését teszik szükségessé, többek között a parasztságra is. A tönkrement és elszegényedett parasztgazdaságok számára ezek az adók igen súlyosak. A munkásosztály pedig nem azonnal, hanem csak fokozatosan tudja csökkenteni ezeket az adókat, csak fokozatosan tudja javítani magát az adózási rendszert, a tapasztala-

tokra építve, hogy milyen módon lehet könnyíteni a parasztságra nehezedő adóterheket.

Születése idején a fiatal állam nem rendelkezett elegendő mennyiségben a forradalom ügyének elkötelezett okos és képzett emberekkel; a munkásosztály és a parasztság korábban soha nem tanulta az állam irányítását. Ezért természetes, hogy az állam általános kiépítésébe bekapcsolódott munkások és parasztok is egy sor hibát követtek el, ami súlyos hatással volt a parasztságra. Egyáltalán nem könnyű a mienkhez hasonló hatalmas ország irányításához szükséges, elegendő számú szakembert kinevelni. A korábbi uralkodó osztályok évszázadokon és nemzedékeken keresztül nevelték a nekik szükséges szakembereket. A szovjethatalom, a dolgozók hatalma még mindössze csak néhány éves múltra tekinthet vissza országunkban. Ebből következnek irányítási rendszerünk elkerülhetetlen hiányosságai, egy sor negatív jelenség, és, úgymond, a „mechanizmus tökéletlenségei”.

Mindezeket a hiányosságokat a burzsoázia hívei arra használják fel, hogy *éket verjenek a munkásosztály és a parasztság közé*, hogy szétszakítsák és megbontsák a munkások és parasztok szövetségét, kivonják a parasztságot a proletariátus vezetése alól, és legalább egy jelentős részét a burzsoázia híveinek irányítása és eszmei befolyása alá vonják.

Emlékeztetnünk kell arra is, hogy a parasztságra gyakorolt befolyásért folytatott harc, a proletariátus és a burzsoázia közötti osztályharc napjainkban melleleg egészen speciális, egészen sajátos formában zajlik le nálunk, mégpedig a *parasztsággal való gazdasági szövetségért folyó harc formájában*. Ezt a harcot állami iparunk és állami kereskedelmünk folytatja a magántőke, a magánkereskedő, a kupec ellen, akik a maguk részéről elkeseredetten harcolnak gazdasági befolyásuk növeléséért a parasztság körében, vagyis azért, hogy gazdasági szövetségre lépjenek a parasztsággal. Ez a proletariátus és a burzsoázia között folyó harc különleges eszközökkel folyik, és a proletariátus csak annyiban tud győzni ebben a harcban, amennyiben iparát valóban sikerül növelnie, amilyen mértékben sikerül jól működő és olcsó kereskedelmi apparátust kiépítenie, és be tudja bizonyítani az egész parasztságnak, hogy az *állami gazdaság jobban ki tudja elégíteni a paraszti lakosság legfontosabb gazdasági szükségleteit és igényeit, mint a magántőkés, a magánkereskedő, a kupec, a közvetítő*.

V. Hogyan térhet a hátsó ajtón vissza a régi rendszer?

Most a munkásosztály kezében van, az államhatalom irányítása alatt áll az egész nagyipar, a közlekedés és a nagykereskedelem. Az új és a régi burzsoázia maradványai kezében viszonylag jelentéktelen tőke van, viszont hatalmas tapasztalatuk van, ravaszak, furfangosak, okosak. Ezekkel az eszközökkel a magántőke szisztematikus, elkeseredett, egyenesen veszett harcot folytat ellenük. Ez a harc nem véres összetűzések formájában zajlik, de ugyanakkor óriási jelentőséggel bír országunk sorsára nézve. Ezért különösen fontos a munkásosztály és a parasztság számára annak megértése, hogy milyen feltételek biztosítják a munkásosztály és a parasztság szövetségének győzelmét, és milyen feltételek vezethetnek a földesurak és a tőkésék szövetségének a győzelméhez.

Már utaltunk arra, hogy a munkásosztálynak és a városi iparnak az a feladata, hogy olyan szintre fejlessze a termelést, hogy az teljes egészében és olcsón kielégíthesse a paraszti lakosság szükségleteit. Ha ez nem valósul meg, ha a magánvállalkozó, mondjuk egy kisüzem tulajdonosa, jobban és olcsóbban termel, mint az állami üzemek, akkor magától értetődően ez a magánvállalkozó lép igazi szövetségre a parasztsággal, aki így a parasztság szemében növeli a maga gazdasági súlyát, tekintélyét; és fordítva, ebben az esetben az állami ipar gazdasági tekintélye, ezzel együtt az egész állam tekintélye csökken a parasztság szemében. Ha állami kereskedelmünk, kereskedelmi ügynökeink a hozzá nem értés, apparátusuk magas járulékos költségei, a felületes ügyvitel stb. miatt drágábban adják az árut, míg a magánkereskedő, aki megszokta, hogy minden apróságot kihasználjon, olcsóbban adja, akkor a parasztság ismét csak jóval magasabbra fogja értékelni a magánkereskedelmet, mint az állami. A magánkereskedő gazdasági tekintélye nagyobb lesz, mint az állami intézményeké. A tényleges gazdasági szövetséget, a tényleges befolyást a magántőke fogja elérni, és ez nem jelentene egyebet, mint azt, hogy a burzsoázia győzelmet aratott a munkásosztály felett a parasztságra gyakorolt gazdasági befolyásért vívott harcban.

Azt mondhatnánk, hogy a kérdés most így merül fel: *ki kivel* fog szövetsézni, a magánkereskedő és a tőkés a parasztsággal, vagy a proletár ipar ugyanezzel a parasztsággal? Az erre a kérdésre adott választól függ az osztályharc kimenetele is. Egyáltalán nem fontos, hogy ez a harc békés eszközökkel folyik és nem kíséri fegyvercsörgés zaja. Ettől függetlenül ez a harc valóban óriási jelentőségű, ettől függ minden.

Ha a magánkereskedő és a tőkés egyre nagyobb és nagyobb helyet vív ki magának gazdasági életünkben, és ha éppen ezek az osztályok kötnek gazdasági szövetséget a parasztsággal, akkor ez hasadást és rést fog előidézni abban az alapban, amelyre napjainkban a munkásosztály és a pa-

rasztság egész szövetségét kell építeni. Ha a burzsoáziának valóban sikerülne *gazdaságilag* egyre inkább visszaszorítania az állami ipart és az állami kereskedelmet, akkor ez elkerülhetetlenül maga után vonná a burzsoáziának a parasztságra gyakorolt növekvő *politikai* befolyását is. Most, amikor véget ért a polgárháború, és amikor a gazdaság megerősítése a fő feladat, teljesen érthető, hogy a munkásosztály parasztságra gyakorolt politikai befolyásának a növelését, ennek a parasztságnak a szovjethatalom iránti növekvő bizalmát csak olyan mértékben lehet biztosítani, amilyen mértékben a szovjethatalom bebizonyítja, hogy képes az egész ország *gazdasági* vezetésére. Ha ez nem így lenne, ha az ellenkezője történné, akkor *teljes mértékben elkerülhetetlenné válik, hogy a parasztság feletti politikai befolyás átkerüljön a proletariátustól a burzsoáziához.*

Ha a parasztság kikerülne a proletariátus politikai vezetése alól és a burzsoázia és a magántőke hatása alá kerülne, akkor ez azonnal a szovjethatalom bukását és a burzsoá rendszer bevezetését vonná maga után, vagyis az új burzsoázia és a nagy forradalomban szétvert régi burzsoázia maradványainak politikai hatalmát teremtené meg. Egy ilyen új kormánynak az első dolga lenne, hogy visszavonjon minden nacionalizálást, a gyárak és üzemek magántulajdonba kerüljenek; azonnal visszavonnák a föld nacionalizálását, és megengednék *a földdel való teljesen szabad kereskedelmet és spekulációt*; megkezdődne *ennek a földnek* a gyors, rohamos *felvásárlása*, elsősorban természetesen a szegényparasztság tulajdonában levő részeké, mivel ők azok, akiknek nincs elég felszerelésük. Nagyon rövid idő alatt végbemenne a *parasztság óriási méretű földnélkülivé válása*, és hatalmas földalapok (tartalékok) halmozódnának fel az *ügyes földspekulánsok* kezén, akik gyakran maguk válnának *új földbirtokosokká*, részben pedig, más gazdag embereknek tovább adva ezt a földet, elősegítenék, hogy ez utóbbiakból kialakuljanak a *földbirtokosok kiegészítő rétegei*. Ezek az új földbirtokosok természetesen bérbe adnák földjük egy részét a parasztoknak, arra kényszerítve őket, hogy egyre több pénzt fizesse nek a bérletért. Ily módon tehát újra elérkeznénk egy olyan rendszer restaurációjához, amely rendkívül hasonlítana ahhoz, amelyet forradalmunk elsöpört, és amelynek felszámolásáért oly hősiességgel harcolt a munkásosztály és a parasztság.

Az új vezető osztályoknak teljes egészében meg kellene fizetniük a cári kormány, valamint a Kerenszkij-kormány⁸⁴ adósságait, és ahhoz, hogy ki tudják fizetni ezeket a valóban hatalmas összegeket, szükségszerűen hallatlanul magas adóval kellene sújtaniuk a parasztságot, sokszorosára növelve terheit, és kiméretlen nyomást gyakorolnának a munkásosztályra, hogy a gazda jogán beindítsák a magánipart. Természetesen nemcsak a szovjetszerveket számolnák fel teljesen, hanem minden olyan formát

is, amellyel a munkásosztály beleszólhat a termelés menetébe; felosztásának minden üzemi bizottságot, a szakszervezeteket megfosztanak minden joguktól, a munkásosztályt teljes egészében eltávolítanak a termelés parancsnoki posztjairól. A parasztság is igen gyorsan megértene, hogy eljátszotta az ügyét, hogy *a szakadás a munkásosztály és a parasztság szövetségében* hatalmas kárt okozott a parasztság óriási tömegei számára, hogy ez csakis és kizárólag a kizsákmányoló kulák felső rétegek, vagyis a *mezőgazdasági burzsoázia* javát szolgálta. Újra hatalmas tömegmozgalmak kezdődnének, a parasztság ismét élesíteni kezdené a fejszét, és vasvillát emelne az új földesurakra, s így az egész történet kezdődne előlről, de hatalmas veszteségekkel járna, mivel a munkásosztály is és a parasztság is el lenne erőtlenedve, a burzsoázia viszont nagyobb tapasztalatokkal rendelkezne, és jóval nagyobb támogatást kapna a külföldi tőkétől, amelyet már nem osztana meg, mint 1917-ben, az imperialista viszálykodás.

Természetesen, a valóságban *ebből semmi sem lesz*. A valóság egészen másképp fog alakulni. Állami iparunk, állami kereskedelmünk és szövetkezeteink egyre erősebbek lesznek, egyre inkább ki fogják szorítani a magánkereskedőt és a közvetítőt, és végül ezen az alapon munkásosztályunk egyre jobban befolyása és vezetése alá vonja a legszélesebb paraszti tömegeket, bekapcsolva őket az *új rendszer, az új rend aktív építésének* ügyébe. Mi nem a megszokott tőkés úton haladunk, hanem egy teljesen önálló, sajátos, szocialista úton megyünk, és fogunk menni. Ez lehetővé válik, ha már a parasztság által támogatott munkásosztály meghódította és megerősítette államhatalmát.

VI. A szocializmushoz vezető út fő vonala országunkban

A munkásosztály és a parasztság ellenségei azt bizonygatták, hogy a szocialista rendszer megvalósítására tett bármiféle kísérlet nem eredményez mást, mint általános elszegényedést és „egyenlőséget a *szegénységben*”. A munkásosztály ellenségei, akik a polgárháború éveiben fojtogatták és gyötörték országunkat, és ezzel pusztulást és nélkülözést idéztek elő, azt mondták, hogy ez a nélkülözés és pusztulás éppen a szocializmus és a kommunizmus lényegéből fakad. Mindez persze merő sületlenség. Pártunknak az a feladata, hogy sohasem látott magaslatra emelje országunk gazdagságát, azután pedig az egész világét: nem az egyes emberek gazdagságát, nem az egyes milliomos csoportok, magántőkések, spekulánsok, bankárok, tőzsdések stb. gazdagságát, hanem az egész népet, az összes dolgozóét, az ország és azon országok gazdagságát, amelyek felszabadultak a korábbi uralkodó osztályok uralma alól. Nekünk kell közvetítenünk a legjobb technikát, a legjobb földművelési módszereket, a leg-

jobb munkaszervezési elveket, egyszerűen, abban az időszakban, amikor elhódítottuk a hatalmat a tőkésektől és a földesuraktól, **elsősorban az a szerepünk, az a jelentőségünk, hogy mindenfajta gazdasági korszerűsítés hordozói legyünk.** Az ipart illetően ez a korszerűsítés azt jelenti, hogy új, egyre nagyobb üzemeket építsünk, hogy áttérjünk a villamos energiára, hogy az egész ipar számára megteremtjük a villamosítás alapjait, hogy sokkal jobban és tervszerűbben szervezzük ezt az ipart és a munkát; hogy egyre jobban és jobban megközelítsük azt a rendszert, amikor az egész ipart egy *általános terv* fogná át, amikor semmi sem megy kárba, nem keletkezik semmiféle veszteség és felesleges kiadás, és ennek eredményeképpen a termékek önköltsége egyre kisebb és kisebb lesz. Ugyanakkor az ilyen típusú *tervgazdaság* önmagában egyedül az iparban elképzelhetetlen: hiszen iparunk jelentős mértékben a *paraszti piacra* termel, az ipari termékek fogyasztói elsősorban parasztgazdaságaink. Ahhoz, hogy pontos tervet készíthessünk az ipar számára, feltétlenül tudni kell, mekkora lesz a parasztgazdaságok igénye, pontosan számba kell venni, hogy az állami ipar milyen és mennyi termékére fognak igényt tartani ezek a parasztgazdaságok. Ahhoz, hogy az iparnak egyre nagyobb lehetőségei legyenek a fejlődésre, elengedhetetlen, hogy *maga a parasztgazdaság* is fejlődjön; másrészt az is szükséges, hogy maga ez a parasztgazdaság egyre *szervezettebb* legyen, olyan gazdaság legyen, ahol kialakul az egyes porták és kisgazdaságok *közötti kölcsönös kapcsolat*. Igen gyakran hallani a parasztság részéről olyan panaszokat, hogy rosszabbul élnek a munkásoknál, naponta többet dolgoznak, még csak nem is álmodhatnak a 8 órás munkanapról stb. stb. De könnyű belátni, hogy mindez a parasztságnak a gyárakhoz és a nagyiparhoz viszonyított szörnyű elmaradottságából ered. A parasztgazdaság ugyanaz, mint az ipari termelés területén a kézműves vagy a kустáriparos kisüzeme: az is ott ül a kis műhelyében, éjjel-nappal dolgozik, és helyzetét össze sem lehet hasonlítani a nagyüzemmel, ahol a gépek is jobbak, a munkaszervezés is, és jobb a fűtőanyag- és a nyersanyag-kihasználás stb. Így tehát, ha a parasztság komolyan és hosszú távon jelentős javulást akar elérni helyzetében, akkor az *egyesülés útján* kell haladnia. Természetesen nem hihetjük azt, hogy rá lehet venni, vagy rá kellene venni a parasztságot, hogy egy emberként *azonnal* térjen át a *neki juttatott földek egyesítésére*. A régi szokások és a régi gazdálkodási módszerek annyira beleivódtak az emberekbe, hogy egy csapásra nem lehet ezeket a szokásokat felszámolni. Ugyanakkor, a parasztság, *magángazdaságának*, különálló és kis portájának *érdekeiből* kiindulva, *elkerülhetetlenül rálép majd az egyesülés útjára, és ezzel párhuzamosan egyre szorosabban fel fog zárkózni a proletár állami iparhoz.* Hogyan képzelhetjük el ezt a fejlődést? Ez a fejlődés a *szövetkezeteken* keresztül fog végbemenni. Minden parasztgazdaság érdekelt ab-

ban, hogy jobban és gazdaságosabban *értékesítse* termékeit, minden parasztgazdaság érdekelt abban, hogy minél kedvezőbben és olcsóbban *vásárolja meg* a városi ipar számára szükséges termékeit: mind az úgynevezett fogyasztási kereslet (manufaktúratermékek, lábbelik és más közvetlen fogyasztási cikkek), mind a termelőkereslet (beleértve az összes lehetséges termelőeszközt, pl. a minőségi vetőmagot, a mezőgazdasági felszereléseket stb.) terén. Ugyanígy minden magánparaszi kisgazdaság érdekelt abban is, hogy szükség esetén a lehető legolcsóbban kapjon kölcsönt. Ez az a körülmény, amely nemcsak hogy nem mond ellent a magángazdaság érdekeinek, hanem közvetlenül ezekből az érdekekből következik, és ezek az érdekek ösztönzik a parasztságot arra, hogy a *szövetkezeti egyesülés* útjára lépjen. Kivétel nélkül így volt ez mindenütt a világ minden országában. A parasztság, hogy kedvezőbben tudja megvásárolni az iparcikkeket vagy más országok mezőgazdasági termékeit (például jobb vetőmagot vagy jobb tenyészállatokat stb.), beszerzési szövetkezeti társaságokat szervezett. A parasztok szervezkedni kezdtek, közösen szövetkezeteket hoztak létre, megválasztották vezetőiket, befizettek bizonyos összeget, és így lehetőségük nyílt arra, hogy jóval szervezettebb módon vásárolják meg a számukra szükséges termékeket. Így az egyes emberek helyett, akik külön-külön, saját kockázatukra tevékenykedtek, már egy szervezet lépett fel, amely jobban ki tudta deríteni, hol és mit kifizetődőbb vásárolni; ennek természetesen az eladó is jobban hitt, mint az egyes embernek, és ezért kész volt bizonyos hitelt adni; másrészt, mivel egy ilyen szervezet jóval többet vásárolt, mint az egyes ember, az egyes paraszt, és mivel a nagykereskedelmi árak mindig alacsonyabbak, mint a kiskereskedelmi árak, így teljesen érthető, hogy az ilyen szövetkezeti vásárlás során a parasztok meglehetősen összeget takarítottak meg; és ha még azt is figyelembe vesszük, hogy a közös szállítás és a szervezett elosztás szintén nem kis előnyökkel jár, azzal összehasonlítva, amikor minden parasztnak egyenként kell befognia a lovát, beutaznia a városba, és mindegyik külön hozza el a neki szükséges árut, akkor érthető, hogy az ilyen jellegű kiadások is sokszorosán csökkennek a szövetkezeti beszerzéssel. Így az önálló parasztgazdaság, egy cseppet sem megsértve megszokott gazdálkodási módszereit, ugyanakkor a maga saját magántulajdonosi, kisgazdálkodói érdekeit szem előtt tartva jut el egy *kollektív* szervezet, nevezetesen a beszerzési szövetkezet létrehozásához.

Vagy vegyünk egy másik esetet, mégpedig a *paraszi munka termékeinek eladását* – a tej, a tojás, a hús, a gabona stb. eladását. Ha az egyes parasztok vagy parasztasszonyok külön-külön, egyenként cipelik bögréikben és vödreikben termékeiket a városi piacra, az egy dolog; ha viszont a parasztok értékesítési szövetkezetbe egyesülnek, akkor a piaci igények jobb ismeretének, a szállítás jobb megszervezésének, a pluszkia-

dások megtakarításának, a közlekedésnek, a szállításnak, a tárolásnak stb. köszönhetően feltétlenül nyereségre tesznek szert, és nagyobb jövedelmet érnek el, mint amikor elkülönülten és szervezetlenül lépnek fel. Termékeik közös *értékesítése* bizonyos termelési ágakban elég gyorsan elvezet *magának a termelésnek a megszervezéséhez*. Így például majdnem minden országban, így nálunk is megfigyelhető volt és megfigyelhető, hogy azok a parasztnak, akik tejértékesítő szövetkezeteket hoztak létre, gyorsan érdekeltté válnak abban, hogy saját szövetkezeteiken keresztül rátérjenek a különféle *tejtermékek* – sajt, vaj stb. – közös értékesítésére. Innen már csak egy lépés kell ahhoz, hogy hozzáállassanak a közös szövetkezeti *tejüzemek* vagy szövetkezeti *sajttérlelők* megszervezéséhez. Az egyes parasztgazdaságok közös tejfeldolgozó üzemet szerveznek, közösen rendelik meg és vásárolják meg a szükséges gépeket – tejlefőlőző gépeket stb. Ebbe a tejfeldolgozó üzembe beviszik az egyes gazdaságokban termelt tejet, és azután megkapják a nekik járó bevételt a szövetkezet által értékesített vaj, sajt stb. után. Végeredményben, az a bevétel, ami a szövetkezet költségeire és fejlesztésére történő levonások után a magángazdaság zsebébe vándorol, feltétlenül több lesz annál, mint amennyit az önálló, szövetkezetbe nem tömörült termelők elérnek. Itt tehát egy olyan esettel van dolgunk, amikor a parasztnak a kereskedelem megszervezéséről már áttérnek a *közös termelés megszervezésére*.

Ugyanez a helyzet például azokban a körzetekben is, ahol burgonyát termelnek. Ott a parasztnak gyakran felismerik annak a szükségességét, hogy saját *burgonyafeldolgozó* – keményítő kikészítő – üzemeket szervezzenek. Hasonló közös szövetkezeti vállalatok más területeken is működnek: például gyümölcs- és zöldségszárítók, a szőlőtermelő vidékeken bortermelő szövetkezetek, halkonzervgyártás azokon a helyeken, ahol a parasztság elsősorban halászáttal foglalkozik stb.

Végül, a *hitelszövetkezetek* sem ellenkeznek a legkisebb mértékben sem a magánparaszt érdekeivel. Ellenkezőleg, a hitelszövetkezetek, ugyanúgy, mint az értékesítési és beszerzési szövetkezetek, valamint a különböző termelési ágak szervezetei, feltétlenül hasznot hajtanak ezeknek a parasztgazdaságoknak; ezért egyáltalán nem véletlen, hogy a parasztság minden országban ezen az úton halad.

Mindazonáltal alapvető, egyenesen óriási a különbség a mezőgazdasági szövetkezetek fejlődésének feltételeit tekintve a tőkés országokban egyfelől, és a Szovjetunióban másfelől. A tőkés rendszerben a paraszti szövetkezetek minden formája szükségszerűen a tőkés gazdaság befolyása alá kerül. A meghatározó nagyipar a burzsoá kezében van, a hatalmas hitelrendszert, a nagybankokkal az élén, a tőkések egy szűk csoportja tartja kézben, akárcsak a szállítást és a vasutakat, amelyek vagy a magántőkések, vagy a burzsoá állam kezében vannak. Lényegében az egész város a bur-

zsoázia kezében van; döntő befolyást gyakorol a falura, ahol azonkívül a földbirtokos-tőkés réteg, a nagybirtokok tulajdonosai parancsolnak. Ebben a helyzetben a szövetkezeti szervezetek fejlődésük során elkerülhetetlenül a *burzsoázia és a földbirtokosok gazdasági irányítása alá kerülnek*, fokozatosan összenőnek a tőkés és földbirtokosok gazdasági szervezeteivel és jelentős mértékben sajátos, a bér munka felhasználására és kizsákmányolására támaszkodó tőkés szervezetekké válnak. Tételezzük fel, hogy valamelyik mezőgazdasági szövetkezetnél – teljesen mindegy, hogy milyennél – szabad tőke keletkezik, ami természetes, ha a szövetkezet nem halódik, hanem fejlődik. Természetes, hogy sok esetben – és idővel egyre több esetben – ez a szabad tőke közvetlenül vagy közvetve beáramlik a különböző intézményekbe (vagy a magánbankokba, vagy a burzsoá állam irányítása alatt álló bankokba). Ebben az esetben kialakul a *szövetkezeti szervezetek és a burzsoá bankok „összefonódása”*. A szövetkezet nyilvánvaló függőségbe kerül ettől a banktól, és az ilyen fajta gazdasági szövetségen keresztül *alárendelődik a burzsoázia gazdasági (következésképpen politikai) vezetésének*. Ha a beszerzési szövetkezeteket nézzük, akkor azt látjuk, hogy ezeknek a szövetkezeteknek a tőkés szindikátusokkal és trösztökkel kell kapcsolatban állniuk, vagyis a nagytőkések szervezeteivel. Ezzel pedig elkerülhetetlenül kialakul a *nagytőke szervezeteivel való gazdasági összefonódás és a tőlük való gazdasági függőség*, amelyek a szállítással, a hitelmegállapodásokkal stb. kapcsolatos különböző egyezmények hálóját fonják a szövetkezetek köré.

Ugyanez a helyzet a *hitelszövetkezetekkel* is, amelyek még szorosabban kötődnek a tőkés bankokhoz, és így közvetlenül függenek tőlük. Így tehát a szövetkezetek fejlődésének általános feltételei a tőkés rendszerben, még abban az esetben is, ha ezek a szövetkezetek a parasztság nem kizsákmányoló rétegeinek, azaz nem a kulákságnak a szövetkezetei, elkerülhetetlenül, a dolgok menetéből kifolyólag, fejlődésük általános feltételeinek következtében, annak köszönhetően, hogy olyan keretek között kell dolgozniuk, amilyeneket a tőkés rendszer teremt számukra, *a tőkés rendszer hatalmas gazdasági gépezetének szervévé, szükségszerű részévé válnak*. A szövetkezeti szervezetek így *belenőnek* az általános tőkés gépezetbe, alkotórészévé válnak, együtt nőnek vele, sajátos tőkés vállalkozásokká alakulnak.

Végül, óriási jelentőségű az a körülmény, hogy a tőkés viszonyok között, ahol a tudomány, a technika, a képzés, az iskola és a sajtó teljes egészében a burzsoázia rendelkezésére áll, *a szövetkezetek törzsállománya* (a vezetőségek tagjai, a vezető és irányító személyek, szaktanácsadók, agronómusok, könyvelők stb.) általában a burzsoázia köréből kerül ki. Ezért a szövetkezetekben olyan irányvonalat követnek, amely előnyös a hatalmon levő burzsoázia számára, amely elleplezi a munka és a

tőke, a paraszt és a földbirtokos közötti ellentétet. Nyugat-Európában és Amerikában gyakran lehet látni, hogy a paraszti szövetkezetek élén egyenesen nagybirtokosok, papok vagy ezek odaadó hívei állnak.

Ha valamelyik szövetkezeti szervezet saját, önálló, a tőke ellen irányuló politikát akarna folytatni, feltétlenül pusztulásra lenne ítélve, a hatalmas tőkés szervezetek sajátos gazdasági bojkott alá vonnák: nem kapna kölcsönt, vagy csak sokkal kedvezőtlenebb feltételekkel, mint a többi szövetkezet, amely hűséges alattvalóként viszonyul a tőkéshez; sehol sem tudná megvenni a maga számára szükséges iparcikkeket olyan feltételekkel, mint a többi szövetkezet stb.

Ezek a körülmények határozzák meg a paraszti szövetkezetek fejlődését a tőkés gazdaság viszonyai között.

Teljesen más körülményekkel találjuk szembe magunkat a mi rendszerünkben, vagyis a proletárdiktatúrában. A szövetkezeti fejlődés általános kereteit nálunk nem az határozza meg, hogy a gyárak, az üzemek, a bányák, a vasutak és a bankok a burzsoázia kezében vannak, hanem az, hogy az egész nagyipar, a közlekedés és a hitelrendszer a *proletárállam tulajdonában van*. Következésképpen, ha nálunk, a termelőerők általános fejlődése mellett a város egyre nagyobb mértékben a falu gazdasági vezetőjévé fog válni, egyre nagyobb mértékben helyreállítja majd a gazdasági szövetséget, hogyha erősödni fog állami gazdaságunk, ez a *proletariátus* és a parasztság növekvő szövetségét fogja jelenteni. A paraszti szövetkezet elkerülhetetlenül *belenő a proletár gazdasági szervek rendszerébe*, ugyanúgy, ahogy a burzsoá rendszer körülményei között belenő a *kapitalista gazdasági szervek rendszerébe*. Amíg a tőkés rendszerben minden szövetkezeti szervezetet, amely a kapitalizmussal ellentétes útra szeretett volna lépni, fokozatosan megfojtottak a burzsoázia hitel- és más gazdasági intézményei, addig a proletárdiktatúra körülményei között épp ellenkezőleg, sokoldalú támogatásban részesülnek a dolgozók szövetkezetei, a közép- és szegényparasztok szövetkezetei, és előnyöket fognak élvezni a kulákok és a falusi gazdagok, azaz a mezőgazdasági burzsoázia szövetkezeteivel szemben. Végül, a *szövetkezetek törzsállománya*, a szövetkezeti munkatársak, a szövetkezeti alkalmazottak és az összes vezető a proletárdiktatúrában nem a burzsoázia soraiból kerül ki, hanem speciálisan a megfelelő tanintézetekben és a gyakorlatban tanítják és képezik ki őket, *oly módon*, hogy egyre jobban végezzék munkájukat, amelyre az új társadalom felépítése és nem a nagytőke szolgálata szempontjából van szükség. Ebből látszik, hogy milyen hatalmas a különbség a falu fejlődési lehetőségei között a kapitalizmusban és a proletárdiktatúra rendszerében. Nem lehet azt képzelni, hogy a fejlődés ugyanolyan lesz a mi rendszerünkben, akárcsak a kapitalista rendszerben. A szovjetek hatalma, a proletariátus diktatúrája egyáltalán nem

csak *politikai hatalom*, államunk nemcsak abban különbözik a burzsoá államtól, hogy más osztály irányítása alatt áll, hanem abban is, hogy az egész nagyipart és a közlekedést a kezében tartja, és ezért olyan hatalmas, óriási gazdasági, *gazdálkodási* erő, amely rányomja bélyegét az ország egész fejlődésére, és többek között a falusi viszonyok fejlődésére is.

Ha a paraszti szövetkezetek általában és egészében bele fognak nőni a proletárállam gazdasági szerveinek rendszerébe, ez a proletariátus gazdasági vezetését, a munkás-paraszt szövetség megerősödését és azt fogja jelenteni, hogy hatalmas léptekkel haladunk a szocializmushoz vezető úton.

Valóban, a népgazdaság általános fellendülése mellett egyre jobban meg fog erősödni állami iparunk, amely a szövetkezeten keresztül egyre szorosabban összeforr majd a parasztsággal. Maga a parasztgazdaság – önmaga számára is észrevétlenül és előnyösen – fokozatosan és lassan megváltozik, átalakul. A korábban szétszórt és elaprózott, gazdaságilag egymáshoz nem kapcsolódó parasztgazdaságok egyre inkább közeledni fognak egymáshoz a beszerzés, az értékesítés és a kölcsönök talaján, szövetségre lépve ebben az ügyben a proletárállam gazdasági szervezeteivel. Másrészt viszont a közös beszerzéstől, értékesítéstől és a közös hitelszervezettől a parasztok fokozatosan el fognak jutni saját szövetkezeti vágóhidak és általában a mezőgazdaság és az állattenyésztés termékeit feldolgozó üzemek megszervezéséhez.

A szerveződésnek ez a folyamata egyre tovább fog fejlődni és mélyülni, annak megfelelően, ahogy a parasztság a saját tapasztalata alapján egyre inkább meggyőződik a kollektív munkára való áttérés előnyeiről. A gépek kollektív beszerzésén keresztül a parasztok át fognak térni azok kollektív használatára is. Ily módon a parasztgazdaság ágazatról ágazatra – a vágóhidakhoz hasonlóan – új alapokon szerveződik át. Ezzel párhuzamosan a városi nagyipar fejlődése és az állami gazdaság anyagi erőforrásainak növekedése lehetővé teszik a mezőgazdaság fokozott *villamosítását*. A villamosenergia-ellátás a parasztgazdaságok tömegei számára még nagyobb lökést ad a föld kollektív megművelésére való áttéréshez, mivel a villamos energiára való áttérés még világosabbá teszi a kollektív felhasználás előnyeit. Hiszen minden egyes parasztgazdaságra, portára jóval alacsonyabb kiadás fog esni, ha közösen, nem egyénenként fedezik a villamos energiára fordított kiadásokat. Tehát a parasztgazdaságok szerveződési folyamata, amely a kereskedelem szövetkezeti megszervezésével kezdődik, a megtermelt termékek közös feldolgozásán keresztül fokozatosan átalakul a szó valódi értelmében vett közös mezőgazdasági termeléssé. Ez a folyamat a villamosítással teljeseedik ki végérvényesen. Így fejlődik és alakul ki a parasztgazdaságok egyre *szervezettebbé* váló rendszere, amely az elkülönült és széttagolt egységekből szerve-

zett egészé alakul át. A parasztgazdaságok fokozatosan átformálják saját természetüket, szövetkeznek és egy még hatalmasabb rendszerrel, az *állami iparral* forrnak egybe. Egy ilyen jellegű, minden részében megszervezett gazdasági láncolat lényegében már szocializmus.

Ezen az úton eljuthatunk a szocializmushoz, függetlenül a még országunkra jellemző gazdasági és műszaki elmaradottságtól. Természetesen a műszaki és gazdasági elmaradottság körülményei között ez az út nagyon hosszú lesz. De ugyanakkor ez a helyes út, az az út, amelyen eljutunk a szocializmushoz, ha helyes politikát folytatunk a parasztsággal szemben.

VII. Az iparnak és a mezőgazdaságnak kölcsönösen segíteniük kell egymást

Népgazdaságunk általános fellendülése – egyrészt az ipar, másrészt a mezőgazdaság fellendülése – az egyik legnagyobb győzelem, amit forradalmunk elért. Ugyanakkor ezt a gazdasági fejlődést a növekedés sajátos „betegségei” kísérik, vagyis ez a fejlődés bizonyos belső ellentmondásokat rejt magában, amelyek veszélyessé válhatnak, ha a munkásság legöntudatosabb része, a munkásosztály élcsapata – pártunk – nem képes azokat időben feltárni, és elég világosan megmagyarázni a dolgozók széles tömegeinek. Arról van szó, hogy már elmúlt az az idő, amikor a paraszt még nem feledte el és állandóan észben tartotta, hogy a munkásosztály pártja adta neki a földesúri földet, és ő segített kisöporítani országunkból az egész földesúri osztályt. A békés gazdasági munkára való áttéréssel, és a parasztgazdaságok fejlődésének az állami iparéval párhuzamosan történő megindulásával a parasztgazdaság egyre inkább árugazdasággá válik, vagyis termelésének egyre növekvő részét áruba bocsátja. Minél több parasztgazdaság mászik ki a szegénységből, az ott termelt termékek annál nagyobb része kerül a piacra, válik pénzzé, és ezen a pénzen más árukat vásárolnak, amelyeket a parasztgazdaságok nem termelnek, de amelyekre szükségük van. Ezek a termékek elsősorban az állami iparból kerülnek ki. Ily módon a paraszt a munkásosztály kezében levő állami iparral találkozik a piacon. Ennek során, ha mezőgazdasági termékekről van szó, a parasztság mint eladó lép fel, a városi lakosság pedig, és elsősorban a munkásosztály, mint vásárló. Ha viszont az állami ipar termékeiről van szó, akkor az államhatalommá szerveződött munkásosztály lép fel eladóként, miközben itt a paraszt a vevő. Közismert viszont, hogy a piacon a vásárló és az eladó érdekei ellentétesek: a vásárló abban érdekelt, hogy az árut a lehető legolcsóbban vegye meg, az eladó viszont abban érdekelt, hogy árúját a lehető legmagasabb áron értékesítse. Minél gyorsabban fejlődik a gazdaság az adott periódusban, vagyis a paraszt-

gazdaságok és az állami gyárak egységessé szervezett gazdaságának megvalósulásáig, annál lényegesebb az *árak kérdése*: egyrészt a mezőgazdasági termékek árainak, másrészt az állami ipar termékei árának a kérdése. Vagyis azt látjuk, hogy itt *közvetlen érdekellentét* áll fenn a munkásosztály és a parasztság között. Ez az ellentmondás elkerülhetetlenül sürölődásokat idéz elő országunk két alapvető dolgozó osztálya között, s ezek bizonyos veszélyt jelentenek a munkás-paraszt szövetségre.

Mégis, miről van szó? A munkásosztály és a parasztság érdekellentétei vajon megoldhatatlan ellentmondások? És nem rejlenek-e ugyanakkor ezek mögött az ellentmondások mögött a munkásosztály és a parasztság számára sokkal fontosabb közös érdekek? Már láttuk: *mindkét osztály alapvető, közös érdeke, hogy együtt haladjanak a szocializmus felé*, ami lehetetlen a munkás-paraszt szövetség megszilárdítása és a munkásosztály vezető szerepe nélkül. De a munkásosztálynak és a parasztságnak ez az alapvető és legfontosabb érdeke kifejeződésre jut abban, hogy az *iparnak és a mezőgazdaságnak, amelyek alapjaikat tekintve egymástól függenek, feltétlenül kölcsönösen segíteniük kell egymást*. Mint már említettük, iparunk mindenekelőtt paraszti piacra dolgozik. Fejlődése korábban is ettől a piactól függött, de a proletárdiktatúra körülményei között *még nagyobb* mértékben függ ettől a piactól, mint a régi rendszerben: először, kiesik számunkra a *külső piac*, mivel nem folytatunk olyan területhódító rablópolitikát, mint amilyet a cárizmus folytatott; másodszor, elesünk a flotta, a haditengerészet megrendeléseitől és általában számos óriási katonai megrendeléstől, mivel összehasonlíthatatlanul kevesebbet költünk katonai kiadásokra, csak a honvédelemre korlátozzuk feladatainkat, semmiféle hódító céljaink nincsenek; ebből következik, hogy számos üzemet új berendezéssel kell ellátni és át kell állítani a haditermelésről olyan békés célú termékek előállítására, amelyek a mezőgazdaság számára szükségesek, elsősorban mezőgazdasági gépek és felszerelések gyártására; harmadszor, a proletárdiktatúra megszilárdításának politikai szükségszerűsége és a munkásosztály parasztságra gyakorolt befolyásának erősítése szintén azt diktálják számunkra, hogy jóval nagyobb figyelmet szenteljünk a paraszti piacnak.

Iparunk fejlődése ily módon a parasztgazdaságtól függ. Annál gyorsabban fejlődik, minél nagyobb a fizetőképes kereslet a parasztság részéről. *Annál gyorsabb lesz a felhalmozás iparunkban, minél gyorsabban megy végbe a felhalmozás parasztgazdaságunkban*, vagyis minél gyorsabban kerül ki ez a parasztgazdaság a szegénységből, minél inkább gazdagodik, minél több mezőgazdasági gépet és felszerelést vásárol, minél gyorsabban korszerűsíti technikáját, minél gyorsabban tér át a földművelés új formájára, és így egyre inkább abba a helyzetbe kerül, hogy vásárolni tud a városi ipartól. A parasztgazdaság fejlődése elképzelhetetlen

a városi ipar fejlődése nélkül. Ahhoz, hogy előrelépjen, a mezőgazdaságnak olyan termékekre van szüksége, amelyeket nem maga állít elő, hanem iparunk különböző ágazataiból kerülnek ki. Ha egy szép napon iparunk megszűnne létezni, akkor a mezőgazdaság származékos tengődésre lenne ítélve, a legprimitívebb, a legkezdetlegesebb módszerekkel lenne kénytelen megművelni a földet; a legjobb esetben is arra kényszerülne, hogy örökösen egy helyben topogjon, és nem lenne képes egyetlen valamennyire is észrevehető lépést tenni előre. És fordítva, ha fejlődik az ipar (a mezőgazdasági gépeket gyártó *fémipar*, a különböző műtrágyákat gyártó *vegyipar* stb.), akkor a mezőgazdaság ebben az iparban a leghatalmasabb támaszát és segítőjét találja meg, amely végül is képes lesz a földművelés régi módszereit átalakítani, és gyorsan előmozdítani az egész mezőgazdaság termelőerőinek fejlődését. *Tehát az ipar fejlődéséhez szükség van a mezőgazdaság sikereire, és fordítva, a mezőgazdaság sikereihez szükség van az ipar fejlődésére.* Ez az egymástól való kölcsönös függés a *legalapvetőbb dolog*, amelynek meg kell határoznia az uralkodó párt helyes politikáját, annak pedig elsősorban az a kötelessége, hogy a részleges és átmeneti, a pillanatnyi és ideiglenes, a másodlagos és másodrendű érdekeket mindig alárendelje az állandó, a legáltalánosabb, a leglényegesebb és legalapvetőbb érdekeknek.

Nem feledhetjük, hogy most politikánkat nem egy évre, hanem hosszabb időszakra kell kidolgozni. Jelenleg nem az a gondunk, hogy valahogy hatalmon maradjunk (hiszen ma a szovjethatalom erősen és szilárdan áll a lábán); azon kell gondolkoznunk, hogy megvalósítsuk hosszú-hosszú évekre szóló politikai tervünket. Ha csak arról lenne szó, hogy a munkásosztály és a parasztság között felosszuk azt a nemzeti jövedelmet, amelyet egy év alatt országunkban megtermelünk, ha *csak* erről, és semmi másról nem lenne szó, akkor természetesen ostobaság lenne azt mondani a munkásosztálynak: „ne vegyél el túl sokat”, vagy a parasztságot önmérsékletre inteni; ebben a helyzetben természetesen mindkét osztályt feltétlenül a saját *közvetlen* érdekei irányítanák és arra törekednének, hogy a nemzeti jövedelem, vagyis az ország összes bevételének a lehető legnagyobb részét szerezzék meg maguknak.

Ugyanakkor egyáltalán nem egy évig élünk, és reméljük, hogy nem egy évig fogunk élni; abban bízunk, hogy hosszú-hosszú évekig fogunk élni, és hiszünk benne, hogy állandóan előrelépünk a szocializmushoz vezető úton. Ezért az előttünk álló feladat, a mindkét osztály előtt álló feladat egyáltalán nem olyan egyszerű, mint az iménti példában. Ha ez a feladat csak abból állna, hogy *egyszer s mindenkorra* felosszuk az *adott jövedelmet*, az ország összes jövedelmét, amely *változatlan*, amely egyszer s mindenkorra meghatározott, amely bizonyos változatlan, *állandó* nagyságot jelent, akkor természetesen lehetetlen lenne bármilyen gyors fejlőd-

dés, állandóan egy helyben topognánk. De hiszen nem erről van szó. Az a lényeg, *hogy állandóan növeljük az egész nemzeti jövedelmet, állandóan növeljük és növeljük az évenként termelt áruk mennyiségét és értékét, következőképpen növeljük a nemzeti jövedelmet, az egész társadalom összes jövedelmét.*

Ha növekszik a nemzeti jövedelem teljes összege, akkor van miből elosztani is; ha a nemzeti jövedelem összege évről évre *állandóan gyarapodik és nő, akkor a munkásosztály és a parasztság évenkénti részesedése is egyre nagyobb lesz, és mindkét osztály anyagi helyzete gyorsan javulni fog.* Ezért tehát a munkásosztály és a gazdaságát a szovjethatalom körülményei között fejlesztő parasztság alapvető érdekei szempontjából is olyan politikát kell folytatni, *amely mindenekelőtt és elsősorban biztosítaná az állami ipar és a mezőgazdaság termelőerőinek fejlődését.* következőképpen a nemzeti jövedelem évről évre gyorsuló növekedését.

Ebből a nézőpontból kell megítélni gazdaságpolitikánk *összes* kérdését, és ugyanebből a nézőpontból kell megítélni az *árpolitika* kérdését is. Tegyük fel, hogy a munkások egy csoportja azt mondja nekünk: „A mi kezünkben, a munkások kezében van a nagyipar, megtehetjük, hogy magas árakat állapítunk meg, tegyük ezt, hogy iparunk minél nyeresége-sebb legyen; ha az iparnak nagyobb lesz a nyeresége, akkor többet tud fizetni a munkásoknak, ezért a mi érdekünket az a politika szolgálja, amely magas árakat szab iparunk termékeire; az ettől a politikától való mindenféle eltérés nem lenne más, mint a kispolgárságnak tett enged-mény, visszalépés a tisztán proletár vonaltól.”

Helyes lenne ez a vélemény? Természetesen nem lenne helyes, a java-solt politika pedig egyáltalán nem proletár politika lenne, hanem korlá-tolt, buta, céhes politika, amely nem lát tovább az orránál, vagyis egysze-rűen *ostoba* politika lenne. Ez a politika *az állami ipar és a falusi paraszt-gazdaság közti alapvető kapcsolat meg nem értését* jelentené, elkerülhetet-lenül oda vezetne, hogy az állami ipar fejlődése rövid időn belül megtor-panna, mert szembekerülne a paraszti piac meggyengült vásárlóerejével. Ezzel a politikával a *következő* években talán elég hasznót lehetne elérni a parasztgazdaság tönkretétele árán, de ez a politika rövid idő alatt ször-nyű módon megbosszulná magát. Az állami ipar feltétlenül *elvesztené felvevőpiacát*, amely ilyen körülmények között erőteljesen beszűkülésre lenne ítélve, és a továbbfejlődés és az állandóan előrelépés helyett súlyos válságot élne át, amely messzire visszavetné ezt az ipart. Ilyen politikai gyakorlat esetén krónikus ipari válság, és ha nem is visszafejlődés, de mindenesetre értelmetlen egy helyben topogás következne be.

Tételezzük fel másfelől, hogy a parasztság bizonyos széles rétegei meg tudnának valósítani egy olyan politikát, amely a különösen magas gabo-na- és nyersanyagárakon keresztül megakadályozná az ipar további fej-

lődését. Ilyen körülmények között az egy gazdasági évben elég magas jövedelemre szert tevő mezőgazdaság bizonyos idő elteltével attól kezdene szenvedni, hogy nem tudja mezőgazdasági felszereléseit felújítani, arról már nem is beszélve, hogyan tudná tovább javítani gazdálkodási módszereit. Így tehát a rövidlátó, korlátolt, a város és a falu közötti kapcsolatot figyelmen kívül hagyó politika itt is elkerülhetetlenül a nemzeti jövedelem csökkenéséhez és ezzel szovjet társadalmunk két alapvető osztálya anyagi helyzetének romlásához vezetne.

Ebből következik, *hogy a munkásosztály és a parasztság között levő elentét – amelyről fentebb szoltunk – viszonylag másodlagos jelentőségű, és hogy mind a munkásosztály, mind a parasztság helyesen értelmezett érdekei szempontjából olyan politikát kell folytatni, amely teret biztosítana a termelőerők legteljesebb fejlődéséhez. A munkásosztálynak saját érdekében minden erővel azon kell lennie, hogy a lehető leggyorsabban megszervezze a termelést, a lehető legolcsóbban állítsa elő az állami ipar termékeit, a lehető legolcsóbban adja el ezeket a termékeket, ezzel egyrészt egyre több eladható termékre tesz szert, másrészt évről évre biztosítja az egész népgazdaság mind nagyobb bővítését.*

Semmiképpen sem szabad összekeverni a *hatalmon* lévő munkásosztály helyzetét az ezért a hatalomért még csak *harcoló* munkásosztály helyzetével. Amikor a munkásosztály még csak harcol a hatalomért, akkor *nem az ő* gondja a népgazdaság egésze, *nem az ő* gondja a nemzeti jövedelem növelése, *nem az ő* gondja az egész társadalom kiegyensúlyozottsága. Ellenkezőleg, az az alapvető és leglényegesebb érdeke, hogy szétverje, lerombolja, megsemmisítse a tőkés társadalmat. Amikor a munkásosztály uralkodó osztállyá válik, akkor az egész társadalom vezetőjévé válik, a nemzeti jövedelem növelése a saját gondja, akárcsak a termelőerők fejlesztése, a népgazdaság fejlesztése éppenséggel ugyanúgy a saját érdeke. Ezt kell megérteni, és ebből kell kiindulni politikánk meghatározása során. Látjuk tehát, hogy az egymással kölcsönös kapcsolatban álló ipar és mezőgazdaság az az alapvető tényező, amelyből ki kell indulni, *hogy az ipar és a mezőgazdaság kölcsönös segítségének szükségessége az alapvető feltétele a munkás-paraszt szövetség szilárdságának, amely nélkül elképzelhetetlen a szocializmus felé való haladás.*

VIII. A szövetkezetek erősödése és a falusi osztályharc

Amikor azt mondjuk, hogy a proletárdiktatúra körülményei között a szövetkezetek erősödése lényegében a szocializmus erősödését jelenti, akkor ebből még korántsem következik, hogy ez az egész folyamat simán, belső harcok nélkül fog végbemenni. Ellenkezőleg, megállapíthatjuk,

hogy a szocializmushoz a szövetkezeteken keresztül vezető fejlődés menetét, különösen az első időszakban, vagyis addig, amíg az állami ipar nem lesz képes megteremteni az egész mezőgazdaság villamosításának alapját, a parasztság különböző csoportjai és rétegei közti *osztályharc* fogja kísérni, mivel ezek a csoportok különböző viszonyban lesznek a munkásosztállyal. Jelenleg, ahogy erről korábban is szoltunk, számos réteg található a parasztságon belül, amelyek szociális helyzetüket tekintve különböznek egymástól. A parasztságnak ezek a különböző rétegei kétségtelenül különbözőképpen fogják felépíteni a szövetkezeteket, és a szövetkezetesítés időszakában harcolni fognak egymással a befolyásért. Már azok a feladatok és célok is, amelyeket a szövetkezeti szervek maguk elé tűztek, némileg különböznek egymástól, attól függően, hogy a parasztság mely rétegéről van szó. Például ha a ló nélküli szegényparasztokról beszélünk, akik nem képesek megművelni a földjüket, akiknek nincs felszerelésük és nem rendelkeznek a legalapvetőbb termelőeszközökkel sem, akkor teljesen világos lesz számunkra, hogy a parasztságnak ezek a rétegei szükségszerűen vonzódni fognak a szó legközvetlenebb értelmében vett kollektív gazdaságok (kolhozok) különböző formáihoz. Most nem tudnak termékeik értékesítésére egyesülést szervezni, mert lényegét tekintve szinte egyáltalán nincs mit eladniuk, még el kell jutniuk fejlődésük azon fokára, amikor a maguk lábára állnak és lassan-lassan növelik termelésüket, hogy azután már termelésük egyre nagyobb részét tudják értékesíteni a piacon. Amíg nem érték el fejlődésüknek ezt a fokát, vagyis amíg kétségbeesítő szegénységben élnek, addig számukra a felszerelés, az igavonó állatok, a gépek közös felvásárlása, és ezeknek az állatoknak és gépeknek kollektív formában történő felhasználása a legfontosabb. Ezért a *kolhozok* a *szegényparaszti* gazdaságok szervezésének természetes formái. Ugyanakkor azt is meg kell mondanunk, hogy az erre a gazdálkodásra való közvetlen átmenet a régi, apáról fiúra öröklődő szokások erőteljes lerombolását követeli, ezért aligha gondolhatjuk azt, hogy a kolhozmozgalom magával fogja ragadni a szegényparasztság *egészét*. A szegényparaszti gazdaságok talpra álltak és egyre szilárdabban állnak a lábukon, s természetesen a három fentebb említett szövetkezeti típusba fognak tömörülni: beszerzési, értékesítési és hitelszövetkezetekbe. A parasztság *alapvető* tömege, központi magja elsősorban a *középparasztság*. Ezért a szövetkezetek alapvető formája az ennek megfelelő *mezőgazdasági szövetkezet*. A zsiros- és gazdagparasztok hasonló módon saját szövetkezeteik, így a hitelszövetkezetek létrehozására fognak törekedni, és megpróbálják ezeket a maguk támaszpontjaivá tenni. Mivel az osztályharc csak jóval később kezd elhalni a falvakban, és a közeljövőben a parasztság *differenciálódásának* leszünk tanúi, vagyis egyrészt a jó módú felső réteg, másrészt a mezőgazdasági proletár és félproletár réteg

elkülönülésének, így teljesen nyilvánvaló, hogy osztályharc fog folyni az általános szövetkezeti szervezetek különböző csoportjai között is, és ugyanazon szövetkezeteken belül is: a vezetőségválasztás, a hivatalos személyek kiválasztása, a részesedések és azok nagysága, a szövetkezeti alapszabály, a vezetés által követendő politika stb. stb. kérdéseit illetően, e kérdések körül egész (természetesen „békés”) összecsapások bontakoznak ki a parasztság különböző rétegei között.

Így a kép ugyancsak tarka lesz. A szövetkezeti szervezetek egységes hálózatán belül találkozni fogunk kulák sejtekkel, lehet, hogy néha tiszta kulák sejtekkel is, szegényparaszti, középparaszti és vegyes típusú sejtekkel is. Ugyanakkor ennek a képnek mégis lesz bizonyos *alapvető háttere*. Hiszen figyelembe kell venni, hogy a parasztság differenciálódása ellenére mégis megmarad majd a *központi mag, mégpedig a középparasztság*, amelyről Lenin azt mondta, hogy „földművelésünk központi alakja”. Ha még a kapitalizmus körülményei között, a kapitalista város és a burzsoá diktatúra alatt is megmarad a viszonylag szilárd középparaszti réteg, akkor a munkásdiktatúra körülményei között sem fog a parasztság semmivel sem gyorsabban felbomlani, sőt, ellenkezőleg, *sokkal lassabb* lesz ez a folyamat. Másrészt viszont, ahogy az államhatalom egyre inkább abba a helyzetbe kerül, hogy anyagi segítséget tud nyújtani a szegény- és középparasztságnak, egy új *egyenlítő folyamat* is szembe találjuk magunkat, *de már teljesen más alapokon, mint korábban*. Korábban ilyen vagy olyan formában elvettünk a kulákoktól és a zsirosparasztoktól, és amit elvettünk, odaadtuk a szegényeknek, vagyis a zsirosparasztokat jóval szegényebbé tettük, így elértünk, például a szegényparaszti-bizottságok időszakában, bizonyos kiegyenlítődést. Most viszont másképp lesz. Egyre gyorsabban fognak kilábalni a szegénységből a középparaszti és a szegényparaszti saját szövetkezeteik segítségével, a munkásosztály államhatalmának különleges pártfogását, különleges kedvezményeit, anyagi és mindenféle más jellegű támogatását élvezve.

Minél inkább előrehalad az egész népgazdaság fejlődése és minél gyorsabban nő állami iparunk, annál erőteljesebb lesz éppen azoknak a paraszti rétegeknek a támogatása, amelyek életszínvonalukat illetően *utol fogják érni* a falusi jómódú felső réteget, de amelyek ugyanakkor nem kizsákmányolás, nem más munkája árán fognak megerősödni, hanem *saját gazdálkodási módszereik tökéletesítése és a parasztgazdaságok erejének szövetkezetbe tömörítése* révén, a parasztgazdaságok tehát egyre inkább át fognak térni a gazdálkodás kollektív formájára. Így tehát paraszti szövetkezeti hálózatunk döntő része nem kulák, hanem „*munkán alapuló*” szövetkezeti sejtekből fog állni, amelyek bele fognak nőni általános állami szervezeteink rendszerébe, ily módon a *szocialista gazdaság egységes láncolatának láncszemeivé* válnak. Másrészt a kulák szövetkezeti

csoportok ugyanígy a bankokon stb. keresztül, bele fognak nőni ugyan-
ebbe a rendszerbe; de ezek bizonyos mértékig idegen testek lesznek, ha-
sonlóan például a koncessziós vállalatokhoz. Mi lesz a későbbiekben
ezekkel a kulák szervezetekkel? Tételezzük fel például, hogy van egy
olyan hitelszövetkezet, amelynek élén tekintéllyel és befolyással rendel-
kező kulákok állnak. Ennek a kulák szövetkezetnek, ha sikerrel akar mű-
ködni, feltétlenül kapcsolatba kell kerülnie, ugyanúgy mint a többiek-
nek, az állam gazdasági szerveivel; például be fogja tenni szabad tőkáját
a mi bankjainkba, hogy meghatározott kamatot kapjon; még abban az
esetben is, ha a hasonló szövetkezeteknek saját bankszervei jönnek
létre, elkerülhetetlenül kapcsolatban kell állniuk a proletár állam legna-
gyobb, az ország fő hiteleszközeivel rendelkező hitelintézeteivel. A ku-
láknak és a kulák szervezeteknek nem lesz más kiútjuk, hiszen a fejlődés
kereteit országunkban *már eleve megadják a proletárdiktatúra rendszere
és ennek a diktatúrának a már jelentősen megerősödött gazdasági szerve-
zetei*. Ha a kulák, akarva, nem akarva, bankjaink betétesévé válik, akarva,
nem akarva, kapcsolatba kerül gazdasági szervezeteinkkel, akkor elkerül-
hetetlenül bizonyos korlátok közé fog kényszerülni. Persze, általánosság-
ban, el lehetne képzelni egy olyan helyzetet, amikor a kulákgazdaság
szédületes gyorsasággal fejlődne, amikor a felhalmozás ezekben a gazda-
ságokban jóval gyorsabban menne végbe, mint az egész állami iparban,
és amikor a kulák ily módon *túlnőne* az egész elmaradott gazdaságon, és
a kereskedelmi magántőkével összefogva megdöntené a proletárdiktatú-
ra egész – gazdasági és politikai – rendszerét. De ez a feltételezés teljes
mértékig hibás. Hiszen ha azt feltételezzük, hogy a kulákgazdaságok
gyorsabban fognak fejlődni, mint az egész állami ipar, akkor ez azt jelen-
tené, hogy valami olyasmit feltételezünk, ami teljes egészében ellent-
mond a valóságnak. Népgazdaságunk egészének fejlődése során *minden-
nél gyorsabban fog fejlődni a már saját lábán álló nagyipar*, amely teljes
egészében a proletárállam kezében van. Ez a növekedés fog mindent
meghatározni és elegendő biztosítéka lesz annak, hogy a néhány mező-
gazdasági munkást alkalmazó kulák vagy zsírosparaszt alá fogja rendel-
ni magát rendszerünknek.

A proletárállam, amely a gazdaság „nem kapitalista”, vagyis szocialis-
ta formáinak fejlődésében érdekelt, természetesen nem viszonyulhat
azonos módon a munkán alapuló és a kulák típusú szövetkezetekhez;
ahogy már utaltunk rá, minden eszközzel a szegény- és középparasztok
szövetkezeteit fogja támogatni. Többek között ebben fog kifejeződni az
osztályharc, a proletariátusnak a hozzá legközelebb álló rétegek kulák-
és falusi burzsoáziaellenes harcához nyújtott osztálysegítsége.

Országunkban jelenleg három osztály van, melyek közül kettő – a munkásság és a parasztság – társadalmunk és rendszerünk *alapvető* osztályai, a harmadik osztály pedig – a burzsoázia (kulákok, nepmanok stb.) – csak annyiban létezik, hogy bizonyos mértékig „engedélyezett”, és bizonyos feltételek mellett „együttműködik” a munkásosztállyal és a parasztsággal. Fentebb láttuk, hogy abból a helyzetből, amelyet most a munkásosztály mint uralkodó osztály elfoglal, egy sor alapvető feladat következik a munkásállam politikájára nézve. Az alapvető és fő következtetés, mint ahogy erről már beszéltünk: *míg a kapitalista rendszerben a munkásosztály feladata az volt, hogy lerombolja a társadalmat, a proletárdiktatúra viszonyai között a munkásosztály feladata nem a proletárdiktatúra rendszerének és az újonnan létrehozott társadalomnak a lerombolása, hanem ellenkezőleg, annak sokoldalú támogatása, megerősítése és vezetése.* Ebből elkerülhetetlenül más, mégpedig a társadalomban végbement osztályharc *formáit* érintő következtetések is fakadnak. Jól tudjuk, hogy az osztályharc nem szűnik meg és nem hal el egy csapásra, hanem nagyon hosszú ideig fennmarad, mígnem örökre eltűnik az osztályokra tagozódás általában. De már most is látjuk, hogy elkerülhetetlenül megváltozik az osztályharc fő *módszerének* és a harc *formáinak* kérdése. A kapitalista társadalomban, ahol a proletariátus dolga az, hogy lerombolja ezt a társadalmat, állandó feladat, hogy szüntelenül *élezze és szítsa* az osztályharcot, egészen addig, amíg ez az osztályharc el nem éri legelkeseredettebb formáját, vagyis a *polgárháború* és a dolgozó tömegeknek az uralmon lévő kapitalista rendszer elleni fegyveres harcának formáját. Ebben a harcban a régi társadalom teljesen szétesik, és az osztályok helyzete végül egészen megváltozik: az úgynevezett „alsó”, elnyomott osztályok kerülnek felülre, a kizsákmányolók olyan osztállyá válnak, amelynek ellenállását elnyomják, és amelynek, miután szétverték, alá kell rendelnie magát az új hatalomnak, az alulról jött osztályok hatalmának. A munkásosztálynak tehát a kapitalista rendszerben az a feladata, hogy élezze az osztályharcot, *polgárháborúvá* változtassa. A munkásosztály pártja a kapitalista rendszerben a *polgárháború* pártja. Alapvetően megváltozik a helyzet, amikor a munkásosztály a parasztság széles tömegeire támaszkodva kezébe veszi a hatalmat. Amikor a burzsoázia diktatúrája szét van zúzva, és helyette már megvalósult a proletariátus diktatúrája, akkor a proletariátusnak az a feladata, hogy megszilárdítsa ezt a diktatúrát és megvédje mindenféle támadástól. A munkásosztály pártja ilyen körülmények között a *polgárbéke pártjává* válik, vagyis megköveteli a korábbi uralkodó osztályoktól, rétegektől és csoportoktól, hogy *rendeljék alá magukat a munkásosztálynak*; polgárbékét követel tőlük, most *megbünteti*

és üldözi *mindazokat, akik megsértik* ezt a polgárbékét, az összeesküvőket, a szabotőröket, egyszerűen mindazokat, akik *zavarják az új társadalom békés építésének az ügyét.*

A munkásosztály saját államában, miután visszaverte ellenségeinek valamennyi támadását és biztosította a békés építőmunkát, már nem propagálja az országon belül a polgárháborút, hanem belső megbékélést hirdet a teljesen új hatalom törvényeinek, intézményeinek elismerése alapján, és azon az alapon, hogy minden réteg, többek között ennek a rendszernek a korábbi ellenfelei is, alárendelik magukat ezeknek a törvényeknek és intézményeknek. Ennek megfelelően változás megy végbe az osztályharc *formáiban* is. Nézzünk erre néhány példát. Először is, vegyük a *burzsoáziához* való viszonyt. A kapitalista rendszer keretei között vele kapcsolatban a harc továbbfejlesztését hirdettük meg, egészen a fegyveres erő alkalmazásáig. Természetesen, ha a burzsoázia most is megpróbálna fegyverrel a kezében fellépni ellenünk, ahogy ezt 1917-ben, 1918-ban, 1919-ben és a többi évben tette, akkor azonnal bevetnénk fegyveres erőinket, és leszámolnánk vele, ahogy ezt az ilyen ellenség megérdemelné. De most egészen más a helyzet. A szovjethatalom ereje és szilárdsága annyira egyértelmű, hogy társadalmunk burzsoá rétegei (a nepmanok) számára teljesen kilátástalan minden arra irányuló kísérlet, hogy aktív és éles politikai harcot folytassanak az új rendszer ellen. Ezeknek a rétegeknek, akarva, nem akarva, meg kell békülniük a dolgok jelenlegi állásával. Bizonyos keretek között a burzsoázia gazdasági tevékenységet folytathat. Egyáltalában nem tiltjuk most a magánkereskedelmet, számos magánvállalkozást engedélyezünk, nem pecsételjük már le a magánüzleteket, következésképpen bizonyos lehetőséget adunk e körök létezéséhez. Azt jelenti-e ez, hogy megszűnik az osztályharc? Nem, semmiképpen. De ennek a harcnak lényegesen megváltozott a formája. A munkásosztály tovább folytatja a harcot: a munkásügyet képviselő törvényhozásunk meghatározott jogokat biztosít a szakszervezeteknek, biztosítási díj fizetésére kényszeríti a magánvállalkozókat, megfosztja ezeket a vállalkozói rétegeket a politikai hatalmi szervekbe való választás jogától stb. – ez az *osztályharc* új formája. Olyan az adórendszerünk, mely szerint hasonlóképpen adóköteles a kapitalista vállalatok jövedelme és profitja, a burzsoázia ilyen megadóztatása nem létezik egyetlen más országban sem – ez éppúgy az *osztályharc* új formája. Az állami ipar, az állami kereskedelem, a szövetkezetek oldaláról jelentkező konkurencia – megint csak az osztályharc új formája. Államunk különleges kedvezményeket és előnyöket biztosít a szövetkezeti vállalkozásoknak, az állam külön finanszírozza, vagyis pénzeszközökkel támogatja a szövetkezeteket, törvényhozási úton biztosít számukra több jogot – mindez az *osztályharc* új formája. Ha a konkurenciaharcban a piacon az állami

ipar, a kereskedelem, a szövetkezet fokozatosan kiszorítja a magánvállalkozót – ez az osztályharc során aratott győzelem, nem az erők mechanikus összeütközése és fegyveres összecsapások révén elért, hanem olyan teljesen új formában elért győzelem, amely korábban nem létezett, amely a kapitalista rendszerben teljességgel elképzelhetetlen volt a munkásosztály és a parasztság számára.

Pontosan ugyanígy *változik meg az osztályharc formája a faluban is*. Igaz, hol itt, hol ott lángol fel a falusi osztályharc eddigi formáiban, ezt általában a kulák elemek idézik elő. Amikor például a szovjethatalom különböző szerveibe befurakodott kulákok, vagy más kizsákmányoló elemek lövöldözni kezdenek a falusi tudósítókra, akkor ez az osztályharc megjelenésének legélesebb formája. Ugyanakkor ilyen jelenségek általában ott fordulnak elő, ahol még gyenge a helyi szovjetapparátus. Ahogy ez az apparátus javulni fog, ahogy a szovjethatalom helyi szervei erősödni fognak, ahogy javulni és erősödni fog a helyi falusi párt- és Komszomol-szervezetek tevékenysége, az ilyen jelenségek, ez teljesen nyilvánvaló, egyre ritkábbak lesznek, és végül nyomtalanul el fognak tűnni. Még alig néhány éve az osztályharc fő formája falun a falusi felső rétegekre gyakorolt közvetlen adminisztratív nyomás volt: először állandó elkobzás és rekvirálás a leggazdagabb parasztoktól, és az elkobzott javak átadása a szegényeknek (a szegényparaszti-bizottságok időszaka); azt követően lényegében az állandó és önkényes nyomás egész rendszere, amely rendkívüli módon megnehezítette, néha pedig teljesen lehetetlenné tette a falu gazdag rétegeinek, elsősorban a falusi burzsoáziának a gazdasági előrehaladását és megfelelő tevékenységét. Akkoriban, amikor a városban már az új gazdaságpolitika bevezetésétől kezdve engedélyeztük a magánkereskedők és -vállalkozók tevékenységét, falun lényegében olyan akadályok álltak a falusi burzsoázia előtt, amelyek erősen korlátozták vagy majdnem lehetetlenné tették tevékenységét. Most (1925 nyarán) jutunk el oda, hogy a gyakorlatban megszüntessük ezt a rendszert, és nagyobb mozgásszabadságot adjunk a falu burzsoá elemeinek. *De ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy felhagyunk a falusi burzsoázia elleni osztályharc*cal. Ez egyáltalán nem azt jelenti, hogy nem támogatjuk tovább a szegény- és középparasztokat a kizsákmányoló rétegekkel szemben. Csupán megváltoztatjuk a falusi kistőkések elleni osztályharcunk formáját. Ennek az osztályharcnak új, a jelenlegi körülményeknek jobban *megfelelő* formájára térünk át.

A városban semmiképpen sem pecsételjük le a magánkereskedő boltját, megengedjük, hogy „dolgozzon”. Ennek eredményeként az egész országban élénkebb lesz az árucseré. Ez a kereskedő pedig a mi állami iparunk és állami nagykereskedelmi szervezeteink vásárlója; másrészt viszont – mivel saját állami és szövetkezeti áruközvetítő hálózatunk na-

gyon gyenge – ez a kereskedő a mi áruinkat adja el az ország legkülönbözőbb részein. Eközben persze, megszedi magát és megkaparintja a kereskedelmi profitot vagy annak egy részét. Ugyanakkor, akaratától függetlenül, az árucseré általános felélénkülésének köszönhetően, elősegíti állami iparunk és állami kereskedelmünk fejlődését is, az ország összítőkéjének jóval gyorsabb forgását is, ezen belül állami iparunk és állami kereskedelmünk tőkéjének gyorsabb forgását is. Gyorsabban forog ezért magának a termelésnek a gépezete is, gyorsabb a felhalmozási folyamat, ezért gyorsabban növekszik az állami iparnak – a szocialista társadalom fő bázisának, alapjának – a teljesítőképessége. Másrészt, a burzsoá rétegek megadóztatásával ugyancsak pótlólagos jövedelemre tesszünk szert, amely államkincstárunkba folyik be. Az anyagi értékeknek azt a növekedését, amely egyrészt vállalatainknak az általános árucseré megélénkülésével kapcsolatos gyorsabb növekedéséből, másrészt az adóbevételekből adódnak, *arra fordítjuk, hogy segítsünk minden olyan kezdeményezést, amely a dolgozó osztályok ügyét, a szocializmus ügyét szolgálja.* Ez a fajta politika a mi részünkről ugyanúgy osztálypolitika. Ennek az osztálypolitikának az a célja, hogy a dolgozókat támogassa a kizsákmányoló rendszer maradványaival szemben. De ennek a politikának, ennek az osztályharcnak, amint látjuk, egészen eltér a formája attól az esettől, amikor egyszerűen csak lepecsételjük a magánkereskedő üzletét. Az osztályharc ezen új formájának köszönhetően nemcsak hogy nem ér veszteség bennünket, hanem, ellenkezőleg, sokkal többet nyerünk, mert sokkal jobban megerősödünk, és ráadásul az általános jólét növekedésének talaján erősödünk.

Igaz, nem tudtuk azonnal megvalósítani ezt a politikát. Amikor olyan gyárak és üzemek voltak a kezünkben, amelyek nem működtek; amikor hatalmas mennyiségű pénzt bocsátottunk ki, aminek szinte semmi értéke nem volt a piacon, egyszerűen csak egy papírdarab volt; amikor bankok helyett csak banképületeink voltak; amikor a vonatok nem jártak; amikor a nagyüzemekben a munka legalapvetőbb feltételei is hiányoztak (nem volt nyersanyag, fűtőanyag, még kenyér sem volt az éhező munkások számára), akkor veszélyes lett volna szabadságot adni a magángazdasági tevékenységnek és teljes szabadságot biztosítani a magánkereskedőknek és a kistőkéseknek. Nem tudtunk volna semmivel sem versenyezni velük. Akkor még nem volt elég erős és hatásos harci fegyver a kezünkben. A pusztulás körülményei között a kistőkés sokkal könnyebben boldogult a kistőkéjével; sokkal ravaszabb és ügyesebb volt, mint a mi ürességtől kongó állami hivatalaink. Ha akkor teljes gazdasági szabadságot biztosítottunk volna mindezeknek az elemeknek, anélkül, hogy biztosítottuk volna saját magunkat, azaz anélkül, hogy erős pozíciókkal rendelkezünk volna a gazdasági harcban, akkor az az óriási és rendki-

vül fenyegető veszély állt volna elő, hogy ezeknek a kistőkéseknek az ezrei elsöpörnek és legyőznek bennünket a gazdasági versenyben. Ezért bizonyos mértékig óvatosan kellett cselekednünk, szilárd pozíciókat biztosítva magunknak a gazdasági, gazdálkodási harc terén, vagyis az osztályküzdelmek és az újfajta osztályharc mezején. Ilyen kezünkben lévő pozíciók a nagyipar, a közlekedés, a bankrendszer (hitel), valamint az állami költségvetés és az állami pénzügyek.

Ahogy fejlődtünk, és ahogy megszilárdultak ezek az úgynevezett „*gazdasági parancsnoki posztok*”, úgy tudtunk egyre határozottabban enyhíteni a magánvállalkozók, a kis- és középvállalkozók szorításán. Most már például egyáltalán nem kell félnünk a kereskedelem szabadságától, mert a szabad kereskedelem *talaján*, a kereskedelemnek erre a szabadságára alapozva, *magunk is kihasználva* ezt a szabadságot, parancsnoki posztjaink megszilárdítása után már képesek vagyunk arra, hogy győzedelmes gazdasági harcot vívjunk.

Ezt a politikát most már falun is alkalmazhatjuk, s elérjük ezzel azt, hogy falusi munkatársaink ne folyamodjanak az egyszerű adminisztratív „nyomás” és „korlátozás” rendszeréhez a falu leggazdagabb rétegeivel szemben. Vajon ez megint azt jelenti, hogy be akarjuk szüntetni az osztályharcot ezzel a mezőgazdasági burzsoáziával szemben? Szó sincs róla. Ahogy nem jelenti a városi burzsoázia (a nepmanok) elleni osztályharc feladását, amikor megengedjük neki, hogy a saját „dolgaival” foglalkozzon, ugyanúgy a megfelelő falusi politika egyáltalán nem jelenti ennek a harcnak a megtagadását. Csak a formáját változtatjuk meg. A falusi kereskedők üzleteivel szembe nem a közvetlen elnyomás és erőszak szerveit kell állítanunk, hanem jól működő szövetkezeti üzleteinket. A falusi uzsorás ellen, aki istentelen kamatra ad kölcsönt, vagy kizsákmányoló feltételek mellett adja bérbe a lovát a lóval nem rendelkező parasztnak, elsősorban hitelszövetkezeteink ütegét, az olcsó szövetkezeti hitelek szervezését és az államhatalom segítségét kell felvonultatnunk. A mi áruinknak jobbaknak és olcsóbbaknak kell lenniük a magánkereskedő áruinál, a mi hitelösszegeinknek magasabbaknak és jóval olcsóbbaknak kell lenniük az uzsorás kölcsöneinél, a szövetkezetnek jobban kell kereskednie és jobban kell igazodnia a falu igényeihez, mint a magánkereskedelemnek. *Ezeket* a fegyvereket kell előtérbe állítanunk a falusi kizsákmányolók elleni harcunkban.

Ugyanakkor feltehetjük magunknak a kérdést: helyes-e a város számára megfelelő politikát a falura alkalmazni? Hiszen az adott kérdésben van egy fontos és rendkívül lényeges különbség a városi és a falusi gazdasági harc feltételei között. A városban már a kezünkben vannak a többé-kevésbé jól szervezett és jól működő „parancsnoki posztok”; ezek jelentik a mi nehéztüzérségünket a városi nepmanok elleni harcban. De

hol vannak ilyen „parancsnoki posztok” falun? Mit tudunk a falusi gazdag rétegek ellen felvonultatni? Hol vannak azok a gazdasági „öklök”, amelyek a gazdasági harc során a falusi kulákok hátán dobolhatnak? Nem fognak-e itt úgy alakulni a dolgok, hogy a kulák elemek *gazdaságilag* sokkal erősebbeknek bizonyulnak a parasztság elmaradott tömegeinél, és egyúttal nem fognak-e fölibénk kerekedni és ily módon az egész falusi élet hangadóivá és gazdáivá válni?

Erre a teljesen jogos kérdésre a következő választ kell adnunk: *a falusi burzsoáziával szemben a proletár város tölti be a parancsnoki posztot*. Nem képzelhetjük úgy a dolgot, hogy a falu teljesen önállóan és a várostól függetlenül fejlődik. Már szó volt róla, hogy a termelőerők fejlődésével az országban a város hatása egyre meghatározóbb lesz mezőgazdaságunk fejlődése szempontjából is. Ennek a városnak a szíve, proletár ipara, bankrendszere, törvényhozása stb. stb. viszont „arccal a falu felé” fordul, vagyis mindez hatalmas támaszt jelent a falusi közép- és szegény-paraszti elemeknek a kulákrétegekkel szemben.

A proletár város és a dolgozó falu között a szövetkezet az összekötő kapocs, amely éppen a város és falu érintkezési pontján áll, és elsősorban azt a munkásosztály és parasztság közti gazdasági szövetséget testesíti meg, melynek megszilárdítása a munkásosztály és pártja legalapvetőbb feladata. Ennek a szövetkezetnek a fejlődése, amelynek keretében a proletárállam a szegény- és középparasztokat támogatja és finanszírozza a kulákokkal és a falusi kisburzsoáziával szemben, mint már láttuk, az eljövendő szocialista társadalom sejtjeinek szüntelen és rendszeres növekedését jelenti. Az állami ipar és az állami kereskedelem, a kereskedelemről a termelésre fokozatosan áttérő falusi szövetkezettel összefogva, lépésről lépésre ki fogja szorítani a magántőkét: az ipari, a kereskedelmi és az uzsoratókét egyaránt. A parasztgazdaságok ugyanúgy be fognak kapcsolódni és fel fognak szívódni a közös állami-szövetkezeti szervezetbe, mint ahogy a szövetkezeti szervezetek különböző formáin (elsősorban a kisipari szövetkezeteken) keresztül a kisiparosok és kустáriparosok be fognak kapcsolódni és fel fognak szívódni ezekben. Fokozatosan, mindenféle típusú magánvállalkozás és magángazdaság visszaszorításával, és az állami-szövetkezeti gazdaságok növekvő szervezettségének és összhangjának mértékében, egyre inkább közeledni fogunk a szocializmushoz, vagyis a tervgazdasághoz, ahol minden a dolgozóké, és ahol az egész termelés a dolgozók szükségleteinek a kielégítésére irányul.

A kapitalista viszonyok elkövetkező években végbemenő részleges fejlődése falun mégis elkerülhetetlenül ki kell hogy váltsa az *osztályharc más formáit is a tisztán gazdasági harc*, vagyis a különböző gazdasági formák egymás elleni harca mellett. Például a falusi burzsoáziánál dolgozó béreseknek egyáltalán nem lehet saját gazdaságuk, az ő harcuk

nem olyan, mint például a középparaszt és a kulák között, vagy a szegényparaszti gazdaság és kulákgazdaság között folyó harc. A kulák és a béres közti harc a bér munka feltételeit érintő kérdések (a munkanap hossza, a munkabér, a bér fizetés formái, az általános munkakörülmények stb. stb.) körül forog. A hatalmon lévő munkásosztály részét alkotó béresek osztályharca mégis más formában folyik, mint a kapitalista rendszer idején. Ez abból a körülményből fakad, hogy a béresek, akik a kulákgazdaságban mintegy saját gazdáik *alá* vannak rendelve, ugyanakkor mint az uralkodó osztály tagjai *felettük* is állnak, még ha az egyes béresek ennek nincsenek is tudatában. Miben jut kifejeződésre ez a tény? Abban, hogy országunk egész törvényhozásának éle a kizsákmányolók ellen irányul, és minden paragrafusa a munkások érdekeit védi; abban, hogy a munkásosztály *szakszervezetei* és a béresek *szakszervezetei* olyan törvényben elismert jogokkal rendelkeznek, amelyekkel egyetlen kapitalista országban sem; abban, hogy országunk bíróságai megbüntetik a vállalkozókat, ha megsértik ezeket a törvényeket stb. Ezért a béresek osztályharcának végső soron egyáltalán nem az a célja, hogy megsemmisítsék és maguk között felosszák a kulákok gazdaságát. Nem ismételhjük örökké ugyanazt a mesét a fehér ökröcskéről. A béresek más formákban folytatják osztályharcukat, saját szakszervezeteiken és államhatalmukon, a szovjethatalmon keresztül kikényszerítik a megfelelő munkakörülményeket, és saját osztályuk bíróságához fordulnak, ha meg kell fékezni a mezőgazdasági vállalkozókat. A béresek, lévén a munkásosztály részei, nemcsak a mezőgazdasági bér munkások szervezésében segítenek, hanem sokoldalú segítséget nyújtanak a szegény- és középparasztok szervezéséhez is, ily módon eleven összekötő kapcsolatot jelentenek a városi ipari munkásság és a dolgozó parasztság széles tömegei között. Ez nem azt jelenti, hogy a harcnak *semmiféle* régi formája nem lehetséges nálunk. Például a béreseknek többször kell a kuláksággal folytatott harcukban a sztrájkhoz nyúlniuk. De az ilyen összetűzések esetén is másképp alakul a dolog, mert a béresek mögött ott állnak a hatalom szervei, amelyek nyomást gyakorolnak a magángazdaságra.

X. Kire kell támaszkodnunk?

Az imént kifejtett kérdéseket némileg más oldalról is meg kell világítanunk. Arról van szó, hogy egyes elvtársak, akik nem értik meg a kérdés lényegét, értetlenül állnak pártunk falusi politikájának irányvonala előtt. Egyesek például ilyen jellegű fejtegetésekbe bocsátkoznak.

A polgárháború időszakában a városi munkásosztály és a falusi félproletárok, béresek, félig béresek, kisparasztok, az általában vett falusi *szegénység* szövetségére támaszkodtunk. Politikánknak ez a vonala az „igazi proletár” vonal, „baloldali”, valódi, tisztán „proletár” irányzat

volt. Bizonyos idő múlva politikánk súlypontját a falura helyeztük. Korábban a falusi szegénységre számítottunk, és falun olyan szervezetekre támaszkodtunk, mint a szegényparaszti-bizottságok; később meghirdettük „a középparaszti támogatásának” jelszavát, a középparaszti került előtérbe mint „mezőgazdaságunk központi alakja”; így tehát talán a magunk számára is észrevétlenül, a *szegényparasztságra való támaszkodásról* áttértünk a *középparasztra való támaszkodásra*, vagyis *jobbra* vettük az irányt, *eltértünk* a „tisztán proletár” vonaltól; eltelt még egy kis idő, és már a *gazdagparaszti*, sőt, a kulák nagyobb gazdasági szabadságáról beszélünk; más szóval most még *inkább* „jobbra” fordultunk, és szemmel láthatóan éppen erre a gazdag rétegre támaszkodunk, miután először a szegényparasztságra, majd a középparasztságra való támaszkodásunk „valótt kudarcot”. Nem jelenti-e ez az új fordulat politikánk jobbra tolódását? Nem jelent-e mindez együttvéve állandó és rendszeres *eltávolodást* a proletár politikától, nem jelenti-e azt, hogy pártunk politikája először a középparasztnak, majd a középburzsoázia fölötti rétegnek tett állandó és egyre messzebb menő engedmények politikájává válik? Más szavakkal, mi ez, ha nem pártpolitikánk világosan körvonalazódó *elfajulása*? Vajon nem pozícióink *feladásáról* és az országunkban erősödő kapitalista viszonyok előtti *kapitulációról* van-e szó?

Az ilyen gondolatokat és az ilyen lehetséges ellenvetéseket a legfigyelmesebben elemeznünk kell. Semmiképpen sem szabad válasz nélkül hagyni őket; itt teljesen őszintén kell beszélni, mert politikánk lényegének megértése nélkül (ez a megértés pedig lehetetlen, ha nincs válasz az imént felvetett kérdésekre), politikánk megértése nélkül természetesen nem lehet valamennyire is jól irányítani egy olyan óriási országot, mint a miénk, amely olyan sok belső ellentmondással és bonyolult feladattal küszködik.

Ahhoz, hogy válaszoljunk a felvetett kérdésekre és ellenvetésekre, célszerű lesz először is általánosságban felvetni az úgynevezett új gazdaságpolitika kérdését. Amikor a hadikommunizmusról áttértünk az új gazdaságpolitikára, némelyeknek úgy tűnt, mintha ez az új gazdaságpolitika valójában a burzsoázia előtti kapituláció lenne. A kommunista párt és a proletárdiktatúra összes ellensége, a „hazaiak” és a külföldiek is, szüntelenül a kommunizmus oroszországi *csődjéről* írtak és beszéltek, arról, hogy az orosz bolsevikok, miután sikertelen próbát tettek az igazi szocializmus megvalósítására, gyorsan kiábrándultak ebből a kísérletből, hiszen bebizonyosodott, hogy a szocialista rendszer megvalósítása teljességgel lehetetlen, és segítségül hívták azt a burzsoáziát, amelyet korábban meg akartak semmisíteni, ezzel pedig teljesen beismerték gyengeségüket. Az új gazdaságpolitika bevezetésekor a külföldi és orosz összeesküvők, az emigráns (fehér) sajtó fáradhatatlanul bizonygatta, hogy

Oroszországban hatalmas lépést tettek a régi rend visszaállítására, és ezt óhatatlanul további lépések követik majd a kapitalizmushoz vezető úton: visszaadják a gyárakat és üzemeket, a régi tulajdonosokat úgy fogják visszahívni, mint egykor a varégokat, hogy mentse meg Oroszországot és teremtsenek rendet, eltűnik majd mindenféle „nacionalizálás” és „monopolizálás”, és a leginkább „észhez tért” bolsevikok segítségével megint életbe lép a régi tőkés rendszer, amely egyúttal újfent bebizonyítja óriási életképességét és mindenféle szocializmussal és kommunizmussal szembeni fölényét. Azt is mondták, hogy a bolsevikok, akik korábban a munkásosztályra „támaszkodtak”, most a régi és az új burzsoáziára számítanak, amely a hadikommunizmus védőszárnya alatt kelt ki, sok mindenben keresztülment, ismeri az új szovjet rendszer minden csínját-bínját, és ezért szükségszerűen jobban alkalmazkodott a bolsevik rendszerhez.

Valóban azt lehet-e állítani, hogy az új gazdaságpolitika kapitulációt jelentett a kapitalizmus előtt? Lehet-e azt állítani, hogy a dolgozók ügye az új gazdaságpolitika bevezetésével *elveszett*? Lehet-e azt állítani, hogy az új gazdaságpolitika a szocialista építésről való lemondást, a kommunizmus csődjét stb. jelentette? És végül, lehet-e azt állítani, hogy ez az új gazdaságpolitika a burzsoáziára való támaszkodást jelentette?

Most, amikor ez az úgynevezett új gazdaságpolitika már meglehetősen múltra tekint vissza, amikor már a gyakorlatban is kipróbáltuk, amikor már meg tudjuk vonni ennek a politikának az eléggé imponáló mérlegét, világosan látjuk, hogy eredményeképpen *óriási mértékben megnövekedett a munkásosztály és általában a dolgozó tömegek*, a szocializmus oldalán állók *ereje* a magántőkés gazdasággal vívott harcban. Az új gazdaságpolitikának köszönhetően hatalmas sikereket értünk el a gazdaságban, és emellett országunk termelőerői olyan irányban fejlődtek, hogy a gazdaság *szocialista* vagy ahhoz közel álló formái egyre nagyobb fölénybe kerültek és kerülnek. Országunk gazdaságának egészét nézve egyáltalán nem úgy látszik, hogy az állami és szövetkezeti gazdasággal összehasonlítva egyre nőtt volna a magántőke szerepe. Ellenkezőleg, az állami és a szövetkezeti gazdaság pozíciói egyre inkább *megerősödnek* az ország jólétének általános emelkedésével. Ha ez így van, márpedig így van, akkor hogyan lehet bármiféle kapitulációról beszélni? vagy a proletár vonaltól való eltérésről? vagy a burzsoáziára való támaszkodásról? Szép kis „burzsoáziára való támaszkodás” az, amelyből elsősorban a szocialista proletariátus húz hasznot! Szép kis „csődje” az a kommunizmusnak, amely azt eredményezte, hogy a proletárdiktatúra állami gazdasága évekig tartó stagnálás és halódás után a gyors gazdasági felemelkedés útjára lépett!

A „kommunizmus csődje” valójában nem volt más, mint bizonyos, a

szocializmushoz vezető fejlődés menetével kapcsolatos tévedéseink és helytelen elképzeléseink csődjé, az úgynevezett „hadikommunizmus” időszakára vonatkozó elképzeléseink csődjé. De elképzeléseink csődjé még egyáltalán nem jelenti a kommunizmus csődjét. Teljesen érthető, hogy az államhatalmat kezébe vevő fiatal osztály nem tudta elképzelni a teljes bonyolultságát annak az útnak, amelyen végig kell mennie. A polgárháború időszakában, a kizsákmányolók könyörtelen elnyomása, az elkobzások, a rekvirálások és hasonló időszakában azt képeztük, hogy szinte azonnal áttérhetünk a tervgazdálkodásra, végérvényesen és azonnal mindenütt felszámoljuk a szabadkereskedelmet, és szervezett elosztással (jegyrendszer stb.) váltjuk fel. A gyakorlat azonban bebizonyította, hogy egy ilyen feladat meghaladja az erőnket, sőt, lényegében ez a feladat mindaddig megoldhatatlan, amíg ilyen hatalmas számban léteznek a kisgazdaságok, amelyeket semmiképpen sem lehet azonnal bevonni a szigorú, egységes tervbe. Nem lehetett sokáig ragaszkodni a szabad kereskedelemnek a kistermelőre, és ezen belül elsősorban a parasztságra vonatkozó tilalmához; ez a parasztság számára megszokott viszonyok olyan mérvű megsértését jelentette, amellyel a parasztság széles tömegei szembefordultak, és ezért azt szükségszerűen fel kellett számolni. A paraszt és általában a kistermelő, aki megszokta, hogy szabadon rendelkezik termékével (ha akarja, eladja), a hadikommunizmus rendszerében egyáltalán nem volt abban érdekelt, hogy javítsa és bővítsen termelését. Ez azt eredményezte, hogy ebben a rendszerben a mezőgazdasági termelés nem tudott fejlődni és előrelépni. *Nem volt megfelelő összhang a kistermelő magánérdekei meg a proletár szocialista építés céljai és feladatai között.* Elsősorban ezt az összhangot, ezt a kapcsolatot kellett megtalálni. És az új gazdaságpolitika mindenekelőtt ezt az összhangot és kapcsolatot jelentette. Fentebb láttuk, hogy a kistermelőt, magángazdasági érdekeire építve – a szövetkezeteken keresztül –, fokozatosan el lehet vezetni a szocializmushoz, úgy, hogy nem romboljuk azonnal szét megszokott életkörülményeit, és így nem hívjuk ki magunk ellen a kispolgári szokásokat és a dolgozó parasztság széles tömegeinek hiedelmeit. Ne feledjük, hogy országunkban mintegy 100 millió paraszt él, több mint 20 millió a parasztpórták száma; ne feledjük, hogy állami iparunk gazdasági alapja a parasztgazdaság, és akkor nyomban világossá válik, hogy mekkora lökést adott országunknak az új gazdaságpolitikára való áttérés. Most már világosan látjuk a szocializmushoz vezető utunkat, amely nem ott húzódik, illetve pontosabban, nem egészen ott húzódik, ahol korábban kerestük. Úgy gondoltuk, hogy egy csapásra és azonnal fel tudjuk számolni a piaci viszonyokat. De kiderült, hogy *éppen* a piaci viszonyokon *keresztül* jutunk el a szocializmushoz. Azt mondhatnánk, hogy

ezek a piaci viszonyok *saját fejlődésük eredményeképpen* fognak megszűnni. Milyen módon?

Ismert számunkra, hogy a kapitalista társadalomban, ahol a piac uralkodik, különböző magánvállalatok harcolnak és versenyeznek egymással ezen a piacon, *a nagyüzemi termelés végül kiszorítja a kisüzemít, a közepes nagyságú tőke visszaszorul a jóval nagyobb tőkével szemben*, és végül az egymással versengő vállalkozók, gyárosok, kereskedők, bankárok tömegének helyébe az ipari és bankélet hatalmasságai lépnek, akik a saját kezükben összpontosítják az egész ipart és kereskedelmet. A piacon folyó küzdelem eredményeként a versengők száma egyre csökken, és a termelés a nagytőkés szervezetek kezében összpontosul. *Látszólag* nálunk is valami hasonló fog végbemenni, és már most is folyik, csak azzal a döntő különbséggel, hogy nálunk az ipari hatalmasságok és bankárok helyén a munkásosztály és a dolgozó parasztság áll. Valójában nálunk különböző gazdasági formák, különböző típusú gazdálkodó „vállalatok” léteznek; vannak *állami* vállalatok, *szövetkezeti* vállalatok és végül *magántőkés* vállalatok stb. *A legnagyobb üzemek a proletárállam kezében vannak.* A kereskedelem területén a magántőke kezében jóval kevesebb nagyvállalat van, elsősorban a kiskereskedelemben, míg a nagykereskedelem az állam kezében van; az iparban a nagyüzemi termelés szintén állami kézben van, míg a magánvállalatoknál csak a közép- és kisvállalatok részesednek nagyobb arányban. A különböző tulajdonformájú vállalatok között gazdasági harc folyik, amelyben az utolsó szót a vásárló mondja ki. A vásárló ott vásárol, ahol az áru jobb és olcsóbb. Ha jól szervezzük a dolgokat – és egyre inkább erre törekszünk, és ezt egyre inkább el is érjük –, minden előny az állami nagyüzemi termelés oldalán lesz, és a versenyben le fogja győzni magántőkés ellenfelét. A paraszti kisgazdaság saját „kicsiségétől” szenvedve, s mint fentebb láttuk, a proletár államhatalom által támogatott *szövetkezettel* fogja leküzdeni ezt a hiányosságát, és ezért éppen úgy ki fogja vívni magának a nagy egyesülések minden előnyét, a szövetkezet által biztosított előnyöket és kedvezményeket fel fogja használni a *kulák magángazdasága ellen folytatott harcában.* Az állami vállalatok és szövetkezetek *a piaci harcon, a piaci viszonyokon, a versenyen keresztül* fogják kiszorítani konkurensüket, vagyis a magántőkét. Végül is, a piaci viszonyok fejlődése önmagát fogja megsemmisíteni, mert ha ezeknek a piaci viszonyoknak a talaján, az adásvétel, a pénz, a hitel, a tőzsde stb. stb. segítségével az állami ipar és a szövetkezet maga alá fogja rendelni a többi gazdasági formát, és a piacon keresztül fokozatosan végleg ki fogja szorítani őket, akkor maga a piac is előbb vagy utóbb el fog halni, mert a megtermelt termékek állami-szövetkezeti elosztása fogja felváltani.

A szocializmus fejlődésére vonatkozó elképzeléseink tehát jelentős

mértékben megváltoztak; de ezek a változások korántsem jelentenek eltérést a proletár politikától; ellenkezőleg, a hatalmas forradalmi tapasztalatok figyelembevételét jelentik. Először az új gazdaságpolitikában találtuk meg a helyes összhangot a kistermelő magánérdekei és a szocialista építés közös ügye között. *Az új gazdaságpolitika nem a proletár vonal elárulása, hanem az egyetlen helyes proletár politika.* Ez ma már napnál világosabb.

Általánosságban úgy lehet a legjobban válaszolni arra, hogy politikánk nem jelent-e eltérést a helyes proletár vonaltól, ha megnézzük ennek a politikának az *eredményeit*. És ha ezek az eredmények azt mutatják, hogy a szocialista gazdasági formák az ország egész gazdaságában növelik súlyukat, akkor ez már önmagában is teljesen elegendő ahhoz, hogy eldöntsük a kérdést. A szegényparaszt-bizottságok politikája falun lényegében két olyan feladatot oldott meg, ami akkor napirenden volt: először, a kulákok *ellenállásának megtörését*; másodsor, a *gabona összegyűjtését a kötelező beszolgáltatás alapján*, ami nélkül nem lehetett volna élelmezni a *hadsereget*. De ez a politika nem oldotta s nem oldhatta meg a *falú gazdasági felemelkedésének a feladatát*. A falu gazdasági felemelkedése, vagyis a nagyszámú kisgazdaság fejlődése, elképzelhetetlen a parasztság alapvető gazdálkodó tömegét kitevő középparasztság fejlődése nélkül. Ha ez a gazdasági fejlődés végbemegy, akkor biztosítva van az állami gazdaság fejlődésének alapja is a városban. Azt jelenti-e ez, hogy elfelejtkezünk a szegényparasztról? Semmiképpen sem ezt jelenti, hiszen az ország gazdaságának általános fejlődése és az állami gazdaság fejlődése sokkal *nagyobb lehetőségeket* biztosít, hogy ne csak szavakban, hanem a valóságban is, ne csak papíron, hanem az életben is, ne csak dekretumokkal, hanem *tényleges anyagi segítséggel támogassuk a szegényparasztot*. Ha most még ez a segítségnyújtás nem éri el a szükséges szintet, akkor ennek alapvetően az az oka, hogy *nem elég gyors az eszközök felhalmozása az állami gazdaságban*. Ezért, éppen ezért kell mindent megtennünk annak érdekében, hogy anyagi eszközeink növekedését meggyorsítsuk, felgyorsítsuk a felhalmozás „ütemét” állami iparunkban, meggyorsítsuk a pótlólagos eszközök beáramlását az államkincstárba.

Ahhoz, hogy ezt a feladatot megoldjuk, feltétlenül *folytatni kell az áruforgalom kibontakoztatását* az országban, ehhez pedig bizonyos fokig nagyobb gazdasági szabadság szükséges a mezőgazdasági burzsoázia számára is, vagyis *az új gazdaságpolitikát a falura is át kell vinni*. Ma már ez számunkra egyáltalán nem veszélyes, hiszen mint fentebb említettük, *már vannak parancsnoki posztjaink*; másrészt pedig, az áruforgalom felgyorsítása, lehetővé teszi a gyorsabb felhalmozást, és lehetővé teszi a *szegény- és középparaszti szövetkezetek*, a kolhozok, a mezőgazdasági szövetkezetek, a fogyasztási társulás *gyorsabb megsegítését*. *A mi tényleges*

bázisunk az önmagunkra való támaszkodás, a munkásosztályra és a dolgozó parasztságra, a szocialista gazdasági formák növekedésére, elsősorban az állami ipar növekedésére, másodsorban pedig a mezőgazdasági szövetkezetek növekedésére való támaszkodás. Ennek a két alapvető formának a szövetsége jelenti győzelmünk elengedhetetlen feltételét.

XI. A proletárdiktatúra és a különböző osztályokkal kapcsolatos különböző jelentése

Jelenlegi társadalmunknak a szocialista társadalom irányába való fejlődését az biztosítja, hogy a munkásosztály van hatalmon, és hogy nálunk az *ő forradalmi diktatúrája*, vagyis *egyeduralma* érvényesül. A proletárdiktatúra általános jelentése először is az, hogy fegyver a kizsákmányolók ellen, elnyom minden olyan kísérletet, mellyel azok vissza akarnának térni a hatalomba; másfelől az, hogy a társadalom gazdasági átalakulásának fő mozgatóereje. A munkásosztály a kezében lévő államhatalom gépezetét arra használja fel, hogy *a társadalom gazdasági viszonyait folyamatosan szocialistává alakítsa át*. Kezdetben, a hatalom megragadása után, amikor még épp csak megvetették az új állami rend alapját, a munkásosztály arra használta fel ezt a hatalmat, hogy „kisajátítsa a kisajátítókat”, vagyis elvegye a gyárakat és az üzemeket a tulajdonosaiktól és állami tulajdonná tegye azokat. A munkáshatalom ugyanígy véglegesen, egyszer s mindenkorra megerősítette az összes földesúri föld elkobzását, és össznépi tulajdonná nyilvánította ezt a földet (a föld nacionalizálása). Ahogy a szovjethatalom erősödik, a szocialista kezdemények minden – társadalmi és gazdasági – formáját erősítő politikát folytatva, úgy válik a társadalmi átalakulás eszközévé. Az előző fejezetben elmondottak után azt a következtetést lehet levonni, hogy a szovjetrendszer megszilárdulásának mértékében *a hangsúly egyre inkább áttevődik a kizsákmányolók, a munkásosztállyal szemben ellenséges társadalmi csoportok maradványainak közvetlen és mechanikus elnyomásáról a békés szervezőmunkára*, a magánvállalkozásokkal való gazdasági harcra, a szocialista gazdasági formák (állami vállalatok, szövetkezetek stb.) kiépítésére.

A proletariátus, vagyis az államhatalomként megszervezett munkásosztály diktatúrája *eltérően* viszonyul a társadalom különböző rétegeihez, a különböző osztálycsoportosulásokhoz. Rendkívül különös lenne, ha a munkásosztály hatalma nem különböztetné meg ezeket a rétegeket, nem látna óriási különbséget a különböző társadalmi osztályok és rétegek között, és teljesen azonos, egyforma politikát folytatna, vagyis egyformán viszonyulna ezekhez a különböző osztályokhoz, rétegekhez és csoportokhoz.

A proletárdiktatúrának a *rendszerével szemben ellenséges burzsoá rétegekkel* kapcsolatban az a feladata, hogy *elnyomja* őket. Például, ha külföldről az orosz ellenforradalom ügynökei érkeznek hozzánk, hogy titkos szervezeteket és csoportokat szervezzenek, azzal a céllal, hogy a szovjethatalom ellen harcoljanak és megdöntsék, akkor az ilyen burzsoáföldesúri rétegek számára a proletárdiktatúra éles kard, amely könyörtelesenül leszámol azokkal az összeesküvőkkel, akik lehetetlenné akarják tenni a társadalom szocialista átalakítását. Egészen más proletárhatalmunk viszonya, egészen más a proletárdiktatúra feladata a burzsoázia azon rétegeivel szemben, amelyeknek, Lenin kifejezése szerint, „*megengedjük, hogy együttműködjenek*” a munkásosztállyal és a *parasztsággal*. Valójában tudjuk, hogy nálunk a burzsoá vállalkozók egész rétege, elsősorban a kereskedők, úgymond, törvényes alapon folytatják tevékenységüket; szovjet törvényeink megengedik ezt a tevékenységet. Mi a feladata a proletárdiktatúrának a burzsoázia ilyen rétegeivel szemben? Először, hogy többféle módon *korlátozza* ezt a tevékenységet (munkás törvényhozással és munkaügyi törvényekkel, szakszervezeti jogokkal, különböző adóterhekkel stb.); másodsor, a proletárdiktatúra feladata, hogy ezeket az elemeket *felhasználja* a szocialista építés érdekében (az árucseré általános felélélnkítésére, az ettől a rétegtől beszedett adókat a szocialista gazdasági formák támogatására felhasználva stb.); harmadsor, *gazdasági harc* ezekkel a rétegekkel a piaci *verseny* útján (az állami vállalatok, a magántőkével versenyző szövetkezetek támogatása stb.). Ha most feltesszük magunknak a kérdést, mi a proletárdiktatúra fő feladata az új burzsoáziával szemben, akkor erre röviden körülbelül a következőt válaszolhatjuk: ez a feladat a *felhasználás* és a *kiszorítás*. Következésképpen itt olyan viszonyok léteznek, amelyek végül is a magánkapitalista formák *kiszorítása* útján elvezetnek azok megsemmisüléséhez. Nézzük most azt a kérdést, hogy mi a proletárdiktatúra szerepe és jelentősége a *dolgozó parasztsággal* – a szegényparasztokkal és középparasztokkal – szemben. Jelen van-e itt a harc bármilyen eleme? Vitathatatlan, hogy a harc eleme itt is jelen van, de összehasonlíthatatlanul kisebb mértékben, mint az új burzsoáziával kapcsolatban. Miben fejeződik ki ez a harc? A parasztság egyes rétegeinek a burzsoázia irányában megnyilvánuló *ingadozásai* elleni harcban nyilvánul meg. Már láttuk, hogy gazdálkodása egyéni jellegéből, elmaradottságából és évszázados elnyomásából következően, abból fakadóan, hogy nem szokott hozzá a kollektív formákhoz, amelyekre éppen csak most kezd áttérni, a parasztság bizonyos körülmények között, különösen a nehéz kritikus időszakokban hajlamos a burzsoázia felé megnyilvánuló ingadozásra. Ezekkel a parasztság kettős természetéből (egyrészt munka, másrészt egyéni jellegű gazdálkodás) fakadó ingadozásokkal, elhajlásokkal szemben a proletárdiktatúrának termé-

szetesen, mindig a megfelelő formában, határozott harcot kell folytatnia. A proletárdiktatúra alapvető feladata a dolgozó parasztsággal szemben mégis *a támogatás és az átformálás*, a paraszti gazdaság átalakítása. A proletárdiktatúra segítségével a parasztgazdaság – elsősorban a szövetkezés útján – *új, magasabb rendű* formává, jóval nagyobb, sokkal kulturáltabb és a szocializmus irányába fejlődő formává fog átalakulni. Ez a folyamat nem a parasztgazdaság „kiszorításán”, „elnyelésén” „megsemmisítésén” keresztül, hanem éppen *lassú átformálásán* keresztül fog megvalósulni. Amíg a tőkés magánvállalatok, a proletárdiktatúra és politikája következtében, az állami vállalatokkal és szövetkezetekkel vívandó konkurenciaharc elől meghátrálva ki fognak szorulni és *el fognak pusztulni*, addig a parasztság egyáltalában nem fog elpusztulni, hanem más, magasabb rendű formává *alakul át*. Az állami vállalat *versenyez* a magánvállalattal, és végül *térdre kényszeríti*. Az állami vállalat a parasztgazdasággal *nem* versenyez, hanem *segíti*, hogy magasabb szintre lépjen, *nem kényszeríti térdre* a konkurenciaharcban, hanem a szövetkezeten keresztül *szervezi* azt.

Tehát a proletárdiktatúra viszonyát a parasztsághoz a *szövetség* szóval lehetne kifejezni. Ebben a szövetségben, mint már tudjuk, a *vezető szerep* az államhatalommá szervezett munkásosztályé.

Ahhoz, hogy teljesen világosan és tisztán lássuk a dolgot, úgy, amilyen az a valóságban, két dolgot szigorúan meg kell különböztetni: *egyrészt a társadalomban való együttműködést*, másrészt *a hatalomban való együttműködést*, vagyis ennek a hatalomnak a *megosztását* az osztályok között. Az *együttműködés*, *de még a szövetség*, a szilárd és megbonthatatlan szövetség sem jelenti a hatalom *megosztását*. A társadalomban a munkásosztály a parasztsággal teljes mértékben együttműködik, szövetségi viszonyban vannak. Ez azt jelenti, hogy az állami iparnak és a parasztgazdaságnak segitenie kell egymást, a munkásosztály és a parasztság együtt harcol a földesurak és a tőkések ellen, ha azok a szovjetköztársaságokra támadnak; azt jelenti, hogy a munkásosztály és a parasztság együtt harcol a gazdaság frontján a magántőke ellen. De ez még nem jelenti azt, hogy nálunk a *hatalom meg van osztva*, hogy nálunk nem a munkásosztály diktatúrája, hanem két osztály, vagyis a munkásosztály és a parasztság diktatúrája érvényesül. Hiszen kik között áll fenn ez a szövetség? Az államhatalommá szerveződött munkásosztály és a parasztság között; magában az államhatalomban a parasztság, mint ennek a hatalomnak a részese, nem vesz részt, de ez a munkáshatalom szövetségben áll a paraszti osztállyal. Miért van ez így, és a mi körülményeink között, vagyis a társadalomnak a szocializmusba való átmenetekor miért éppen *egy* osztálynak, a proletariátusnak a diktatúrájára van szükség? Ez azért szükséges, mert *csak* a proletariátus képvisel olyan társadalmi erőt, amely telie-

sen tudatosan és határozottan el tudja vezetni az egész társadalmat a szocializmushoz. Fentebb láttuk, hogy ezen az úton, a munkásosztály és a parasztság szövetségén belül a proletariátus kezében kell lennie a vezetésnek, és csak ilyen vezetés mellett lehetséges a szocializmus felé való győzedelmes előrehaladás. A proletárdiktatúra, vagyis a proletariátus államhatalmi szervezete, azonban egyúttal a parasztság széles tömegei *vezetésének* a megszervezését is jelenti. Ugyanakkor a munkásosztály egyáltalán nem tekinti céljának a „proletariátus örök uralmát”, egyáltalán nem célja a proletárdiktatúra örök időkre szóló fenntartása, sem saját magának, mint állandóan és örökkön uralkodó osztálynak a létezése.

A munkásosztály igazi célja, amely felé lassan, de tántoríthatatlanul halad és az egész társadalmat vezeti, *hogy a széles néprétegeket*, elsősorban *magát a parasztságot átformálja*, szocialista szellemben átnevelje, olyan anyagi, gazdasági, kulturális és politikai szintre emelje a parasztságot, amelyen a proletariátus leghaladóbb rétegei vannak. Ahogy a parasztság széles rétegei átalakulnak, átnevelődnek, *úgy fognak egyre jobban hasonlítani a proletariátushoz*, beleolvadnak, és ezzel a szocialista társadalom egyenrangú tagjaivá válnak. Az osztályok közötti különbség egyre inkább el fog tűnni. És ily módon a parasztság legszélesebb rétegei, „átalakítva saját természetüket”, össze fognak olvadni a városi munkásokkal, a proletárdiktatúra pedig, mint egy sajátos osztály diktatúrája, egyre inkább elhal.

A tőkés társadalomban a burzsoáziáról bizonyos mértékig szintén el lehet mondani, hogy az egész társadalom *vezetője*, leghaladóbb, legképzettebb osztálya; a burzsoázia és a proletariátus vezető szerepe azonban a legélesebben, a legmélyebben, a legalapvetőbb módon különbözik egymástól. A kapitalista társadalom fejlődése, amelynek élén a burzsoázia állt, ugyanis azt eredményezte, hogy az uralkodó osztály és az elnyomott osztályok közti különbség, egyfelől a burzsoázia, másfelől a munkásosztály és a parasztság közti különbség, egyre jobban kiéleződött és növekedett. Még elképzelni is lehetetlen, hogy a kapitalista rendszer keretei és korlátai között a munkásosztály és a parasztság egyenlővé válhatna a burzsoáziával, anyagi helyzetét, életszínvonalát, képzettségét, társadalmi helyzetét illetően. Ez a legalapvetőbben ellentmondana a burzsoá társadalomnak. Ellenkezőleg, ennek a burzsoá társadalomnak éppen az a lényege, *hogy a társadalmat egyre élesebben osztályokra osztja*, a burzsoá politika alapvető lényege, hogy segítségével a burzsoázia a maga számára, *kizárólag* a maga számára biztosítja a jó anyagi helyzetet és a képzés összes előnyét: azokban az országokban, ahol hatalmon van a burzsoázia, nemcsak a termelőeszközök, gyárak, üzemek, vasutak stb. monopóliumával (vagyis kizárólagos tulajdonával) rendelkezik; nemcsak az államhatalom monopóliumával rendelkezik, amelyhez senkit sem enged,

hanem teljes monopóliuma van a magasabb képzésre, a sajtóra (újságok, folyóiratok), a tudományra stb. is. Az új tudósok, hivatalnokok, mérnökök, tisztek és tábornokok, egyszóval a társadalom állandóan újratermelődő új *vezetői* nem a nép alacsonyabb rétegeiből, nem a munkások és a parasztok közül kerülnek ki, hanem abból a burzsoáziából és burzsoá értelmiségből, amely, gyakorlatilag öröklött módon, végtelenül kihasználja helyzetének minden előnyét. A burzsoázia sohasem tartotta és nem is tarthatta céljának, hogy rendszeresen és eltökélten egyre újabb néprétegeket emeljen fel saját kulturális szintjére, hiszen ez saját hatalmának gyengítését jelentette volna.

Teljesen más, *ezzel ellentétes* politikát folytat a munkásosztály. Neki nem az a célja, hogy ugyanazokat az osztályviszonyokat termelje újjá: az a célja, hogy felszámolja az osztálykülönbségeket, a széles néptömegek átnevelésével megsemmisítse azokat; ennek érdekében felhasználja az összes rendelkezésére álló eszközt és államhatalmának összes erejét. Ennek az átalakításnak az alapja a társadalom *gazdasági viszonyainak* átalakítása, a társadalom szocialista irányba való fejlesztése. A munkásosztály egyúttal minden erejével azon van, hogy átalakítsa a széles néptömegeket, elsősorban a földesurakkal és a tőkésekkel vívott harcának legbiztosabb szövetségesét – a parasztságot. Ez egyébként kifejezésre jut abban a politikában, hogy *bevonja a parasztságot a szovjetépítésbe*. A munkásosztály egyre nagyobb tömegben vonja be a párton kívüli parasztokat a szovjetmunkába, és ennek során segít nekik, hogy átnevelődjenek, fejlődjenek, átalakuljon természetük, megszerezzék az állam irányításához feltétlenül szükséges készségeket, megtanulják megérteni a helyieken kívül az állami szintű feladatokat is stb.; ugyanakkor a munkásosztály fokozatosan kezdi eltörölni közte és a parasztság élenjáró rétegei közötti határokat. Ezeknek az élenjáró rétegeknek a segítségével a parasztság más rétegei, új csoportjai is magasabb szintre lépnek, új, aktív és tudatos életet élnek és lassacskán, a proletariátus vezetése mellett szokásai, nézetei, gondolatai, céljai és feladatai alapján az egész parasztság egyre közelebb kerül a munkásosztályhoz. Ahhoz hasonlóan, ahogy a parasztgazdaság a szövetkezeten keresztül össze fog forrni a proletariátus állami gazdaságával, és végül, önmagát átalakítva, bele fog olvadni az egységes szocialista tervgazdaságba, ugyanúgy a parasztság az élet minden szintjén össze fog olvadni a munkásosztállyal, miközben megváltoztatja saját természetét, és végül egy egységes szocialista dolgozó társadalomban fog összeforrni a munkásosztállyal. Míg ennek a folyamatnak a kezdetén a városi munkásosztály és a parasztság között széles árok húzódott, amely a munkást, a munka és a harc kollektív formáinak (társadalmi formáinak) természetes hívét, elválasztotta a paraszttól, a kis magángazdaság természetes hívétől, addig a szövetkezetek fejlődésével,

a parasztság politikai és általános kulturális nevelésével az utóbbi egyre inkább először a munkásosztály egyszerű és elmaradott széles rétegeihez hasonló valamivé alakul, majd pedig egyre jobban közeledik a munkásosztályhoz, egészen addig, amíg a két osztály közt húzódó árkot véglegesen be nem temetik, és a két osztály össze nem olvad egyszer s mindenkorra a szocialista társadalom dolgozó tagjainak egységes típusává. Ezzel maga a proletárdiktatúra is „feleslegessé” válik és megszűnik (elhal). De ahhoz, hogy elérjük ezt a célt, állandó és határozott politikára van szükség, amely ezt a célt szem előtt tartva erőteljesen irányítja a társadalmi fejlődést. Ezért kell a fejlődés adott szintjén teljes egészében megőrizni a helyes politika egyetlen biztosítékát, a parasztságra támaszkodó és vele szövetséges proletárdiktatúra rendszerét.

XII. A proletárdiktatúra formái

A proletárdiktatúra általános formája: a szovjethatalom, a szovjetállam, amely eltér az úgynevezett burzsoá demokráciától. Ezen államhatalmi forma különleges sajátosságainak a következők az ismertetőjegyei. Elsősorban az, hogy *nem engedi meg*, hogy az állami szervek megválasztásában részt vegyenek a *burzsoázia képviselői*. Égészen más oldalról korlátozza a választójogot, mint a burzsoá állam, ahol így vagy úgy, egyenesen vagy közvetve, nyíltan vagy rejtetten megfosztják a *dolgozó népet* a választójogtól, vagy korlátozzák azt. Másodszor, a szovjethatalom a *burzsoázia képviselőinek* számos „szabadságjogát” korlátozza, vagy teljesen megsemmisíti. Például betiltja a burzsoázia politikai szervezeteit. Megtiltja a burzsoáziának, hogy saját harci szervekkel, például sajtóorgánumokkal stb. rendelkezzen. Harmadszor, ezzel szemben eddig soha nem látott fokon *ténylegesen megvalósítja a munkások szervezkedési, sajtó-, gyülekezési stb. szabadságát*, miközben lehetővé válik a munkásosztály és általában a dolgozó tömegek legkülönbözőbb egyesüléseinek sohasem látott felvirágzása, ily módon megvalósítja a *dolgozók* széles körű *demokráciáját*, eltérően és ellentétben a kapitalista országok gyakorlatával, ahol a *gazdagok*, a burzsoázia *demokráciája* érvényesül. Ez utóbbiakban a munkásosztály és a parasztság gyakran rendelkezik különböző jogokkal, de ezek a jogok az esetek túlnyomó többségében formális jellegűek (vagyis csak papíron léteznek, a valóságban nem). Például, lehet, hogy papíron elismerik a munkássajtó szabadságát, de mivel a nyomdák, a papír, az épületek a nagytőkés tulajdonosok kezében vannak, a forradalmi munkásság gyakorlatilag nem találhat magának helyet: ki nyomtatását még akkor is megtagadják, ha az anyagi lehetőség megvan a kiadáshoz; vagy papíron létezhet a gyülekezési jog, de a munkásszerve-

zetek nem tudnak gyűlésezni „helyiség hiányában” stb. stb. Nálunk a szovjethatalom egyre inkább *a gyakorlatban* biztosítja ezeket a szabadságjogokat, vagyis biztosítja ezeknek *a szabadságjogoknak a tényleges megvalósulását*, mert hiszen a szovjethatalom *garanciákat* nyújt ehhez; anyagilag támogatja a munkássajtót, a munkásszervezetek számára biztosítja a legjobb helyiségeket a városokban, a legjobb falusi helyiségek átadásával lehetővé teszi az élenjáró parasztok számára saját klubjaik megszervezését stb. stb. A szovjethatalom postája terjeszti a munkássajtót, rendőrsége védi a munkagyűléseket. Egyszóval, az államhatalom minden szerve azon munkálkodik, hogy mindaz megvalósuljon, ami elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy a legszélesebb munkástömegek valóban részt vegyenek az új társadalom aktív építésében.

Negyedszer, a szovjethatalom nincs elszakadva a munkások és parasztok szervezeteitől; ellenkezőleg, leglényegesebb jellemvonása az, hogy közvetlen kapcsolatban áll a dolgozó nép legkülönbözőbb szervezeteinek óriási hálózatával és közvetlenül rájuk támaszkodik: a munkásszervezetekre, a paraszti szövetkezetekre, a parasztbizottságokra, a szegényparaszt-bizottságokra, a munkás- és parasztlevelező szervezetekre, a legkülönbözőbb önkéntes társulásokra és egyesületekre stb. stb. A szovjethatalom a dolgozó lakosság egyre újabb, ráadásul legelmaradottabb rétegeit emeli fel; például megszervezi és sokoldalúan támogatja a munkásnők, a parasztasszonyok, az imperializmus által korábban elnyomott nők és a legelmaradottabb nemzetiségek asszonyainak különböző egyesüléseit, tudatosítja bennük az új élet felé való haladás szükségességét, és egyúttal bevonja őket ennek az új életnek az építésébe. A dolgozó nép, és mindenekelőtt a munkásosztály ezen egyesületeinek számos és sokféle szervezeti sejtje, közvetlenül vagy közvetve, szoros kapcsolatban áll a szovjethatalom szerveivel, lényegében egységes rendszert alkot vele, amely átfogja, szervezi, felvilágosítja és átformálja a dolgozók hatalmas tömegeit.

A tőkés rendszerben az államhatalom a nagytőkések szűk rétegének zárt szervezeteire támaszkodik. Ha kapcsolatban áll a dolgozók szervezeteivel, akkor kizárólag csak azért, hogy *lezüllessze és becsapja* őket; ilyen esetekben ennek a kapcsolatnak nem az a célja, hogy a dolgozókat bevonja az új társadalom megteremtésébe, hanem az, hogy a munkásosztályt és a parasztságot *elvonja önálló* céljaik és osztályfeladataik megvalósításától, és rábírra őket, hogy inkább a *burzsoáziának* dolgozzanak, és még inkább alárendeljék magukat a *burzsoázia* államhatalmának.

A szovjetrendszerben lényegében maga a szovjethatalom a dolgozó tömegek akarátának kifejezője, a tömegek megszervezésének legszélesebb és legátfogóbb formája. Ha az állam nálunk a munkásosztály állama, ha a nálunk meglévő diktatúra a proletariátus diktatúrája, akkor ennek az

államapparátusnak a nemcsak a munkásokkal, hanem a paraszti szervezetekkel fennálló kapcsolata is olyan előfeltétel, olyan híd, amelyen keresztül a parasztság fokozatosan áttér „a proletariátus álláspontjára”.

Ötödször, a szovjethatalom úgy épül fel, hogy a politikai életben, például a szovjetválasztásokon való részvétel és az ezekben a szovjetekben végzett munka gyökeresen különbözik a választási kampányoktól és az úgynevezett parlamenti munkában való részvételtől. A burzsoá köztársaságokban az állampolgárok 3 vagy 4 évente, vagy más időközönként parlamenti képviselőket választanak, és ezzel szinte be is fejeződik politikai tevékenységük. Másrészt, a parlamenti képviselő, akit választói nem hívhatnak vissza, csupán parlamenti fecsegő. A mi viszonyaink között a szovjetválasztások és az ezekben a szovjetekben végzett munka azt jelenti, hogy igen nagy mértékben bevonják a *választókat és a küldötteket az államirányítás tényleges, valódi munkájába*, mert hiszen a választók, még a legalacsonyabb szintű alapszervezeti választásokon, például az üzemekben és a gyárakban is részt vesznek ebben az építőmunkában, miközben képviselőik a szovjetszervekben ugyanúgy feltétlenül valamilyen vezető szerepet töltenek be az állam vagy az állami gazdaság ilyen vagy olyan területének irányításában stb. stb.

Még számos olyan vonást sorolhatnánk, amely alapvetően megkülönböztetni az állam szovjet formáját minden más államformától. Könnyű belátni, hogy a szovjethatalom, annak az alapvető osztálynak a hatalma, amely felforgatja az egész régi világot, az egész régi rendszert, hivatását, céljait, feladatait tekintve, gyökeresen *ellentétes* a burzsoá államok jellegével, céljaival és feladataival.

De maga a szovjethatalom formája is *egy sor változáson* megy keresztül, *attól függően, hogy milyen körülmények között kell harcolniuk a dolgozóknak ügyük megvalósításáért.*

Az úgynevezett hadikommunizmus időszakában, amikor az egész ország ostromlott várhoz hasonlított, amikor a hatalom legfontosabb feladata az ellenség fegyveres visszaverésének a megszervezése volt, amikor a legfontosabb a gyors és határozott védekezés volt, és nem értünk rá vitatkozni, hanem *katonásan*, utasításokkal és parancsokkal kellett vezetni, akkor teljesen érthető módon, a proletárdiktatúra formája a *katonai proletárdiktatúra* volt. A szovjethatalom széles körű szervei, a szovjetek plénumai gyakorlatilag alig működtek, és a vezetés kizárólag a végrehajtó bizottságok elnökségének, vagyis a szűk testületek, a „trojkák” és az „ötös bizottságok” stb. kezébe került. Igen gyakran, különösen vidéken, az ellenség által elfoglalt területhez közel eső helyeken vagy az ellenség által fenyegetett vidékeken, a szovjethatalom „szabályos” szervezetei helyett, vagyis a valójában a dolgozó lakosság által választott szervek helyett olyan helyi, úgynevezett „forradalmi bizottságok” jöttek létre, ame-

lyek ahelyett, hogy a tömegek elé vitték volna a kérdést és előzetesen kikérték volna a dolgozók véleményét, teljesen önállóan tevékenykedtek. A szovjethatalomnak ez a formája természetesen továbbra is kifejezte a dolgozók érdekeit; ez abban az időszakban *szükségszerű* volt, célszerű volt akkor, amikor a minimumra kellett csökkenteni a fecsegést, mindenféle vitát, amikor időnként még a tömegek nevelését is el kellett hanyagolni, amikor cselekedni, cselekedni és ismét csak cselekedni kellett a dolgozó nép ellenségeivel vívott fegyveres harc mezején. Az akkori korszak *katonai proletárdiktatúrájának* rendszeréhez tartozott a pontosan meghatározott és szigorúan végrehajtott *törvények* hiánya is, amelyeket nagyrészt a katonai helyzet függvényében változó parancsok és rendeletek helyettesítettek.

Akkoriban az elkobzás és a rekvirálás teljesen megszokott voít. Mindez a munkásosztályra és a parasztságra ráerőszakolt hihetetlenül kegyetlen polgárháborúból, a gyötrelmesen nehéz körülményekből fakadt.

A békés idősakra való áttéréssel, különösen országunknak a minden téren érvényesülő *gazdasági felemelkedésre* való áttéréseével, magától értetődően újra *meg kellett változnia a szovjethatalom formájának, abban az értelemben, hogy eltűnjenek és megsemmisüljenek a hadikommunista időszak maradványai.*

A forradalmi törvényességnek kellett felváltania az adminisztratív, bár forradalmi erőszak maradványait is. A békés építés időszakában, amikor a gazdasági tevékenység kerül előtérbe, minden rendszertelen, önkényes, esetleges, rövidlátó beavatkozás a gazdasági élet menetébe rendkívül siralmas eredményekkel járhat. Kezdjük először a parasztgazdasággal. A parasztsággal kapcsolatban mi magunk is azt mondjuk és írjuk, hogy sokkal jobban kell intézni az ügyeket a parasztgazdaságban; javasoljuk, hogy térjenek át a háromnyomásos gazdálkodásról a vetésforgóra, számos új, korszerűbb földművelési és állattenyésztési módszert ajánlunk, azt mondjuk, hogy jobban számba kell venni a gazdálkodás minden elemét, jobban, célszerűbben és helyesebben kell alkalmazni őket; egész agrárpropagandánkat áthatják az ilyen jellegű javaslatok, és a parasztság, különösen legöntudatosabb és legkulturáltabb rétegei, az úgynevezett „élmunkás parasztok” szívesen követik ezt a vonalat. De ha azt javasoljuk a parasztnak, hogy jobban vegye számba mindazt, ami a gazdaságban adva van, és tanulja meg jobban kihasználni a lehetőségeit, akkor magától értetődik, hogy a szovjethatalom részéről megnyilvánuló minden erőszak és minden váratlan intézkedés éles ellentmondásba és összeütközésbe kerül saját propagandánk és a helyes gazdálkodás követelésével. Valóban, hogyan tudná a paraszt *kiszámítani*, hogy mit kell csinálnia és milyen költségei lesznek, ha például nem fogja teljesen pontosan tudni, mikor és mennyi mezőgazdasági adót kell fizetnie?

Hogyan fog jól gazdálkodni, ha a váratlan rendelkezések özöne zúdulhat a fejére, ha nincsenek határozott és előre ismert, szigorúan és minden körülmények között betartandó törvények? Ez az új helyzet, amely alapvetően különbözik a polgárháborús időszak háborús helyzetétől, erőteljesen megköveteli, hogy helyesen vessük fel az irányítás egész ügyét; olyan irányítást követel meg, amely olyan előre ismert törvényhozási rendeletekre támaszkodik, amelyeket *előre* figyelembe lehet venni, amelyekkel előre lehet számolni. Ezért forradalmunk új fejlődési szakaszának egyik alapvető, jellemző vonása a *forradalmi törvényességre*, a szovjethatalom dekrétumainak szigorú végrehajtására, az adminisztratív erőszak maradványainak határozott és következetes felszámolására való *átterés*.

Napjainkban a *tömegek bevonása* szintén sokkal fontosabb feladat, mint a korábbi időszakban. A dolgozók valamennyi meghatározó rétegének, köztük a parasztságnak is emelkedik az általános kulturális szintje és nő a politikai aktivitása, sokkal több a szabadidő, mint korábban a polgárháború gyötrelmes éveiben, a gazdasági növekedéssel párhuzamosan javul az anyagi helyzet, s mindez arra ösztönzi a szovjethatalmat, hogy jóval nagyobb figyelmet fordítson *a dolgozó lakosság széles tömegeinek az államügyekbe való egyre határozottabb bevonására*, ami óriási jelentőségű és hálás feladat. Ne feledjük, hogy a mostani körülmények között a munkásosztály számára fontosabb, mint valaha, hogy a parasztság felébresztett politikai energiáit *olyan irányba* terelje, *amely a parasztság és a munkásosztály szövetségét erősíti*. Ahhoz, hogy a munkásosztály vezető szerepét megszilárdítsuk, napjainkban, vagyis a „békés szervezés” időszakában, éppen arra van szükség, hogy mindent megtegyünk annak érdekében, hogy a parasztságot a szükséges szellemben átformáljuk. A parasztság ilyen jellegű nevelésének mindenekelőtt az a legfontosabb módszere, hogy leghaladóbb párton kívüli elemeiken keresztül bevonjuk őket a szovjetszervek munkájába. Éppen itt, e munka során, amikor *megtanulják* megérteni az általános állami feladatokat, fog végbemenni ez az átalakulás, másrészt pedig csak ilyen módon, a falu és a város széles tömegeinek bevonásával lehet nagyobb sikerrel folytatni a harcot a bürokratizmus ellen, ez ellen az állami szervezetünket még mindig győtrő fékely ellen.

Végül pedig, szovjetszerveink legaktívabb magjának, nevezetesen pártunk tagjainak, a szovjetszervek vezetőinek, a jelenlegi szakaszban feltétlenül fel kell hagyniuk a *parancsolgatás és utasítgatás módszerével, és határozottan, fenntartás nélkül és teljességgel át kell térniük a meggyőzés módszerére*.

Az intézkedéseknek ez az egész rendszere a szovjetrendszernek mint az államrendszer sajátos formájának a megszilárdítását és fejlesztését

szolgálja, és a dolgozó tömegek legszélesebb rétegeinek (anyagi, politikai és általános kulturális) fejlődését fogja biztosítani.

Általánosságban azt lehetne mondani, hogy egy politikai rendszer annál jobb, minél nagyobb előrelépést jelent a történelmi múlthoz viszonyítva, minél *több ember számára biztosítja a fejlődés lehetőségét*. A kapitalista rendszer ezeket a lehetőségeket a kiválasztottak rétegére korlátozza, a burzsoáziára, a burzsoá értelmiségre, a földesurakra stb. A dolgozó rétegek hatalmas tömegei ebből a fejlődésből kirekednek. A felemelkedés lehetőségei, az állandó egyre feljebb jutás lehetőségei a dolgozó tömegek, vagyis az emberiség alapvető tömegei számára a kapitalista rendszerben nincsenek biztosítva. Ha *ebből* a szempontból értékeljük a szovjethatalmat, akkor könnyű belátnunk, hogy ez az összes eddigi államhatalmi formák közül a *legjobb*. Nem arról van szó, hogy már mindent elértünk, amit el akartunk érni (még csak az *első lépéseket* tesszük a szocializmus felé és a néptömegek soha nem látott kulturális felemelkedésének irányába); arról van szó, hogy *a társadalmi fejlődés kormányrúdjá ebbe az irányba mutat, és ez a kormányrúd, amely meghatározza ennek a soha nem látott kulturális felemelkedésnek és fejlődésnek a lehetőségét, a szovjethatalom*.

XIII. A gazdasági egyenlőtlenség és felszámolása

A kommunista rendszer az emberi társadalom fejlődésének legmagasabb foka, amelyben a társadalom termelőerői, az embernek a természet feletti hatalma olyan fokra emelkednek, ami messze meghaladja a technikai fejlődésnek azt a fokát, ami a tőkés rendszert jellemezte virágzásának időszakában; emellett pedig a kommunista társadalom olyan gazdasági szervezetet jelent, ahol az emberek között teljes egyenlőség uralkodik, ahol teljesen hiányzik az ember ember általi kizsákmányolása, akárcsak az egyik embercsoportnak a másik ellen irányuló elnyomása, erőszaka. Ahhoz, hogy megértsük, milyen óriási, több évtizedet felölelő munkát kell elvégeznünk annak érdekében, hogy elérjük az emberi fejlődésnek ezt a legmagasabb fokát, csak össze kell hasonlítani az emberi társadalomnak ezt az állapotát azzal, amit örökségként kaptunk a tőkés rendszertől. Ezért teljesen érthető, hogy csupán *néhány évvel* azután, hogy a munkásosztály hatalomra került, gondolni sem lehet általában minden egyenlőtlenség és szegénység *azonnali* megszüntetésére. Ugyanakkor azonban minden eszközzel meg kell *gyorsítanunk* a kommunizmushoz vezető utunkat, ehhez pedig elsősorban arra van szükség, hogy teljesen világos elképzelésünk legyen az emberek közt nálunk még meglévő egyenlőtlenségek fokozatos leküzdésének *módszereiről*.

Vegyük sorra ennek az egyenlőtlenségnek a jelenleg nálunk *gazdasági* téren mutatkozó fő formáit. Először a *város és a falu* közti anyagi különbségek ötlenek a szemünkbe. Az előző fejezetekben már írtunk arról, hogy a tőkés termelés elkerülhetetlenül a falusi elmaradottsághoz vezet, az iparhoz viszonyítva korlátozza a mezőgazdaság fejlődését, és kizárólagosan a városba koncentrálja az alapvető létfeltételeket. Ezt a város és a falu közötti viszonyt kapja örökségül a hatalmat megragadó proletariátus és az őt támogató parasztság.

A paraszt kisgazdasága technikai felszereltségét tekintve rendkívül elmarad a korszerű technikával rendelkező gyártól. A kisparaszti gazdaság belső felépítését és munkaszervezését tekintve is ugyanúgy elmarad a gyártól. Ennek eredményeként ebben a kisparaszti gazdaságban rendkívüli alacsony a munka termelékenysége, hatalmas mennyiségű munkát kell befektetni ahhoz, hogy viszonylag valamiféle eredményt érjünk el. Hogyan lehet leküzdeni a város és a falu között fennálló *ilyen jellegű* egyenlőtlenséget? Teljesen értelmetlen lenne ezt valamiféle mechanikus módszerrel, egy csapásra, egyetlen intézkedéssel megoldani. Természetesen elképzelhető egy olyan vad ötlet, hogy téglánként elkótyavetyéljük az összes nagyvárost, az összes városi nagyüzemmel, géppel, elektromos felszereléssel stb. együtt. Ez azonban egy cseppet sem javítana a dolgon. Elsősorban azért, mert maga után vonná a nagyipar szétesését és megsemmisülését, amely pedig, mint ezt már láttuk, a mezőgazdaság fejlesztésének fő forrása, gépeket, munkaeszközöket, és egy sor, a mezőgazdasági termelés tőkélatesítéséhez szükséges eszközt biztosít a számára. Továbbá megsemmisítené a tudományt is, amely egyre inkább döntő tényezővé válik a mezőgazdasági termelés területén. Az ilyen gondolat tehát valóban esztelenség lenne, a józan ésszel és jó emlékezettel megáldott embereknek el kell ezt vetniük. Ezzel ellentétben teljesen természetes következtetés, hogy csak a munkásosztály, a parasztság hű segítőtársa által vezetett városi ipar emelheti fel a falut; de nem az ipar lerombolásával, hanem *a város és a falu egymáshoz való közelítésével* és a falunak nyújtott gazdasági és technikai segítséggel fogják fokozatosan betemetni azt a szakadékot, amelyet az emberi társadalom egész korábbi fejlődése teremtetett a város és a falu között. A párt és a szovjethatalom feladata éppen az, hogy felszámolja ezt a város és a falu között meglévő ellentmondást. Fokozatosan új üzemeket, erőműveket és hasonló nagyipari létesítményeket kell építenünk, s nemcsak a városi központokban, hanem a falvakban és községekben is, szétszórva ezeket az üzemeket az egész országban, így azok a kultúra, a műveltség, a gazdasági korszerűsítés, a politikai tudatosság terjesztői és forrásai lesznek a falusi lakosság között.

A város technikai segítsége, különösen a *villamosítás*, valamint ezzel párhuzamosan a parasztgazdaságok *szövetkezetbe tömörítése*, ami – mint

már tudjuk – kijelöli a faluban a szocializmushoz vezető fő utat, a falu felemelkedésének és növekedésének legerőteljesebb mozgatórugóit, így lassanként kiegyenlítődnek az anyagi létfeltételeik a városban és a falun, s lényegében ez *mindkét oldalnak hatalmas előnyére válik*. A modern városok köréngetegébe zárt városi lakos, aki nem találkozik a természettel, és viszonylagos anyagi jóléte ellenére ilyen körülmények között elkorcsosulásra van ítélve, csak nyer azzal, ha közelebb kerül a természethez. És fordítva, a falusi lakos nagyon sokat nyer azzal, ha nő munkájának a termelékenysége, és végeredményképpen élvezni fogja a kultúra és a civilizáció mindazon előnyeit, amelyekből korábban csak ellenségeink részesültek. Teljesen érthető, hogy az ilyen társadalmi rendszer eléréséhez óriási változásokra van szükség, amelyeket csak hosszú-hosszú évek alatt lehet véghezvinni. Ugyanakkor már látjuk, hogy ráléptünk erre az útra.

A városon belül jelenleg rendkívül éles és szembeötlő egyenlőtlenségekkel találkozunk. Elegendő csak a nepmanokat és életszínvonalukat a kallódó és éhező gyermekek vagy a munkanélküliek tömegeinek életével összehasonlítani, hogy lássuk, milyen messze vagyunk még attól az ideális állapottól, amelyet célul tűztünk ki. Ha a különböző rétegek életszínvonalát fentről lefelé haladva megvizsgáljuk, akkor egymástól elég élesen különböző fokozatokat kapunk. A legdurvább felosztás szerint körülbelül így lehetne a fokozatokat felvázolni:

1. *Új burzsoázia* (nepmanok), akik idegen munkaerő kizsákmányolása révén tesznek szert *profitra*; ez lehet iparvállalati profit, lehet kereskedelmi profit, lehet a szállító haszna, vagy spekulációs haszon, vagy az úgynevezett „nem munkán alapuló jövedelem” valamilyen más formája. Igen gyakran az ebbe a kategóriába tartozók életszínvonala eléri azt a szintet, amely a nem túlságosan gazdag tőkésekét jellemezte a forradalom előtti időkben.

2. *Felsőszintű szovjet hivatalnokok*, elsősorban gazdasági intézmények és szervezetek hivatalnokai (trösztigazgatók, a szindikátusok vezetésének tagjai, a legkiemelkedőbb nélkülözhetetlen szakemberek stb.).

3. *Általában az úgynevezett felelős munkatársak*.

4. *Szakképzett munkások*.

5. *Szakképzetlen munkások*.

6. *Munkanélküliek, lumpenproletárok* (az élet peremére szorultak, tartósan munkanélküliek, koldusok stb.).

Mindez újfent szemléletesen bizonyítja, hogy milyen *messze* vagyunk még attól, hogy legalább a városon belül megteremtsük az egyenlőséget, pedig egyelőre a város áll munkánk középpontjában, s itt érvényesül a legjobban a proletariátus hatalma. Ugyanakkor már világosan látjuk, hogy pártunk és a szovjethatalom helyes politikája mellett társadalmunk fejlődése feltétlenül ezeknek az ellentmondásoknak az enyhüléséhez, le-

küzdéséhez és megsemmisítéséhez vezet. Nézzük először az egyenlőtlenség legvilágosabb megnyilvánulását: a burzsoázia (nepmanok) és az egész munkásosztály anyagi helyzetének egyenlőtlenségét. Hogyan fog eltűnni ez az egyenlőtlenség? Ezt könnyű elképzelni mindazok alapján, amit eddig mondtunk.

Az állami tulajdon erősödésével, a szövetkezetek fejlődésével együtt fog járni a magánvállalkozói gazdasági formák *kiszorulása*. De addig is, amíg ezek a formák, megadva magukat a fejlődő szocialista gazdálkodási viszonyok győzelmes előretörésének, teljesen kimúlnak és eltűnnek, az állami ipar fejlődésével emelkedni fog a munkásosztály bére, másrészt pedig az adórendszer korlátozni fogja az új burzsoázia életszínvonalának növekedését. A dolog a magántőkés gazdaság végleges kiszorításával, a felette aratott végleges győzelemmel fog végződni, és így ez az *alapvető* ellentmondás, ez az *alapvető* egyenlőtlenség a városokban el fog tűnni. Elég bonyolult a helyzet a *felsőszintű szovjet hivatalnokok és vezetők*, valamint az *átlagmunkások között* fennálló egyenlőtlenséget illetően. A szovjethatalom ilyen kiemelkedő és felelős hivatalnokai közé tartoznak, a legkülönbözőbb szakemberek mellett, a legtehetségesebb és legkulturáltabb „élenjáró munkások” közül kikerült volt munkások (például a munkásigazgatók stb.). Teljesen egyértelmű, hogy ez az egyenlőtlenség alapján véve a *munkástömegek kulturális elmaradottságából* fakad, akik a tőkés társadalom kizsákmányolt, politikailag elnyomott és kulturálisan háttérbe szorított osztályát alkották. A gazdasági irányítás bonyolult feladatához és egy sor más hasonló munka végrehajtásához az ország irányítása terén elengedhetetlenek az ismeretek, a tapasztalatok, a nagy tudáskincs. Viszonylag igen kevés a munkásosztályon belül azoknak a száma, akik képesek voltak betölteni és a forradalom alatt megtanulni ezt a szerepet, részben pedig még a munkásosztály győzelme előtt tapasztalatokra szert tenni a tömegek vezetésében és a politikai harcban. Teljesen érthető, hogy *messze nem* a munkástömegek *egésze* emelkedhetett fel erre a szintre. Másrészt viszont a különböző *szakemberek*, akik már a kapitalista rendszerben is azok voltak és hatalmas mennyiségű tapasztalatot, tudományos, irányítási és gazdasági stb. ismeretet halmoztak fel, amelyre ma feltétlenül szükség van az élethez és az emberek irányításához, éppen ezért bizonyos mértékig nélkülözhetetlen erőt képviselnek: a munkástömegek *egésze*, valamennyi tagja ilyen rövid idő alatt még egyáltalán nem juthatott el erre a magas kulturális szintre. Az ilyen jellegű munkát jól meg kell fizetni, ezzel biztosítva a megfelelő életszínvonalat. Ugyanakkor a termelőerők fejlődésének jelenlegi szintjén lehetetlen és megvalósíthatatlan, hogy ugyanekkora fizetést adjunk a munkásosztály valamennyi meghatározó rétegének. Ha minden munkás ilyen magas kulturális szinten lenne, akkor a vezető funkciókat felváltva, vagy

csak meghatározott időre lehetne betölteni, és ily módon az úgynevezett „felelős posztokon” mindig újabb és újabb munkások állnának, mert bármelyik tevékenységben bármikor bárkit fel lehetne váltani valaki mással. Most azonban még adott az eltérő kulturális színvonal és a tömegek nagyfokú elmaradottsága. Itt megint csak hangsúlyoznunk kell, hogy ez a tömegeknek egyáltalán nem *bűne*, hanem *szerencsétlensége*; ilyenné tették őket a kapitalista uralom évtizedei. Ugyanakkor a munkásosztály a forradalom éveitől kezdve a harc közben rendkívül gyorsan megtanul egyre nagyobb részt vállalni a szocializmus aktív építéséből, valamint egyre többen tanulnak speciális intézményekben (különböző jellegű munkásszervezetekben, klubokban, párt- és szovjetiskolákban, munkásfakultásokon, sőt főiskolákon is), mivel ennek a munkásosztálynak az a feladata, hogy *leküzdje saját soraiban az ilyen elmaradottságot*. Érthető, hogy nem az egész munkásosztály, nem minden rétege bontakozik ki *teljesen egyszerre*. Ahogy a jelenlegi körülmények között nem minden munkás képes parancsnoki posztot betölteni és azonos helyen dolgozni az irányítás rendszerében, teljesen érthető okból, ugyanígy nem *minden* munkás tudja elvégezni a közép- és felsőfokú iskolát.

A munkásosztály a modern tudomány és technika többé-kevésbé magas szintjére emelkedik, de ha lehet így mondani, csak *szakaszonként*, viszonylag *kis létszámú osztagokban*, amelyhez évről évre újabb szakaszok, újabb osztagok csatlakoznak, *mindaddig, amíg országunk termelőerőinek fejlődése meg nem teremti a megfelelő gazdasági alapot ahhoz, hogy minden munkás gyermeke teljesen normális módon elvégezhesse a közép- és felsőfokú iskolákat, megszerezhesse a megfelelő gyakorlatot, és az összes, a munkásságon belül korábban kialakult kulturális egyenlőtlenséget legyőzve lépjen ki az életbe.*

Mindaz, amit az imént elmondtunk, egyfelől a legképzettebb, élenjáró munkások, valamint a korábbi szakemberek, másfelől a munkástömegek közötti különbségről, enyhébb formában, de érvényes a *munkásosztály különböző rétegei között meglévő egyenlőtlenségre* is, különbözőségeken munkájuk eltérő kvalifikáltságát értve (például az egyik oldalon a fém-munkások, a másikon pedig a földművesek, az építőipari munkások stb.). A szovjethatalom, a szovjetrendszer egész tevékenysége, a proletárdiktatúra egész politikája éppen arra irányul, hogy a széles munkástömegek kulturális szintjét felemelve egyúttal *megszüntesse a munkásosztály leginkább élenjáró rétegeinek „pótolhatatlanságát”*, eltüntesse a kulturális szintbeli *különbséget*, az anyagi létfeltételek közti különbséget. Természetesen sohasem fogjuk elérni a teljes egyenlőséget az emberek között abban az értelemben, hogy minden embernek teljesen azonos szellemi képességei, adottságai lesznek, egyforma hajuk és orruk lesz, de erre egyáltalán nincs is szükség. Az ilyen egyformaság, mint két vízcsepp egy-

formasága, kétségbeejtően unalmas lenne. Mi nem erre törekszünk. Az a célunk, hogy *elérjük az anyagi létfeltételek egyenlőségét, hogy mindenki számára biztosítsuk a fejlődés normális feltételeit, és így lehetővé tegyük az egész tömeg számára az előrehaladást és azt, hogy a legtehetségesebbek és legalkalmasabbak ne a „művelt emberek” szűk köréből kerüljenek ki, akiket fal választ el a többitől, hanem az egész dolgozó emberiségből.*

Itt is könnyű belátni, hogy ezt a nagyon mélyen gyökerező egyenlőtlenséget nem lehet egyetlen rohammal felszámolni. Persze ki lehetne adni egy szép napon egy olyan rendeletet, amelynek alapján minden vezető szovjethivatalnok, minden mérnök, minden professzor, minden trösztigazgató stb. ugyanannyi fizetést kapna, mint egy egyszerű napszámos. De hamarosan meggyőződhetnénk róla, hogy ezzel a munkásosztály egésze nem nyerne, hanem veszítene; veszítene azért, mert ilyen feltételek mellett ezeken a parancsnoki posztokon a munka sokkal nehezebben menne, a dolgok jelentős mértékben összezavarodnának, és az általános sikereket megtorpanás vagy visszafejlődés váltaná fel. A munkásosztály számára *kifizetődőbb jól tartani* saját vezető rétegét, a burzsoá körökből kikerülő úgynevezett szakembereket is, mert így sokkal rövidebb idő alatt éri majd el a termelőerők általános fejlődését, és ennek a fejlődésnek a következtében jóval gyorsabban javíthat majd saját helyzetén is, majd egy bizonyos idő elmúltával a termelőerőknek ezt a fejlődését kihasználva megkezdheti a „művelt emberek” gyorsított kiképzését saját osztálya és általában a dolgozók egyre szélesebb rétegéből. Ebből természetesen nem következik az, hogy túlzásba kell vinni a magas fizetést; ellenkezőleg, az ilyen jellegű „túlzások” ellen a pártnak határozott harcot kell folytatnia.

Végezetül, *falun belül* ugyanúgy megvannak a *paraszság különböző rétegei*, akiknek az életszínvonala igen erősen eltér egymástól. Elegendő csak összehasonlítani a kulákot a béressel vagy a szegényparaszttal. De ez a lényeges ellentmondás, amely a mai falut jellemzi, ugyanolyan lassan fog megszűnni, ahogy a termelőerők fejlődnek, és ahogy az állami és a szövetkezeti gazdaság erősödik. Korábban már láttuk, hogy egyre inkább képesek leszünk segítséget nyújtani a közép- és szegényparaszti gazdaságnak, amely így fokozatosan megszabadul szegénységétől, másrészt pedig egy sor intézkedéssel korlátozni fogjuk és ki fogjuk szorítani a gazdaságból a parasztság vállalkozói rétegeit, vagyis a falusi burzsoáziát. Így tehát fejlődésünk általános iránya itt is arrafelé mutat, hogy bizonyos idő után, amikor még gyorsabban fognak növekedni gazdaságunk szocialista formái, *megsemmisítsük, leküzdjük azokat a gazdasági egyenlőtlenségeket*, amelyek ma még léteznek.

Ahhoz, hogy megértsük, mennyi időre van szükségünk az egész emberanyag átalakításához és az egész átkos örökség felszámolásához, tel-

jes mélységében kell látni azt a szegénységet, tudatlanságot, kulturális elmaradottságot és egyenlőtlenséget, amelyet a kapitalista rendszer hagyott örökségül ránk. De már most látjuk a népgazdaság szocialista formáinak erősödését, ami a legfőbb garanciája, biztosítója a gazdasági egyenlőség megteremtését célul kitűző hatékony és reális politikának. Másrészt viszont már most is észleljük, hogy a munkások és parasztok következő nemzedéke egyre nagyobb tömegben és mértékben új kulturális szintre emelkedik, amit pártunk politikája, a szovjethatalom egész tevékenysége és politikája tesz lehetővé. Korábban munkások és parasztok csak elvétve kerülhettek be a felsőfokú tanintézetekbe; ma már a dolgozók felnövekvő nemzedékének egyre nagyobb tömegei évről évre rendszeresen, úgymond, „normális módon” elvégzik a munkásfakultást és felsőfokú iskoláinkba lépnek. Korábban a dolgozó ember általában csak felnőtt korában kapcsolódott be az aktív politikai életbe; ma már csak a *Komszomolnak* másfél millió tagja van, olyan munkás és paraszt származású fiatalok, akik fiatal koruktól többé-kevésbé bekapcsolódnak az aktív általános politikai és kulturális munkába; a még fiatalabb nemzedék pedig – az *ifjú úttörők* – hatalmas embertömeget kezd átfogni, amely már egész fiatal korától kezdve *más* kulturális alapon nevelkedik, fejlődik és tanul, mint az előző nemzedékek.

A proletariátus hatalomátvétele nem képes történelmi csodára, a polgárháborúban a burzsoázia felett aratott győzelem pusztja ténye nem biztosítja azonnal és haladéktalanul az egyenlőséget az emberek számára. De ez a hatalomátvétel és a munkásdiktatúra megerősödése az országban végül olyan feltételeket teremtett, amelyek között határozottan *előre haladunk* e felé a gazdasági egyenlőség felé.

XIV. A politikai egyenlőtlenség, annak felszámolása és a politika megszüntetése általában

Térjünk át most azoknak az egyenlőtlenségeknek a vizsgálatára, amelyek nálunk a *politika*, a politikai jogok terén léteznek. Itt mindenekelőtt fel kell sorolnunk azokat a tényeket, amelyekben ez a politikai egyenlőtlenség kifejezésre jut.

1. Törvényeink szerint nincs választójoguk azoknak az embereknek, akik *nem munkán alapuló jövedelemből élnek* (nepmanok, kulákok, általában olyan személyek, akik profitszerzés céljából ilyen vagy olyan formában munkaerőt zsákmányolnak ki). Így tehát a lakosságnak azok a rétegei a törvény „szenvedő alanyai”, akik anyagi jólétüket és életszínvonalukat tekintve a *legmagasabb* szinten vannak, rendszerünkben ők a tőkés

társadalom, a korábbi uralkodó osztályok maradványai, s most a proletárdiktatúra vasmarkába kerültek.

2. A *dolgozó parasztság* nem rendelkezik ugyanazokkal a jogokkal, mint a proletariátus, mert sokkal több választó választ ugyanannyi küldöttet a szovjethatalmi szervekbe, mint a munkásosztály a városokban és az ipari körzetekben. Itt tehát a munkásosztály és a dolgozó parasztság között a politikai jogokat illetően egyenlőtlenség áll fenn, miközben ez az egyenlőtlenség nyilvánvalóan a munkásosztály jogainak túlsúlya felé mutat.

3. A *proletariátus* politikai előjogokkal (privilégiumokkal) rendelkezik, és törvényhozásunkban az első helyen áll.

Az ilyen, társadalmunk különböző osztályai között lévő egyenlőtlenséget megerősítő törvényhozás okai elég világosak és érthetőek. Nálunk három osztály van: a munkásosztály, a széles paraszti tömegek és végül a burzsoázia, amelynek megengedtük, hogy közreműködjön a társadalomban. Tudjuk, ha érvényesíteni akarjuk a dolgozók alapvető érdekeit, akkor feltétlenül biztosítani kell a *proletariátus vezetését* és a parasztsággal való *szövetségét a burzsoáziával szemben*; ugyanakkor azt is tudjuk, hogy társadalmi helyzetéből, valamint a jelenlegi helyzet különleges nehézségeiből fakadóan a parasztság időnként hajlamos a burzsoázia felé való ingadozásra, és végül tudjuk, hogy ha az új burzsoázia megerősödne, kifejlődne, kiterjesztené szárnyát, és a proletariátus fölé kerekedne a parasztságért folytatott harcban, akkor ez elkerülhetetlenül a forradalom egész ügyének aláásásával fenyegetne. Országunkban a munkásosztály a legtudatosabb erő, létszámát tekintve azonban például csak a parasztság *egyizede*. Ahhoz, hogy a kormányrudat ne ragadhassák ki a kezéből, a fejlődés *adott* szakaszán elsősorban és mindenekelőtt politikailag kell *semlegesíteni a burzsoáziát*, és nem adni neki lehetőséget arra, hogy politikai befolyását kiterjessze a parasztságra és a városi középrétegekre. Ez az oka annak is, hogy megfosztjuk politikai jogaiktól a magánvállalkozókat, a kereskedőket, a kupeceket, a boltosokat, a kulákokat és a nepmanokat.

Abból a körülményből, hogy a parasztság hajlamos a legnagyobb *ingadozásokra*, és mivel fennáll annak a veszélye, hogy a parasztságot társadalmi helyzetéből eredő elmaradottsága és kulturálatlansága arra ösztönözheti, hogy néha *saját alapvető érdekei ellenére* a burzsoázia mellé álljon, ebből következnek tehát azok a bizonyos előnyök és privilégiumok, amelyeket törvényhozásunk a *munkásosztály* számára biztosít. Ezek az előnyök és privilégiumok *kiegészítő biztosítékkul* szolgálnak, amelyek a munkásosztály vezető szerepét védik országunkban.

Ami pedig a burzsoázia választójogának korlátozását vagy megvonását illeti, nem valószínű, hogy a munkások közül bárki is szót emelne ez

ellen; csak azok tiltakozhatnak ez ellen, akik nyíltan vagy titokban a burzsoázia hívei, mint például a mensevikek és az eszerek, akik egyáltalán nem hisznek abban, hogy a szocialista rendszert – amiről olyan sokat fecsegnek – a gyakorlatban meg lehet valósítani. Ők még mindig azt hiszik, hogy ami Oroszországban végbement, az valamiféle történelmi véletlen, hogy társadalmunk elkerülhetetlenül kapitalista úton fog fejlődni, és minél hamarabb összeomlik a szovjethatalom, minél gyorsabban véget ér ez a rossz álom (a burzsoázia számára), annál jobb lesz. Mindenki számára, aki komolyan hisz a szocializmusról szóló szavaknak, és akinél következőképpen a szavak és a tettek nem válnak el egymástól, aki hisz a szocialista társadalom felépítésének szükségességében és lehetőségében, aki semmiképpen sem akar a kapitalista rendszerhez visszatérni, több mint érthető a burzsoá elemek politikai jogainak korlátozása és megvonása országunkban.

Jóval bonyolultabb a *munkásosztály és a parasztság közti politikai egyenlőtlenség* kérdése. Az emberek itt igen gyakran a józan érvek helyett morális érveket hangoztatnak, amelyeknek semmi közük a politikához. Azt mondják például: a paraszt nem dolgozik néha még többet is, mint a munkás? Hol itt az igazság, amikor önök kevesebb politikai jogot biztosítanak neki, mint a városi munkásnak? Talán nem a parasztság alkotja országunk lakosságának túlnyomó többségét? Ha a dolgozók többsége a parasztságból kerül ki, akkor miért kell a proletár kisebbség akarátát mesterségesen rákényszeríteni a dolgozók túlnyomó többségére? A paraszt nem élősködő, nem parazita, nem burzsoá, hanem dolgozó. Hol van itt megint a legelemibb (egyszerű) igazság? Nem visszalépés-e ez a dolgozók közötti egységfelhívásoktól? Csak a dolgozókon lehet felépíteni a szocializmushoz vezető igazi hidat.

Ezek a vélemények időnként meggyőzőeknek tűnnek, csak az a baj, hogy az erők józan számbavétele és a kérdés higgadt megvitatása helyett csupán siránkoznak. Ha már az igazságról beszélünk, akkor a következőképpen kell feltenni a kérdést:

Igazságos vagy igazságtalan lenne, ha *elszalasztanánk a szocializmus egész ügyét*? Igazságos vagy igazságtalan lenne, ha lehetőséget adnánk a burzsoáziának, hogy *elpusztítson bennünket és visszaállítsa a régi rendet*? Csak így kell feltenni a kérdést, és azonnal tagadó választ kapunk. Természetesen a legnagyobb mértékben „igazságtalan” lenne, egyszerűen szólva bolondok lennénk, ha tényleg elszalasztanánk a szocializmus ügyét. De hát tudjuk, hogy a szocializmus ügye nemcsak nem ellentétes az összes dolgozó alapvető érdekeivel, hanem végső soron a szocializmus megvalósításával *a munkásosztály és a széles paraszti tömegek is* nyernek. Következőképpen, a szocializmus bukása a munkásosztály és

a parasztság *alapvető* érdekei szempontjából is egyenesen politikai bűn lenne a részünkről, ha ügyünk a saját hibánkból hiúsulna meg.

De tudjuk és szilárdan meg vagyunk győződve róla, hogy *csakis és kizárólag* a munkásosztály és a parasztság szövetségével juthatunk el a szocializmushoz; tudjuk, hogy *csakis és kizárólag a munkásosztálynak e szövetségben érvényesülő vezető szerepe mellett* győzhetünk. Tudjuk, hogy a proletárdiktatúra aláásása, vagyis ennek a vezető szerepnek az aláásása, a szocializmus egész ügyének aláásását is jelenti. Ezért kell megtennünk *mindent annak érdekében, hogy ezt a vezető szerepet megőrizzük*. És mivel még most is bizonyos ingadozás fenyeget a parasztság, illetve bizonyos része felől, bár ez az ingadozás valójában *ellenkezik a parasztság alapvető érdekeivel*, ezért bizonyos politikai egyenlőtlenséget kell létrehozunk a proletariátus és a parasztság között annak érdekében, hogy bizonyos *plusz* garanciákat adjunk a proletariátus kezébe, amelyek vezető szerepét biztosítják.

Végül is könnyű belátni, hogy ez a politika nemcsak hogy nem mond ellent, hanem *ellenkezőleg*, kifejezi a parasztság *valós* érdekeit, amelyek a paraszti lakosság elmaradottsága és képzetlensége miatt igen gyakran *rejtve maradnak az ideiglenes vagy látszólagos*, a parasztság számára kevésbé fontos és kevésbé lényeges *másodlagos és mellékes* érdekek leple mögött, amelyeket fel kell tudni áldozni a sokkal fontosabb és alapvetőbb érdekekért.

A munkásosztály és pártja teljesen nyíltan beszél erről a proletariátus és a parasztság közötti politikai egyenlőtlenségről, mindenki előtt elismeri ennek az egyenlőtlenségnek a meglétét, de ugyancsak nyíltan megmondjuk azt is, hogy a munkásosztály ilyen privilégiumai csak *ideiglenesek* és *el fognak tűnni*, ahogy nő a paraszti tömegek tudatossága és átalakul a parasztság. Minél előbbre fog járni a szocializmus építésének ügye, minél inkább háttérbe fognak szorulni a burzsoázia még meglévő erői, minél jobban és gyorsabban meg fognak erősödni népgazdaságunk szocialista formái, következésképpen, minél erősebb lesz a munkásosztály és a parasztság gazdasági szövetsége, tehát minél nagyobb lesz a proletariátus befolyása erre a parasztságra, *annál kevésbé lesz szüksége a munkásosztálynak ezekre a privilégiumokra*. Fokozatosan csökkenni fognak és végül teljesen feleslegessé válnak. A proletariátus általános befolyásának további erősödése és a dolgozó tömegek szocialista szellemű átalakítása veszélytelenné teszi még a maradék burzsoá elemek ellentétes befolyását is, végül pedig szovjetszerveink választása során áttérünk majd az általános és egyenlő választójogra.

Ha pedig még messzebb tekintünk előre a jövőnkbe, akkor látjuk azt az időt, amikor leomlanak az osztályok közötti korlátok, amikor eltűnik a határ a dolgozó város és falu között, amikor nem lesz szükség általá-

ban az állam elnyomó szervezeteire (de csak ha addigra megdöntik a tőkés államokat a világ más országaiban is), és amikor teljesen és végleg el fog halni minden politika. A politikát felváltja a tudományos irányítás és a társadalom gazdaságának tudományos vezetése.

XV. A vezetés helyes politikájának biztosítása és a kommunista párt

Korábban már láttuk, hogy a helyes politikát a helyes vezetés biztosítja, a helyes vezetést pedig a teljesen különböző társadalmi osztályok és szervezeteik helyesen meghatározott egymáshoz való viszonya. Ahhoz, hogy ez a vezetés valóban érvényesüljön, arra van szükség, hogy a parasztság kövesse a munkásosztályt, a munkásosztály kövesse saját szakszervezeteit, hogy ezek a szakszervezetek a maguk részéről kövessék a munkásosztály élcsapatát, *pártját*, amelynek az egész munkás-paraszt blokk vezető erejének kell lennie.

Életünk, mint tudjuk, tele van számtalan különböző ellentmondással: ellentmondás van az osztályok között, a munkásosztály és a parasztság között, magán a munkásosztályon belül és hatalmas országunk különböző nemzetiségi összetételű területei között. Feltétlenül szükséges, hogy magán a munkásosztályon belül legyen egy olyan erő, amely a legvilágosabban látja ezeket az ellentmondásokat, amely a megfigyelő magaslaton áll, és időben észreveszi az összes veszélyt, a fejlődés minden szintjén alá tudja rendelni a másodlagost a fontosabbnak és alapvetőbbnek, biztosítja a teljes akarategységet és a vezetés képességét.

A munkásosztály ilyen szervezete a *kommunista párt*, a proletariátus élcsapata, amely országunk munkásosztályának leghatározottabb, legtudatosabb, legélenjáróbb és legbátrabb elemeit tömöríti.

Éppen azért, mert a kommunista párt a munkásosztály élcsapata és az alapvető vezető erő az országban, a munkásosztály összes ellensége első-sorban ellene összpontosítja a tüzet: a nyílt fehérgárdisták és a földesúri-burzsóá vagy burzsóá rendszerhez való visszatérés hívei, mint az orosz fehér monarchisták, a kadetok és a földesúri-burzsóá rend más nyílt hívei; a szocializmus titkos ellenségei és a kapitalista rendszer titkos hívei, mint a mensevikek, az úgynevezett szociálforradalmárok stb. Valamennyiüknek az a politikai célja, hogy megingassák a párt alapjait, amit a munkásdiktatúra, a szovjethatalom egész épületének összedőlése és annak az útnak a félbeszakadása kell hogy kövessen, amelyre a munkásosztály októberi győzelmét követően lépett.

A párt befolyásának erősítése a proletárdiktatúra legfontosabb feltétele: ha nem érvényesül a párt vezető szerepe a munkásosztály valamint a

parasztság vonatkozásában, akkor nem beszélhetünk a munkásosztály diktatúrájáról, ha nincs kapcsolat a párt és a párton kívüli munkások és parasztek között, akkor nem létezhet és nem lehet erős a szovjethatalom.

Korábban már láttuk, hogyha megvizsgáljuk a munkásosztályon belül kialakult viszonyokat, akkor ennek a munkásosztálynak az élén a kommunista párt áll, amely befolyást gyakorol a munkásosztály számos más, létszámát tekintve jóval nagyobb szervezetére. Elsősorban a szakszervezetekre, a proletariátus legszélesebb tömegeket átfogó szervezeti formájára, másrészt a munkásküldöttek szovjetjeire, amelyek a munkásosztály állami szervezeti formáját képviselik, és a széles paraszti tömegekre támaszkodnak. A párt ezeken a szervezeteken keresztül a párton kívüli munkásokkal közvetlen kapcsolatban áll, biztosítja a proletár tömegek egészére kiterjedően a helyes irányítást.

Ugyanakkor feltehetjük magunknak a kérdést, a parasztság körében mi a megfelelője a proletariátus *szakmai szervezetének*?

Ha azokat vesszük, akik ugyanolyan munkások, mint az ipari dolgozók, csak éppen földet művelnek, természetesen a mezőgazdasági béresekről, a mezőgazdasági bérmunkásokról van szó, nekik természetesen ugyanúgy célszerű megszervezniük szakszervezeteiket, mint más szakmák munkásainak. Ilyen földmunkás szakszervezet már működik is, ez a Föld- és Erdőmunkások Összoroszárszági Termelési Szövetsége. Ugyanakkor, ha feltesszük magunknak a kérdést, hogy mik a parasztság sajátos érdekei („szakmai érdekei”), akkor teljesen világos az, hogy a paraszt – a munkástól eltérően – a saját gazdaságán dolgozik, és a saját gazdasággal bíró önálló kistermelő helyzetéből fakadó magángazdasági érdeke azt diktálja, hogy minél előnyösebben *adja el* gazdaságának termékeit, és minél kedvezőbben *vásárolja meg* azokat a termékeket, amelyeket az állami ipar gyárt számára, és amelyek nélkülözhetetlenek számára úgy is, mint fogyasztó és úgy is, mint saját kisgazdaságát irányító gazda számára, végül pedig neki az az előnyös, ha minél olcsóbb a gazdasági tevékenységéhez szükséges hitel. A legalapvetőbb érdeke, hogy a munkásosztállyal együtt megakadályozza a régi rendszer visszatérését, megakadályozza az új földesurak kialakulását, és fokozatosan fejlessze gazdaságát a parasztparták egyre jobban növekvő szövetkezeti egyesülése útján. *De hiszen mindezeket a feladatokat éppen a mezőgazdasági szövetkezet oldja meg*, valamint vele párhuzamosan az olyan kisegítő szervezetek, mint például a parasztbizottságok stb.

Ugyanakkor ne titkoljuk el, hogy a legutóbbi időkig a parasztek még nem mutattak különösebb bizalmat a szövetkezeti mozgalom iránt. Ennek jelentős mértékben az volt az oka, hogy a szövetkezetek nálunk még sok hiányossággal küszködnek, és a paraszt nem találta meg bennük azt, amit meg kellett volna találnia.

Ezek a hiányosságok a hadikommunizmus idejéből maradtak ránk. Most ezeket határozottan fel kell számolni. Elsősorban a teljesen *önkéntes* szövetkezésről és a *szövetkezeti demokráciáról*, vagyis a vezetőség és az összes felelős személy *választásáról* kell beszélnünk. A paraszt nem viszi be a tulajdonát és nem fogja a pénzét csupa fentről kinevezett emberre bízni. Olyan embereket akar, akiket ismer, akiknek hisz. Csak így fogja energikusan fejleszteni a szövetkezetet, csak így válik alapvetően érdekeltté annak működésében.

Ahhoz, hogy a szövetkezet betöltse a neki szánt szerepet, két feladatot kell megoldanunk:

- először is, a szövetkezet *gazdasági* megerősítését, vagyis a szövetkezeti „tőke” felhalmozását, a szövetkezeti forgalom növelését stb.;
- másodsor, a *tömegek bevonását* a szövetkezetesítés ügyébe; ha a tömegek bekapcsolását nem oldjuk meg, a szövetkezeti mozgalom elveszti egyik leglényegesebb sajátosságát.

Ugyanakkor ezeket a feladatokat lehetetlen megoldani, ha nem érvényesül a szövetkezeti tagság *önkéntessége* és a szövetkezet vezetőinek *választása*. A pártnak, természetesen, a szegény- és középparasztokra támaszkodva, a választásokon a *meggyőzés* eszközével kell harcolnia. De *maguknak* a parasztoknak kell választaniuk. Így a paraszti tömegek önállósága és aktivitásuk erősödése feltétlenül mezőgazdasági szövetkezeteink gyors növekedéséhez fog vezetni.

Továbbá úgy kell megszervezni az ügyeket, hogy *megszabadítsuk* a szövetkezeteket azoktól a *felesleges* feladatoktól, amelyek egyértelműen az *állami szervekre* tartoznak. A szövetkezetnek természetesen kapcsolatban kell állnia a szovjethatalom szerveivel, de a szövetkezetnek megvan a maga sajátos feladatai, az általános feladatokon túlmenően. Ha például a szövetkezet kezdené beszédni az adót, az helytelen lenne, ugyanúgy, mintha a városokban a munkás szakszervezetek látnák el *közvetlenül* a gyárak és üzemek állami irányításának feladatát. Ha a szövetkezetet olyan feladatokkal terheljük, amelyek nagy *áldozatokat* követelnek a parasztságtól, akkor magától értetődő, hogy nem nagyon szívesen fognak odamenni; és ezért nem így kell a dolgot csinálni. A szövetkezetnek a paraszt számára a *gazdasági felemelkedés szervévé* kell válnia. Akkor, ha a választás és az önkéntesség biztosítva van, a szövetkezet a parasztság *legkedveltebb* szervezete lesz. Az iparral és a szovjetállam szerveivel való kapcsolatában pedig a szövetkezet ténylegesen azt a szerepet tölti be, amelyet pártunk szán neki.

A *szovjetek élettel való megtöltése és a szövetkezeti mozgalom fejlesztése* jelenti pártunk alapvető feladatait falun. Ha pártunk, illetve vele és általa a munkásosztály, megerősíti befolyását a tömegek közt, akkor a szocializmus ügye *örökre biztosítva lesz nálunk*.

Már volt szó róla, hogy még a dolgozó parasztságnak is, ahogy ezt mondani szokás, „két lelke van”: egyrészt dolgozik és harcol a tőkés földesúrral, másrészt viszont tulajdonos, aki ha meggazdagszik, maga is hajlandó munkást felfogadni, ezért bizonyos mértékig tiszteli is a gazdag tulajdonost, vagyis a burzsoát. Ez az egyik dolog, a másik pedig az, hogy a parasztságon belül különböző rétegek vannak, a kizsákmányoltaktól egészen a kizsákmányolókig (a szegényparasztság és a kulákok, a félig béresek, akik részben a munkaerejük eladásából élnek, és munkaadók, a zsirosparasztok, a gazdagok, az úgynevezett „népnyúzó”). Amikor a kommunista párt szervezi és befolyásolja a parasztot (nyíltan vagy leplezve, közvetlenül bevonja a parasztot soraiba, vagy közvetve, a szövetkezetek, a parasztbizottságok és más szervezetek segítségével gyakorol rá befolyást), akkor a kommunista párt a paraszt *dolgozó lelkét* szervezi, és a szövetkezetek segítségével fokozatosan a társadalmi munka vágányára állítja; a szovjetek segítségével hozzászoktatja ehhez a munkához, a párton keresztül bevonva őt a szocialista kormány ügyeibe, közvetlenül olyan szellemben alakítja át, amely megfelel a szocialista építés céljainak és feladatainak. Ha a parasztság körében kialakulna a kommunista párttal *szemben* egy *másik* párt (a neve lehetne bármi), akkor az csak egy célt tűzhetne és tűzne is ki maga elé, csak az lehetne a feladata, hogy minden eszközzel erősítse, szervezze a paraszt *„nem dolgozó lelkét”*; éppen a *burzsoázia* felé való elhajlásokat fogja szervezni és erősíteni; éppen azokat a vonásokat fogja ápolni, táplálni, erősíteni és növelni, amelyek a parasztságnak ezeket az *ingadozásait* testesítik meg, amelyek *károsak* a szocialista építés szempontjából; ez a párt, a dolgok logikájából eredően, elkerülhetetlenül a parasztság, úgymond, ideiglenes és másodlagos érdekeit erősítené a lényeges és alapvető érdekei ellenében, a kispolgári előítéleteket a szocialista fejlődés ellenében, a kulák mentalitását a proletár szolidaritás ellenében; nemcsak hogy nem enyhíti a munkásosztály és a parasztság közti ellentéteket, hanem még tovább fogja *élezni* azokat; nemcsak hogy nem fogja követni a munkás-paraszt szövetség irányvonalát és nem fogja elfogadni a proletariátus vezető szerepét, hanem, ellenkezőleg, az lesz a célja, hogy „megszabaduljon” a proletariátus vezető szerepétől, ami *valójában nem jelent mást, mint azt, hogy a burzsoázia befolyásolja, irányítja a parasztságot*, és a burzsoázia (eszerek, mensevikek, trudovikok⁸⁵ és más megalkuvó pártok) ideológiai ügynökségét jelenti.

Tehát a munkás-paraszt ügy győzelme feltételezi a kommunista párt vezetését. De ennek a vezetésnek *a szovjetek és a szövetkezetek* mindenoldalú erősödésére, valamint az *ipar fejlődésére* kell támaszkodnia. Ha helyesen fogjuk megoldani ezeket a feladatokat, akkor a parasztság ismét meggyőződik arról, hogy a munkás-paraszt szövetség és a proletariátus

vezetése az alapvető paraszti érdekek szempontjából olyan nélkülözhetetlen, mint a levegő.

XVI. A világforradalom és a Szovjetunió

Eddig az összes kérdést kizárólag *belpolitikánk szempontjából* vizsgáltuk. Ugyanakkor egyáltalán nem egyedül élünk a földön, hanem tőkés államok vesznek körül minket, akik félnek megerősödésünktől, és lényegében véve, kibékíthetetlen ellenségeink. Eddig rajtunk kívül még egyetlen országban sem volt képes a munkásosztály arra, hogy megdöntse saját burzsoáziáját és a kezébe vegye a hatalmat. Ezért természetesen adódik a következő kérdés: fel tudjuk-e építeni a szocializmust egy országban, más országok győztes proletariátusának közvetlen támogatása nélkül?

Meg tudtuk *védni a hatalmat* egy országban, vissza tudtuk verni a minden oldalról ránk támadó ellenséget, hozzá tudtunk kezdeni gazdaságunk fejlesztéséhez, meg tudtuk erősíteni és szilárdítani proletárdiktatúránkat. De van-e garancia arra, hogy nem támadnak ránk a külföldi rablók, hogy nem kerül sor semmilyen újabb „intervencióra”? Ilyen garanciát csak *a proletariátusnak néhány tőkés országban való győzelme* jelenthetne. Érdekeink ezért szilárdan és örökre összefonódnak a nemzetközi munkásosztály érdekeivel és az elnyomott gyarmati parasztság érdekeivel, amely az imperialista elnyomása elleni lázadásaival leköti leggonoszabb ellenfeleink és ellenségeink erejét. Ezért pártunk hitszegést és árulást követne el munkásosztályunk és parasztságunk érdekeivel szemben, ha megszűnne a *világforradalom pártja* lenni. Soha sem szabad egy percre sem elfelejteni, hogy békés építőmunkánkat lerombolhatja a szomszédaink részéről bekövetkező váratlan támadás. Sohasem szabad abban a hitben ringatni magunkat, mintha egyszer s mindenkorra békén hagynának. És ezért szilárdnak és megbonthatatatlannak kell lennie *testvéri szövetségünknek a többi ország dolgozó tömegeivel*, akik megbízható szövetségeseink, és óriási támaszt jelentenek számunkra az ellenség táborán belül.

A polgárháború tapasztalatai alapján, a kapitalista hatalmak korábbi intervenciójának tapasztalatai alapján, amikor ezek a hatalmak minden lázadó ellenforradalmi tábornokot támogattak, tudjuk, hogy már akkor milyen hatalmas segítséget nyújtott nekünk a nemzetközi proletariátus, egész idő alatt hátráltatta saját burzsoáziáját, nemegyszer megzavarta abban, hogy sikeresen végrehajtsa hóhérmunkáját országunkban. Közismert a francia matrózok odesszai lázadása, közismert, hogy az angol csapatok otthagyták az arhangelszki frontot, mindenki tudja, hogy Európa

munkástömegei nemegyszer megzavarták a csapatok, a lőszer és fegyver szállítását, amelyeket ellenségeinknek küldtek, hogy leverjék a fiatal szovjetköztársaságokat. Ezek a tapasztalatok azt bizonyítják számunkra, hogy a nemzetközi proletárszolidaritás, általában a dolgozók szolidaritása nem csupán szép szólam, amivel megnyugtathatjuk magunkat és amit ünnepnapokon felemlégethetünk. Nem, ez a *legreálisabb dolog*, amelynek óriási gyakorlati jelentősége van egész sorsunkat, egész jövőnket, egész további fejlődésünket illetően.

Így tehát *végleges garanciát a régi rend idegen hadseregek szuronyain hozott visszaállítása ellen* csak a világforradalom jelenthet, amelynek pártunk híve és hirdetője kell hogy legyen.

De az is lehet, hogy nem a külső ellenség támadása pusztít el bennünket, hanem saját elmaradottságunk, mert nélkülözve, mégpedig elég hosszú időn keresztül, más országok győztes proletariátusának *technikai és gazdasági* segítségét, elkerülhetetlenül *saját elmaradottságunk, saját gazdasági gyengeségünk áldozatai* leszünk? Lehetséges, hogy az ország *kispolgári jellege*, a túlnyomóan paraszti lakosság, a munkásosztály elenyésző száma, amely ráadásul meggyengült az imperialista és a polgárháború hosszú éveit alatt, „szükségyszerűen” egész építőmunkánk bukásához vezet?

Az ilyen vélemények, amelyek mélységesen kételkednek forradalmunk erejében, teljesen *helytelenek* és megalapozatlanok. Igaz, elmarad a technikai és gazdasági segítség más országok sajnos még hatalomra nem került munkásosztálya részéről, ami rendkívül *lelassítja* gazdasági növekedésünket, és ezzel együtt általában a szocialista építés egész ütemét országunkban. Ha kaptunk volna ilyen segítséget, akkor természetesen öszszehasonlíthatatlanul *gyorsabban* jutottunk volna előre a gazdasági felfelé emelkedés útján, és ezzel párhuzamosan, viszonylag gyorsan tudtuk volna kibontakoztatni építőmunkánkat: a gazdaság, a politika, a kultúra, a mindennapi élet, a tudomány és az úgynevezett „szellemi kultúra” terén is. Természetes, hogy e nélkül a segítség nélkül *lassabban* haladunk, de *mégis töretlenül előre fogunk haladni, ahogy már elég világosan bizonyították ezt az elmúlt évek tapasztalatai, amikor már megszabadultunk a polgárháború terhétől* és attól, hogy közvetlenül a csatamezőn dolgozzunk.

Ebben az írásban már többször szoltunk arról, hogy miközben egész népgazdaságunk termelőerőit fejlesztjük, ugyanakkor népgazdaságunkban a *szocialista formák* egyre nagyobb növekedését tapasztaljuk, és a népgazdaság olyan formáinak az erősödését, amelyek egyre inkább *szocialista úton* fejlődnek. Semmiképpen sem lehet azt állítani, hogy a magánvállalkozói kapitalizmus összes formái, árnyalatai, és az állami vállalatok, szövetkezetek között folyó gazdasági harcból a magántőke kerül ki győztesen. Ellenkezőleg, tudjuk, hogy a magántőke fokozatosan *hát-*

térbe szorul, hogy egyre erősebbek és hatalmasabbak lesznek a gazdasági parancsnoki posztok, így tehát a szocializmus ügye előrehalad. Ha tehát ez az ügy már a békés időszak *első* éveiben előrehaladt, akkor milyen alapon lehet azt állítani, hogy később vissza fogunk lépni? Hol van akár csak a legkisebb bizonyítéka, halvány jele is annak, hogy az *elkövetkező* években a fejlődés feltételei sokkal kedvezőtlenebbek lesznek az állami gazdaság és a szövetkezetek számára, mint gazdasági felemelkedésünk első éveiben? Ellenkezőleg, míg *ilyen* bizonyítékok nincsenek, addig másfelől, egy sor olyan okra lehet utalni, amelyek *sokkal nagyobb sikerek* valószínűségét támasztják alá a jövőben. Egyre inkább érvényesülni fog a *nagyüzemi termelés* fölénye általában; egyre nagyobb megtakarításra és haszonra tesz szert az állam gazdasága a *tervszerűség* erősödéséből, vagyis a gazdaság összes anyagi erőforrásának és munkaerejének *tervszerű és jóval célszerűbb felhasználásából*; egyre nagyobb összegek állnak majd az államhatalom rendelkezésére, amely így majd nagyobb erővel tudja támogatni a parasztság szervezésének ügyét a szövetkezeteken keresztül stb.

A dolgok lényegét tekintve már most bebizonyítottuk, hogy a szocializmust *más országok közvetlen technikai-gazdasági segítsége nélkül* is lehet építeni. Igaz, szocializmusunk formái az építés most következő időszakában elkerülhetetlenül az elmaradott szocializmus formáivá válnak, de ez nem baj, mert még ezek a formák is garantálják számunkra az állandó előrehaladást a szocializmus egyre tökéletesebb és teljesebb formái felé.

Ne feledjük, hogy még a tőkés rendszernek is, amely *évszázadokon* keresztül fejlődött, fejlődésének hanyatló, imperialista korszakában, tiszteltetreméltó kora ellenére, különböző formái, különböző, úgynevezett „nemzeti vonásai” voltak. Az amerikai kapitalizmus még ma is rendkívül erősen különbözik a franciától, a német az angoltól és így tovább. Az amerikai kapitalizmus élesen, határozottan monopolkapitalista jellegű a bankok uralmával, a hazai iparban kialakult hatalmas szervezeteivel (trösztök). A francia kapitalizmus elsősorban uzsorás jellegű, viszonylag gyengén fejlett belső iparral; ez olyan kapitalizmus, amely *kölcsönt* ad más államoknak, kiszípolyozza ezeket az államokat, és rendkívül alacsony belső termelőtevékenységgel tűnik ki; menedékre lelnek itt a kisparaszti gazdaságok is, míg például az angol kapitalizmus már teljesen megsemmisítette a szabad paraszt gazdaságát, és egyesíteni tudta világrabló vonásait saját hazai iparának energikus fejlesztésével. Az orosz kapitalizmusnak is megvoltak a maga sajátosságai. Ezek a sajátosságok elsősorban abban rejlettek, hogy a kapitalista rendszer nálunk általában gyengén fejlett volt, ha az ország népgazdaságának egészét nézzük. Ez abban jutott kifejezésre, hogy az orosz kapitalizmus rendszerében hatal-

mas jelentőséggel bírt a kisparaszti gazdaság, a félf feudális földesúr típusa (a bér munkát alkalmazó tőkés földtulajdonos helyett); szintén nagy jelentősége volt a kisiparnak (iparosok, kusztár iparosok), akiket egyáltalában nem tudott magába olvasztani a nagy tőke, még győztes előrenyomulásakor sem. Ugyanakkor ha csak a nagyipari termelést vizsgáljuk, akkor kiderül, hogy ezen a területen igen nagy az úgynevezett „óriásvállalatok” aránya (ahol több mint 10 000 munkás dolgozik, mint például a morozovi manufaktúrákban, a dél-oroszországi acélöntödékben és más ipari óriásokban). Ez nagymértékben a *külföldi tőke* hatásával magyarázható, amely hatalmas, a legkorszerűbb nyugat-európai technikával felszerelt vállalatokat hozott létre országunkban.

Tehát egyrészt a félf feudális barbárság és általában a rendkívüli elmaradottság, másrészt pedig a nyugat-európai kapitalizmus által elért legmodernebb formák együttes megléte jellemezte az oroszországi kapitalizmus, ahogy mondani szokták, „nemzeti arculatát”.

De hát a szocializmusba való átmenet nem a semmiből indul; a szocializmusba való átmenet azután kezdődik, ahogy a munkásosztály a kezébe veszi a politikai hatalmat, miközben a munkásosztály átveszi a *kapitalizmustól rámaradó örökséget*. A fentiekből teljesen világos, hogy ez az örökség a kapitalista országokban *különböző* lesz. Ha pedig a kapitalizmusnak a különböző országokban megvoltak a sajátosságai, akkor teljesen érthető, hogy *a szocializmus, fejlődésének első szakaszában, amíg nem alakul ki egy egységes világállam, szintén eltérő sajátosságokat fog mutatni, amelyek a korábbi fejlődésből erednek*. Az, hogy nálunk egymás mellett voltak jelen a legmodernebb tőkés nagyvállalatok és a legelmaradottabb gazdasági formák, feltétlenül rányomja bélyegét az országunkban épülő *szocializmus* formáira is. A kiskereskedők és a kisvállalkozók meglétéből az következik, hogy azok bizonyos ideig még a mi rendszerünkben is létezni fognak; a parasztság óriási rétegeinek létezéséből és felmérhetetlen gazdasági jelentőségükből egyrészt az következik, hogy viszonylag hosszú lesz az út a teljes szocializmusig, másrészt, hogy óriási jelentőségük van a *mezőgazdasági szövetkezeteknek*, amelyek a parasztgazdaságok szocializmushoz vezető fő fejlődési útját jelentik; a sok ezer munkást tömörítő nagyvállalatok meglétéből fakad viszont a proletariátus vezető szerepének a lehetősége országunkban.

Más országokban (nem beszélve most a gyarmatokról), mint például Angliában, ahol a parasztgazdaság teljesen jelentéktelen szerepet játszik, a népgazdaság szervezeti formái feltétlenül mások lesznek, és a fejlődés üteme is jóval *gyorsabb* lesz, mint nálunk. Másrészt viszont, ha azt nézzük, hogy milyen feladatok állnak a nyugat-európai proletariátus előtt a volt gyarmatokkal kapcsolatban, ahol a lakosság nagy tömege paraszt, akkor azt látjuk, hogy ott sok olyan feladat és gazdasági forma lesz,

amely azokra a kérdésekre és feladatokra emlékeztet, amelyekkel mi is szembetalálkozunk, és olyan gazdasági formák lesznek, amelyek a *mi* államunkra jellemzőek. Egy cseppet sem kell szégyenkeznünk azért, mert az a szocializmus, amelyet mi építünk, a szocialista építés elmaradott típusához tartozik. Ez nem a mi bűnünk; de egészen biztosak lehetünk abban, hogy *megvannak a lehetőségeink az állandó előrehaladásra*, ezeknek a formáknak a tökéletesítésére, elmaradottságunk leküzdésére, a szocialista társadalom valóban tökéletes formájához való egyre gyorsabb átmenetre.

Országunk még csak most kezdett kilábalni a szörnyű szegénységből, egyenesen örültség lenne még csak álmodozni is arról, hogy a babérjainkon ülünk vagy pihenni kezdünk. Le kell küzdenünk még a szörnyű szegénységet, az éhség, a szenny, a tudatlanság, a barbárság, a tunyaság maradványait; de már világosan látjuk magunk előtt a széles és helyes utat, amelyen eljutunk a végső győzelemhez.

(B. Fülöp Ágnes fordítása)

Egy közgazdász megjegyzései⁸⁶

(Az új gazdasági év kezdetéhez)

Kezdődik az új gazdasági év.⁸⁷ Teljesen magától értetődő, hogy a gondolkodó munkások – a kommunista munkások pedig még inkább – igényt támasztanak arra, hogy megvonják és összegezzék bizonyos eredmények tapasztalatait, kijelöljék a perspektivákat és *egészében* lássák gazdasági fejlődésünket. Figyeljék meg a munkások leveleit, valamint a különböző gyűléseken írásban feltett kérdéseket, hallgassák meg az egyszerű proletárok hozzászólásait. Milyen hatalmas kulturális-politikai fejlődés! Milyen problémák és kérdések kavarnak a tömeg fejében! Milyen égető az igény, hogy a „dolgozók gyökeréig” ássunk! Mennyire nem kielégítőek a forgalomban lévő, elkoptatott, egy kaptafára húzott, üres frázisok, amelyek primitívek, mint egy fatuskó és úgy hasonlítanak egymásra, mint két borsószem. El kell ismerni, hogy a tömegek igényei és a nekik juttatott (gyakran hideg vagy alig-alig felmelegített) „szellemi táplálék” között nyíló „olló” kialakulásában nagy felelősség terhel bennünket és különösen sajtónkat. Vajon elég élénken reagálunk-e azokra az égető és „fájó” kérdésekre, amelyek sok-sok ember fejében motoszkálnak? Megfelelően válaszolunk-e a különböző kételyekre? Vajon kielégítőek-e a gazdaságunkról adott komoly információk? Vajon kellő mértékben vetjük-e fel a tömegek, és elsősorban a *munkástömegek* előtt gazdálkodásunk bonyolult problémáit? Nem, és ezerszeresen nem: e téren súlyos fogyatékoságaink vannak, amelyeket fel kell számolnunk annak érdekében, hogy joggal mondhassuk, *komoly* erőfeszítéseket tettünk a tömegek szocialista építésbe való bevonására.

Magától értetődik, hogy itt nemcsak a propagandáról van szó. Ha le akarjuk vonni a tanulságot saját múltunkból, és állandóan kritikusan szemléljük önmagunkat, akkor az alábbi következtetésre kell jutnunk: mi magunk sem értettük még meg kellően *az újjáépítési időszak feltételeinek* teljes *újszerűségét*. Éppen ezért vagyunk „késésben”: a szakemberek kérdését csak a Sahti-ügy⁸⁸ után vetettük fel, a szovhozok és a kolhozok ügye gyakorlatilag csak a gabonabegyűjtési válság és az ezzel összefüggő

megrázkódtatások után mozdult el a helyéről stb. Egyszóval nagyjából úgy cselekedtünk, ahogy a régi orosz közmondás mondja: „Ha nem dörög az ég, a muzsik nem vet keresztet.”

Amikor annak idején áttértünk a hadikommunizmusról az új gazdaságpolitikára, a legbátrabban, a leghatározottabban fogtunk hozzá soraink átrendezéséhez. Az olyan jelszavak, mint a „tanulj meg kereskedni!” stb., erőteljes propagálása mellett ez a hatalmas erőátcsoportosítás volt gazdasági sikereink előfeltétele.

Az *újjaépítési időszakra* való áttérés természetesen nem jelent olyan kétségtelenül elvi jelentőségű változást gazdaságpolitikánkban, mint az 1921-es volt. Ugyanakkor ennek, úgymond, *más mércével* mérve hatalmas jelentősége van. Hiszen óriási különbség van, mondjuk, egy híd egyszerű *megjavítása* és *megépítése* között: az utóbbi megköveteli a magasabb szintű matematika és szilárdságtan ismeretét is, meg még ezerfajta más dologét. Ugyanez érvényes a gazdaság *egészére* is. Az újjaépítési időszak egy sor bonyolult *műszaki* feladatot (új üzemek tervezése, új technika, új iparágak), egy sor összetett *szervezési-gazdasági feladatot* (a munkaszervezés új rendszere a vállalatoknál, az ipar szabványosítása, a körzetesítés, az egész gazdasági apparátus formája és hasonlók), számos igen nehéz *általános gazdaságirányítási* feladatot (a gazdaság alapegységeinek összekapcsolása az új feltételek közt, a szocialista felhalmozás kérdése, a gazdaság kérdései az osztályharc megint csak *új* körülményei között stb.), és végül egy sor *embereket* érintő problémát (egyrészt a tömegek bevonása az újításba, másrészt a szakképzett káderek kérdése) vetett fel. A tőkés világ hatalmas műszaki vívmányai (különösen Németországban és az Egyesült Államokban), valamint a világ termelésének növekedése rendkívül élesen vetik fel belső problémáinkat. Ugyanakkor nem hajtottuk végre a szükséges erőátcsoportosításokat, pontosabban nem olyan mértékben, nem olyan ütemben és nem olyan energiával hajtottuk végre, mint ahogy azt a dolgok objektív menete megkövetelte.

I

Az elmúlt év gazdaságunk újjaépítésének *hároméves* időszakát összegzi. Az ország hatalmas ugrást tett előre. Egyenesen nevetséges a Bruckusz- és Zagorszkij-féle emigránsok és a külföldi tudomány különböző „nagyágyúinak” tudálékos eszmefuttatásait olvasni, akik felkaptak néhány made in Riga-típusú szenzációs „értésülést”⁸⁹, és a bölcsek süvegét feltéve azon erőlködnek, hogy bebizonyítsák a „szovjet gazdaság csődjét”, a „kommunizmus csődjét”, a „bolsevizmus csődjét” és hasonló „csődöket”, amiket a Chamberlainek⁹⁰ találnak ki, amikor nem tudnak aludni. Ugyanakkor minden olyan előítéletektől mentes megfigyelő számára,

akiben megmarad a tárgyilagos megítélés minimális képessége, világos, hogy bárhogy forgatják és bárhogy ravaszkodnak, a Szovjetunió gazdasága a főbb irányok többségében rohanó léptekkel halad előre, és ennek az előrehaladásnak a különböző cikcakkjait, amelyek a gazdaság váratlan, sajátos „válságainak” tűnnek, nevezhetjük bárhogy, csak a fehérek szívének oly kedves „bolsevik rendszer csődje” előhírnökének nem.

Az utóbbi években a termelés számos területén, elsősorban az iparban, már komoly technikai haladást értünk el: *kőolajiparunk*, amelynek Baku körzetében alakult ki a központja, valóságos műszaki forradalmat élt át, és szinte amerikai módra van felszerelve; *gépgyártásunk*, amely a további átalakulás és az ország iparosításának fő forrása, nagy léptekkel halad előre, a gépgyártás sajátos ága, a *mezőgazdasági gépgyártás* háromszorosan meghaladta a háború előtti szintet; kialakult egy teljesen új iparág – az *elektrotechnikai* ipar; leraktuk *vegyiparunk* alapjait és először állítunk elő nitrogént a levegőből; a *villamosítás*, a villamos erőművek építése egyre újabb és újabb területekre terjed ki; a gazdasági-technikai forradalom behatol a falvakba is: nagy mértékben támogatja és fejleszti a parasztság szövetkezeti egyesüléseit, már kb. 30 ezer *traktort* küldött az ország földjeire és sztyeppéire, a traktoros menetoszlopok pedig, a technikai átalakulás harci osztagai, már gyakori vendégek országunk legelmadottabb, barbár területein is – a traktor ekevasa először töri fel a szalszki, az ukrán, a Volgán túli, a kazah sztyeppék szűzföldjeit, és a vad árvalányhaj eldalolja hatyúdalát.

Nézzük a száraz számokat, amelyek a maguk szigorú, rideg nyelvén tanúskodnak az országunkban folytatódó forradalomról!

A Szovjetunió népgazdaságában a *teljes állami-szövetkezeti szektor állóalapja* 3 év alatt (1925/26–1927/28) 1925/26-os árákon számítva 4 milliárd rubellel (több mint 14%-kal) növekedett.

Az *állami és szövetkezeti ipar állóalapja* ugyanezen években, ugyanilyen árákon számolva, 6,3 milliárd rubelről 8,8 milliárd rubelre növekedett, azaz 2,5 milliárd rubellel (39-40%-kal) nőtt, miközben a növekedés üteme az utóbbi évben jelentős mértéket, 15%-ot ért el.

Ezek az adatok tényleges felhalmozásról, azaz *bővített újratermelésről* tanúskodnak. Amennyiben a beruházások *teljes* összegével számolunk, vagyis figyelembe vesszük az elhasznált „tőke” pótlására szolgáló részt is, akkor a következő adatokat kapjuk.

A *teljes társadalmasított szektorban* az éves beruházások összege 2 milliárdról 3,4 milliárd rubelre növekedett a fenti árákon számolva.

Az *állami és szövetkezeti iparban* a következő számokat kapjuk: 890 millió rubel 1925/26-ban és 1,5-1,6 milliárd rubel 1927/28-ban.

Ugyancsak érdemes megemlíteni a teljesen *új ipari építkezések* rendszeres növekedését. Az ipar összes kiadásán belül az ilyen építkezésekre

fordított eszközök százalékos részaránya fokozatosan növekedett: 1925/26-ban 12%, 1926/27-ben 21%, 1927/28-ban 23%. Rendkívül gyorsan növekszik az ipar részaránya az egész népgazdaságon belül, a termelési eszközök termelésének részaránya az iparon belül stb. Jellemző az a körülmény, hogy a *parasztság* jövedelmének – a legutóbbi kutatások szerint – majdnem a *fele az iparból* (bányászatból, építkezésekből, fakitermelésből stb.) származik.⁹¹ Mindez azt mutatja, milyen gyorsan halad előre az ország iparosítása és ezzel egyidejűleg mennyire világosan érzékelhető az egész gazdaság *szocializálási* (társadalmasítási) folyamata. A maszekok kiszorítására vonatkozó számok közismertek. Nő az országban az áruforgalom, különösen a város és a falu közötti forgalom. Fejlődik a teherszállítás. Nő a költségvetés. Évről évre emelkedik a munkásosztály létszáma. Növekszik a munkásosztály anyagi és kulturális élet-színvonala stb. stb.

Ugyanakkor gazdaságunk növekedését, valamint a *szocializmus* kétségtelen fejlődését sajátos „válságok” kísérik, amelyek fejlődésünk törvényszerűségeinek a kapitalizmustól való minden *alapvető* eltérése ellenére is *mintha* „megismételnék” – habár torz tükörben – a kapitalizmus válságait. Itt is, ott is aránytalanság van a termelés és a fogyasztás között, de nálunk ez az aránytalanság „megfordult” (ott túltermelés, nálunk áruéhség, ott a tömegek kereslete sokkal kisebb, mint a kínálat, nálunk ez a kereslet nagyobb, mint a kínálat). Itt is, ott is hatalmas „tőke”-mennyiséget fektetnek be a sajátos válságok (a kapitalizmusban) és a „nehézségek” (nálunk) miatt, de nálunk ez a viszony is „fordítva” jelentkezik (ott túlzott felhalmozás, itt pedig tőkehiány); itt is, ott is aránytalanság van a termelés különböző szférái között, de nálunk a *fémhiány* a tipikus. Nálunk a *munkanélküliség* a foglalkoztatott munkások létszámának folyamatos növekedésével egyidejűleg jelentkezik. Nálunk még az agrár-„válság” is fordított (nem elegendő a gabonakínálat). Egyszóval, különösen az elmúlt év vetette fel élesen „*válságaink*” problémáját, amelyek az elmaradott, kispolgári lakosságú és ellentétes környezetben lévő országokban az átmeneti gazdaság kezdeti időszakában jelentkeznek.

Marx, mint ismeretes, megalkotta a *tőkés válságok* elméletét. Ezeket a válságokat a tőkés termelés általános tervszerűtlenségéből („anarchiájából”) vezette le, abból, hogy a kapitalizmusban nem lehet helyes *arány* az újratermelési folyamat különböző elemei között, ide értve a termelés és a fogyasztás közötti arányt, vagy – más szavakkal – abból, hogy *a kapitalizmusban lehetetlen a termelés különböző elemeinek „kiegyensúlyozottsága”*. Ez természetesen egyáltalán nem jelenti azt, hogy Marx megkerülte az *osztályok és az osztályharc problémáját*. A tömegek fogyasztása, a fogyasztás színvonala, a munkaerő értéke, Marx szerint, az osztályharc momentumai közé tartozik. A termelés és a fogyasztás, a termelés növe-

kedése és az elosztási viszonyok közti ellentmondás kialakulásának egész mechanizmusában már *benne van* az osztályharc, amely a gazdasági kategóriák mezében jelenik meg. *Tugan-Baranovszkij* professzor, az ismert polgári közgazdász, igyekezett elszakítani az osztályokat és az osztályharcot a gazdasági viszonyoktól. A maga „társadalmi elosztás-elméletében” csak az „osztályharc” momentumát emelte ki, az *osztályharc gazdasági meghatározottságát figyelmen kívül hagyta*, válságelméletében pedig figyelmen kívül hagyta a tömegek fogyasztásának momentumát, és ezzel teljes egészében figyelmen kívül hagyta az osztályharc mozzanatát is. De mégis Marx elmélete az egyedül helyes, nem pedig *Tugan-Baranovszkij* burzsoá elmélete. Ezért *saját* „válságainkat” is Marx módszerével lehet és kell megközelítenünk, nem pedig *Tugan-Baranovszkij* „társadalmi elosztás-elméletével”, habár látszólag az is az „osztályelven alapul”. Másrészt, nevetséges „A tőke” II. kötetének újratermelési sémáit azzal vádolni, hogy semmibe veszik az osztályok problémáját: ez azt jelentené, hogy nem értjük meg sem az osztályharc elméletét, sem a marxi újratermelési elméletet.

Az átmeneti időszakban (a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet idején) az osztályok még megmaradnak, sőt időszakonként az osztályharc még éleződik is. Ugyanakkor azonban az átmeneti időszak társadalma bizonyos *egység* is, még ha ellentmondásos is. Ezért is lehet erre a társadalomra (ha már arról van szó, sokkal több „joggal”) alkalmazni, „A tőke” második kötetének analógiájára, az „újratermelési sémákat”, azaz előirányozni a termelés és a fogyasztás különböző szférái, valamint a termelésen belüli különböző szférák helyes összekapcsolásának feltételeit, más szóval *a mozgó gazdasági egyensúly feltételeit*. Lényegében ez a feladat áll *a népgazdasági terv* kidolgozása előtt, amely egyre inkább megközelíti a népgazdasági mérleget, egy olyan tudatosan előirányzott terv kidolgozása előtt, amely előrelátás (prognózis) és direktíva is egyidejűleg.

De vigyük tovább a kérdést: ha nálunk a „válságok” olyanok, mintha „visszájára fordult” tőkés válságok lennének; ha nálunk a tömegek tényleges kereslete meghaladja a termelést, akkor vajon az „*áruéhség*” *nem általános törvénye-e fejlődésünknek*? Nem vagyunk-e *ellenkező* alapon, a termelés és a fogyasztás *más* aránya miatt, periodikus vagy nem periodikus „válságokra” kárhoztatva? Vajon nem ezek a „kritikus” nehézségek jelentik-e fejlődésünk *vastörvényét*?

Közgazdasági irodalmunkban is találkozhatunk ilyen kérdésfelvetéssel, amely már eleve hibát rejt magában. Itt két teljesen különböző dolgot kevernek össze: egyrészt a kifejlődő termelőerők – minden egyes időszakban meglévő – elmaradását a még gyorsabban növekvő szükségletektől („kereslettől”, a szó tágabb értelmében), másrészt a „válság” saját

tosan élesen jelentkező formáját, az *áruéhséget* (amikor már *fizetőkép*es keresletről van szó). Az első jelenség csak azt a tényt fejezi ki, hogy a társadalom valóban áttér a szocializmusra, hogy a szükségletek növekedése a gazdasági fejlődés *közvetlen* mozgatórugója, hogy a termelés *eszközzé* válik stb. Egészen más a helyzet azokkal a *válságjellegű momentumokkal*, amelyek *megakadályozzák az újratermelést*. Ezek csak a gazdasági egyensúly feltételeinek *megsértése* során létezhetnek, vagyis az *újratermelés elemeinek* (*ide értve a fogyasztást is*) *helytelen összekapcsolásából* eredhetnek. A „válságok” – kapitalizmushoz képest – „természetellenes” jellegét valójában a tömegek szükségletei és a termelés közti elvileg *új* viszony határozza meg. Ez a viszony azonban nem válik *antagonizmussá* (ellenkezőleg, a termelés mindig utoléri a tömegek növekvő fogyasztását, ami az egész fejlődés fő ösztönzője), ezért itt a „válságok *törvényének*”, a válságok *elkerülhetetlenségének* nincs alapja. De *lehetnek* itt is „válságok”, amelyek azonban a *viszonylagos anarchiából*, azaz az átmeneti időszak gazdaságának *viszonylagos tervszerűtlenségéből* fakadnak.

Az átmeneti időszak gazdaságának *viszonylagos tervszerűtlensége* – vagy *viszonylagos tervszerűsége* – az alapja a kisgazdaságok, a piaci kapcsolatok, azaz a spontaneitás jelentős elemei létezésének. Ezért magának a tervnek is sajátos természete van: ez a terv még egyáltalán nem a fejlett szocialista társadalom többé-kevésbé „befejezett” terve. Ebben a tervben a *spontán eredők* előrelátásának számos eleme szerepel (pl. a termésnek, az árugabonának, a paraszti gazdaságok termelésének, tehát az áraknak stb. stb. is a kiszámítása), amelyek a különböző direktívák kiindulópontjai lesznek. Ezért nem lehetséges nálunk „ideális” terv. Pontosan ezért fordulhatnak elő *bizonyos* fokig hibák. De a hiba, ráadásul az *elkerülhetetlen* hiba, mégiscsak *hiba* marad, ha meg is van a magyarázata. Ez az első. Másodszor, a fő arányok legdurvább megsértése (ahogy ez nálunk a gabonatermelés esetében történt, amiről később lesz szó) és az ebből eredő tévedések *egyáltalán nem elkerülhetetlenek*. Harmadszor, ha a jó terv sem mindenható, akkor a rossz „terv” és a rossz gazdasági manőverezés a jó dolgot is tönkreteheti.

A trockistákkal folytatott régi vitában (lásd „A trockizmus kérdéséhez” c. gyűjteményes kötetet⁹²) be kellett bizonyítanunk, hogy *nem szabad túlértékelni a tervet* és figyelembe kell venni a *spontaneitás* igen jelentős elemeit; már akkor a szájukba kellett rágnunk azt az igazságot, hogy az iparágak közti arány fogalma „önmagában” véve, azaz a paraszti piactól függetlenül, *értelmetlen*, tervünk hatása éppen ezért *viszonylagos*, struktúrája pedig *sajátos*. A J. A. Preobrazsenszkij⁹³ folytatott vitában pedig (lásd „Az átmeneti időszak törvényszerűségeinek kérdéseire”⁹⁴) meg kellett magyarázni, hogy az átmeneti időszak törvényszerűségeinek elemzése során nem szabad eltekinteni a proletárállam gazda-

ságpolitikájától, mivel a gazdaság túlnyomó része *állami* (és vele kapcsolatban álló szövetkezeti) gazdaság, a legfontosabb gazdálkodó szervezetek az *állami* szervezetek stb. Ezért tervezésünknek, viszonylagossága ellenére, valójában *hatalmas* szerepe van; a gazdasági vezetés súlyos hibái a fő gazdasági arányok megsértését idézik elő az országban, és egyúttal a proletariátus számára hallatlanul kedvezőtlen osztályátrendeződést hívnak életre. A szükségszerű *gazdasági* viszonyok megsértésének a másik oldala a *politikai* egyensúly felborítása az országban.

Abból, hogy az „*áruéhség*” nem abszolút törvénye az átmeneti gazdaság fejlődésének, hogy elkerülhető az alapvető gazdasági arányok „*válságok általi*” megsértése, az alábbi következik:

Ahhoz, hogy elérjük a társadalmi újratermelés és a szocializmus rendszeres növekedésének a lehető legkedvezőbb (a lehető legválságmentesebb) menetét, következésképpen a proletariátus számára legelőnyösebb osztály-erőviszonyok kialakulását, arra van szükség, hogy megteremtsük a népgazdaság fő elemeinek a lehető leghelyesebb összekapcsolását (hozzuk „egyensúlyba” őket, a legcélszerűbben helyezzük el őket, hogy aktívan hassanak a gazdasági élet és az osztályharc menetére).

Ettől a legfontosabb és leglényegesebb feladattól való bármilyen eltérés *kapituláció a kispolgári ösztönösség előtt*, amely a kispolgári nemtörődomségnek abban az ismert történelmi jelszavában ölt testet, hogy „majd csak lesz valahogy”. Alapjában véve még bizonygatni is nevetséges ezt az axiómát. De bürokratikus apparátusunk konzervativizmusa és rutinja miatt ezt mégis be *kell* „bizonyítani”, mert itt még lépten-nyomon találkozunk ezzel az elképesztő szemlélettel: ha *úgyis* lesznek nehézségek, akkor gyerünk, bújjunk el!

II

Az újjáépítési időszak a gazdasági vezetéstől megköveteli a jelenlegi politika alaposabb átgondolását. Mindenekelőtt *a város és a falu viszonyának* „átkozott” kérdése vetődik fel megint, és vannak, akik újra felmelegítik a régi „recepteket”, amelyek, úgymond, arra hivatottak, hogy megmentsenek minket minden bűntől és szerencsétlenségtől. A trockista hasbeszélők – akik olyanok, mint a kertész, aki felülről rángatja a növényeket, hogy „gyorsabban nőjenek” – és a nagygazdák kispolgári lovagjai, akik „a kulákság fokozottabb üldözésén” szomorkodnak és sopánkodnak, nyüzsögni kezdtek a gabonabegyűjtés nehézségei miatt, és újból előszedték csodaszereiket, előhozakodtak – már hanyadszor! – kívánságaikkal, követeléseikkel, figyelmeztetéseikkel, fenyegetéseikkel. Nézzük mi is a „kérdések kérdését”, vizsgáljuk meg még egyszer kritikus szemmel irányvonalunkat.

Történelmi barázdát húztunk a tőkés világ és a proletárdiktatúra világá közé, de a kapitalizmus történelmi tapasztalatát hasznosíthatjuk a magunk számára. A minket érdeklő kérdés szempontjából is hasznos felhasználunk ezt a tapasztalatot, annál is inkább, mivel mindannyian emlékszünk Marx azon tételére, hogy a város és a falu közti kapcsolat különböző típusa egész történelmi korszakokat jelöl meg.

A kapitalizmus határain és keretein belül nem nehéz megkülönböztetni három fő típust. Az *első* típus jellemzői: a legelmaradottabb, félf feudális *mezőgazdaság*, a pauper paraszt, az inséges földbérlet, a muzsik legkegyetlenebb kizsákmányolása, a belső piac gyenge felvevőképesége (pl. a forradalom előtti Oroszország). A *második* típus jellemzői: a jobbágyság jóval kevesebb maradványa, a jobbágytartó földbirtokos már jelentős mértékben tőkés, tehetősebb parasztság, a paraszti piac nagyobb felvevőképesége stb. A *harmadik* típus az „*amerikai*”, ahol majdnem teljesen hiányoznak a feudális viszonyok, „szabad” a föld, a fejlődés kezdeti szakaszában hiányzik az abszolút járadék, a farmerek gazdagok, az ipar hatalmas belső piaccal rendelkezik. És mi az eredmény? Nem nehéz belátni, hogy éppen az *Egyesült Államokban* volt a legnagyobb az ipari fejlődés *ereje és mérete*, a termelőerők növekedésének ereje és mérete.

A trockisták, felvetve a *maximális* átszivattyúzás problémáját (elvenni mindent, ami „technikailag hozzáférhető”; többet elvenni, mint amennyit a cárizmus elvett stb.), ebben a történelmi sorban a Szovjetuniót a *régi Oroszország „mögé”* akarják helyezni akkor, amikor az *Amerikai Egyesült Államok „mögé”* kellene helyezni. Hiszen ha a *kapitalizmus keretei között* az Egyesült Államok a leggyorsabb mezőgazdasági fejlődést és egészében véve a termelőerők legnagyobb mozgását éri el, akkor nekünk – *szocialista* bázison, az összes tőkés elem ellen határozott harcot folytatva – még gyorsabban kell haladnunk, szoros *szövetségben* a parasztság döntő tömegeivel. A trockizmus ideológusai naivitásukban feltételezik, hogy a parasztgazdaságból az iparba történő évenkénti maximális átszivattyúzással biztosítható az ipar fejlődésének maximális üteme. Ez azonban nyilvánvalóan helytelen. A *tartósan* legmagasabb ütem akkor érhető el, amikor az ipar a *gyorsan növekvő* mezőgazdaság alapján fejlődik. Az *ipar* éppen ilyen esetben produkál *rekord* adatokat. Ez azonban a gyors, tényleges felhalmozás lehetőségét feltételezi a mezőgazdaságban, következésképpen egyáltalán nem a trockizmus politikáját. Az átmeneti időszak *új korszakot* nyit a város és a falu viszonyában, olyan korszakot, amely véget vet a falu örökös elmaradásának, „a falusi élet idiotizmusának”, olyan korszakot, amely megteremti a város és a falu közti ellentmondás *felszámolásának* alapját, az ipart „arccal a falu felé” fordítja, iparosítja a mezőgazdaságot, amelyet a történelem hátsó udva-

rából a gazdaságtörténet előterébe állít. A trockisták nem értik meg azt, hogy *az ipar fejlődése a mezőgazdaság fejlődésétől függ.*

Másrészt, a mezőgazdaságot az ipar javára történő bármilyen elvonástól védelmező kispolgári lovagok lényegében olyan állásponton vannak, amely állandósítja a kispolgárságot nyomorúságos technikájával, „családi” struktúrájával, alacsony kulturális szintjével együtt. Ezek a valójában mélyen konzervatív közgazdászok, akik a tanyagazdaságban látják az agronómia és a gazdálkodás alfáját és omegáját, a „kispagdák” ideológusai, a rutin és az individualizmus mellett szállnak síkra olyan korszakban, amely a forradalmi átalakulást és a kollektívizmust tűzte zászlajára, lényegében a minden hájjal megkent kulákelemek előtt tisztítják meg az utat. Míg a trockisták nem értik meg, hogy az ipar fejlődése a mezőgazdaság fejlődésétől függ, addig a kispolgári konzervatívizmus ideológusai azt nem értik, hogy *a mezőgazdaság fejlődése az ipartól függ,* vagyis traktor, műtrágya, villamosítás nélkül a mezőgazdaság egy helyben topogásra van ítélve. Nem értik meg, hogy éppen az ipar a mezőgazdaság radikális átalakításának a fő motorja, és az ipar *vezető szerepe* nélkül nem lehet felszámolni a falusi szűklátókörűséget, elmaradottságot, barbárságot és nyomort.

Abból kiindulva, hogy leküzdöttük a „társadalmi gondolkodásnak” ezt a két irányzatát, meg kell oldanunk az ipar és a mezőgazdaság közti viszony konkrét kérdését a Szovjetunióban a *jelen* pillanatban. Mindenkinek szemet szúrnak a következő alapvető tények: a város és a falu közötti forgalom általános növekedése mellett áruhiány van, azaz a falusi kereslet nincs távolról sem elegendően kielégítve, következésképpen, mint ha az ipar elmaradna a mezőgazdaságtól; másrészt nehézségek vannak a gabonával, a gabonakínálat elmarad az iránta megnyilvánuló kereslettől, vagyis mintha a mezőgazdaság maradna el; az ipari termelés és a beruházások hatalmas mértékben növekednek, közben rendkívül jelentős az *áruhiány*. Gazdasági életünknek ezeket a „paradoxonait” meg kell oldani. Ettől a megoldástól függ politikánk fő irányvonala is.

Trockij a Kominternhez intézett nyilatkozatában („A júliusi plénum és a jobboldali veszély”) – egy hallatlanul vádaskodó és hisztérikus írás – helyenként, amikor néhány percre magához tér a permanens nyüszítésből, megpróbál *érvelni*. Legfontosabb érvei: 1. „vitathatatlan, hogy a mezőgazdaság elmaradottsága az oka az összes nehézségnek”; 2. „a jelenlegi mezőgazdaság, típusát tekintve, még az igen elmaradott iparunkhoz viszonyítva is végtelenül elmaradott”; 3. „annak ellenére, hogy iparunk a mezőgazdasághoz képest sokkal magasabb technikai-termelési típust képvisel, nemcsak hogy nem nőtt fel vezető és átalakító, azaz valóban szocialista szerepéhez a faluval kapcsolatban, de még a jelenlegi árupiaci igényeket sem elégíti ki, *visszatartva* ezzel önmaga fejlődését”; 4. „fel-

felé lendíteni a mezőgazdaságot (mintha lehetne lefelé is lendíteni! – N. B.) csak az iparon keresztül lehet. Más hajtóerő nincs . . . Ha összekeverjük a falu várostól való általános történelmi elmaradásának és a városnak a mai falu piaci igényeitől való elmaradásának a kérdését, ez azt jelenti, hogy lemondunk a város falu fölötti hegemoniájáról.”

Ezekből a megállapításokból pedig az alábbi következtetésekre jut: a párt a XII. kongresszustól⁹⁵ (!) *jobboldali politikát* folytatott, vagyis nem fejlesztette kellőképpen az ipart, következésképpen csökkent az ütem, ez eredményezte a gabonaválságot; a párt februárban elismerte – állítja L. D. Trockij – az ipar elmaradását, de jelenleg (a júliusi plénum és a rendkívüli intézkedések megszüntetése után)⁹⁶ ismét visszatért a régi útra stb. stb. A *fő* következtetés: *sokkal jobban* kell forszírozni az iparosítást annál, mint ahogy most teszik (a szerző egyéb „következtetéseiről” itt most ne essék szó).

Ezekben az eszmefuttatásokban nemcsak az a meglepő, hogy kiáltóan ellentétesek a „szocializmusnak azzal a zenéjével”, amelyet a permanens forradalom szerzője, mint ismeretes, a *jóval* a XII. kongresszus *után* megjelent első ellenőrző számokból kihallott. Ezekben az eszmefuttatásokban mindenekelőtt az a meglepő, hogy teljesen hiányzik a fejlődés dinamikájának elemzése. A szerzőt nem érdekli sem az ipari állóalap és a mezőgazdasági állóalap összehasonlítása, sem az ipar és a mezőgazdaság termelésének nagysága, sem ezek viszonyainak változásai. Ugyanakkor az ezekre vonatkozó tények még azok számára is mondanak valamit, akiket háromszorosan megsüketítettek a Szovjetunióról szóló burzsoá hazugságok.

Ezeket a tények a következő számokban fejezik ki⁹⁷:

A) Az állóalapok növekedése (az előző év százalékában)

	1925/26	1926/27	1927/28
I			
Állami ipar	8,0%	10,7%	13,1%
Villamosítás	21,3%	44,1%	44,0%
Állami ipar a villamosítással együtt	8,6%	12,4%	15,1%
II			
Az egész társadalmisított szektor (állami ipar, villamosítás, szállítás, lakásépítés, szövetkezetek stb.)	3,5%	5,5%	7,6%
III			
Mezőgazdaság	4,6%	4,3%	4,7%
ezen belül a magánszektor	4,5%	4,0%	4,3%

B) A bruttó termelés növekedése (az előző év százalékában)

	1925/26	1926/27	1927/28
I			
Az egész ipar (háború előtti áron)	39,3%	13,7%	13,4%
ezen belül a nagyipar	45,2%	15,1%	14,3%
ezen belül a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács alá tartozó ipar (1926. X. 1-jei termelői áron)		19,6%	23,1%
II			
Mezőgazdaság (az erdőgazdaság, a halászat és a vadászat nélkül; háború előtti áron)	20,6%	3,9%	3,0%
ezen belül a gabonafélék	32,4%	3,8%	-1,9%

C) Az árutermelés növekedése (az előző év százalékában)

I			
Az egész ipar (háború előtti áron)	38,5%	13,5%	13,9%
ezen belül a nagyipar	45,2%	15,0%	15,1%
ezen belül a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács alá tartozó ipar (1926. X. 1-jei termelői áron)		15,1%	17,6%
II			
Mezőgazdaság (az erdőgazdaság, a halászat és a vadászat nélkül; háború előtti áron)	11,3%	8,1%	8,9%
ezen belül a gabonatermelés	30,8%	10,2%	6,8%

Az iparnak ezekből a *rekord*adataiból következik, hogy nem egyszerűen az ipar „műszaki-termelési típusáról” van szó, amely a parasztgazdaságok „típusánál” magasabb szintű (ezt az alapvető igazságot aligha szükséges megemlíteni), hogy az ipar és általában a társadalmasított szektor *gigantikus túlsúlyát nemcsak a „típus” eredményezi*, hanem a *fejlődés konkrét dinamikája* is. Ezekből az iparra vonatkozó *rekordszámokból* következik az is, hogy nem a fejlődés alacsony *ütemében* (az *adott eszközök, erőforrások és lehetőségek* mellett) keresendő annak a *gyökere*, hogy iparunk miért nem fedezi a falusi keresletet; iparunk fejlődési üteme még a tőkés országokhoz viszonyítva is *hallatlanul magas* (ráadásul az ipari árutermelés jóval gyorsabban nő, mint a mezőgazdasági termelés); a fentiekből kiviláglik, hogy egyáltalán nem arról van szó, hogy az ipar elmarad a mezőgazdaság mögött. Egyszóval, ezekből a számokból szükségszerűen az következik, hogy valamilyen más, kevésbé elementáris, de a *valóságnak* megfelelőbb magyarázatot kell keresnünk.

Jellemző, hogy Trockij és a trockisták nemcsak hogy „nem érdeklődnek” a fent említett tények iránt (1925-ben még érdeklődtek a hasonló

tények iránt, igaz, „zenei” szempontból), de „nem vesznek észre” más nagy fontosságú tényeket sem. Trockij látszólag *a falusi kereslet kielégítetlenségével* érvel. De egyáltalán nem okoz gondot számára ennek a keresletnek a jellege, az ipari termékek iránti kereslet struktúrája stb. Egyébként, ezek a kérdések, amint mindjárt látni fogjuk, *döntő* jelentőségűek.

Először, a trockista irányzat „szuperiparosítói” miért azonosítják a falusi keresletet a *mezőgazdaság* keresletével, többek között a *gabonatermelés* részéről megnyilvánuló kereslettel, azzal a kereslettel, amely a mezőgazdasági, vagy még inkább, a *gabonatermelésnek* megfelelően alakul (mert hiszen az ipar mezőgazdaságtól való „elmaradásáról”, illetve „el nem maradásáról” a kielégítetlen falusi kereslet alapján csak ilyen azonosítás esetén lehet beszélni)? Miért nem tesznek semmiféle – *egyáltalán semmiféle* – kísérletet arra, hogy elemezzék a *falusi kereslet* struktúráját?

Egyébként már az 1927/28-ra vonatkozó „Ellenőrző számok”-ban azt olvashatjuk, hogy „az utóbbi elemzések alapján az ilyen jövedelmek (a nem kimondottan mezőgazdasági jellegű jövedelmek – *N. B.*) összege *majdnem egyenlő a mezőgazdasági termékek értékesítéséből származó jövedelmekkel*”.⁹⁸ 1927/28-ban a mezőgazdasági termékek falun kívüli értékesítéséből származó jövedelem 2634 millió rubelt (cservonyecben) tett ki, a nem mezőgazdasági (falun kívüli) foglalkozásokból származó pedig 2400 millió rubelt.⁹⁹

Ily módon, valójában *a parasztság jövedelmének majdnem a fele* (következésképpen *a falusi keresletnek majdnem a fele*) nem a földművelésből, hanem más foglalkozásokból, elsősorban *magával az iparral* (építkezések stb.) kapcsolatos tevékenységekből ered. *Ezért ostobaság egyedül a falusi kereslet kielégítetlenségének ténye alapján azt a következtetést levonni, hogy az ipar elmarad a mezőgazdaságtól.*

Másodszor, ez a következtetés kétszeresen ostoba, hogyha ezt összekötik (mint ahogy a kritizáló urak teszik) a *gabonabegyűjtési* válsággal, azaz a *gabonatermelés* nehézségeivel. Ma már egy gyermek számára is világos, hogy a falu „szörnyen hatalmas” gabonakészleteiről szóló ellenzéki mesék, a 900 millió pudról¹⁰⁰ való fecsegések szertefoszlottak és szétpukkantak, mint a szappanbuborék. *Senki* sem hisz többé ezeknek a mendedondáknak. Sőt ellenkezőleg, egyre világosabbá válik, hogy általában *kevés kenyérgabonát* termelünk, hogy a számításokban nálunk gyakran összekeverték a falu növekvő összjövedelmeit a *gabonából* eredő jövedelmekkel, azaz a falusi jövedelmek összecszerű növekedése alapján helytelenül következtettek *a kenyérgabona-termelés alakulására.*

Még az „Ellenőrző számok” 1927/28-as becsült adatai alapján is, amelyek *túlbecsülték* az 1927/28-as gabonatermést, *csökkenés* mutatkozott a gabona.bruttó betakarításában. Ezek szerint, háború előtti árakon

számítva, 1926/27-ben 3779 millió rubel értékű kenyérgabonát takarítottunk be, 1927/28-ban pedig 3708 millió rubel értékűt; 1926/27-ben 3,8%-os volt az előző évhez viszonyított növekedés, 1927/28-ban pedig 1,9%-os volt a *csökkenés* (a valóságban a csökkenés még nagyobbnak bizonyult). Cservonyecben számítva *mindkét év* csökkenést mutat: 1926/27-ben 15,5%-os, 1927/28-ban további 0,6%-os csökkenést.¹⁰¹

Ily módon az *ipar rohamos növekedése, a lakosság jelentős növekedése, a lakosság igényeinek, szükségleteinek fokozódása mellett a kenyérgabona mennyisége nem növekszik az országban*. Nem világos, hogy a *kenyérgabona*-probléma lekezelése ilyen körülmények között valóságos büntény? És az sem világos, hogy a kérdés trockista felvetése és trockista „megoldása” nyílegyenesen igazi, és nem elképzelt csődhez vezetne?

A gabonabegyűjtési válság egyáltalán nem azt jelentette, hogy gabonabőség van az ipari termékek hiánya mellett. Ez a „magyarázat” semmiféle kritikát sem áll ki. A gabonabegyűjtési válságot a parasztgazdaság visszaesése mellett a gabonatermelés stagnálása, sőt csökkenése *készítette elő* és a következőkben *nyilvánult meg*: 1. egyfelől a gabonaárak, másfelől az ipari növények árának növekvő aránytalanságában; 2. a nem mezőgazdasági munkából eredő pótlólagos jövedelmek növekedésében; 3. a kulákgazdaságokra kivetett adó nem kellő mértékű növekedésében; 4. a falu iparcikkokkal való elégtelen ellátásában; 5. a kulákság növekvő gazdasági befolyásában falun.

Ez a válság lényegében a helytelen árpolitikával, a gabona és az egyéb mezőgazdasági termékek ára közti hatalmas szakadékkal függött össze. Ennek eredményeként bekövetkezett a gabonatermelésből *kiáramló* termelőerők újrafelosztása, (viszonylagos) *menekülésük* a gabonatermelés területéről. Magától értetődően ez a folyamat legvilágosabban a *termő vidékeken* mutatkozott meg. Az árakkal való helytelen manőverezés kirívó példája (nem tipikus, de mégiscsak példája) az *Észak-Kaukázus*. Itt egy gyeszjatyináról¹⁰² 1925/26-ban 69,9 pud, 1926/27-ben 37,9 pud, 1927/28-ban 29,8 pud búzát gyűjtöttek be. A 69,9 pud begyűjtésekor a felvásárló szervek 1 rubel 15 kopejkát fizettek, a 37,9 pud begyűjtésekor 1 rubel 2 kopejkát. Végeredményben, ha a vetőmag árát levonjuk, egy gyeszjatyina 1925/26-ban 72 rubelt, 1926/27-ben 32 rubelt, 1927/28-ban 24 rubelt hozott a parasztnak. Még ha fel is tételezzük, hogy ezek az adatok nem teljesen pontosak, akkor is kellően rávilágítanak egy meghatározott tendenciára. Természetesen ez a példa kivételes, nem szabad ennek alapján megítélni az általános helyzetet. Ugyanakkor ez nemcsak általános tervezésünk (a kenyérgabona téves kiszámítása a Szovjetunió összességében), hanem az egyes vidékeken folytatott manővereink terén is nagy mulasztásokra utal.

A gabonatermelés egy helyben topogása (sőt visszaesése) a termő vi-

dékeken jelentkezett a legélesebben, de végső soron nem maradhatott hatás nélkül a fogyasztó kerületekben sem; a gabonahiánynak ezekben a körzetekben a naturalizálódási tendenciák növekedésére kellett vezetnie.

Ejtsünk néhány szót az árak törvényének jelentőségéről. *J. A. Preobrazszkijra* támaszkodva a trockizmus ideológusai azt képzelik, hogy a szocialista felhalmozás törvényének minél inkább erőszakot kell tennie az értéktörvényen, amely az *árutermelés* egyensúlyi törvénye. Nincs hely arra, hogy részletesen elemezzük ennek a megállapításnak a teljes abszurditását. Csak arra utalunk, hogy az értéktörvénynek, mint az árutermelés törvényének a szocialista felhalmozás törvényével, mint az értéktörvény helyettesítőjével és örökösével való szembeállítására már csak azért is *ostobaság*, mert a kapitalizmusban is megvolt az értéktörvény *alapján* működő felhalmozás törvénye, ezért az értéktörvény a mi viszonyaink között bármivé válhat, csak a felhalmozás törvényévé nem. A felhalmozás törvénye egy másik törvény létezését feltételezi, amelynek alapján ő maga „működik”. Hogy mi ez – a munkaráfordítások törvénye, vagy valami más –, az adott esetben számunkra közömbös. Egy dolog világos: ha valamelyik termelési ág rendszeresen nem kapja vissza a termelési költségeket, plusz még ezen felül valamit, ami a többletmunkáért jár és a bővített újratermelés forrásául szolgálhat, akkor ez az ágazat vagy egy helyben marad, vagy *visszafejlődik*. Ez a törvény „vonatkozik” a gabonatermelésre is. Hogyha a mezőgazdaságban a szomszédos termelési ágazatok jobb helyzetben vannak, akkor végbemegy a termelőerők *újraelosztási* folyamata. Amennyiben ez nem így van, a mi viszonyaink között, a *mezőgazdaság naturalizálódásának* általános folyamata megy végbe. Ha valaki azt gondolja, hogy a tervgazdaság megerősödése lehetővé teszi, hogy azt csináljuk (azon a gyenge alapon, hogy az értéktörvény elhal), amit a bal láb akar, ez azt jelenti, hogy nem értette meg a közgazdaságtudomány *ábécéjét*. Ezek az elgondolások elegendő alapul szolgálnak az „átszivattyúzás” határainak megállapításához. Az *iparosítás ellenfelei* tiltakoznak mindenfajta, még a többlettermékből történő kisajátítás ellen is, azaz elleneznek mindenféle „átszivattyúzást”. Ebben az esetben azonban lelassul az iparosítás üteme. A *trockisták* az átszivattyúzás nagyságát a „technikailag elérhető” határokon belül határozzák meg (azaz túllépi még a többlettermék határait is). Világos, hogy ebben az esetben szó sem lehet a mezőgazdaság vagy a gabonatermelő ágazat *fejlődéséről*, ami pedig elengedhetetlen az ipar fejlesztéséhez is. Az igazság *itt* középpont helyezkedik el.

A mezőgazdaság általános (ide értve a nyersanyagtermelést és a gabonatermelést is) fejlesztése (éppen a fejlesztése, vagyis bővített újratermelése) az *export* és az *import* szempontjából is elengedhetetlen. A behozott felszerelésekért fizetni kell. Ugyanígy a behozott nyersanyagokért is. Tel-

jes képtelenség lenne, ha a gabonaválság miatt kiesett kenyérgabona-exportunk következtében olyan véleményre jutnánk, hogy mindörökre keresztet vethetünk erre az exportra. Elegendő számunkra az, hogy a felszerelések importja miatt ideiglenesen függünk a külföldtől. *Elképzelhetetlen*, hogy egyidejűleg a felszerelések, a nyersanyagok és a kenyérgabona terén is a külföldtől függjünk. Saját mezőgazdasági bázisunkra támaszkodva és annak termékeit felhasználva, az importfelszerelésekért „mezőgazdasági valutával” fizetve (ami persze egyáltalán nem zárja ki ipari exportunk növelését sem), *saját nehéziparunkat fejlesztve*, fokozatosan meg kell szabadulnunk a felszerelésektől való függőségtől, és így egyre inkább a saját lábunkra kell állnunk (ami magától értetődően nem jelenti azt, hogy ne lenne szükség a nemzetközi gazdasági kapcsolatok további felhasználására).

Harmadszor, miért hallgatnak a trockisták *a falun kívüli keresletről*? A munkásság kereslete vajon teljesen ki van elégítve? Vajon az *ipar* termelési kereslete teljesen kielégített? Kielégített-e az olyan iparcikkek (fém, fűtőanyag, építőanyag stb.) iránti kereslet, amelyet *a társadalmasított gazdaság egyéb ágazatai* (közlekedés, lakásépítés stb.) támasztanak? Világosan kell látni, hogy milyen óriási jelentőségük van ezeknek a körülményeknek nálunk az áruéhség gyökereinek feltárása, az újratermelés megértése szempontjából.

Igaz, ezzel kapcsolatban nincsenek egyértelműen világos statisztikai adataink; gazdasági szerveink még nem értették meg, hogy *elengedhetetlenül szükséges* az iparcikkek iránti kereslet¹⁰³ *struktúrájának* beható és alapos tanulmányozása, pedig ennek egészen kivételes jelentősége van az *újratermelés* elemzése szempontjából. Egy eléggé hozzávetőleges és csak megközelítő számítás szerint, amelyet kérésemre készített néhány elvtárs, és amely nem annyira a pontos arányokról, mint inkább a minket érdeklő nagyságrendekről tájékoztat, a dolog a következőképpen néz ki:

Az iparcikkek iránti
összkereslet százalékában

1. Az ipar iparcikkek iránti kereslete (a folyó termelés és a beruházások szükségleteire)	37–39%
2. A társadalmasított gazdaság egyéb ágazatainak kereslete	<u>15–16%</u>
Az egész társadalmasított gazdaság összkereslete (munkabér nélkül)	52–55%
3. A munkabérből élők kereslete	15–16%
4. Az egyéb városi lakosság kereslete	kb. 5%
5. A parasztság kereslete	23–25%
6. Iparcikkek exportja	2–2,5%

Ezenkívül a társadalmasított *beruházások* (az itt dolgozó munkások *munkabérért is beleértve*) által támasztott kereslet az iparcikkek iránti keresleten belül kb. 16-17%-ra rúg.

Ily módon az iparcikkek iránti kereslet struktúrájának ez az előttünk álló 1928/29-es évre vonatkozó hozzávetőleges számbavétele azt mutatja, hogy a falusi kereslet *összességében* az iparcikkek iránti keresletnek csak egyötödét vagy egynegyedét teszi ki.

Ami a kereslet többi részét (azaz háromnegyedét, sőt négyötödét!) illeti, *itt szintén „elmaradás” tapasztalható!* Többek között maga az ipar is, amely rohamosan, rekordütemben fejlődik, hatalmas keresletet támaszt az iparcikkek iránt, de *nem képes* kielégíteni azt. Amikor Trockij azt mondja, hogy az ipar elmarad a falusi kereslet növekedésétől, a mezőgazdaság növekedésétől, akkor ez az érv csak első pillantásra tűnhet meggyőzőnek. De figyelmes elemzés után kiderül, hogy *az ipar önmagától is „elmarad”!!* Mit jelent az, hogy „az ipar elmarad önmagától”? Hogyan értelmezzük ezt a megállapítást? Ez azt jelenti, hogy *az ipar, fejlődése során, ennek a fejlődésnek a korlátaiba ütközik.* Ezt a következtetést a szuperiparosító Trockij megkerüli, és elkeni az iparcikkek iránti összereslettelől elszigetelten vizsgált falusi keresletről szóló eszmefuttatásával. A korlátokba „ütközés” pedig a következőket jelenti: 1. nyilvánvaló, hogy az ipar ágazatai között nem megfelelőek az arányok (pl. egyértelmű a kohászat elmaradása); 2. nyilvánvaló, hogy nem megfelelőek az arányok a folyó ipari termelés és a beruházások (az ipar és az egész társadalmasított szektor összességében) növekedése közt; ha nincs téglá és az adott szezonban már nem is lehet többet termelni (a műszaki feltételek miatt) egy bizonyos mennyiségnél, akkor *nem szabad* úgy megfogalmazni az építkezési programokat, hogy *túllépjék* ezt a határt és ezáltal olyan keresletet hívjanak életre, amelyet nem lehet kielégíteni, hiszen bárhogy is forszíroznánk a további építkezéseket, levegőből nem lehet gyárépületeket és lakásokat építeni (erre a kérdésre a beruházási ráfordítások elemzésénél még visszatérünk); 3. ugyancsak nyilvánvaló, hogy a *nyersanyagtermelés* is határt szab a fejlődésnek: gyapotot, bőrt, gyapjút, lent stb. szintén nem lehet a levegőből előteremteni. De amint közismert, ezek a dolgok a *mezőgazdasági termelés* eredményei, és hiányuk okozza az ipar bruttó termelésének nem megfelelő fejlődését, amely így sem a város, sem a falusi lakosság keresletét nem tudja teljes egészében kielégíteni. Hogyha tehát kevés a nyersanyag, valamint kevés a kenyérgabona (ez pedig egyebek mellett azt jelenti, hogy „hiány” van export- és import-árukból is), továbbá kevés az építőanyag is, akkor valóban éles eszű embernek kell lennie annak, aki „szuperiparosítási” programot követel.

Az általános következtetéseket levonva az alábbiakat kell mondani: 1. *az állóalapok, a bruttó és az árutermelés vonatkozásában az ipar fejlődési*

üteme nagymértékben meghaladja a mezőgazdaság fejlődési ütemét; 2. a hallatlanul kedvezőtlen feltételek közé került gabonatermelés még a minimálisan szükséges ütemtől is fenyegetően elmarad; 3. a falusi lakosság részéről megnyilvánuló kereslet felerészben nem a földműveléssel kapcsolatos kereslet, és jelentős mértékben a nagyipar, a társadalmasított gazdaság fejlődése hívta létre; 4. az iparfejlesztés további ütemnövelését jelentős mértékben a mezőgazdaság nyersanyag- és exporthelyezete határozza meg; 5. továbbá nyilvánvaló, hogy az eszközök iparon belüli (ide értve a beruházásokat, az egész társadalmasított szektoron belüli) elosztása során el kell érni, hogy az összes olyan tényezőt számba vegyünk, amely a „többé-kevésbé válságmentes fejlődést”¹⁰⁴ (a XV. kongresszus¹⁰⁵ határozatából), az ipar és a társadalmasított szektor ágazatainak jobb összekapcsolását meghatározza.

Az ebből adódó egész problémakomplexumból a beruházások és a gabonatermelés kérdése kerül az első helyre. Ami az utóbbi kérdésről illeti, a párt határozataiban – különösen az utolsó határozataiban – aláhúzza ennek hatalmas jelentőségét: ebből ered az árpolitika kijavítása, a szovhozok és kolhozok kérdésének felvetése, valamint ezen a területen a hatalmas gyakorlati erőfeszítések szükségessége. Magától értetődik, hogy ha a gabonatermelés nem lenne olyan fenyegetően elmaradott, szétaprózott, ha árutermelő jellege nem csökken stb., akkor célszerű lenne a szovhozoknak juttatott pénzt mondjuk a vas- és acéltermelésre fordítani, amely iparunk „szűk keresztmetszete”. Ugyanakkor még a „szuperiparosítók” sem vállalkoznak arra, hogy a szovhozokat támadják. Miért? Azért, mert éppen a gabonatermelés elmaradása nyilvánvaló. A „tisztán termelési” szempont, azaz a „termelés növelésének” (Lenin) szempontja itt egybeesik az „osztályhelyettesítés” szempontjával, azaz a mezőgazdaság tőkés elemeinek a szegény- és középparaszti magángazdaságok növekvő kollektivizálásával, a mezőgazdasági termelés nagyüzemesítésével és társadalmasításával történő fokozatos helyettesítésével. Ez egy hatalmas, új probléma, amely egyáltalán nem tételezi fel a munkán alapuló egyéni gazdaságok lebecsülését, hanem ellenkezőleg, az egyéni gazdaságok felemelkedése útján kell megoldódnia (pontosan így vetette fel a kérdést Lenin elvtárs), éppen újszerűsége miatt követel különös figyelmet és különös erőfeszítést. Ez bizonyos mértékig egy óriási mezőgazdasági beruházás, amely egyszersmind új technikát (traktorokkal való ellátottságot, gépesítést, kemizálást stb.) és szakképzett kádereket követel. Az egyéni, különösen a gabonatermelő parasztgazdaságok felemelkedése, a kulákgazdaságok korlátozása, a szovhozok és kolhozok kiépítése, a helyes árpolitika, a paraszttömegek szövetkeztetés stb. útján kell kiküszöbölni a gabonafélék stagnálásában, sőt visszaesésében, valamint az egész mezőgazdaság gyenge fejlődésében kifejeződő hatalmas gazdasági aránytalanságot. Általában és egészében, terveink összeállítása során emlékez-

nünk kell a XV. pártkongresszus direktívájára. „Helytelen dolog abból a követelésből kiindulni, hogy a parasztgazdaság területéről a lehető legtöbb eszközt kell átvinni az ipar területére, mert ez a követelés nemcsak a parasztsággal való politikai szakítást jelent, hanem egyszersmind az ipar nyersanyagbázisának aláásását, az ipar belföldi piacának aláásását, az export aláásását és az egész népgazdasági rendszer egyensúlyának felborítását is jelenti. Másrészt helytelen dolog volna lemondani arról, hogy a falu eszközeit bevonjuk az ipar építésébe; ez most a fejlődés ütemének meglassúbbodását és az egyensúlynak az ország iparosítása rovására történő felborítását jelentené.”¹⁰⁶

III

Tervszámításaink, egész gazdaságpolitikánk tengelyében az ország iparosításának folyamatos fejlesztése kell hogy álljon, a párt pedig harcolni fog mindazok ellen, akik erről az útról le akarnak minket téríteni. Számunkra minden szempontból (a termelőerők fejlesztése, a mezőgazdaság fejlesztése, a szocializmus részarányának növekedése, az országon belüli összefogás erősítése, nemzetközi gazdasági súlyunk megszilárdítása, az ország védelmi képessége, a tömegfogyasztás növekedése stb. szempontjából) törvényszerű a Szovjetunió iparosítása. Eközben állandóan szem előtt kell tartanunk, hogy a mi szocialista iparosításunknak abban kell különböznie a tőkés iparosítástól, hogy a *proletariátus* viszi végbe a *szocializmus* céljából, hogy *másként és más módon* hat a parasztgazdaságra, hogy *másként és más módon* „viszonyul” a mezőgazdasághoz általában. A kapitalizmus *alárendeltté* tette a mezőgazdaságot. A szocialista iparosítás a falu vonatkozásában nem parazita folyamat (a kapitalizmusban annak dacára, hogy az ipar hatására fejlődik a mezőgazdaság, vannak ilyen parazita elemek), hanem a falu nagyobb arányú *átalakításának és felemelkedésének* eszköze. Az ország iparosítása ezért a mezőgazdaság iparosítását is jelenti, és egyúttal *előkészíti* a város és a falu közti ellentmondás megszűnését.

Érthető, hogy az iparosítás nem mehet a fejlődés minden szakaszán ugyanolyan simán. Az is érthető, hogy az iparosítás igen nehéz problémák elé állít bennünket: egy félig szegény országban hatalmas mennyiségű „tőkét” kell összegyűjteni és hatékony módon felhasználva új technikává, új épületekké stb. változtatni. A *beruházások* problémája ezért kerül az előtérbe. Itt olyan nehéz és bonyolult feladatokba ütközünk, amelyeket semmiképpen sem lehet kiabálással, „intuícióval”, vagy más hasonló módon megoldani. Itt elmélyülten tanulmányoznunk kell a

problémát, nincs helye semmiféle dilettantizmusnak, a kérdés kollektív kidolgozására van szükség, elengedhetetlen a *számítás*.

Az iparosítás lehetőleg gyorsabb ütemére kell törekednünk. Azt jelent-e ez, hogy *mindent* a beruházásokra kell fordítanunk? A kérdés bizonyos értelemben nem ostoba. De ez a nem ostoba kérdés magában foglal egy másik, merőben „ostoba” kérdést, mégpedig a felhalmozás határának, a beruházásokra fordítható összeg felső határának a kérdését.

A beruházási programok összeállításánál mindenekelőtt a párt *tartalékokra* (valuta, arany, gabona, *áru*) vonatkozó direktíváját kell figyelembe venni. Az utóbbi időben „divatba” jött a tartalékokra vonatkozó politika elhallgatása:

Némely kövekre lépve
könnyen elcsúszhatsz,
ami nagyon közel van,
arról jobb, ha hallgatsz.¹⁰⁷

Habár „hallgatni arany”, nekünk pedig kevés aranyunk van, mégsem szabad ebben a kérdésben a néma gyereket játszani. Nemcsak hogy tartalékaink nincsenek, de az ellátási zűrzavar, a „sorban állás” és a „hosszú sorok” „mindennapos jelenséggé” váltak és jelentős mértékben bomlasztják *termelésünket*.

Arról beszélünk, hogy a tervszerű vezetés hibái bizonyos mértékig elkerülhetetlenek, hogy nagyok a nehézségeink, hogy feszült a nemzetközi helyzet. Ilyen körülmények között lehet-e *tartalékok nélkül* gazdálkodni? Az a politika, amelynek állandó útítársa lenne a tartalékok hiánya, kalandorságtól bűzlene. Éppen ezért állította a középpontba a párt az utóbbi években a tartalékok kérdését. Ezt a direktívát azonban mind ez ideig egyáltalán nem teljesítették megfelelően. *Döntő fordulatnak kell bekövetkeznie ezen a téren*, hiszen a párt nem azért hozza a határozatait, hogy feledésbe merüljenek. Jelenleg semmiféle alapunk nincs arra, hogy a XIV. és a XV. kongresszus¹⁰⁸ tartalékokra vonatkozó határozatait revideáljuk. Ellenkezőleg, az egész helyzet azt követeli, hogy *teljesítsük* ezeket a határozatokat. Különösen az a kérdés érdekelt minket, hogy mi a helyzet ennek a direktívának a teljesítésével a távlati célkitűzéseink meghatározásakor. Vegyük például az ipar ötéves tervével kapcsolatos célkitűzéseket. Az a benyomásom, hogy a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács az ötéves terv ellenőrző számainak kidolgozása során teljesen megfeledezett a tartalékok politikájáról. Az „*Ekonomicseszkaja Zsizny*”¹⁰⁹ számításából látható, hogy az ötéves terv túlságosan magas követelményeket támaszt a költségvetéssel szemben, amelyek „*irréálissá*” teszik azt.¹¹⁰ Az „*irrealitás*” pedig „*elég*” lényeges hiányosság.

Érthető, hogy a tartalékok kérdése a legszorosabban kötődik a *termelő* fogyasztáshoz (ezen belül a beruházásokhoz is) és a *személyes* fogyasztáshoz (a tömegek személyes fogyasztásához) is. Közismert, hogy ezen a téren a húr nálunk a végsőig feszült. *Tovább feszíteni, még jobban kiélezn* *ni az áruéhséget nem lehet.* A XV. kongresszus erre vonatkozóan is teljesen helytálló direktívát adott:

„Nem lehet kiindulni . . . az adott időszakban egyoldalúan a *felhalmozás* *érdekéből* (mint Trockij követelte . . .) illetőleg egyoldalúan a *fogyasztás* *érdekéből*.¹¹¹

Sajnos az áruéhség kérdésében az ipar öt éves távlati tervében ugyanaz a kép tárul elénk, mint a tartalékok kérdésében. Az „*Ekonomicseszkaja Zsizny*” beszámolójában szó van arról, hogy az ipar előterjesztett öt éves tervében *hiányzik a kereslet és a kínálat egyensúlya* (lásd: Mezslauk¹¹² elvtárs beszédét). Ha az ellátási válság időszakában készülő tervet nem elemzik a kereslet és kínálat közti egyensúly szempontjából¹¹³, akkor, magától értetődően, ez nem „külső” hiányosság, nem „formális” baklövés, hanem alapvető *belső hiba.* *Az áruéhség élességén határozottan enyhíteni kell, méghozzá nem a távoli jövőben, hanem a legközelebbi években. Ebbe az irányba azonnal meg kell tennünk az első lépéseket.*

A továbbiakban fel kell vetni a beruházások *anyag* *vonatkozásának* kérdését. Annak érdekében, hogy az ország iparosítása megvalósuljon, és ne maradjon papíron, annak érdekében, hogy a beruházások reálissá váljanak és ne bürokratikus „játszadózássá a számokkal” (*Lenin*), nemcsak az építőanyagok iránti keresletet kifejező *pénz* *mennyiséget* kell biztosítani, hanem az építőanyagok megfelelő *kínálatát* is, fizikai, természetes meglétüket, méghozzá nem jövőbeli, hanem mostani „meglétüket”, mert még Böhm-Bawerk¹¹⁴ szerint sem lehet „jövőbeni téglákkal” „most” gyárat építeni. Nálunk mégis gyakran helyezkednek a sajátos „*pénzfetisizmus*” furcsa álláspontjára, azt gondolva, hogy ha pénz lesz, akkor minden lesz. Ha viszont az egyik vagy a másik anyag nem áll rendelkezésre a szükséges (takarékosan mért) mennyiségben, és az előállításukhoz szükséges idő túllépi azt az időkeretet, amikor ezeket az anyagokat a termelésben fel kellene használni, akkor semmiféle pénz nem segít. Verhetjük a mellünket, fogadkozhatunk és esküdözhetünk az iparosításra, átkozhatjuk ellenségeinket és ellenfeleinket, de ettől még a helyzet egy csöppet sem lesz jobb. Reménykedhetünk, hogy „majdcsak átcsúszunk!”, lehet játszani páros-páratlant, „találgatni” stb., de sajnos az objektív viszonyok mégis napvilágra kerülnek.

De mégis, hogy is áll a dolog ezen a téren a jövő évben? Választ ad erre a következő táblázat:

Anyagmegnevezés	Igény	Termelés	Hiány vagy többlet	Hiány vagy többlet százalékban
Cement				
(ezer tonnában)	15 100	13 460	- 1 640	- 10,8%
Tégla (millió db)	2 677	2 445	- 232	- 8,7%
Alabástrom				
(ezer tonnában)	335	281	- 54	
Mész				
(ezer tonnában)	734	700	- 34	
Kréta				
(ezer tonnában)	250	252	+ 2	
Tűzálló anyagok				
(ezer tonnában)	758	683	- 45	
Fűrészáru				
(ezer köbméterben)	10 368	10 191	- 177	
Síkűveg				
(ezer tonnában)	184,8	158,2	- 32	- 17,4%
Vasbeton gerenda				
(ezer tonnában)	208,8	147	- 61,8	- 29,7%
Vashuzal				
(ezer tonnában)	157,3	122	- 35,3	- 22,4%
Építészeti vas- és acélidomok				
(ezer tonnában)	1 246,6	958	- 288,6	- 23,2%

Ezek az adatok¹¹⁵ azt mutatják, hogy ha a téglá és a cement vonatkozásában történtek is intézkedések (habár a 8,6, ill. 10,8% mégiscsak több az „elfogadható” hiánynál), üvegből, vasbeton gerendából, vashuzalból, vas- és acélidomokból azonban rendkívül nagy a hiány. Sajnos a cikk szerzője, akitől a fenti adatokat közöltük, nem tárgyalja, hogy az építkezések és a beruházások mekkora fizikai volumene mellett lesz ekkora a hiány. Amennyiben ez a számítás helyes, akkor egy elég bonyolult feladattal kerülünk szembe: hogyan *építkezzünk a valóságban*, ha hiányzik az építkezésekhez szükséges vasanyagok 20 százaléka? Nem lehetne ezen a téren pontosabb a számításunk és a programunk, ha a *ténylegesen* meglévő, nem pedig az elképzelt gerendákkal és vassal számolna?

Erdemes utánanézni, mi a helyzet nehéziparunk legelmaradottabb területén, a *vaskohászat* frontján, amely acélsíneket, vasbeton gerendát, U-vasat, lemezvasat, tetőfedő bádogot, bádogot, vas- és acélcsöveket, vasrudakat stb. gyárt. A „Vas- és acéltermékek mérlegének az 1928/29-es évre vonatkozó ellenőrző számai” három év fejlődésére vonatkozóan¹¹⁶ az alábbi képet mutatják:

	1926/27	1927/28	1928/29
1. Közlekedés	95,1	91,0	87,0
2. Népbiztoságok és hivatalok	97,5	96,0	78,5
3. Kohóipar (Kohászati Főigazgatóság)	91,5	87,4	77,2
4. Helyi kohóipar	75,2	87,2	66,0
5. Egyéb ipar	81,3	81,8	77,5
6. Községgazdálkodás és építkezések	79,4	73,6	57,7
7. Kustárpar	62,4	67,8	48,5
8. Városi és falusi egyéni fogyasztók	68,2	60,5	56,6
Összesen:	82,3	80,0	71,0

Amint látható, a hiány (*hiány!!*) gyorsan növekszik (*növekszik!!*) a fogyasztók minden jelentősebb kategóriájánál.

Ahhoz, hogy megértsük, hogyan alakul ki nálunk az a paradox helyzet, hogy minden téren – a személyes fogyasztás és a termelő fogyasztás terén is – növekszik a hiány, amely éppen az 1928/29-es évre éleződik ki ennyire, meg kell néznünk, hogyan tervezik nálunk a beruházások növekedését.

Milyen direktívát adott erre vonatkozóan a XV. pártkongresszus? „A fejlődési ütem kérdésében . . . figyelembe kell venni a feladat rendkívüli bonyolultságát. Itt nem a legközelebbi év vagy néhány év felhalmozásának minél nagyobb üteméből kell kiindulni, hanem egy olyan arányból, amely tartósan biztosítja a fejlődés lehető leggyorsabb ütemét . . .

A nehézipar és a könnyűipar fejlesztése közötti arány terén hasonlóképpen mind a két mozzanat optimális összeegyeztetéséből kell kiindulni. Ugyanakkor, amikor helyesnek tartjuk a súlypontnak a termelési eszközök termelésére helyezését, egyszersmind számolnunk kell azzal is, hogy veszéllyel jár az, ha túlságosan nagy mértékben kötünk le állami tőkéket olyan építkezésben, amely a piacon csak több év elmúltával realizálódik; másrészt szem előtt kell tartanunk, hogy a könnyűiparban (közzsűk-ségleti cikkek termelése) végbemenő gyorsabb megtérülés lehetővé teszi, hogy ennek tőkéit, a könnyűipar fejlesztésének feltételével, nehézipari beruházásokra is felhasználhassuk.”¹¹⁷

Amint látjuk, a XV. pártkongresszus igen óvatos volt. Az ütem kérdésében a XV. pártkongresszus egyenesen szót emelt az első évek viharosan felgyorsított üteme és az azt követő elkerülhetetlen ütemcsökkenés ellen. Hogyan teljesül a valóságban ez a párt direktíva? Sajnos nincsenek friss adataink a társadalmasított szektor előirányzott beruházásairól. De vannak adataink az ipar (vagyis az egész társadalmasított szektor kb. 35%-ának) tervezett beruházásairól.

Az ötéves terv a beruházások százalékos növekedését az előző évhez képest a következőképpen irányozza elő (a tervet szerencsére nem fogadta el a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács Elnöksége):

1929/30	1930/31	1931/32	1932/33
+ 39,6%	+ 7,3%	– 1,0%	– 8,3% ¹¹⁸

Ezek szerint itt „*pont fordítva*” járnak el. 1929/30-ban majdnem 40%-ra gyorsítják a növekedést, csak azért, hogy ez a szám 7%-ra, majd –1%-ra, és végül –8%-ra essen vissza. Világos, hogy ez a tervezés nélküli az *irányvonalat*. Milyen előfeltételezések szolgáltak alapul az ilyen akrobatikus salto mortaléhoz egy *olyan* komoly területen, mint a beruházások? Ezekre a kérdésekre nem lehet valamennyire is kielégítő választ találni. Ezek a fantasztikus bakugrások hiánytalanul fedezik a *rossz* minőségű „*árúk*” iránti leghevesebb keresletet is.

Nem lehetne-e itt is, az ütem kérdésében, megkövetelni a *XV. kongresszus határozatának pontos végrehajtását*?

Hiszen a túlfeszített beruházási ráfordítások: 1. nem fognak együtt járni ilyen volumenű *tényleges* építkezéssel; 2. bizonyos idő múlva a már megkezdett munkák visszafogásához vezetnek; 3. rendkívül kedvezőtlenül hatnak a termelés más ágazataira; 4. minden vonalon kielezik az áruhiányt; 5. végső soron pedig *csökkentik a növekedés ütemét*.

A dolgok ilyen állása stabil vagy félstabil árak esetén negatívan hat még a *pénzrendszerre* is. De ez már egy egészen más téma, habár *igen fontos*.

Minden kommunista számára érthető, hogy olyan gyorsan kell előrehaladni, amennyire csak *lehet*. Érthető, hogy számunkra a legkevésbé sem kívánatos, hogy csökkentsük a *már elért* ütemet, amelyet – erre emlékeznünk kell – a legfeszítettebb költségvetés, a felhalmozási tartalékok hiánya, a fogyasztási hányad csökkenése stb. árán értünk el. *Hatalmas* feszültségekkel haladunk. És meg kell érteni, hogy ha meg akarjuk *őrizni* (nem pedig felfújni!) ezt az ütemet és egyúttal a következőket is akarjuk: 1. enyhíteni az áruéhséget; 2. előrelépni a tartalékok kérdésében; 3. válságmentesebb fejlődést biztosítani – akkor ennek érdekében egy sor határozott intézkedést kell hoznunk, amelyek a beruházások nagyobb hatékonyságát, az *összes termelési egységünk nagyobb termelékenységét és az új, a termelésbe belépő vállalatok sokkal nagyobb termelékenységét* biztosítják – olyan hatékonyságot és termelékenységet, amely jelentős mértékben meghaladja napjaink e téren támasztott követelményeit.

A Munkás-Paraszt Felügyelet konkrét vizsgálatai kimutatták, hogy nálunk e téren rengeteg a nem hatékony ráfordítás és kiadás. Ezeket a faux

frais-ket, melyek egy sor szervezési kérdéssel függnek össze, a minimumra kell csökkenteni. Teljes erőbedobással kell dolgoznunk az építőipari anyagok indexének csökkentésén. Radikálisan le kell csökkentenünk a termelési periódust (ami Amerikában 2 hónapig épül, azt nálunk kb. 2 évig építik!). Jelentős mértékben meg kell változtatnunk az építkezések típusát (túlságosan súlyosak az épületek stb.). Sokkal gazdaságosabban kell felhasználni az anyagokat (nálunk, például, másfélszer-kétszer anynyi fémet használnak fel, mint amennyi szükséges). Ezek a tételök összességükben *gigantikus* megtakarítást eredményezhetnek, ha figyelembe vesszük, hogy az ipari beruházások a társadalmasított szektor építkezéseinek csak *egyharmadát* teszik ki (1927/28-ban 1,25–1,30 millárd rubel az iparban – az energiaberuházások nélkül – a teljes 3,4 milliárd rubeles összegből).

A felszabaduló összegeket fel kell használni: 1. azoknak a piaci feszültségeknek az enyhítésére, amelyek az ipart, az egész társadalmasított gazdaságot, a munkásokat és a parasztokat (ahogy ezt fentebb láttuk a kereslet struktúrájának elemzése során), valamint pénzrendszerünket is sújtják; 2. *tartalékok* képzésére; 3. a ténylegesen elért ütem megőrzésére.

Ezzel egyidejűleg mindenképpen fokoznunk kell vállalataink termelékenységét, csökkentenünk kell a termékek önköltségét (biztosítanunk kell a tényleges tömegtermelést). A legújabb találmányok, a legfontosabb műszaki eredmények, a komoly ésszerűsítő munka, a tömegek bevonása, a *tudomány* fejlesztése és alkalmazása, melynek jelentősége most meg kell hogy többszöröződjön – mindezek figyelmünk középpontjában kell hogy álljanak. Le kell számolnunk az orosz provincializmussal: követnünk kell az európai és az amerikai tudományos-technikai gondolkodás minden lépését, és minden tényleges előrelépésüket fel kell használnunk; tudományosan meg kell oldanunk statisztikai nyilvántartásunkat; fel kell számolnunk – s lehetőleg minél gyorsabban – gazdaságirányítási rendszerünk összevisszaságát, a kapkodást stb. Meg kell tanulnunk *kulturáltan irányítani az újjáépítési időszak bonyolult feltételei között*.

Ezt a feladatot csak akkor tudjuk megoldani, ha megértettük a következőt: *sorainkat nem rendeztük át úgy, ahogy azt az újjáépítési időszak megköveteli*.

Maximálisan mobilizálnunk kell a szocializmust létrehozó gazdasági tényezőket. Ez az egyéni, a csoportos, a tömeg-, a társadalmi és az állami kezdeményezés bonyolult kombinációját feltételezi. Mi mindent *erősen* túlcentralizáltunk. Meg kell kérdezni önmagunktól, nem szükséges-e néhány lépést tennünk a lenini kommün típusú állam irányába? Ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy „kiengedjük a kezünk közül a gyeplőt”. Ellenkezőleg. A fő irányokat, a legfontosabb kérdéseket sokkal határozottab-

ban, egyértelműbben (*de meggondoltabban*) a „központban” kell meghatározni. E határozatok szigorú keretei között azonban már az alsóbb szervek cselekszenek, amelyek a *saját* hatáskörükbe tartozó kérdésekért felelnek. A hipercentralizáció egy sor területen oda vezet, hogy mi magunk fosztjuk meg önmagunkat a *pótlólagos eszközöktől, erőforrásoktól, lehetőségektől*, és egy sor bürokratikus akadály miatt nem tudunk élni ezekkel a lehetőségekkel teljes egészében: sokkal rugalmasabbak, mozgékonyabbak, sokkal sikeresebbek lehetnénk, ha az egyes állami vállalatoktól kezdve, jobban tudnánk alkalmazkodni a tényleges, konkrét feltételekhez, és nem követnénk el ezerszám kisebb-nagyobb ostobaságokat, amelyek végeredményben „nagyon sokba kerülnek”.

✱

A gabonabegyűjtési válság nagy veszélyeket jelzett nekünk. A gazdaság itt saját osztályoldalává változott át.

Ezek a veszélyek még nem múltak el, és még komoly munkára van szükség ahhoz, hogy túléljük őket. Az országban kétségtelenül mozgolódnak a velünk szemben álló erők: a falvakban a kulákság, a városokban a régi burzsoázia maradványai és az új burzsoázia csoportjai. Gigan-tikus apparátusunk pórusaiba befészkelik magukat az újjáéledő bürokra-ta elemek, amelyek teljesen közömbösek a tömegek érdekei, léte, életkö-rülményei, anyagi és kulturális érdekei iránt. Miközben a kis- és közép-burzsoázia aktív ideológusai csápjaikat nyújtogatják és csöndben igye-keznek megingatni politikai vonalunkat (ilyenek az iparosítás, a szovho-zok, a kolhozok ellenzői), addig a „mivel szolgálhatok?” típusú hivatal-nokok készek kidolgozni bármilyen – akár szuperiparosítási – tervet is, hogy holnap „baráti körben” rajtunk ne vessenek, holnapután pedig el-lenfeleinkkel kézen fogva meneteljenek. A munkásosztálynak azonban számos adu van a kezében. A proletariátus a politikai aktivitását fokozó osztályellenség elleni harcában a szegényparasztságra támaszkodva és megszervezve őket a kulákság ellen, bátor önkritikát bontakoztatva ki sa-ját soraiban, egyre sikeresebben le fogja küzdeni saját hibáit is. Mi fejlő-dünk, és fejlődhetünk, és kisebb megrázkódtatásokkal fejlődni fogunk, ha kulturáltabbak leszünk és megtanulunk jobban irányítani. Éppen er-ről beszélt Lenin elvtárs életének utolsó éveiben.

(Mihalik István fordítása)

Elvtársak! A nagy emberek művei, és a mi elhunyt mesterünk és vezetőnk a legnagyobbak egyike volt, az eszmék csodálatos tárházai. Válogatni kell e kincs hihetetlenül széles választékából. Mondanivalómat körül kell határolnom, mert ez az eszmei hagyaték végtelenül és kimeríthetetlenül gazdag. Előadásom témája ezért *Lenin politikai végrendeletére* korlátozódik, ez alatt azoknak a gondolatainak az összességét értve, amelyeket Vlagyimir Iljics utolsó, legbölcsebb, legmegfontoltabb szavaiban, utolsó, legátgondoltabb útmutatásában hagyott hátra. Beszélni fogok zseniális és mélyreható, mindent átfogó munkatervéről, amelyet arra a pártra hagyott, amelyet ő teremtett meg, ő vezetett, ő vitt győzelemre, ő irányított a polgárháború hősi és nehéz napjaiban, és amelyet ő szervezett át és vezetett újból harcba a *nagy gazdasági munkák* korszakának kezdetén.

A legfontosabb, amit Lenin örököül hagyott ránk, öt nagyszerű és mélyenszántó cikkében található meg: „Naplójegyzetek”, „Forradalmunkról”, „Hogyan szervezzük át a Munkás-Paraszt Felügyeletet?”, „Inkább kevesebbet, de jobban”, „A szövetkezetekről”.¹²⁰ Ha figyelmesen olvasuk ezeket a cikkeket, kiderül, hogy ezek nem elszórt töredékek, hanem egy nagy egész, a lenini taktika és stratégia *nagy tervének* szerves részei, egy olyan meghatározott *perspektíva* alapján kifejlesztett tervé, amelyet a világ forradalmi seregeinek hadvezére zseniálisan és tisztán előre látott.

Nagyon jól tudom, hogy ezeket a cikkeket igen gyakran idézték, és majd minden mondatát elemezték már. De még ma is van egy hiányosság, amit ezen az ünnepélyes emlékestén pótolni szeretnék. Arról van szó, hogy mind ez ideig – amennyire én tudom – nem próbálták meg *kölcsönös összefüggésükben* vizsgálni, úgy felfogni ezeket a cikkeket, mint egész kommunista munkánk nagy távlati tervének egy részét.

Mesterünk fájdalmas halála után öt évvel felmerülhet az a veszély, hogy nem nagyítjuk-e fel túlságosan ezt, azaz, hogy nem kapcsoljuk-e össze utólag és mesterségesen Lenin egymástól különálló, bár zseniális

megjegyzéseit. Valóban, mi a közös forradalmunk értékelésében és a Munkás-Paraszt Felügyelet átszervezéséről szóló jegyzetben? Mindazonáltal, maga a szerző úgy tekintett ezekre a cikkekre, mint egy egységes terv kifejeződéseire.

Éppen a Munkás-Paraszt Felügyeletről írt cikkében – azt hihetnénk, itt „csak” „részletkérdésről” van szó! – Lenin így ír: „Így kapcsolom össze gondolatban *munkánk, politikánk, taktikánk, stratégiánk általános tervét az újjászervezett Munkás-Paraszt Felügyelet feladataival.*”²¹

Ha figyelmesen megvizsgáljuk Leninnek halála előtt írt cikkeit, akkor megtaláljuk bennük forradalmunk általános értékelését a szocialista építés lehetőségének szempontjából hazánkban; fejlődésünk általános tendenciájának pontos meghatározását; a nemzetközi helyzet mély, ugyanakkor tömör értékelését; taktikánk és stratégiánk alapjait; a gazdasági építés, a kulturális forradalom, az alapvető osztálykapcsolatok, az *államapparátus*, a *tömegek szervezésének* és végül a párt szervezésének és irányításának kérdéseit. Lényegében politikánkban *nincs egyetlen* olyan fontos kérdése sem, amelyet Lenin elvtárs ne elemzett volna legutolsó útmutatásaiban kifejtett általános tervében. Lenin ezeket a fontos politikai kérdéseket nem a pillanatnyi és gyorsan elmúló konjunktúra, hanem a „nagypolitika”, a szélesebb perspektívák, fejlődésünk általános útja, fő csapása szempontjából vizsgálta meg. Elemzése nem egy szűk terület aprólékos elemzése, hanem olyan hatalmas tábló, amelyen erőteljesen, meggyőző egyszerűséggel és kifejezőerővel ábrázolja a történelmi folyamat e súlyos lépését. Ebből az elemzésből Lenin végtelenül fontos következtetéseket von le, de ennek az elemzésnek aláveti a viszonylagosan másodrendű szervezési részleteket is. Ma azt a feladatot tűztem ki magam elé, hogy Iljics tervét mint egységes egészet mutassam be.

1. Forradalmunk általános értékelése a szocialista építés lehetőségének szempontjából

Mindenekelőtt *forradalmunk általános értékelésével* kezdem, a szocialista építés lehetőségének szempontjából hazánkban. A „*Forradalmunkról*” című cikk éppen erről szól. Első (felületes) pillantásra ez a cikk alkalmoszerű, szinte recenziós „megjegyzésnek” tűnhet. Azonban egyáltalán nem így van. A benne foglalt gondolatokat tekintve a „*Forradalmunkról*” írt „megjegyzés” Vlagyimir Iljics egyik legeredetibb és legbátrabb munkája. Természetesen nem véletlenül választotta „forradalmunk” témáját, azaz ennek a forradalomnak és lehetőségeinek az értékelését *egészében* véve. Előre látta, hogy különböző kétségek támadhatnak a szocialista építéssel kapcsolatban hazánkban; tudta, hogy munkásosztályunknak, lehet,

hogy több támadási hullámot is át kell élnie azoknak a pártoknak a részéről, amelyek valamikor aktív politikai ellenségként tevékenykedtek az országon belül, ezek örökösei és saját pártunk renegátjai részéről. Tisztában volt vele, hogy az építés különböző nehézségei újra és újra felvetetik a szocializmus lehetőségének kérdését hazánkban az ingadozó értelmiségiekben; hogy előkerülnek a „normális”, a kapitalista viszonyok titkos hívei; hogy időről időre fel fogják melegíteni azokat a *szmenovehista*¹²² koholmányokat, hogy az októberi forradalom nagyon hasznos volt a régi nemesi címerek, a feudális lóistállók és a cári középkor felszámolása szempontjából, de *ugyanakkor* megteremtette a nepman jólétét és jövődő győzelmét. Nagyon jól tudjuk, hogy ilyen kétségek voltak, most is vannak és nagy valószínűséggel még *lesznek* is egy ideig.

Ezért vetette fel újból Lenin „forradalmunkról” szólva az *alapkérdést*, forradalmunk *jellegének* és komplex *értékelésének* kérdését.

Lenin elvtárs felteszi az alapkérdést: azt mondják, hogy nálunk nem voltak meg az elegendő objektív gazdasági és kulturális előfeltételek a szocializmusra való áttéréshez. Rendben van. De ez még nem oldja meg a dolgot. Mit nem értenek meg a kautskysta tudálékosok? Azt az alapvető dolgot nem értik meg, hogy ha világtörténelmi szempontból a proletárforradalmat a fejlett országoknak kell kivívniuk, amelyek különösen fejlett, a szocializmushoz való átmenet számára tökéletesen „elegendő” gazdasági alappal rendelkeznek (bár azt senki sem tudja megmondani, milyen fejlettségi foktól kezdődik ez az elégséges feltétel), mégis lehetnek *különleges kivételek*, amelyeket a belső és a külső helyzet *sajátossága* idéz elő. Nálunk éppen egy ilyen sajátságos helyzet állt elő, mivel forradalmunk először, a világháborúhoz, másodszor, a keleti népek százmilliói között kezdődő hatalmas forradalmi forrongáshoz, és harmadszor, az országon belüli osztály-erőviszonyok olyan különlegesen kedvező alakulásához kapcsolódott, amit Marx még a múlt század ötvenes éveiben a legkedvezőbbnek tartott, nevezetesen: a *parasztháború* és a *proletárforradalom* összekapcsolódásához.¹²³ Tehát ez a körülmény, ez az egészen sajátos és eredeti helyzet volt az alapja forradalmunk egész fejlődésének. Kialakulhatott egy olyan eredeti helyzet, hogy *előbb* kivívjuk a „munkás-paraszt hatalmat” és „*azután*, már a munkás-paraszt hatalom és a szovjetrend alapján indulunk el utolérni a többi népet”.¹²⁴ Ezek a rendkívül bátor megállapítások elengedhetetlenek voltak Vlagyimir Iljics számára ahhoz is, hogy tovább lépjen a jövő felé. *Hogyha* országunkban a forradalom jelentős mértékben azon a különös osztály-erőviszonyon nyugszik, amelyet még Marx „a proletárforradalom és a parasztháború összekapcsolódásának” (azaz a munkásosztály és a parasztság szövetsége a munkásosztály vezetésével) nevezett, és amelyet meg kell hosszabbítani és mindenáron fenn kell tartani; mert ha ez a különlegesen kedvező

osztály-erőviszony *megszűnik*, összeomlik országunkban a *szocialista* forradalom fejlődésének alapja.

Miután még egyszer megállapította, hogy „forradalmunk” szocialista, miután szétrombolta azoknak a legfőbb érveit, akik a burzsoá restaurációhoz és az „egészséges kapitalizmushoz” való visszatéréssel kacérkodtak, miután „forradalmunkat” a maga komplexitásában elemezte, Lenin szokatlan gondossággal veti fel a „*forradalmunk*” *fejlődésének jellegével*, és következésképpen *taktikánk irányával és alapjaival* összefüggő legáltalánosabb kérdést is. Lenin előre látta azt a veszélyt, hogy lesznek, akik a forradalmi frázisok mögé rejtőzve nem értik majd meg azt a *hatalmas*, döntő, elvi változást, ami az egész társadalom fejlődésében végbemegy a proletariátus hatalomra kerülése után.

II. Fejlődésünk általános tendenciája és az általános politikai irányvonal

Ennek a kérdésnek megint csak szokatlanul bátor, világos, pontos és energikus megfogalmazásával találkozunk, amelyet Vlagyimir Iljics „A szövetkezetekről” című jelentős cikkében adott.

Itt írja: „Kénytelenek vagyunk elismerni, hogy *a szocializmusra vonatkozó egész álláspontunk gyökeresen megváltozott.*”¹²⁵

Mikor és hol fogalmazódott meg ez a tézis ilyen élesen? Az a véleményem, hogy összes írása közül éppen „A szövetkezetekről” című cikkében fogalmazta meg ezt a tézist a legvilágosabban, a legszenvedélyesebben és politikailag a leghatározottabban.

„Kénytelenek vagyunk elismerni, hogy *a szocializmusra vonatkozó egész álláspontunk gyökeresen megváltozott*” – írja Lenin elvtárs.

„Ez a gyökeres változás abban áll, hogy azelőtt a súlypontot a *politikai harcra*, a forradalomra, a hatalom megindítására stb. helyeztük, s arra is kellett helyoznünk. Most viszont a súlypont *annyira megváltozik*, hogy az áttolódik a *békés, szervező, „kulturális” munkára*. Hajlandó vagyok azt mondani, hogy a súlypont számunkra a *kultúra terjesztésére* tolódik át, ha nem kellene számolnunk a *nemzetközi viszonyokkal* és nem volnánk kötelesek hadállásainkért nemzetközi méreteken harcolni. De ha ezt számításán kívül hagyjuk és a *belső gazdasági viszonyokra* szorítkozunk, a munka súlypontja nálunk most *csakugyan a kultúra terjesztése.*”¹²⁶

Ez egyáltalán nem azt jelenti, hogy Lenin itt tagadja az osztályharcot, hiszen a „békés, szervező”, „kulturális” munka is az osztályharc *sajátos formája*. Ez azt jelenti, hogy a proletariátus magával ragadja az *egész* dolgozó népet, hogy az *egész társadalom* fejlődéséért felel, hogy az *egész*

„népgazdaság” hatalmas kollektív szervezőjévé válik, hogy a fejlődés iránya nem az alapvető osztályok (a munkásosztály és a parasztság) közti különbséget erősíti, és egyáltalán *nem* halad egy „harmadik forradalom” stb. felé.

Nyilvánvaló – mint ahogy Mefisztó mondja –, a valóságban az élet sokkal összetettebb: „Fiam, fakó minden teória, s a lét aranyló fája zöld.”¹²⁷ Az objektív feltételek is összetettebbek lehetnek, és lehet, hogy taktikánk sem bizonyul egészen ideálisnak. Ezért a valóságban az osztályharcnak és a társadalmi osztályok átrendeződésével kapcsolatos formáinak lehetnek kiélezett periódusai. Mi most az osztályharc kiéleződésének egyik ilyen időszakát éljük át, amikor nem mondhatjuk, hogy munkánk „csakugyan a kultúra terjesztése”. Természetesen abszolút hiba lenne nem számolni harcunk minden egyes szakaszának sajátos vonásaival. De ugyanakkor Lenin elvtárs fejlődésünk jellegére vonatkozó alapvető megjegyzései mélyen igazak maradnak. *Olyan elméleti alapnak kell megmaradniuk, amelyek meghatározzák taktikánk fő vonalait.*

III. A nemzetközi helyzet és értékelése

Politikai végrendeletében Lenin egyáltalán nemcsak ezekre az általános kérdésekre szorítkozik: az általánostól a különös, az egyre konkrétabb felé halad, és mesteri kézzel egyre élénkebb és világosabb színeket használ, amikor egyre égetőbb problémákat vet föl. Vlagyimir Iljics nemzetközi forradalmár volt, elsőrangú marxista teoretikus, aki természetesen megértette, hogy a legnagyobb nehézségek, a legalattomosabb fenyegetés és veszély *nemzetközi helyzetünkhöz* kapcsolódik. Időnként elfelejtjük, mit írt Lenin elvtárs politikai végrendeletében nemzetközi helyzetünkről, pedig az ott adott elemzését, néhány kivételtől eltekintve, a világesemények egész későbbi menete igazolta. Az élet egy ponton hozott jelentős változást, amelyet először említék. Lenin így jellemezte a nemzetközi helyzetet: 1. Nyugat-Európában szakadás van az imperialista államok között, Németország mélyponton van, a győztes országok ütik-vágják, és nem engedik felegyenesedni. Ez a megállapítás „törölve”: mint ismeretes, Németország az éltető amerikai aranyeső hatására, bár nagy erőfeszítések árán, újból felegyenesedett. 2. Másrészt – elemzi a helyzetet Lenin – a győztesek, azaz Franciaország, Anglia, az Egyesült Államok és Japán, győzelmükre támaszkodva szilárdíthatják saját hatalmukat, és engedményeket tehetnek a munkásosztálynak, amelyek pedig ezekben az országokban „késleltetik a forradalmi mozgalmat és a »társadalmi béke« valamiféle látszatát hozzák létre”.¹²⁸ Ez a megfogalmazás pontos, helyes és kellőképpen körültekintő. 3. Ezzel párhuzamosan meg-

érik a keleti országok (India, Kína stb.) forradalmi mozgalma, a forradalmi forgatagba belesodródik az emberiség többsége. 4. Érelődnek a külső konfliktusok – ahogy Vlagyimir Iljics írja – „a Nyugat *sikeres* imperialista államai és a Kelet *sikeres* imperialista államai között”.¹²⁹ 5. Érelődnek az ellentétek és a konfliktusok az ellenforradalmi imperialisták és a minimális anyagi erőkkal rendelkező Kelet nemzeti-forradalmi mozgalma között. 6. Érelődik a konfliktus az imperializmus és a szovjetek országa között.

Amikor Vlagyimir Iljics ezeket a szavakat leírta, még nem vetettük fel a kapitalizmus stabilizációjának kérdését, és még nem határoztuk meg azt. Vlagyimir Iljics azonban lényegében lerakta az alapját annak az elemzésnek, melyet mi csak az utóbbi évek során tudtunk nagy erőfeszítések árán kidolgozni. Vlagyimir Iljics egy cseppet sem félt attól, hogy opportunizmussal vagy más hasonló halálos bűnnel vádolják majd, és azt írta, hogy a győztes imperialista államok „sikeresek” lesznek; de másrészt jelezte azokat az *ellentmondásokat* is, amelyeket a kapitalizmus stabilizációja szül majd. És – ami különösen érdekes – Vlagyimir Iljics a következő forradalmi robbanást közvetlenül egy *közelgő háborúval* kötötte össze.

Ami a nagy *népi mozgalmakat* illeti, azokat elsősorban Keleten várta, mert ott látott forradalmi helyzetet, és a nagy néptömegek spontán forradalmi kitörésének a lehetőségét is ott látta. Nem igazolta-e teljességgel a történelem ezt az előrelátást?

IV. Taktikánk és stratégiánk alapjai a nemzetközi helyzet szempontjából

A nemzetközi helyzet elemzésének fényében Vlagyimir Iljics meghatározta taktikánk és stratégiánk alapjait is.

Lenin elvtárs nemzetközi helyzetünket elsősorban a *háborús veszély* szempontjából elemezte. Kétségtávol ezt tartotta *alapvetőnek*.

Hogyan tette föl a kérdést? Hogyan fogalmazta ezt meg?

„Milyen taktikát *ír elő* ez a helyzet országunk számára?”

„*Megmenekülhetünk-e* attól, hogy a jövőben összeütközésbe kerüljünk ezekkel az imperialista államokkal?”

Milyen taktikát kell követnünk, hogy „megakadályozzuk a nyugat-európai ellenforradalmi államokat abban, hogy *eltiporjanak* bennünket?”¹³⁰

Aki tudja, milyen pontossággal fejezte ki magát Vlagyimir Iljics, milyen okosan bánt a „nagy” szavakkal, és aki nem felejtí el, hogy a *politikai végrendeletéről* van szó, annak észre kell venni az ezekben a kérdé-

sekben rejlő aggodalmat (egy komoly gondolkodó és bölcs stratégia aggodalmát) az egész forradalom és a szocializmus építésének sorsa iránt. Lenin egyáltalán nem volt felületes „hurra-hazafi”, komolyan számításba vette az ellenség fő erőit. *Nyíltan* beszélt gyengeségeinkről is, a *tömegeket* azok leküzdésére szólította fel. Első helyen a *hazai munka alacsony hatékonyságára* mutatott rá. Megjegyezte, hogy az imperialistáknak nem sikerült szétzúzni a szovjet államot, de sikerült nekik anyagilag tönkretenni, megzavarni és lefékezni fejlődését, azaz, csak félig sikerült megoldaniuk a feladatot („a feladat félmegoldása”).

El kell ismernünk, habár óriási lépést tettünk a gazdasági és kulturális fejlődés terén, de ugyanakkor még *félig blokád* vesz körül bennünket. Ami pedig a „hazai munka alacsony hatékonyságát” illeti, bár e téren is óriási lépést tettünk előre, Nyugat-Európa-hoz és Amerikához képest még mindig végtelenül alacsony, félbarbár fejlettségi szinten vagyunk.

De hogyan válaszolt a fentebb feltett kérdésekre maga Vlagyimir Iljics? Rendkívül óvatosan. Azt mondta: a gigantikus küzdelem kimenetelének *általános* kérdése „sok tényezőtől” függ, amelyeket nem lehet előre látni. *Végső soron*, győzelmünk mégis a *tömegek* gigászi erejére épül. Az emberiség legnagyobb tömegei (Szovjetunió, India, Kína stb.) döntenek majd el a harc kimenetelét. Ez azonban határozott taktikát feltételez.

Tehát:

„Milyen taktikát ír elő ez a helyzet országunk számára? *Nyilvánvalóan* a következő: a *lehető legnagyobb óvatosságot* kell tanúsítanunk, hogy munkáshatalmunkat fenntarthassuk, hogy a *kis- és törpeparaszságot továbbra is a munkáshatalom hatáskörében és vezetése alatt tartsuk*.¹³¹

Így, amikor Lenin felvetette a kérdést, hogy mi az imperialista támadás elleni harcunk *alapvető belső garanciája*, mi az elengedhetetlen *fő taktikai szabály*, hogy a proletárforradalom győzzön a nyugat-európai ellenforradalmi kormányok elleni harcban, azt felelte: *a legnagyobb óvatosság azokban a politikai kérdésekben, amelyek a munkáshatalom és a parasztság viszonyát érintik*. Ugyanebben a cikkében világos, pontos és rendkívül tömör megfogalmazást adott, amely azonban amennyire rövid, annyira kifejező:

„A következő taktikát kell követnünk, illetve *megmentésünk érdekében a következő politikát* kell folytatnunk.

Igyekezzünk felépíteni olyan államot, amelyben a munkások megőrzik a *vezetést a parasztság fölött*, megőrzik a parasztság *bizalmát*, s a *legnagyobb takarékossgal* a pazarlásnak még a nyomait is kiirtják társadalmi viszonyaikból.

Államapparátusunkat a legnagyobb takarékosagra kell rászorítanunk.”¹³²

Első látásra ez mintha kevés lenne „megmentésünk” érdekében, a nyu-

gat-európai imperialista hatalmak támadása esetén. De a továbbiakban Lenin elvtárs ezekből a látszólag „egyszerű” direktívákból kiindulva egy mindenre kiterjedő, egyre konkrétabb útmutatásokból álló gazdag láncolatot épít fel, amelyben minden láncszem a másikhoz kapcsolódik, és ebből bontakozik ki a forradalmi harc és az építés bonyolult és eleven gyakorlata. A látszólag egyszerű gondolat, amelyet Lenin oly erővel hangsúlyozott, a következő: vezetés a parasztság fölött, „a legnagyobb óvatosság”, a parasztság bizalma és az apparátus minimumra csökkentése – mindez túl kevésnek és túl egyszerűnek tűnhet.

Az egyszerűségnek azonban két fajtája van: van olyan egyszerűség, amely „*a lopásnál is rosszabb*”, és van *zseniális* egyszerűség, amely a tárgy elmélyült tanulmányozásából és mélységes ismeretéből fakad. A művészet terén ez a zseniális egyszerűség Lev Tolsztojra volt jellemző. A politika terén Vlagyimir Iljicsre.

Abból, amit már elmondtam, az következik, hogy Vlagyimir Iljics előbb vagy utóbb elkerülhetetlennek tartotta a katonai összeütközést, és azt hangoztatta, hogy forradalmunk csak akkor kerülhet ki belőle győztesen, hogyha a parasztok bízni fognak a munkáshatalomban. Lenin végrendelete szerint ez olyan *döntő feltétel*, amely nélkül a forradalom nem létezhet. Ez pedig megköveteli a gazdaság irányításában a legnagyobb takarékossgot. Miért? Lenin elvtárs itt feltárja e jelszavak egész belső gazdagságát: a „legnagyobb takarékossg” gondolata sokkal mélyebb, mint ahogy első pillantásra látszik.

V. A gazdaságpolitika alapjai

Az „Inkább kevesebbet, de jobban” című híres cikkében Lenin két vonatkozásban dolgozza ki tervét: a munkás-paraszt szövetség direktívájával, valamint a takarékossg direktívájával összhangban. Ez az *iparosítás* és a *lakosság szövetkezetbe tömörítésének* a terve. Miután megállapította, hogy meg kell tartanunk a parasztság bizalmát, ki kell irtani társadalmi viszonyainkból minden feleslegeset, a minimumra kell csökkentenünk államapparátusunkat, fokozatosan fel kell halmozunk, Lenin elvtárs ezután megkérdezi: „Nem lesz-e ez a *paraszti korlátoltság birodalma*?”³³

Vlagyimir Iljics jól ismerte embereinket, tudta jól, hogy támadni fogják azért, mert állítólag a „paraszti korlátoltság birodalmát” prédikálja, és túl sokat beszél a parasztságról stb. Ezekre a vádakra válaszolta Lenin:

„Nem. Ha biztosítjuk a munkásosztály vezetését a parasztság fölött, akkor az államháztartásunkban érvényesített *nagy és lehető legnagyobb takarékossgal* elérhetjük azt, hogy még a legkisebb megtakarítást is fél-

re tudjuk tenni *gépi nagyiparunk* fejlesztésére, a villamosítás és a tőzeg-termelés fejlesztésére, a Volhov-erőmű építésének befejezésére stb.

Ebbe és csakis ebbe vessük reménységünket."¹³⁴

Akkor *egész bizonyosan* tartani fogjuk magunkat, és ezenkívül „nem egy kisparashti ország színvonalán, (. . .) hanem olyan színvonalon, amely feltartóztathatatlanul egyre magasabbra emelkedik, a *gépi nagyipar felé*”.¹³⁵

Miben van itt a dolog „veleje”? Miben áll ez a különösen mély politikai gondolat? Mi az a sajátosság, ami mindenki másétól megkülönbözteti a lenini állásfoglalást? Először, az egész terv alapja a munkás-paraszt szövetség és a „legnagyobb óvatosság” ezen a téren; az óvatosság különbözteti meg olyan világosan a lenini „földet” a trockista „fellegektől”; másodsor, itt határozott választ kapunk arra a kérdésre, *mire* kell építenünk az ország iparosítását, hol vannak *azoknak a pótlólagos összegeknek a forrásai*, amelyeket növekvő mértékben kell majd az ország iparosítására fordítanunk. Ezek a források sokfélék lehetnek. Származhatnak azokból a *tartalékokból*, amelyekkel rendelkezünk (a mérleg növekvő passzívuma), az infláció és áruhiány veszélyével járó *papírpénz-kibocsátásból*; a parasztok adóterheinek növeléséből. De az iparosítás számára mindez nem biztosít egészséges alapot. Ez nem szilárd, és nem tartós; a parasztsággal való szakítás veszélyével fenyegethet. Lenin elvtárs más forrásokat jelöl meg. Mindenekelőtt az *összes improduktív kiadás* – ami nálunk valóban óriási – *maximális csökkentését*, és a minőségi mutatók, különösen pedig *a hazai munka termelékenységének emelését*. Nem a pénzkibocsátás, az (arany-, kereskedelmi, valutáris) tartalékok felélése, a parasztság adójának emelése, hanem *az össznépi munka termelékenységének minőségi emelése és az improduktív kiadások elleni eltökélt harc: ezek a felhalmozás legfőbb forrásai*. Ez határozott útmutatás, határozott politikai irányvonal, s bölcsessége abban rejlik, hogy ez az egyetlen irányvonal, amely mellett a gazdasági építés és a szocialista felhalmozás stb. mind *gazdasági*, mind *társadalmi és osztályszempontból* valódi, erős, *egészséges alapokon* fog állni. Az iparosítás irányvonala, a felhalmozás forrásainak problémájára adott válasz, az az útmutatás, hogy az iparosítás politikája *nemcsak hogy nem a parasztsággal való szakításhoz, hanem ellenkezőleg, a parasztsággal való szövetség megerősítéséhez vezessen*, az iparosításnak mint döntő kérdésnek az általános értékelése („ebbe és csakis ebbe vessük reménységünket”, írta Lenin a *gépi nagyiparról*) – ezek azok az útmutatások, amelyeket Lenin az egész társadalmi-gazdasági helyzetből és a nemzetközi helyzet elemzéséből vezetett le.

Lenin konkrétan felteszi a kérdést: *milyen szervezeti alapon* kell létrejönnie a növekvő ipar és a kis- és törpeparashti gazdaságok szövetségének, és kifejti „szövetkezeti tervét”, a „szövetkezeti forgalmon” keresztül

megvalósuló szövetség tervét. *Miért a szövetkezeten keresztül kell megvalósulnia ennek a szövetségnek? Miért a szövetkezetet ajánlja mint megoldási módszert? Azért, mert az – ahogy Vlagyimir Iljics nagyon óvatosan kifejti – „az új rendre való áttérésnek a lehető legegyszerűbb, legkönnyebb és a parasztok számára legerősebb útja”*¹³⁶, amikor a lakosság a saját érdekeitől vezettetve jut el a szocializmushoz.

A munkásosztály és a parasztság szövetségének kérdését (gazdasági, illetve társadalmi és osztályszempontból) természetesen másként is fel lehet vetni. Fel lehet vetni ezt a kérdést úgy, hogy a *munkásosztály* fogja építeni a szocializmust, a parasztság pedig mint kispolgárság (tulajdonosok) semmiféle szocializmust nem épít, mert erre *semmilyen körülmények között* sem képes. Vlagyimir Iljics *nem így* tette fel ezt a kérdést. Miután megjegyzi, hogy a szövetkezet a parasztság bevonásának a legegyszerűbb és legkönnyebb módja, így folytatja:

„Márpedig megint éppen ez a fő. Más dolog ábrándokat szőni mindenféle munkásegyesületekről, hogy azok révén építsük ezt a szocializmust, s megint más dolog megtanulni, hogyan építsük a *gyakorlatban* ezt a szocializmust úgy, hogy *minden kisparaszt részt vehessen ebben az építésben*. Éppen erre a fokra jutottunk most el. S kétségtelen, hogy miután elértük, túlon túl kevésbé vesszük igénybe.”¹³⁷

Ez mindmáig érvényes.

Köztudott, hogy Lenin elvtárs, amikor általánosságban beszélt a szövetkezetről, azt mondta, hogy a mi feltételeink között a lakosság teljes szövetkezetesítése a szocializmus, és nekünk „csak” erre van szükségünk.

„Semmi más bölcsességre nincs most szükségünk ahhoz, hogy áttérjünk a szocializmusra. De ahhoz, hogy ezt a »csak«-ot megvalósítsuk, egész forradalomra, a *nagy néptömegek kulturális fejlődésének egész időszakára* van szükség. Irányelvünk ezért ez legyen: *minél kevesebb okoskodást, minél kevesebb csűrés-csavarást*. A NEP ebből a szempontból haladás abban a tekintetben, hogy a legegyszerűbb paraszt színvonalához alkalmazkodik, hogy *semmi magasabb követelményt nem támaszt vele szemben*.”¹³⁸

Most, amikor egész sor új nehézségünk támadt a parasztsággal, nagyon jó lenne, ha emlékeznénk erre a nagyon egyszerű, de ugyanakkor nagyon bölcs szabályra. *A parasztot saját érdekein keresztül kell megnyernünk, minden okoskodás és csűrés-csavarás nélkül, meg kell keresnünk a legegyszerűbb utakat hozzá*. A szövetkezeti terv megvalósításához *kulturális forradalomra* van szükség, mert a teljes szövetkezetesítés megvalósításához elsősorban az szükséges, hogy a szövetkezeti tagok *civilizált módon kereskedjenek*. A mi szövetkezeti tagunk „egyelőre még ázsiai módra

kereskedik, ahhoz pedig, hogy művelt kereskedő legyen, *európai módra kell kereskednie*"¹³⁹ – írta Lenin elvtárs.

Tehát, az a legfontosabb, hogy *egyszerű és a parasztság számára érthető módszerekből* kell kiindulni: a parasztot egyéni érdekein keresztül kell *ügyünkhöz* láncolni. Vlagyimir Iljics ugyanebben a cikkében másutt még élesebben veti fel a kérdést: a NEP-pel – írja – „megtaláltuk a *magánérdeknek*, a *magánkereskedelmi érdeknek* és az utóbbi állami felügyeletének és ellenőrzésének olyan fokú egyesítését, a *magánérdeknek*, a *magánkereskedelmi érdeknek* olyan fokú alárendelését a *közérdeknek*, amely azelőtt sok-sok szocialistának nagy fejtörést okozott”.¹⁴⁰ Lenin azt tanította: a parasztot saját érdekein keresztül kell magunkhoz láncolni, és ezen az alapon a szövetkezeti forgalmon, a szövetkezeten keresztül kell elvezetni a szocializmushoz. De ahhoz, hogy a szövetkezet elvezessen a szocializmushoz, *civilizált szövetkezetre* van szükség, és *nem ázsiai*, hanem *európai* módon való kereskedelemre.

VI. Az alapvető osztályviszonyok kérdései

Vlagyimir Iljics minden gazdasági kérdést nem valamilyen osztályon kívüli gazdaság szempontjából közelített meg: minden fontos kérdést egyrészt a nemzetközi helyzettel, másrészt az országunkban folyó osztályharccal kapcsolt össze. A gazdaság nála együtt fejlődik azokkal a folyamatos mozgásokkal és átalakulásokkal, amelyek társadalmunk osztálystruktúrájában zajlanak. Hazánkban a *szocialista építés fő garanciája abban áll, hogy igyekezzünk kedvezőbb osztály-erőviszonyokat elérni, amelyek lehetővé tennék számunkra, hogy tovább építhessük a szocializmust ... hogy a „proletárforradalmat” és a „parasztháborút” igyekezzünk új, ezúttal „konstruktív” formában összekapcsolni.* Ez a *lényeg*. Ez az, amire Marx utalt, ami – a lassalleánus¹⁴¹ hagyományokkal, mindenféle kautskysta és mensevik elmélettel szemben – a *marxista elméletek* folytatása. Ilyen nehéz és súlyos nemzetközi helyzetben különösen szükség van az erős munkás-paraszt szövetségre. Leninnek ezzel az alapvető megállapításával kapcsolatos egy nagyon fontos idézet, amit *egy percre sem* szabad elfelednünk. Ez közismert, de kötelességemnek érzem, hogy újból emlékeztessék rá:

„Természetesen Szovjet Köztársaságunkban a társadalmi rend *két osztály* – a munkásosztály és a parasztság – *együttműködésén* alapszik, amelyhez most bizonyos feltételek mellett odaengedtük a »nepmanokat« vagyis a burzsoáziát is. Ha a két osztály között *komoly osztálynézeteltérések* támadnak, akkor *elkerülhetetlen* lesz a *szakadás*, de a mi társadalmi rendünk *nem* rejti magában szükségképpen ilyen szakadás mag-

vát, s *Központi Bizottságunknak és Központi Ellenőrző Bizottságunknak, valamint egész pártunknak legfőbb feladata az, hogy figyelemmel kísérje azokat a körülményeket, amelyek szakadásra vezethetnek, és elébe vágjon ezeknek, mert köztársaságunk sorsa végeredményben attól függ majd, hogy együtt fog-e haladni a parasztság tömege a munkásosztállyal, hű marad-e a vele kötött szövetséghez, avagy engedi, hogy a »nepman«, azaz az új burzsoázia, közte és a munkások között meghasonlást idézzon elő, elszakítsa a munkásoktól. Minél világosabban látjuk magunk előtt ezt a kétféle kimenetelt, minél világosabban érti meg ezt minden munkásunk és parasztunk, annál nagyobb az eshetősége annak, hogy a szakadást, amely a Szovjet Köztársaságra nézve végzetes lenne, sikerül elkerülnünk.»¹⁴²*

Felhívom a figyelmet néhány, egy marxista számára talán „szörnyű” dologra. Köztudott, hogy a munkásosztály nem ugyanaz mint a parasztság. A parasztság, még ha a közép- és szegényparasztról is van szó, falusi kispolgárság (Vlagyimir Iljics ezekben a cikkeiben nem tesz említést a kulákról). Mindenki előtt világos, hogy ha két osztály létezik, akkor e között a két osztály között *osztálykülönbségek vannak*, Vlagyimir Iljics azonban úgy fogalmaz, hogy ha *komoly osztálykülönbségek* keletkeznek ezek között az osztályok között, akkor a szakadás elkerülhetetlen, és akkor elkerülhetetlen a szovjetköztársaság bukása. Miről van itt szó? Lenin eltávolodott a marxizmustól, vagy többé nem tekinti a parasztságot sajátos osztállynak? Ezt a „dolgot” semmiképpen sem lehet megérteni, ha leegyszerűsítő, vulgáris és antileninista szempontból nézzük, és ha nem értjük meg a „szovjet” fejlődés igazi dialektikáját. A munkásosztály előtt most az a feladat áll, hogy szakadatlanul „saját képére és hasonlatosságára” *formálja a parasztságot*, ne szakadjon el tőle, hanem forrjon össze a tömegekkel és ragadja magával őket. Egészen más a proletariátus és a parasztság közti viszony a kapitalista társadalomban. A legnagyobbbrészt parasztokból álló Vörös Hadseregünk a legnagyobb kulturális gépezet, átalakítja a parasztot, aki a hadseregből új gondolkodásmóddal távozik.

Vlagyimir Iljicsnek tökéletesen igaza van: ha e két osztály között szakadás történik, azaz olyan *komoly osztálykülönbségek* merülnek fel közöttük, amelyek felszámolnák az egyik osztállynak a másik általi átalakítását, az *a szovjetköztársaság bukását jelenti*. És ezért teljesen érthető, hogy Lenin minden megállapítást a munkásosztály és a parasztság viszonyának szempontjából mérlegelt. Éppen ebből következik általános útmutatása: *egész pártunk, és minden pártszervezet legfőbb feladata az, hogy figyelemmel kísérje, mi vezethet szakadáshoz, és hogy a veszélyt időben felismerve elhárítsák azt.*

Tehát iparosítás plusz szövetkezetesítés. A szövetkezetesítés azonban kulturális forradalmat feltételez. Lenin azonban a kulturális forradalom jelszavát kiadva, egyáltalán nem elégszik meg a pusztá jelszóval. Ezúttal is konkrét tartalommal tölti meg és megmondja, mit kell *tenni*, mire kell a *legnagyobb* figyelmet fordítani, melyik *itt* a „központi láncszem”. Kifejezetten ennek a témának szentelte „*Naplójegyzetek*” című írását. Lenin természetesen ezt a kérdést is a munkásosztály és a parasztság viszonyának szempontjából veti fel: „A fő politikai kérdés itt a városnak a faluhoz való viszonya – s ez a kérdés egész forradalmunk szempontjából döntő jelentőségű.”¹⁴³ Az *általános* irányelv világos. Nem a „legfontosabbat” csináljuk: a *néptanítót nem emeltük az őt megillető szintre*. Ez az egyik útmutatás. És Lenin rögtön tovább megy: az állami költségvetés szerkezetét nézve kijelenti: ha kulturális forradalmat akartok véghezvinni, akkor én azt mondom: *egész állami költségvetésünket az elemi oktatás irányába* kell átrendezni. Lenin nemcsak kiadta a kulturális forradalom jelszavát, azonnal gyakorlati – még hozzá széles körű – útmutatásokat is adott. Senki sem mondja, hogy azonnal, még ebben az évben meg lehet ezt valósítani, de az útmutatás bátor, forradalmi és mélységesen helyes. Nézzék csak, valójában mit jelent: száműzni társadalmi viszonyainkból minden pazarló, úri szórakozást, minden feleslegeset; az állami költségvetést az elemi népoktatás irányába átrendezni és néptanítóinkat az őket illető szintre emelni. Ez természetesen egy egész „forradalom”. Ezt a forradalmat végre *lehet* hajtani, de a szokások, a mindennapi élet, az előítéletek, a bürokratikus rutin, a szervilizmus spontán erői ellene hatnak. Vlagyimir Iljics nem szégyellte kimondani, hogy „hivatalos költségvetésünkön, illetve hivatalos kapcsolatainkon kívül úgyszólván semmit sem teszünk a falu érdekében”.¹⁴⁴ A kulturális forradalom feladataiból kiindulva Lenin felveti olyan *munkásszervezetek* gondolatát, amelyek behatolnának a faluba, felveti a patronáló társaságok kérdését, és megfogalmazza azt az irányelvet, hogy az élenjáró munkásoknak el kell vinniük a kommunizmust falura. De Lenin elvtárs nyomban megmagyarázta ennek a fogalomnak a tartalmát, mert tudja, nálunk cselekvés helyett inkább a szavakat és a dobpergést szeretik. Ezt írja:

„Semmi körülmények között sem szabad ezt úgy érteni, hogy egyszerre tisztán kommunista és szűk értelemben vett kommunista eszméket kell falura vinnünk. Mindaddig, amíg a falun nincs meg nálunk a kommunizmus anyagi alapja, ez, mondhatnám, káros, mondhatnám végzetes lenne a kommunizmusra nézve.

Nem. Azzal kell kezdenünk, hogy megteremtjük az érintkezést a város és a falu között, egyáltalán nem tűzve magunk elé eleve azt a célt, hogy a

faluba beplántáljuk a kommunizmust. Ezt a célt most nem érhetjük el. Ez a cél nem időszerű. Az ilyen cél kitűzése haszon helyett csak kárt okozna az ügynek.”¹⁴⁵

Ez annak a szervezőnek a bölcsessége, aki nem fiatalokú emberek sejtjét szervezi szovjethivatalnokokból, hanem tíz- és százmilliókat szervez és tudja, hogyan közeledjen hozzájuk. A város és a falu közti kapcsolat formáiról (patronálás stb.) szólva, Lenin hangoztatja: ne bürokratikus módon csináljátok, és kiadja a munkások minden lehetséges egyesülésének jelszavát, minden lehetséges módon elkerülve elbürokratizálásukat.

Lenin így teszi fel a kulturális forradalom és kifejezetten a falu kérdését, és jellemző, milyen nagyra értékelte ezt a munkát. „A szövetkezetekről” című cikkében azt írja, hogy két fő feladat áll előttünk: 1. az államapparátus átalakítása és 2. a kulturális munka a parasztság között.¹⁴⁶ Egy más helyen ezt a parasztok között végzett kulturális munkát *világtörténelmi jelentőségű kulturális feladatként* értékeli.

Láthatják, milyen átfogó kulturális munkatervet állít előtérbe Vlagyimir Iljics, és ezt milyen szorosan hozzákapcsolta, mondhatni, „hozzácsiszolta” egyéb tételeihez: a szövetkezetek megszervezéséhez, az ország iparosításához, a nemzetközi kapitalizmus elleni harcához stb.

VIII. Az államapparátus, az állam- és pártirányítás kérdései

Vlagyimir Iljics itt eljut ahhoz a következtetéshez, hogy a kulturális forradalom egyik legfontosabb momentuma a szocialista felhalmozás, és a tömegek építésbe való bevonásának – hiszen minden kisparasztnek építeni kell a szocializmust! – egyik legfontosabb hajtóereje az államapparátus helyzete és a vezetés minősége.

Két cikke – „Hogyan szervezzük át a Munkás-Paraszt Felügyeletet?” és „Inkább kevesebbet, de jobban” – foglalkozik ezzel a kérdéssel. Már Vlagyimir Iljics megközelítési módja is érdekes:

„Idejében kapjunk észbe. Hasson át bennünket üdvös bizalmatlanság az *elhamarkodottan gyors haladással*, mindenféle dicsekvéssel stb. szemben. Gondolkozzunk *azoknak a lépéseknek az ellenőrzésén*, amelyeket óránként meghirdetünk, percenként megteszünk előre, hogy aztán másodpercenként bebizonyítsuk róluk, hogy *nem szilárdak, nem tartósak és érthetetlenek*. Mi sem lenne ártalmasabb ilyen dolgokban, mint a *sietőség*.”¹⁴⁷

Lenin olyan irányelvből indul ki, amely „tartósságot”, „szilárdságot” és „érthetőséget” – elég egyszerű dolgokat – feltételez, és eljut apparátusunk kérdéséhez.

Bizonyára emlékeznek rá, milyen feltételei voltak Vlagyimir Iljicsnek

az apparátusra vonatkozóan: *takarékoskodni* kell, mert csak így lehet megvalósítani az iparosítást. Egyszerűsíteni kell, mert csak így tudjuk *bevonni a tömegeket*. El kell érni a *munkatermelékenység* általános emelését. Így az államapparátus kérdése a tömegek bevonása, a takarékosság és a munkatermelékenység szempontjából, minden kérdéssel kapcsolatban van. Az államapparátus kérdésében, mind egy fókuszban összpontosul minden kérdés a gazdaságtól a kultúráig.

És ez érthető. Végül is az államapparátus az a mozgatórugó, az a gépezet, amelyen keresztül pártunk, a proletariátus győztes vezetője, megvalósítja politikáját; végül is, ha perspektivikusan nézzük, államapparátusunk az a szervezet, amelynek azután milliók, minden egyes dolgozó bevonásával létre kell hoznia azt a bizonyos, a kommün típusú államra való átmeneti korszakot, amitől, sajnos, még nagyon-nagyon messze vagyunk. Nos, miután Lenin azt kérdezi, hogy ha ez a helyzet az államapparátussal, akkor hogyan javítsuk meg, hová kell fordulnunk, milyen hajtóerőkre kell támaszkodnunk? És nagyszerű választ ad: a diktatúra legmélyebb forrásához, az „*élenjáró munkásokhoz*” kell fordulnunk.

Tehát először az *élenjáró munkásokhoz*, másodszor pedig „*a valóban felvilágosult elemekhez*” kell fordulnunk. Azzal kell törődnünk, hogy a Munkás-Paraszt Felügyeletben azt összpontosítjuk, „ami társadalmi rendünkben . . . a legjobb”¹⁴⁸, és benne „a mai igényeknek megfelelő minőségű emberanyagot összpontosítsuk, vagyis olyat, amely a legjobb nyugat-európai mintákkal is felveheti a versenyt”.¹⁴⁹

A „valóban felvilágosult elemeknek” a következő adottságokkal kell rendelkezniük: először is, ne higgyenek a pusztá szónak; másodszor, semmit se tegyenek lelkiismeretük ellenére (a lelkiismeret nem szűnik meg a politikában, mint néhányan gondolják); harmadszor, ne riadjanak vissza attól, hogy bármilyen nehézséget beismerjenek; negyedszer, ne féljenek semmilyen harctól a maguk elé tűzött célok elérése érdekében.

Ilyen követelményeket állított Vlagyimir Iljics ezek elé az emberek elé.

De ez kevés. Ahhoz, hogy megújítsuk az államapparátust, és ezt a Központi Ellenőrző Bizottsággal egyesítendő Munkás-Paraszt Felügyelettel kezdjük, Lenin különleges próbák, „vizsgák” bevezetését javasolta (a Munkás-Paraszt Felügyelet munkatársának jelöltek és a Központi Ellenőrző Bizottság tagjának jelöltek *vizsgáját*). Ezeknek a vizsgáknak az államapparátusunk felépítésének ismereteiből, annak a munkaterületnek a szervezeti elméletéből kell állniuk, amelyen dolgozni akarnak.

A Munkás-Paraszt Felügyeletet az ésszerűsítő energiák hatalmas gyűjtőhelyévé téve *az összes többi népbiztosságot meghatározó* mozgatóerővé kell alakítani, amely átszervezné az egész munkarendet és emelné a munkatermelékenységet. De miért javasolta Lenin a Központi Ellenőrző Bizottsággal való egyesítést, hogyan kapcsolódik ez az egész tervhez? Ha

Vlagyimir Iljics tervét a maga *egészében* figyelmesen tanulmányozzuk, akkor ez nagyon egyszerűvé és érthetővé válik. Terve két alappilléren nyugszik: az első – a jó munka, a takarékosság, az iparosítás, a munkatermelékenység emelése és a minőségi mutatók növelése; a második – a munkásosztály és a parasztság helyes viszonya, és gondoskodás arról, nehogy pártunkon, a párton belüli szakadáson keresztül szakadás történjen e két osztály között. Innen ered a Munkás-Paraszt Felügyelet és a Központi Ellenőrző Bizottság egyesítése, ennek a két legfontosabb feladatot ellátó kétfejű testnek a megszervezése, amelyet az ország legjobb elemei alkotnának. Ez a szervezeti terv így az egész eddig mondottakkal kapcsolatban van, a nemzetközi politikától kezdve. És végső soron, ebben a tervezetben vannak kifejtve a *tömegekre vonatkozó követelések* is. Ezeket a követeléseket Vlagyimir Iljics egy rendkívül tömör, de kifejező formulában foglalta össze: *„ténylegesen részt vesznek a lakosság tényleges tömegei”*.¹⁵⁰ Mert a népet össze lehet egy csomóba gyűjteni, de ez nem lesz igazi tömeg; össze lehet őket úgy gyűjteni, mintha „részt vennének”, valójában azonban nem vesznek részt. Innen a megfogalmazás: *„ténylegesen részt vesznek a lakosság tényleges tömegei”*.

Hogyha összegezzük az egész tervet, akkor látjuk, hogy forradalmunk általános értékelése mellett a nemzetközi helyzet értékelését is tartalmazza. Ebből a nemzetközi helyzetből következik a *hatalom megszilárdításának és megerősítésének* problémája és a munkásosztálynak szóló fő direktíva: *meg kell tartania a törpe- és kisparasztság feletti hatalmát*. Ebből következik az ország iparosításának irányvonala a takarékoskodás, a munka minőségének emelése és a parasztság egyidejű szövetkeztetése alapján, azaz a parasztság szocialista építésbe való bevonásának legegyszerűbb, legkönnyebb, minden erőszaktól mentes módszere. Megint csak innen származik a kulturális forradalom, az apparátus hozzáértő, jól dolgozó, a tömegeket bevonó apparátussá való átépítésének a jelszava. Az osztályok közti helyes viszony miatti aggodalomból fakad a párt irányvonala, a párt egysége iránt érzett aggodalom, ebből alakul ki annak a kettős szervnek (Munkás-Paraszt Felügyelet plusz Központi Ellenőrző Bizottság) a terve is, amely egyrészt felügyel a munka minőségére, egyélti magában az ellenőrzést, a gyakorlati és az elméleti-tudományos feladatokat a munkaszervezés terén, másrészt örökdi a párt egysége fölött és – a párton keresztül – a munkás-paraszt szövetség és barátság fölött.

Hatalmas, hosszú időre szóló tervről van szó. A legszélesebb távlatokból indul ki. Az egész terv az alapvető lenini tézisek szilárd bázisán nyugszik. De a terv egyúttal konkrét is, azaz egész sor valóban gyakorlati jellegű útmutatást nyújt.

Eltársak! Igyekeztem, hogy Lenin egyetlen fontos gondolatát se hagyjam ki és nem próbáltam semmit sem hozzátenni magamtól, leszámítva néhány kommentárt, amelyek Lenin idevágó cikkeiből következnek. Igyekeztem úgy bemutatni ezeket a cikkeket, mint egységes egészet, mint *Vlagyimir Iljics politikai végrendeletét*. Magától értetődik, hogy a halála óta eltelt nagy történelmi időszak jelentős változásokat hozott a fejlődés objektív feltételeiben, mind a nemzetközi osztályviszonyok, az imperia- lista államok és a Szovjetunió közti viszonyok terén, mind gazdasági építésünk és az osztályviszonyok terén (ide tartozik a kulákok megnövekedett aktivitása is), mind a pártunkon belüli átszoportosulások terén stb. A tévedés kockázata nélkül ki lehetne jelenteni, hogy aligha várta valaki is közölünk, hogy számos rekordszámot tűzhetünk ki magunk elé, például az ipar építésében. Mi pedig valóban kitűztük ezeket a rekordszámokat, sok eredményt értünk el iparunk ésszerűsítése, a tudománynak a gazdaságban való alkalmazása, a közvetlen technikai újjászervezés, a termelés növelése stb. stb. terén is. Gazdasági téren óriási lépést tettünk előre.

Bizonyos fokig megerősödünk a nemzetközi küzdőtéren is, bár a fejlődés ellentmondásai itt sokkal élesebben jelentkeznek. Fejlődésünk távolról sem volt egyenletes, ami számos olyan nehézséget idézett elő, amiről ma annyit beszélünk. Az utóbbi időben pártunk egy sor olyan új feladat előtt állt, amelyek nem olvashatók ki szó szerint Lenin végrendeletének szövegéből.

Fölvetettük a kolhozszervezés (ami a szövetkezethez kapcsolódik és amelyre ma a hangsúlyt fektetjük), a szovhozszervezés kérdését, a technikai újjáépítés feladatát – olyan kérdéseket és feladatokat, amelyeket Vlagyimir Iljics csak nagy vonalakban vázolt föl. Sok probléma egy kissé másként merült fel. De politikánk, stratégiánk és taktikánk fő körvonalait Vlagyimir Iljics zseniálisan előre sejtette és meghatározta. Azok a nehézségek, amelyeket pártunk és országunk ma átél, újra és újra arra készítetnek bennünket, hogy a politikai bölcsesség egyik kiapadhatatlan forrásához, Vlagyimir Iljics végrendeletéhez forduljunk, és újra meg újra a legfigyelmesebb módon tanulmányozzuk a fő kérdést: a munkásosztály és a parasztság viszonyát. Hiszen az iparosítás, a gabona-, az áruhiány, a védelem kérdései – ez mind a munkás és a paraszt viszonyának kérdése. Pártunk nem véletlenül tűzi ezt a problémát közelgő konferenciája napirendjére.

Eltársak! Öt éve, egy csendes téli napon a proletárforradalom lángelmeje itthagyt bennünket. Sokaknak közölünk abban a szerencsében volt részünk, hogy együtt dolgozhattunk vele, a kemény „Öreggel”, ahogy mi neveztük, a vezérrel, a forradalmárral, a tudóssal.

Öt évvel halála után, miután tanításait egyetlen élettapasztalatok iga-

**zolták, nagy büszkeséggel, elszántsággal és valóságismerettel emeljük
magasra vörös lobogónkat, hogy *előre, még előbbre* jussunk!**

(Szabó Tibor fordítása)

Immár fél évszázada annak, hogy 1938. március 2-án a moszkvai szakszervezeti központ oszlopcsarnokos tárgyalótermében megkezdődött a „szovjetellenes jobboldali-trockista blokk” bírósági tárgyalása. A szovjet főváros lakossága akkoriban már-már megszokta, hogy időről időre tiltakozó gyűlésekre terelik, és kimondatják vele: „*Halál az árulókra!*” Sztálin akaratából ez történt 1936 augusztusában, a Zinovjev–Kamenyev-per alatt és az 1937-es januári Pjatakov–Radek–Szokolnyikov-ügy tárgyalásának napjaiban.

A süvítő szélben most újra ott toporogtak a vörös karszalagos rendezők által gondosan összeszámolt és számon tartott tüntetők, nagy odaadással imitálva a népharagot. Legtöbbjük gesztusát az önmagukért és családjukért érzett félelem motiválta, de nem volt ritka a Népek Nagy Tanítójába vetett vakhit, a feltétlen azonosulás sem.

Pedig az 1930-as évek második felében már alig volt olyan család, ahonnan ne hurcoltak volna el valakit: polgári szakembereket (a hagyományosan magasan kvalifikált mérnöktársadalom színe-javát elvitték 1930-ban az úgynevezett Iparpárt-ügyben), mezőgazdászokat (ők a Csanov–Kondratyev-per nyomán váltak gyanússá), parasztok millióit, akiket a teljes kollektivizálás ürügyén üztek el szülőföldjükről.

Amikor a sztálini elnyomó gépezet Molochja már nem tudott új áldozatokat szedni ebből a körből, s elpusztított szinte mindenkit, akit elérte: az egykori mensevikek és eszerek, a nemesi családok töredékei, az utkereső egyetemisták, az új kor gyermekei, s általában a magasértelmiség után az októberi forradalom irányítói következtek. Sztálin a valódi és vélt (mert lehetséges) riválisok elleni hajszában szinte az egész lenini gárdát kiirtotta. De nem nyugodhatott addig, amíg az évekkel korábban térdre kényszerített, újabb és újabb vezeklő önkritikákra kárhoztatott Nyikolaj Ivanovics Buharin még életben volt. Az „Izvesztyija” leváltott főszerkesztőjének Sztálin nem szánt könnyű halált: egy szégyenletes ki-

rakatper után akart végezni vele, hogy ügye újabb konstruált bírósági eljárások nyitánya legyen.

1987-ben Nyikolaj Buharin képe ötvenévi hallgatás után feltűnt a moszkvai lapokban és a televízió képernyőjén. Ekkor lehetett látni igazán, micsoda rombolás ment végbe a társadalmi emlékezetben: kevés kortársa kivételével a nézők egyszerűen *nem ismerték fel* a kecskeszakállas, mosolygó, általában bőrkabátot viselő alacsony férfin az a politikus, aki negyedszázadon keresztül kulcsszerepet játszott a bolsevik mozgalomban, majd a Szovjetunió vezetésében. Az első megdöbbenés, esetenként értetlenség és zavar után minden nappal fokozódott az érdeklődés Nyikolaj Buharin személye iránt. Sokan izgatottan keresték a könyvtárakban írásait, azt remélve, hogy ötleteket, elképzeléseket, *gyógyírt* találnak bennük az 1980-as évek Szovjetuniójának gondjaira.

A hatás nemcsak a fővárosban és nem is csupán a magasértelmiség körében volt elementáris erejű. Nabereznije Cselni (a volt Brezsnyev) városában, a KAMAZ autógyárban dolgozó munkások és mérnökök, élve az informális társaságok alakításának jogával, egyenesen egy *Buharin-klubot* hoztak létre. A reformfolyamatok elindítóját és első teoretikusát látták ugyanis abban a politikusban, akit az 1930-as évek végén Hitler és egyben Trockij(!?) lakájának nevezett a hivatalos propagandagépezet.

Csakhogy Nyikolaj Buharin szellemi öröksége gazdag változatosságában sem alkalmazható módosítások nélkül receptként a gazdasági reform, a demokratikus közélet, a toleráns kultúrpolitika vonzó céljainak megvalósításához. Hogy is lehetne az, amikor a huszonéves Buharin első publikációinak idején maga a *reform* kifejezés is megalkuvás, a revizionizmus szinonimája volt általában a bolsevik sajtóban? Ráadásul a fiatal publicista többnyire pártja ideológusainál *radikálisabban* fogalmazott. Igaz, fiatalabb is volt náluk, kivált a több mint 40 éves s így a mozgalom „öregjének” számító Leninnél. Éppen ebből kifolyólag számos vita is volt közöttük. Így például Nyikolaj Buharin Rosa Luxemburg nyomán az első világháború idején a *proletariátus* önrendelkezési joga mellett érvelt. Hangsúlyozta, hogy a proletárdiktatúra győzelmét követően a nemzetiségi kérdés amúgy is szinte automatikusan rendeződik majd a soknemzetiségű birodalmakban; ezzel elvetette Leninnek a *nemzetek* önrendelkezési jogáról alkotott nézeteit. Más-más módon értelmezték az államiság – Oroszország jövője szempontjából mindig is kiemelten fontos – kérdését is. Buharin az államgépezet szinte *azonnali* megszüntetését tartotta volna célszerűnek a forradalom győzelme után. Lenin viszont – még viszonylag hosszú távon is – életképesnek és szükségesnek tartotta a szocialista állam intézményrendszerét.

Nem a társadalom és a népgazdaság demokratizálása mellett szállt

síkra Nyikolaj Buharin 1920 és 1921 fordulóján sem, a *szakszervezeti vitában*. Sőt: „a csavarok meghúzásának” politikáját képviselte. A NEP, az új gazdaságpolitika bevezetése előtt alig néhány héttel még ő volt a *hadikommunizmus* ideológusa. Nem csoda: a korszak egalitárius utópiáinak bűvöletében élt. A „Bakinszkij Rabocsij” c. lapban 1920 legvégén azt írta, hogy napirenden van a pénz teljes kiiktatása az ország gazdaságából, s a központi szabályozórendszert hamarosan a politikailag még instabil peremvidékekre is ki fogják terjesztetni. Az események fényében azonban hamarosan meg kellett értenie, hogy Szovjet-Oroszország válásába sodródik, ha a konszolidációs időszakban is polgárháborús módszerekkel fogják irányítani a népgazdaságot. Újabb vívódások, a nagy döntések előtt rá mindig is jellemző alapos könyvtári stúdiumok után, az ország különböző pontjain kitört parasztfelkelések hatására, 1921 nyarán Nyikolaj Buharin már az új gazdaságpolitika elkötelezett híveként lépett fel.

Az 1920-as évek végén többek között éppen azért került szembe Sztálinnal, mert továbbra is a lenini örökségnek az új gazdaságpolitikára vonatkozó érvelését akarta érvényesíteni. 1924-től pedig azt vallotta, hogy hazája történelmi adottságainak, gazdasági, társadalmi feltételeinek az *evolúciós fejlődés* felel meg a legjobban, s ez – a gépi nagyipar kiépítésével párhuzamosan – még sokáig a piaci viszonyok érvényesítését feltételezi a – Sztálin által később erőszakosan kollektivizált – mezőgazdaságban is.

A példákat Nyikolaj Buharin szellemi örökségének sokszínűségéről hosszan lehetne folytatni. Hasznosabb azonban, ha az írásait vesszük kezünkbe. Buharin rendkívül termékeny szerző volt: tucatnyi vaskos kötetet tesz ki az írott életmű. A szovjet-orosz polgárháború és a Tanácsköztársaság óta azonban a magyar olvasók önálló kötetben nem találkozhattak az írásaival. Még két-három esztendeje is reménytelennek tűnt volna egy Buharin-összeállítás közreadása, s még 1987-ben is Albert Rhys Williams emlékiratai névmutatójában ilyen obskúrus, sommás jellemzéssel találkozhattunk a bolsevik párt egykori ideológusáról: „1918-tól a »baloldali kommunisták« vezetője, később a trockista ellenzékhez (!?) csatlakozott”.

A különböző előjelű, a sztálini korszakból átöröklött sztereotípiák feloldását talán az szolgálja a leghatékonyabban, ha a *teoretikus* Buharin néhány, egykor rendkívül népszerű írását gyűjtjük egy csokorba. Ez talán megnyitja az utat további, korszakos műveinek megjelenéséhez is, olyanoknak, mint *A kommunizmus ábécéje*, *Az átmeneti korszak gazdasága*, *A történelmi materializmus elmélete*.

Nyikolaj Ivanovics Buharin, éppenszáz esztendeje, 1888. szeptember 27-én (az új időszámítás szerint: október 9-én) született, egy orosz pedagógus házaspár második fiaként. Apjától a természettudományok iránti szeretetet, valamint a XIX. századi orosz vegyesrendű értelmiség jellegzetes könyveit örökölte. A kamasz Buharin Heine és a fiatalon elhunyt nihilista irodalomtörténész, Piszarev műveit, Csernisevskij és az orosz narodnyikok körében különlegesen népszerű Spielhagen könyveit forgatta leggyakrabban.

1900-tól az orosz munkásmozgalom leendő ideológusa az 1. számú moszkvai gimnázium, egy igazi elitiskola padsoraiban ült. A család nehé anyagi helyzete miatt kénytelen volt eminens tanulóvá, s ezzel tandíjmentessé válni. Ideje java részét – főleg az 1905-ös forradalom kitörése után – azonban ellenzéki diákok manzárdszobáiban, később a külvárosok munkáslakásaiban töltötte. A „másik főváros”, Moszkva diákmozgalmának egyik elindítója lett. Társai között ott volt a fiatal Ilja Ehrenburg, Grigorij Szokolnyikov, a későbbi neves bolsevik gazdaságpolitikus és mások.

Önéletrajzában Nyikolaj Buharin roppant visszafogottan, röviden írt az ifjúkoráról. Ezért csupán bizonytalan adatok maradtak fenn, hogyan élt egymás mellett a Buharin családban a két nemzedék. Az apa, a csehovi hősökre emlékeztető Ivan Buharin gyakran változtatta munkahelyeit, rendszeresen konfliktusai voltak a földi és az égi hatalmakkal; csak negyvenéves korán túl békélt meg a környező világgal, akkoriban, amikor fiai, Vlagyimir és Nyikolaj a moszkvai diákság körében jól ismert marxista agitátorok lettek.

Nyikolajt a testvére vitte be a munkásmozgalomba. (Vlagyimir 1917 után annyira háttérben, sőt az ismeretlenség homályában maradt, hogy túlélte a sztálini terrort, „csupán” a szögesdrót mögött töltött hosszú éveket.) Az ifjabb testvér hatásához olvasmányélmények is járultak: Buharin 16 évesen lapozta fel először *A tőke* orosz kiadását, és számlálatlanul falta azokat a brosrákat, amelyekből nagyon sok látott napvilágot 1905 októberére, a cenzúra felszámolása után, és mindmáig nem eléggé felbecsült szerepet játszottak az elkövetkező évtizedek orosz politikai gondolkodásában.

1906 tavaszán, az 1905. decemberi moszkvai barikádharcok után a fiatal Nyikolaj Buharin formálisan is felvételt nyert a bolsevik pártba. Egyik ajánlója a textilmunkás Viktor Nogin, a moszkvai munkásmozgalom nagy öregje volt. Még nála is jobb ajánlólevélnek bizonyult azonban számára a moszkvai munkáskerületekben szerzett népszerűség: 1907 tavaszán a végzős gimnazista már önállóan sztrájkot szervezett Szladkov kárpitos üzemében.

A pártmunka kezdettől fogva lekötötte Nyikolaj Buharin minden ide-

jét. 1908-ban a moszkvai pártbizottságba kooptálták; akkor már egy éve jogászhallgató volt, ám a vizsgákra való készülés helyett jobbára politikai vitákat szervezett társai körében. A kezdődő forradalmi apály, s az értelmiség jó részének befelé fordulása idején arról győzködte őket, hogy a „korhadó cári rendszer” mégis törvényszerűen összeomlik. Ennek bizonyítására még 1906 táján hozzáfogott első közgazdasági dolgozatának írásához. *A népgazdaság fejlődésének elmélete* c. szöveg mindmáig lappang valahol vagy elkallódott. De nincsenek összegyűjtve a legelső rövid tárcái sem a munkások bérharcáról, amelyeket a textilmunkások szakszervezetének nyomatosában tett közzé.

Az viszont már hónapról hónapra nyomon követhető, hogyan üldözték ekkoriban a hatóságok Nyikolaj Buharint: 1909 májusában letartóztatták a moszkvai pártbizottság konspiratív tanácskozásán, októberben rövid időre ismét rács mögé került. Ebben az évben az egyetemről is kizárták, 1910 végén ezért már – mint foglalkozás nélküli – nehezebb körülmények közt, a butirki börtönben raboskodott, míg végül az észak-oroszországi Olonyeckbe száműzték. Meghurcoltatása egybeesett a barátai ellen foganatosított intézkedésekkel: a moszkvai pártszervezet fiatal aktivistái, Nyikolaj Obolenszkij (Oszinszkij), Georgij Lomov (Oppokov), Varvara Jakovleva, Vlagyimir Szmirnov és néhány társa később is megőrizték vele a kezdeti emberi-politikai jóviszonyt. Valamennyien ott voltak az 1917. októberi radikális fordulat hívei között. 1918 februárjában Nyikolaj Buharinnal együtt, közösen létrehozták a párton belüli *baloldali kommunista* frakciót. A lenini Szovjet-Oroszországban valamennyien országos politikusok lettek, majd – ugyancsak mindnyájan – háttérbe szorultak az 1920-as évek közepén, mivel szembekerültek a Sztálin–Buharin duumvirátussal. Közös történetük pedig, általában a Buharin-per után, egyként tragikusan ért véget.

A Nyikolaj Buharin életében fordulatot jelentő 1911-es év küszöbén azonban a tehetséges fiatal értelmiségiek a válsággal küszködő, frakciókra, irányzatokra, csoportokra szétesett moszkvai bolsevik mozgalomnak még a legfőbb erőtartalmakát alkották. A köztük mindig is nagy tekintélynek örvendő Nyikolaj Buharin pedig kitűnően eligazodott a párton belüli ellentétek szövevényében. Az illegalitás éveiben végig „ortodox” álláspontot foglalt el a taktikai és a stratégiai kérdésekben. Lenin feltétlen követőjének számított, s az összes lehetséges „elhajlás” közül egyedül a Lunacsarszkij, Gorkij és Bogdanov nevével fémjelzett *istenépítés* iránt tanúsított komolyabb érdeklődést, amint azt maga említette önéletrajzában. A forradalmi vallásnak tekintett új gondolatrendszer jelképrendszere sokakat megragadott az oroszországi mozgalomban: kevesen tudják, hogy Jakov Szverdlov és Szergej Kirov is a hatása alá került egy időre.

Nyikolaj Buharin 1911 végén Olonyeckből, a kényszermunka letöltése

elől külföldre szökött. Hannoverbe került, később pedig Berlinben élt, ahol filozófiai és közgazdasági stúdiumokat folytatott. Műveltsége, erudíciója ellenére ebben az időben nem tartozott Lenin szűkebb köréhez. 1912 és 1914 között mindössze háromszor találkoztak, s ebből két alkalommal komoly konfliktus árnyékolta be beszélgetésüket. Buharin ugyanis – joggal – úgy hitte, hogy 1910-ben őt és társait egy Roman Malinovszkij nevű moszkvai munkásvezető juttatta rendőrkézre. Ám Lenin akkoriban még becsületes bolsevikot, afféle „oroszbébelt” látott a cári titkosrendőrségnek ebben az ügyes agent provocateur-ében.

Az első világháború előtt Lenin és Buharin az Osztrák–Magyar Monarchia területén éltek: Buharin Bécsben, Lenin Krakkóban és a Zakopanéhoz közel eső Poroninban. A bolsevik párt vezetője jó érzéssel nyugtázta, milyen lelkiismeretesen végezte Buharin az osztrák fővárosban közgazdasági tanulmányait, s olvasta cikkeit is a „Die Neue Zeit”-ban és a „Proszvescsenyije” c. legális moszkvai bolsevik folyóiratban, ahol Buharin egyik legelső írása egyébként *Az általános választójogért folyó küzdelem Magyarországon* címmel jelent meg.

1913 januárjában egy Koba álnévre hallgató oroszországi illegális pártmunkás kereste fel Bécsben Nyikolaj Buharint. Kérése az volt, hogy fordítson neki németből néhány szemelvényt a marxizmus és a nemzeti kérdés tárgykörében. A készséges ember hírében álló Buharin ugyan nem értett akkoriban a nemzetiségi teóriákhoz, de azért segített az idegen nyelvet soha nem értő teoretikus-jelöltnek, a későbbi Sztálinnak. Nem sejtette, hogy leendő politikai szövetségésének, majd ellenfelének, végül hóhérijának nyújt segédkezet.

A vendégszerető Bécset egy idő múlva Nyikolaj Buharinnak mégis el kellett hagynia. Néhány nappal az első világháború kitörése előtt, mint kémgyanús orosz alattvalót, internálták, akárcsak első feleségét, Nagyecsda Lukinát, a későbbi híres marxista történész Lukin-Antonov hűgát. Melk katonai várbörtönébe kerültek, míg az osztrák szociáldemokrata körökben otthonosan mozgó David Rjazanov el nem érte kiszabadulásukat. Ekkor Svájcba utaztak, anélkül, hogy az elszenvedett megpróbáltatások idegengyűlöletet váltottak volna ki belőlük. *Buharin kifejezetten internacionalista politikusként érkezett Közép-Európa egyetlen semleges államába.* Egy 1914. november 8-án született, mindmáig publikálatlan levele bizonyítja, hogy milyen közel került a háború megítélésében Leninhez: „Ami pedig a társadalmi ügyeket illeti, véleményem szerint az Internacionálén belül elkerülhetetlen, sőt kívánatos a szakadás. Semmiféle egyezségbe nem szabad belemenni a revizionistákkal. Ha ők a saját, vagyis imperialista terrénjukon kívánnak maradni, akkor igen kevésé fognak különbözni a canaille bourgeoisie-tól, és mi nem haladhatunk velük egy úton.” Ugyanebben a levélben Buharin megkérdezi a címzet-

tet, az orosz szociáldemokrata Szemkovszkijt: „Vannak-e kapcsolataik a német elvtársakkal? Nagyon szükségünk lenne rá!”¹

Svájcban a Buharin házaspár Baugy sur Clarens-ben telepedett le. A már ott élő orosz emigránsoknak szinte azonnal javasolta, hogy indítsanak egy lapot „Zvezda” címen. A terv azonban nem nyerte meg a bolsevik Központi Bizottság két tagja, Lenin és Zinovjev tetszését, s így a vállalkozás elmaradt.

Később új szövetségeseket talált, köztük a kijevi pártszervezet egykori vezetőit, Jurij Pjatakovot és Jevgenyija Bost, akik Oroszországból 1915 márciusában Japánon és az Egyesült Államokon keresztül Svájcba menekültek. A két emigráns „Kommuniszt” címen elméleti folyóiratot indított, amelynek szerkesztőbizottságába Buharin már éppúgy bekerült, mint Lenin és Zinovjev. A folyóiratnak azonban csupán egyetlen összevont, dupla száma látott napvilágot, mert a szerkesztőbizottság tagjai eltérő nézeteket vallottak a nemzetiségi kérdésben és az imperialista, valamint a leendő szocialista állam funkciójának megítélésében.

Az elméleti nézeteltérések okozta konfliktust hamarosan a földrajzi távolság is mélyítette. Buharin, Pjatakov és Bos ugyanis még 1915-ben Svédországba költözött. Svájcot elhagyván azonban nem találták meg azt a nyugodt szellemi műhelyt, amelyet reméltek. Útban Svédország felé, Angliában Buharint rövid időre letartóztatták. Stockholmban pedig, ahol megérkezése után nyomban felvette a kapcsolatot a svéd társadalom legradikálisabb erőivel, az ifjúszocialistákkal és munkatársa lett „Stormklockan” c. kiadványuknak, ugyancsak börtönbe került. A vád az volt, hogy „Lenin ügynöke” és „dinamitos terrorista”. Ügye tisztázásáig Buharin másfél hónapon át javító-nevelő munkát végzett Stockholmban, majd Oslóba utazott, ahonnan a biztos letartóztatás elől Koppenhágába kellett mennie, de a dán fővárosban se maradhatott sokáig.

A megoldást végül Nyikolaj Buharin számára – annyi más társához hasonlóan – az Egyesült Államok hozta meg. Alekszandr Sljapnyikov, a bolsevik mozgalom oroszországi szervezetének vezetője segítette kijutni New Yorkba, ahol 1916 novemberétől 1917 áprilisáig a „Novij mir”-nek, az orosz menekültek helyi lapjának szerkesztőségében dolgozott Lev Trockijjal együtt. A maga nevében és névtelenül is sokat publikált itt Buharin, főleg a háborúról, a békéről és a II. Internacionálé legtöbb pártjának politikai kudarcáról, egyszersmind New Yorkban jártasságot szerzett az újságszerkesztés művészetében.

A tengerentúlra Nyikolaj Buharin már magával vitte *Világgazdaság és imperializmus* c. művének kéziratát. Az addigi legjobb, analitikus képességeit feltáró munkához eredetileg Lenin írt előszót: „Buharin munkájá-

¹ Hoover Institution Archives, Nicolaevsky Collection.

nak tudományos jelentőségét főleg az adja, hogy a világgazdaságnak azokat az alapvető tényeit vizsgálja, amelyek az imperializmust, mint a kapitalizmus legfejlettebb fokát interpretálják” – olvashatjuk az először 1927-ben napvilágott látott írásban. „Volt a kapitalizmusnak egy viszonylag »békés« kora, amikor Európa fejlettebb országaiban teljesen legyőzte a feudalizmust és *viszonylag* a legnyugodtabban és a legsimábban fejlődhetett, háborítatlanul kiterjeszkedhetett a még el nem foglalt földek és a kapitalista forgásba végleg még bele nem rántott országok óriási területeire (. . .) Ez a kor visszahozhatatlanul a múlté, viszonylag sokkal viharosabb, ugrásszerűen fejlődő, katasztrófákban és konfliktusokban bővelkedő periódus váltotta fel. . . ”²

E sorokból meglehetősen nyilvánvaló, milyen komoly impulzust adott a 27 esztendőös Buharin műve Leninnek, akiben már javában érlelődtek *Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka* c. könyv alapgondolatai. Erről azonban sokáig „nem illett” írni.

Buharinnek mindazonáltal voltak olyan írásai is, amelyekből Lenin azt a következtetést vonhatta le, hogy a szerző már-már az anarcho-szindikalizmus talajára lépett. Lenin és Zinovjev többek közt éppen ezért nem voltak hajlandók közreadni *Az imperialista állam elméletéhez* című Buharin-tanulmányt. Az ekörül kirobbant viták már Európában elkezdődtek, és Buharin amerikai tartózkodása alatt is folytatódtak. A szakítást végső soron a fiatalabb politikus hárította el, amikor indulása előtt érzelmektől sem mentes okfejtéssel írta Leninnek: „Ön nagyon jól tudja, hogy az oroszországi csoportok és a külföldi elvtársak is mint az egyik aktív bolsevikra tekintenek rám. A sajtóban stb. úgy szerepeltem, mint az ön munkatársa (. . .) Az orosz közvéleményben elterjedt szöbeszédekre (mert az egész világ tele van kósza hírekkel), hogy engem ki fognak ebrudalni, »mert a maguk Leninje egyetlen okos embert sem tűr meg maga mellett«, meg a hasonló badarságokra, mindig a megfelelő módon válaszoltam. Most (. . .) a szemét népség legnagyobb öröme egyedül maradok. Hát ezért váltott ki mindez összességében ilyen reakciót a részemről.

Ami az idegességemet illeti, meglehet, valóban beteg vagyok. Miért csináljak ebből titkot, ha már őszintén beszélünk? El akarok menekülni a civódások, az ügyek, általában minden elől. Lehet, hogy kishitűség, amit mondok. De nincs erőm, hogy értelmetlen dolgokkal foglalkozzam.

Bárhogyan lesz is, egyet kérek Öntől: ha polemizálni fog, olyan hangnemet üssön meg, ami nem vezet szakadáshoz. Nagyon nehéz, erőmet meghaladóan nehéz lenne, ha akár a jövőben is lehetetlenné válna közös

² Lenin Összes Művei, 27. k. Kossuth, Budapest 1979. 89. o.

munkánk. Én a legnagyobb tiszteletet érzem Ön iránt, forradalmi tanító-mesteremnek tekintem és szeretem Önt.”³

Érdekes módon a távolság ezúttal nem fokozta, hanem elsimitotta az ellentéteket a két bolsevik nemzedék legtehetségesebb képviselői között. Lenin, aki 1916 legvégén már az *Állam és forradalom* híres kék füzetébe gyűjtötte az anyagot, a Kautskyval és másokkal folytatott vitában egyre kevésbé tartotta elfogadhatatlannak Buharin korábban sokat kárhozott államiságellenes felfogását.

„Amikor Amerikából visszatértem Oroszországba, és találkoztam Krupszkájával (ez az illegális VI. pártkongresszuson történt, amikor Lenin rejtőzködött), első szavai ezek voltak: »Vlagyimir Iljics megkért, hogy mondjam meg magának, hogy az állam kérdésében most nincsenek nézeteltéréseik“⁴ – írta 1925-ben Buharin. Ekkor Sztálin éppen a szövetségese volt, s őt hidegen hagyták ezek a sorok. 1929-ben azonban, a Buharin-ellenes kampány csúcspontján a főtitkár maga is igényt tartott a teoretikus szerepére. Igaz, ezt olyan szinten játszotta, hogy kijelentette: *az állam annál gyorsabban hal majd el, minél jobban megerősítik erőszak-szervezet jellegét a szocialista építés során.* Lenin iménti üzenetét is hasonló logikával használta fel Buharinnal szemben. „Teljesen lehetséges – mondta –, hogy Krupszkaja csakugyan megemlítette ezt. De mi következik ebből? Ebből csakis az következik, hogy Leninnek volt némi oka azt hinni: Buharin lemondott vagy kész volt lemondani hibás elképzeléseiről. Csupán erről van szó. Nyikolaj Buharin azonban másképp számított. Úgy gondolta, ezentúl nem Lenint, hanem őt, Buharint kell a marxista államelmélet megteremtőjének vagy legalábbis sugalmazójának tekinteni. Eddig mi leninistáknak tartottuk, s ezentúl is leninistáknak tartjuk magunkat. Most azonban kiderült, Lenin és mi, a tanítványai is buharinisták vagyunk. Kicsit nevetséges a dolog, elvtársak. De mit tehet az ember, amikor Buharin felfűjt nagyzolásával áll szemben?“⁵

*

Buharinnak az Oroszországba való visszatéréséről is csupán fragmentumos emlékezései maradtak. Így nem tudjuk azt sem, miért éppen Moszkvában telepedett le 1917 májusában, s miért nem ment a forradalmi ország igazi központjába, Pétervárra. Annyi ismeretes, hogy kalandos volt a hazatérése: Japánban éppúgy börtönbe vetették egy időre, ahogyan nem kerülhette el ezt akkor sem, amikor Cseljabinszk mensevik komiszárja elé került. Mindkét esetben a háborúellenes propaganda miatt ju-

³ „Bolsevik” 1932. 22. szám.

⁴ Uo.

⁵ *Sztálin Művei*, 10. k. Szikra, Budapest 1950. 85. o.

tott rács mögé. (Sztálin pribékjei pontosan húsz évvel később viszont az-
al vádolták meg, hogy a japán rendőrség „beszervezte” őt, majd a men-
sevikek szövetségese és ügynöke lett. . .)

Moszkvában a bolsevik pártszervezet nagy hasznát vette a hazatérő
aktivistának. Nyikolaj Buharin már a legelső napoktól két lapot is szer-
kesztett a kétmillió városban: a lepedőnyi „Szocialgyemokrat”-ot és a
kisebb formátumú, elméleti „Szpartak”-ot. Mai ismereteink szerint 1917
májusa és decembere között legalább 62 cikk jelent meg a két orgánum-
ban – N. Buharin aláírással, Konsztantyin Tverdovszkij álnéven vagy
szignóval. Közben feladatai egyre sokasodtak. Beválasztották a moszk-
vai területi, illetve körzeti pártbizottságba, a moszkvai szovjet végrehajtó
bizottságba, és rábízta a városi dumába delegált bolsevik küldöttek fel-
szólalásainak összehangolását.

Hamarosan már országos hallgatóság előtt is megszólalt Buharin. Az
illegalitásban élő Lenin, Zinovjev, valamint a börtönben raboskodó Ka-
menyev és – a bolsevikokhoz nemrég csatlakozott – Trockij távollétében
az alig 29 éves moszkvai pártmunkás játszotta a kulcsszerepet az 1917 jú-
lius végén, augusztus elején Pétervárott üléselő VI. pártkongresszuson.
Nagy tetszést aratott *A jelenlegi helyzetről* címmel tartott referátuma és a
forradalom mozgatóerőiről szóló fejtegetése. Július 31-én, a délelőtti ülés-
sen a következőket mondta: „A forradalom újbóli fellendülését én két
egymást követő fázisban képzelem el: az első fázist a földre vágyó pa-
rasztság részvételével. A kielégített parasztság kiválása után jön a máso-
dik szakasz, a proletárforradalom. Az oroszországi proletariátust ekkor
csak a proletárelemek és Nyugat-Európa proletariátusa fogja támogatni.
Ezek a fázisok közvetlenül követik majd egymást.”⁶

Ez volt az első legális bolsevik pártkongresszus Oroszországban. Az
egyik viharos ülésen Buharin elérte Sztálinnal és néhány más küldöttel
szemben, hogy határozatba iktassák: a pártot az illegalitásból irányító
Lenin és Zinovjev ne jelenjen meg az őket hamis tanúk vallomása alap-
ján hazaárulással vádoló polgári bíróság előtt. A rendkívüli aktivitás,
rendre győzedelmeskedő javaslatai és a moszkvai küldöttség külön kéré-
se együttesen oda vezetett, hogy Buharint életében először beválasztot-
ták a Központi Bizottságba; rövid szünettel és póttaggá való minősítés-
sel ugyan, de egészen 1937-ig, két évtizeden át megőrizte tagságát.

A pártkongresszus után Nyikolaj Buharin ahhoz a csupán fokozato-
san többséggé váló párton belüli kisebbséghez tartozott, amely 1917
szeptember közepétől egyetértett Leninnel: együttműködés helyett meg
kell dönteni a Kerenszkij-kormányt és fegyveres úton kikiáltani a bolse-

⁶ Sesztoj szjezd RSZDRP(b). Avguszt 1917 goda. Protokoli. Partyijnije Izdatyelsztvo,
Moszkva 1934. 362. o.

vízázódó szovjetek hatalmát. Moszkvában éppen Buharin agitációja sorakoztatta fel a pártvezetők többségét a radikális alternatíva mellett. Pedig a régi fővárosban rendkívül tekintélyes, hosszú illegális múltra tekintő bolsevikok képviselték a békés alternatívát: Alekszej Rikovval, Viktor Noginnal, Pjotr Szmidoviccsal szemben kerekedett felül.

Igaz, a fegyveres felkelést október végén, november elején nem Buharin irányította Moszkvában, hanem az agronómusból lett őrmester, Nyikolaj Muralov és az egykori jogász, a háború önkéntes tűzértisztje, Vlagyimir Szmirnov. Az ő vezetésükkel tíz napon át tartottak a barikádharcok; közben Buharin egyre-másra fogalmazta a gyújtó hatású felhívásokat, amelyek a harc folytatására, egy új társadalom megteremtésére agítottak.

Az októberi forradalom győzelmét követően Nyikolaj Buharin továbbra is „moszkvai” akart maradni. Lenin azonban elérte, hogy Pétervárra költözzön, vegye át a „Pravda” szerkesztését, és vezető gazdaságpolitikai feladatokkal bízta meg. „Ha magával meg velem végeznek – kérdezte a Szmolnijban lévő dolgozószobájában Lev Trockijtól a szovjethatalom első napjaiban –, akkor Buharin és Szverdlov elboldogulnak-e vajon?”⁷ 1918 januárjában mindenesetre Buharinnak kellett felszólalni az egyetlen napig fennálló oroszországi parlament, az *Alkotmányozó Gyűlés* tanácsán a bolsevik frakció nevében. Beszédében, a jobboldali eszer többségű hallgatóság tiltakozó közbekiáltásai közepette Buharin elítélte az alkotmányos demokrácia kormányzati formáját – ha és amennyiben az nem ismeri el a szovjetek hatalmát. . .

A szovjethatalom első éve tovább radikalizálta a még mindig csak 29 éves férfit. John Reed, aki 1917 novemberében találkozott vele először, noteszében feljegyezte, hogy Buharin még *Leninnél is baloldalisabb* politikus. 1918 januárja előtt azonban a „baloldaliság” a bolsevik pártban *egyet jelentett* a lenini irányvonallal. A viták ugyanis ekkor még akörül folytak, hogy a proletárdiktatúra további megszilárdítása-e a soron következő feladat vagy napirendre kell-e tűzni a többi oroszországi szocialista párttal és csoporttal való közös kormányzás lehetőségét. Buharin szülővárosában például Rikov és Nogin határozottan síkraszállt a mensevikekkel és jobboldali eszerekkel kötendő „nagykoalíció” mellett. Amikor ezzel az elképzeléssel kisebbségbe kerültek, Kamenyevvel, Rjazanovval és másokkal együtt lemondtak valamennyi állami és pártfunkciójukról. Megint Buharinra hárult a feladat, hogy radikalizálja a moszkvai pártszervezetet.

1918 februárjában és márciusában újabb konfliktus osztotta meg a hatalomra került bolsevikokat. A Breszt-Litovszkban folyó béketárgyalá-

⁷ L. Trockij: Moja zszizny. Opit avtobiografii. Berlin 1930. II. 60. o.

sok alatt a központi bizottságnak súlyos következményekkel járó döntést kellett hozni: vagy forradalmi jelszavak meghirdetése mellett folytatják a háborút, vagy aláírják a megalázó feltételekhez és óriási területek átadásához kötött békeszerződést, amely viszont lélegzetvételhez juttatja őket. Buharin, aki idáig legmarkánsabban képviselte a párt balszárnyának álláspontját a Központi Bizottság mind sűrűbbé váló tanácskozásaiban, majd az Összoroszági Központi Végrehajtó Bizottság (a szovjet képviselő testület) ülésén, a forradalmi háború változatának védelmében mind élesebben konfrontálódott Leninnel és Zinovjevvel, valamint egyik legjobb barátjával, az államelnök szerepét betöltő, s egyben a Központi Bizottság titkárságát irányító Jakov Szverdlovval.

Ha csupán a végeredményt nézzük, meg kell állapítanunk, hogy Buharin vereséget szenvedett. Csak hogy ezúttal nem egy néhány fős emigráns közösség nevében képviselte álláspontját: a párttagság igen jelentős része, *legalább egyharmada* mögötte állt. A befolyásos bolsevik politikusok közül is sokan neki adtak igazat: Valerian Oszinszkij, Karl Radek, Vlagyimir Szmirnov, Varvara Jakovleva mellett Mihail Frunze, Valerian Kujbisev, Jemeljan Jaroszlavszkij, Mihail Pokrovszkij, Feliks Dzerzsinszkij, Kun Béla, Inessza Armand, Jurij Pjatakov is köztük volt. 1918 márciusában, a békekötés kérdésében összehívott rendkívüli VII. pártkongresszuson Buharin az ellenzék, „a baloldali kommunisták” szószókaként lépett fel, szavaival Lenin rendkívül heves támadásait váltva ki.

A breszti béke aláírásának napjaiban Buharin rövid időre még központi bizottsági tagságáról, korábban pedig a „Pravda” szerkesztői posztjáról is lemondott. A vitát később az általa szerkesztett „Kommu-nyiszt” c. lap hasábjain folytatta. Akár a nemzetközi helyzetről, akár az agrárkérdésről vagy a pártprogram további módosításáról esett szó az akkoriban rendezett tanácskozásokon, Buharin mindig előállt a maga *ce-terum censeo*-jával: a „baloldali kommunisták” nevében az oroszországi és nemzetközi forradalom fokozottabb támogatását követelte.

A szovjethatalom fennállásának félelmes évfordulója táján azonban a bolsevik párt ismét rákényszerült, hogy felfüggeszsze a belső vitákat. 1918. július 6-án Moszkvában az addig szövetséges, s a breszti béke megkötéséig a Népbiztosok Tanácsában is részt vevő baloldali eszerek lázadást robbantottak ki, azzal a céllal, hogy forradalmi háborút provokáljanak Németországgal. A szovjethatalom néhány órán át az összeomlás szélére került. A városszerte tomboló fegyveres harcban vállvetve küzdöttek a „leninisták” és a „baloldali kommunisták”: a lenni vagy nem lenni kérdése dőlt el. A másfélnapos lázadás leverését követően már Buharin is ünnepélyesen kijelentette, hogy többé nem folytat külön „párt-politikát”. A „baloldali kommunisták” nagy része követte őt, s 1918 szeptemberében Valerian Oszinszkij feloszlatta a néhány főre apadt cso-

portot. Frakciójának feladása Buharin számára egyben azt jelentette, hogy megtarthatta a „Pravda” szerkesztését és visszatérhetett a bolsevik párt szűkebb vezetésébe.

A Buharin szerkesztette „Pravda”-t fellapozva jól látható, hogy a rossz papíron nyomott újság milyen figyelemmel követte a polgárháború legkisebb eseményeit is. A nagybetűs szalagcímek között, amelyek a nemzetközi híreket ismertették, 1918 augusztusában feltűnt Pjotr Buharin neve is. A „Pravda” munkatársai így fejezték ki részvételüket a főszerkesztőnek, aki a csehszlovák legionáriusok elleni harcokban elesett fivérét gyászolta.

Nyikolaj Buharin a háterszágban vívta meg a maga polgárháborús csatáit. Moszkvában meg is sebesült, amikor 1919. szeptember 25-én a jobboldali eszerek és anarchisták közös merénylete következtében nagy erejű bomba robbant a Leontjev közben levő pártházban. A terroristák áldozata lett többek között Zagorszkij, a moszkvai pártbizottság első titkára, s megsebesült a Buharinhoz hasonlóan jellegzetes civil Rjazanov, Sztjerklov, az „Izvesztyija” szerkesztője és Pokrovszkij, a legnevesebb marxista történész.

Polgárháborús részvételt jelentett az is, hogy a *frontkatonák többnyire Buharin propagandacélú írásait olvashatták a lövészárkokban*. Az egyszerűen, világosan, dialektikusan megírt röplapok és brosúrák arra a nyilvánvalóan gyötrő kérdésre igyekeztek választ adni, hogy miért kell az orosz katonáknak családjuktól távol, nehéz körülmények között folytatni a küzdelmet, amikor már Európa úgyszólván minden táján elhallgattak a fegyverek; s szóltak arról is, milyen lesz az a szebb jövő, amelynek beköszöntét Buharin éppúgy néhány évvel későbbre ígérte, mint Lenin, Trockij vagy Zinovjev hasonló írásai. Buharin e művei ekkor magyarul is megjelentek a magyar kommunista hadifoglyok kiadványaiban, majd a Tanácsköztársaság hónapjaiban. Az egykori fordításban: „Osztályharc és Forradalom Oroszországban”, „Le a Nemzetközi Rablókkal!”, „Az Imperializmus Diktatúrájától a Proletárdiktatúráig”, „A Kommunisták (Bolsevikiek) Programja”.

Ezek az írások a polgárháborús Szovjet-Oroszország mindennapos életének szerves részét képezték. Hatalmas példányszámban, újra és újra napvilágot láttak. Nemcsak a szerző személyes gondolatvilágának fejlődését jelzik, hanem egyben korszakos dokumentumai a korabeli bolsevik ideológiának, még akkor is, ha igaz: e művek jelszavait néhány év elteltével már nem lehetett hirdetni. A polgárháború elején Buharin ugyanis Leninhez és szinte az összes bolsevik teoretikushoz hasonlóan a világforradalom igen közeli győzelmét várta, s noha később is megmaradt romantikus forradalmárnak, 1921 – főleg a szovjet-orosz–lengyel háború – után lassan felülkerekedett benne a réalpolitikus.

Igaz, az évekkel felérő hónapok teltével változtak ugyan elképzelései a jövőről, terminológiája, attitűdje azonban sokban a régi maradt. Ezt tapasztalták azok a követői, akik lélegzet-visszafojtva hallgatták a nagygyűléseket, a Szocialista (később: Kommunist) Akadémia összejövetelein vagy a Vörös Professzúra, a forradalom utáni korszak marxista szellemi elitjét képezni hivatott sajátos intézmény padosaiban. Szenvedélyes, messianisztikus jelszavakat is tartalmazó írásai magukkal ragadták a szélesebb auditoriumot is: a „Pravda”, a „Prozsektor”, s az ugyancsak általa szerkesztett „Krasznaja Nyiva” hasábjain Buharin ugyanis rengeteg cikket közölt.

A forradalom utáni pártvezetésben – Buharin 1919-től volt a Politikai Bizottság póttagja, teljes jogú tagsága csupán 1924-től datálódik – Lenin és Trockij mellett ő volt az, aki a leggyakrabban megszólalt a sajtóban. Ezért ismerték viszonylag széles körben külföldön is. A Szovjet-Oroszországban megforduló *politikai emigránsok pedig a leginternacionalistább orosz államférfiak egyikét látták benne*. Már csak azért is, mert németül, franciául kitűnően beszélt, s valóban naprakész ismeretekkel rendelkezett a külpolitikai kérdésekről és a nemzetközi munkásmozgalom eseményeiről.

Buharin 1919 márciusától, a kommunista világpárt, a III. Internacionálé megalakulásától fontos szerepet kapott a szervezet életében. Több tisztséget is betöltött; számunkra érdekesek a magyar kapcsolatai, amelyek a német és a francia relációkhoz hasonlóan szerteágazóak voltak. Még 1918 tavaszától a bolsevik központi bizottság, személy szerint Lenin megbízásából Buharin rendszeresen segítette a magyar hadifoglyok politikai csoporttá szerveződését is. „Buharin, a »Pravda« akkori főszerkesztője és más nagy tisztségek viselője, jóformán minden este vendég volt Kun Bélánál” – írta Gisztl Pál, a magyar hadifoglyok nyomdásza, mindmáig publikálatlan emlékirataiban. „Ez a szoros összeköttetés tette lehetővé, hogy a »Forradalmi írások« füzetei és a »Kommunista Könyvtár« kötetei ütemesen megjelenhettek. De Buharin sok más ügy elintézése tekintetében is segítségére volt Kun Béla elvtársnak. Sokszor láttam nála Buharint este, ez volt jóformán naponta az utolsó állomáshelye, ahol kikapirgta magát és innen ment be a »Pravda« szerkesztőségébe.”

Ilyen előzmények után érthető, hogy miután kikiáltották a Tanácsköztársaságot, Kun Béla arra kérte a bolsevik pártvezetést, hogy Buharint küldjék Magyarországra. „A párt Központi Bizottságában – válaszolta neki Lenin 1919. június 18-án – külön napirendi pontként megtárgyaltuk az ön által megnevezett elvtárs elküldésének kérdését. Megállapítottuk, hogy az illető elvtársat nem tudjuk nélkülözni.”⁸

⁸ Lenin Összes Művei, 50. k. Kossuth, Budapest 1977. 402. o.

A társainál korábban baloldaliabb Buharin a maga Sturm und Drang korszakát lezárva 1921 elején válaszüt elé került. Addig állandó szóbeszéd tárgya volt Lenin környezetében számos „kilengése”. Úgyannyira, hogy – a régi párttag Mescserjakov emlékezése szerint – a bábokkal és pálcákkal játszott *gorodki* gyakorlása közben is azzal ugratta Lenin Buharint, hogy amikor elvéti az ütést, pálcája kivétel nélkül *balra* szalad el, jelélül a „baloldali kommunizmus” eredendő bűnének.

A játék azonban 1921 elején nagyon is komolyra fordult. Vrangel tábornok csapatait ugyan kiűzték a Krím félszigetről, s ezzel véget ért a polgárháború. Az ország nagy részét azonban parasztfelkelések fenyegették, éhínség pusztított a stratégiaileg fontos régiókban, a tambovi kormányzóságban és Kronstadtban pedig igen komoly, fegyveres lázadás tört ki. Mindennek számos oka volt; köztük a leglényegesebb: a *padlás-söpprés*, a hadikommunizmus szerves részét képező kötelező beszolgáltatás rendszere. Amíg a polgárháború tartott, igen sok gyár állt, a rendszer egyedüli bázisát képező munkásság létszáma napról napra apadt, a számukra elvileg tömegszervezetül szolgáló szakszervezetek helyzete pedig nagyon bizonytalan volt a társadalomban: el kellett dönten, elveszik-e a termelés irányítását vagy alárendelt szereppel érik be a párt és az állami irányítás intézményei mögött.

Buharin 1920-as írásai – köztük a leginkább tudományos igényű műve, *Az átmeneti időszak gazdasága* – arról árulkodnak a sorok között, milyen kételyek, gondok emésztették, miközben szavakban még mindig a hadikommunizmus elve és gyakorlata mellett kötelezte el magát. Sem neki, sem Lev Trockijnak nem ment könnyen a váltás, aki pedig a hadügyi tárca mellett a közlekedési népbiztosságot is irányította. Kresztynszkij, Szerebrjakov, Preobrazsenszkij, a Központi Bizottság titkárai, ugyancsak nehéz helyzetben voltak Feliks Dzerzsinszkijjal, a Cseka, a belbiztonsági szervek vezetőjével és Andrej Andrejevvel, a szakszervezetek egyik országos vezetőjével együtt. Az utóbbi hat politikus a párttag-ság közvéleményét megosztó ún. *szakszervezeti vitában* végül is a polgárháborús állapotoknak megfelelő módszerek konzerválása mellett foglalt állást.

Némi ingadozás, valamint a Lenin vezette ún. *tízek platformja* nevű csoport és Trockij közötti közvetítési kísérletek után, Buharin számos kérdésben Trockij szövetségese lett a szakszervezeti vita idején. A történetírásban ez a szövetség általában „Trockij–Buharin platform” néven ismert, noha a két politikus útja igen gyorsan szétvált a szakszervezeti vita és az új gazdaságpolitika körüli összezapások színteréül szolgáló X. pártkongresszust követően. A végső soron győzedelmeskedő tízek platformjának vezetője, Lenin, még hónapokon át konfrontálódott egy sor gazdasági és politikai kérdésben Trockijjal. Buharin ellenben gyorsab-

ban adta be a derekát, amiben a jelek szerint nagy szerepet játszott Lenin látszólag kedves, valójában azonban roppant kemény bírálata: „Jól ismerjük Buharin elvtárs szelíd természetét – ez az egyik tulajdonsága, amelyért annyira szeretik és nem is lehet őt nem szeretni érte. Tudjuk, hogy tréfából nemegyszer »puha viasznak« is nevezték már. De mint kiderült, erre a »puha viaszra« bármely elvtelen ember, bármely demagóg azt ír, amit akar.”⁹

Rendszeres vitáik ellenére Nyikolaj Buharin mégis azok közé tartozott, akik a legközelebb álltak Leninhez. A Népbiztosok Tanácsának elnöke változatlanul szinte fiaként szerette a „Pravda” szerkesztőjét. Olyannyira, hogy – noha ő maga súlyos betegségével küzdött – volt rá gondja, hogy megszervezze a szívbeteg Buharin németországi gyógykezelését.

1922. december 24-én vetette papírra Lenin a Buharinnal kapcsolatos utolsó sorokat, amelyek mindmáig számos vitára, értelmezésre adnak okot: „Buharin a párt legértékesebb és legnagyobb teoretikusa. Joggal tarthatjuk őt emellett az egész párt kedvencének. Nagyon is kétséges azonban, hogy elméleti nézetei a tisztán marxista nézetek közé tartoznak. Van benne valami skolasztikus vonás (sohasem tanulta, és azt hiszem, sohasem értette egészen a dialektikát).”¹⁰ Mindenesetre tény, hogy 1922 és 1923 fordulóján Buharin – a Politikai Bizottság többi tagjához hasonlóan – elmulasztotta, hogy politikailag határozottan Lenin mellé álljon Sztálinnal szemben. Igaz, az 1923 áprilisában megtartott XII. pártkongresszuson Lenin szellemében nyilatkozott a nemzeti kérdéstről, mintegy pontot téve ezzel korábbi vitáikra. „Csak egészen rövidlátó emberek nem veszik észre, milyen hatalmas jelentőségű kérdés ez... Az orosz proletariátus vezető magja hogyan is nyerhetné meg a többnyire paraszti származású nemzetiségi rétegek bizalmát?... Mindenekelőtt úgy, ha könyörtelen harcot folytat a nagyorosz sovinizmus maradványai-val (vagy újabb vadhajtásaival).”¹¹

Az 1923-as esztendő folyamán Buharin igen gyakran Gorkiba utazott, hogy a beteg Lenin közelében legyen. Annak ellenére tette ezt, hogy a beszédképességét elveszített, s szinte csak jelekkel kommunikáló Lenin 1923 tavasza után nem volt hajlandó szóba állni a Politikai Bizottság egyetlen tagjával sem: így büntette őket némán, de tudatosan, a Sztálinnal való „kompromisszumért”.

És mégis: amikor 1924 januárjában az utolsó agyvérzés végzett Leninnel, a pártvezetésből egyedül Buharin volt mellette, hogy lefogja a szemét.

⁹ *Lenin Összes Művei*, 42. k. Kossuth, Budapest 1981. 236. o.

¹⁰ V. I. *Lenin*: „Várom válaszát!” Kossuth, Budapest 1987. 221. o.

¹¹ Dvenadcatij szjezd RKP(b). Sztyenograficseskij otcot. Krasznaja nov, Moszkva 1923. 469. o.

A szovjet állam megteremtőjének a halála, úgy tűnt, megteremtette az egységet a bolsevik párt vezetői között. Ahogyan azonban múltak a hónapok, kiderült, hogy a Lenin politikai végrendeletében említett hat központi bizottsági tag – Trockij, Sztálin, Zinovjev, Kamenyev, Buharin és Pjatakov – akárcsak a párt többi markáns egyénisége, egységes álláspont hiányában különféleképpen látják a további fejlődés útját. Még 1923 második felében frakcióharcok töltötték ki a pártélet számottevő részét. A Lenin életében elkezdődött ideológiai és hatalmi harc egészen az 1920-as évek végéig, Joszif Sztálin visszavonhatatlan győzelméig nem csitult el.

Sztálin ugyancsak még Lenin életében tette meg az első lépéseket a hatalom megszerzése felé. Lavírozásai során kezdetben nem számíthatott az őt eleinte szkeptikusan szemlélő Buharin feltétlen támogatására. „Sztálin legelső tulajdonsága a lustaság” – jegyezte fel Buharin szavait Trockij. „A második az engesztelhetetlen irigység azok iránt, akik többet tudnak vagy többre képesek, mint ő. Sztálin Iljics ellen is szervezkedett a háta mögött.”¹² Ha Lenin betegsége alatt Buharin valakivel egyáltalán szövetséget keresett, az mind a politikában, mind a magánéletben Grigorij Zinovjev volt. Ő már az emigrációban tekintély volt Buharin számára. Az 1920-as évek elején sokat dolgoztak együtt a Komintern Végrehajtó Bizottságában; Buharin részben éppen ezért vállalkozott rá 1923-ban, hogy egy kiszlovodszki konspiratív találkozót követően közvetít Sztálin és Zinovjev, a pártvezetés Trockijjal szemben álló legbefolyásosabb politikusai között.

A frakcióharc jellegzetessége a sorok szüntelen újrendeződése. Ennek nyomán 1925-ben, Trockij vereségét követően, a Zinovjev–Kamenyev–Sztálin–Buharin „koalíció” szétesett. A további vita az új gazdaságpolitika, valamint a párton belüli demokrácia értelmezése körül csúcsosodott ki. Az előbbiben Buharin értette meg sokkal jobban az idők szavát: nem a nagyipar erőltetett fejlesztése, a parasztság fokozottabb megadóztatása, hanem a lassúbb, de *mindkét* társadalmi osztály érdekeit szem előtt tartó fejlődés mellett tett hitet. Véleménye szerint az eszközök egyenletesen növekvő részét kell az iparosítás gyorsabb üteméhez szükséges tőkeköltések megteremtésére fordítani, de úgy, hogy emellett lehetővé váljon a fogyasztási cikkek termelésének bővítése is. Semmiképp sem javasolta azt, hogy az iparosítás ütemét a lakosság életszínvonal-csökkenése árán gyorsítsák. „Szabaddá kell tenni a gazdasági forgalmat a gazdaság minden ágában, többek között a falun is” – olvashatjuk a 14. pártkonferencia Buharin által írt határozatában. „A gyorsabb áruforgalom nyomán egész népgazdaságunkban a felhalmozás üteme is egyre na-

¹² L. Trockij: Moja zszizny. Opit avtobiografii. Berlin 1930. I. 185. o.

gyobb, abszolút és viszonylagos növekedése gyorsulni fog a gazdaság szocialista elemeinek.”¹³ A bolsevik vezetők azonban hosszú évekig a *proletariátus* diktatúrájára, a *nagyipari munkásság* előjogaira helyezték a hangsúlyt. Ezért is vádolta az 1920-as évek közepén Trockij, Zinovjev, Kamenyev és Krupszkaja, később pedig – egészen más előjellel – Sztálin azzal Buharint, hogy komoly engedményeket tett a kulákoknak, s demoralizálta a bolsevik párt közvéleményét, amikor felszólította a parasztságot: „Gazdagodjatok!”. A korabeli sajtó alapján azonban világos, hogy a párt számos más akkori vezetője, így Rikov, Molotov, a pénzügyi népbiztoshelyettes, Frumkin, a földművelési népbiztos A. Szmirnov, Buharinhoz hasonló felfogást képviseltek ebben a kérdésben. Kalinyin pedig, a paraszti származású államelnök, egyenesen azt a túlzó nézetet képviselte, hogy az 1920-as évek közepére a kulákság mint „veszélyes tényező” teljesen eltűnt a falvakból. Buharin tehát a legkevésbé sem csak a saját véleményét reprezentálta ebben a kérdésben. A pártvezetésben sokan egyetértettek vele abban is, hogy az orosz falu jövője nem a kolhozrendszerrel, hanem egy laza szövetkezeti hálózattal építhető fel. „A szövetkezetet azzal kell vonzóvá tenni a paraszt számára – írta Buharin –, hogy az közvetlen előnyöket nyújt neki. Ha ez hitelszövetkezet, akkor pénzhitelt kell kapnia. Ha értékesítési szövetkezet, akkor lehetővé kell tenni, hogy segítségével előnyösebben adhassa el, amit megtermel.”¹⁴

Buharinnak az 1920-as évek közepén vallott gazdaságpolitikai nézeteit igen pontosan feltárják a kötetünkben közölt írások. Ugyanakkor kitűnik belőlük az is, hogy a bolsevik pártban kialakult ellenzékkel – először Trockijjal és híveivel, majd a Zinovjev, Kamenyev és Nagyezsda Krupszkaja vezette *leningrádi csoporttal*, végül a két opposzióból alakult *egyesült ellenzékkel* – konfrontálódva alábecsülte azt a veszélyt, amelyet a Sztálin személye által jelképezett bürokratikus, centralizációs módszerek jelentettek a párt és az ország számára.

Az illegális időkből örökölt heves eszmei csatározások, a személyeskedő frazeológia nem volt ritkaság a bolsevizmus történetében. Ám sem a „trockista veszély” jelentkezése, sem az egységhez mindenáron való ragaszkodás nem indokolta, hogy *éppen Buharin*, az egykori baloldali kommunista, azzal vádolja a viták hevében elvtársait a „Pravda” hasábjain, hogy 1918 elején, a baloldali eszerekkel szövetkezve, a breszt-litovszki béke megakadályozására még Lenin házi őrizetbe vételét is fontolóra vették. (Sztálin évek múlva alaposan kihasználta a frakciós harcban felmerülő pro és kontra érveket. Ezt a vádat *éppen Buharin ellen* fordította,

¹³ Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak és központi bizottsági plénumainak határozatai. Szikra, Budapest 1954. II. rész 154. o.

¹⁴ N. *Valentyinov*: Doktrina pravovo kommunizma. München 1962. 53. o.

hamis tanúkkal előadatva, hogy a politikus 1918 elején Lenin lefogását, sőt megölését tervezte.)

Az 1920-as évek közepén még sokan emlékeztek rá, hogy nem a döntő szavazáskor *tartózkodó* Trockij, hanem *éppen Buharin* volt az, aki *a vég-sőkig ellenállt* Leninnel szemben a breszti béke megkötése kérdésében, s végül nem is szavazta meg azt. *Buharin* viszont hat évvel a béketárgyalások után már *főleg Trockijt vádolta* meg ezzel a „Pravdá”-ban.

Még gyakrabban folyamodtak ilyen módszerekhez Buharin tanítványai, a tehetséges, fiatal publicista Szteckij, Mareckij, Szlepkov, Asztrov, Zajcev, Rozit és a többiek. Az ő közösségüket Sztálin később gúnyosan „kisiskolának” nevezte, pedig az 1920-as évek közepén még valamennyien kulcspozíciót töltöttek be a szovjet sajtóban és az ideológiai apparátusban. E Buharin-hívek egészen az évtized végéig unos-untalan cikkeztek arról, hogy a leningrádi ellenzék vezetői, Zinovjev és Kamenyev 1917 októberében, két héttel a fordulat előtt még szembeszálltak az azonnali bolsevik hatalomátvétel gondolatával.

A gazdaságpolitikus Buharin Lenin halála után változatlanul pozitív szerepet játszott saját kora útkereséseiben. Ám egyúttal mint ideológus és szerkesztő egészen 1928 elejéig a majdani sztálini rendszer autoriter elemeihez szolgáltatva az ideológiát. Komoly, tekintélyes akadály volt annak, hogy a párton belüli kisebbség egyenlő eséllyel vegyen részt az országos vitákban. Nemcsak a sztálini, de még a „buharini” korszakban, tehát 1926 és 1927 folyamán sorra száműzték vagy bebörtönözték az ellenzéki pártvezetőket, a táborukat alkotó értelmiségieket és a munkásokat. Gyakori lett a pártból való kizárás, az elbocsátások, sőt az öngyilkosságba kergetés is. A Buharin szerkesztette „Pravdá”-ban folyamatosan durva gúnyiratok jelentek meg az októberi forradalom és a polgárháború olyan nagyszerű egyéniségeiről, mint Ivar Szmilga, Jevgenyij Preobrazsenszij, Ivan Szmírnov („Szibéria Leninje”), Pjotr Zaluckij, Grigorij Szokolnyikov – Trockijról, Zinovjevéről és Kamenyevről már nem is beszélve.

Igaz, Buharint – Sztálin akkori és későbbi abszolút mindentudásával szemben – sok mindenről nem tájékoztatták; fő vonalakban azonban látta, mi folyik, és áldását adta rá. A *miértre* mai ismereteink szerint csak azt mondhatjuk: a pártegység víziója mellett az úgynevezett réalpolitikus felfogása készítette rá. Ugy hitte, hogy a Sztálinnak tett engedmények nélkül képtelen keresztülvinni – az ország lakosságának a javát szolgáló! – gazdaságpolitikai koncepcióját. Nem mérte fel, hogy milyen súlyos következményekhez vezet majd a pártfőtitkár ilyen jellegű előtérbe kerülése.

Lefegyverezte, megbűvölte Buharint egy ideig a Sztálinnal való barátság is. „Csak mi ketten vagyunk a Himaláják, a többiek vakondtúrások”

– hízelt Sztálin szövetségeseinek, nem túl ízlésesen. Csak kevesen tudták akkor még, hogy *1928-ra már rendkívül nehézé vált Buharin számára az együttműködés a pártfőtitkárral és környezetével*, pedig az 1927 végén megtartott XV. pártkongresszuson még tüntetően hangsúlyozták is a szövetségüket. Addigra azonban az új gazdaságpolitika számos problémával találta magát szembe. Vészesen csökkent a szovjet gabona mennyisége, olyannyira, hogy már nemcsak az export, hanem a városok ellátása is veszélybe került. A háború előtti szintet ekkorra elérő, sőt néhány ponton túlszárnyaló ipar még nem tudott elég árut termelni a falvaknak, hogy a parasztokat érdekeltté tegye a munkában.

A válságosra fordult helyzet új megoldásokat követelt: Nyikolaj Buharin és követői az új gazdaságpolitika újragondolásában és korrigálásában, de nem teljes elvetésében látták a kiutat. A gazdagparaszi réteg fokozottabb megadóztatását – de nem tönkretételét – javasolták, továbbá a beruházások átcsoportosítását, mindez lehetővé tehetné volna a gépi nagyipar és a könnyűipar fellendítését. Mindenképpen el akarta kerülni a polgárháborús állapotok visszaállítását az országban.

Az elkövetkező események azt mutatják, hogy joggal tartottak ennek a változatnak a veszélyeitől. Hiszen a Buharin, a Népbiztosok Tanácsának elnöki posztját betöltő Rikov és a szakszervezeti vezető Mihail Tomszkij ellenében hamarosan megvalósított erőltetett, ún. *teljes kollektivizálás* felért egy békeidőben vívott kegyetlen és véres belháborúval. Milliós paraszttömegeket űztek el otthonukból, sokan közülük a megszokott közegetől távol, családotól elpusztultak Szibéria hómezőin vagy Közép-Ázsia homoksivatagaiban. A teljes kollektivizálás a Szovjetunióban számos helyen komoly ellenállást váltott ki: a Kaukázusban szabályos partizáncsapatok alakultak, Kazahsztán pusztáin – nagy véráldozatok árán – csupán Bugyonnij lovassága teremtett „rendet”, Ukrajna és Kubány vidékén pedig, 1932 végén és 1933-ban milliók haltak éhen, vagy váltak csont és bőr rokkantakká. Közben pedig gabonával megrakott hajók tucat számra indultak külföldre, és a kolhozparasztok első kongresszusán Sztálin – most már mint a Népek Nagy Tanítója – bőségről és jólétről beszélt a gondosan kiválogatott hallgatóság előtt.

Politikája győzelméhez Sztálinnak le kellett győznie a parasztságot, ám még előtte Buharin és más vezető politikusok ellenállását. A véleménykülönbség első jelére a pártfőtitkár azonnal a *jobbboldaliság* bélyegét sütötte rájuk. Buharin, Rikov és Tomszkij először úgy reagált, hogy elhatárolta magát a vádtól. Frakcióvá azonban nem szerveződtek, s a Központi Bizottság, valamint a Politikai Bizottság vitáit nem vitték a nyilvánosság elé. Ám éppen ez a „pártszerűségük” vezetett ahhoz, hogy elszigetelődtek. Már 1928 júliusában kiderült, a Központi Bizottság mérőföldkőnek bizonyuló ülésén, hogy bármiről is legyen szó, az olajozottan

működő sztálini szavazógépezet ezúttal is elhárítja a lenini politikai örökség továbbvitelét szolgáló próbálkozásokat. A súlyos és tanulságos belső küzdelemről a levéltárak megnyitásáig általában nem állnak rendelkezésre részletes, hiteles források. Talán egyetlen lényeges kivétellel: 1928. július 11-én Nyikolaj Buharin, Szokolnyikov közvetítésével felkereste lakásán Lev Kamenyevet, a leningrádi ellenzék egyik – már vereséget szenvedett és a pártból kizárt – vezetőjét, hogy szövetséget ajánljon neki. A találkozó nyomán született feljegyzésben világosan tükröződik Buharin álláspontja: „Az a véleményünk, hogy Sztálin irányvonala gyilkos az egész forradalom számára. Elpusztulunk, hogyha ezt követjük. A közöttünk és Sztálin közötti ellentét sokkal mélyebb, mint a mi egykori nézeteltéréseink. Rikovval és Tomszkijjal együtt én így látom a helyzetet. Sokkal jobb lenne, ha most Zinovjev és Kamenyev lenne a Politikai Bizottság tagja Sztálin helyett. Teljesen őszintén beszéltem erről Rikovval és Tomszkijjal, Sztálinnal pedig már hetek óta nem állok szóba. Elvtelen intrikus, aki mindent alárendel a hatalomért folyó harcnak. Az elméletet aszerint változtatja, hogy éppen kit akar vele félreállítani az útjából . . . Most úgy manőverezik, hogy szakadároknak állítson be bennünket.”

„Sztálin célja most az – folytatta Buharin –, hogy elvegye tőlünk a moszkvai és a leningrádi »Pravda«-t és a mellettünk álló Uglanov helyett Kaganovicsot ültesse a moszkvai pártszervezet első titkári posztjába. A legutóbbi központi bizottsági ülésen Sztálin így határozta meg a maga álláspontját: 1. A kapitalizmus fejlődését a gyarmatok, a külföldi kölcsönök vagy a munkások kizsákmányolása tette lehetővé. Gyarmataink nincsenek, kölcsönöket nem kapunk, ezért adósarcot kell kivetni a paraszt-ságra . . . 2. Minél jobban megerősödik a szocializmus, annál erősebb lesz az ellenállás vele szemben. Ilyen idiotizmust és tudatlanságot még nem hallottam.”

Amikor a különösen nagy titoktartás közepette létrejött találkozón Kamenyev megkérdezte vendégét, hogy milyen reális erők állnak mögötte, Buharin így válaszolt: „Rikov, Tomszkij és Uglanov tartozik a csoporthoz rajtam kívül. A péterváriak általában mellettünk állnak, de megijedtek, amikor szóba került, hogy Sztálint le kellene váltani . . . Andrejev is a mi hívünk, őt éppen most váltják le . . . Az ukrainai pártmunkásokat Sztálin azzal vásárolta meg, hogy Ukrajnából elvitte Kaganovicsot. Potenciálisan tehát nagy erőt képviselünk. A Központi Bizottság legtöbb tagja azonban még nem érti, hogy milyen mélyek az ellentéteink, és fél a szakadástól. Nem akarunk a szakadók szerepében fellépni, mert akkor elsöpörnek bennünket. Tomszkij mégis bebizonyította a Központi Bizottság legutóbbi ülésén, hogy éppen Sztálin az, aki szakadást akar a pártvezetésben. Jagoda és Trilisszer, a GPU vezetői velünk vannak. Az

országban 150 kisebb parasztfelkelés zajlott le az utóbbi időben. S mégis, Vorosilov meg Kalinyin az utolsó pillanatban elárultak bennünket. Azt hiszem, Sztálin valamivel kézben tartja őket. Most az a feladatunk, hogy megértessük: Sztálin végzetes szerepet játszik.”

Buharinnak tehát határozott programja volt. A bolsevik párt korábbi hagyományai is lehetővé tették volna, hogy egy *országos vita* során a kisebbségi álláspont fokozatosan felülkerekedjen: már 1928 júliusára Buharin, Rikov és Tomszkij mögött állt a moszkvai pártszervezet, a Népbiztosok Tanácsának legtöbb tagja, csaknem minden országos szakszervezeti vezető, a Központi Bizottság tagjainak közel egynegyede. Az országos közvélemény azonban csak hivatalos határozatokból és Sztálin beszédéből (jóval később) szerzett tudomást róla, hogy ellentétek vannak a politikai vezetésben – Buharinnak és híveinek soha nem nyílt lehetőségük, hogy szervezeti kereteket öltve lépjenek a nyilvánosság elé.

Az erőszakos és mindenre elszánt Sztálinnal szemben Buharin emberi tulajdonságai alapján sem volt alkalmas az „ellenpárt” vezetőjének szerepére. A túlságosan lágy természetű, jellegzetesen értelmiségi gondolkodású politikus csupán a veszélyt látta: az elhárítás távlati alternatívájának programjával valójában nem rendelkezett. Ezen kívül félt is: „Senki ne tudjon a találkozásunkról” – figyelmeztette Kamenyevet. „Ne beszéljen velem telefonon, mert lehallgatják a hívásokat. A GPU most is figyel, a háza előtt ott áll az emberük. Szeretném rendszeresen informálni, de ez csak titkárok és közvetítők útján lehetséges. Csak Rikov és Tomszkij fog tudni róla, hogy mi most beszélgettünk. Ne mondja ezt a híveinek sem, de figyelmeztesse őket, hogy ne támadjanak bennünket.”

Kamenyevben a vendég egy elesett ember benyomását keltette. „Sok részletet, nüanszot elmondott még. Rettenetesen meg van döbbenve, néha remeg az ajka izgalmában, máskor meg úgy néz ki, mint aki tudja: neki már vége van.”¹⁵

A diagnózis hamarosan beigazolódtott. *Sztálin*, aki *tudomást szerzett a találkozásról*, a Központi Ellenőrző Bizottság elé citálta Buharint. Egy más után megdolgozta a pártnak azokat a vezetőit, akik még mindig húzódoztak az új gazdaságpolitika feladásától. Közöttük volt Valerian Kujbisev is, a Legfelső Népgazdasági Tanács elnöke, akit Sztálin így uszított egy magánlevélben „a jobboldaliak” ellen: „Szervusz, Kujbisev elvtárs! . . . Hallom, hogy Tomszkij ellened akar fordulni. Gonosz ember ő és gyakran tisztátalan. Olvastam a racionalizálással foglalkozó előadásodat. Jó előadás. Mit akarhat akkor téled Tomszkij?”¹⁶

Ez a levél nem egy magánembernek íródott, hanem politikai sakkhú-

¹⁵ The Trotsky Archives. Houghton Library, Harvard University 1987.

¹⁶ *Sztálin Művei*, 11. k. Szikra, Budapest 1950. 238. o.

zás volt, amellyel a bolsevik párt főtitkára a Politikai Bizottság egyik tagját a másik ellen uszította. Tomszkijról pedig Sztálin még nem is olyan régen felsőfokú jelzőkkel beszélt, mint az orosz munkás mintaképéről. Egy idő után azonban a főtitkár goromba hangot használt a Komintern vezető testületeinek tanácskozásain is, ahol szintén el akarta szigetelni Buharint. „Kérem, írja meg nekem, igaz-e, hogy az elnökség ülésén, a német kérdés tárgyalása során Sztálin elvtárs azt kiáltotta magának, hogy »Menjen a fenébe«?” – kérdezte Buharin egyik hívét, a svájci Humbert-Drozt.¹⁷

A durvasággal és a nemtelen intrikákkal szemben mind jobban defenzívába szoruló Buharin már csak a toll eszközével vehette fel a versenyt. Még 1928. szeptember 30-án a „Pravdá”-ban közzétette *Egy közgazdász megjegyzései* programadó írását, amely kötetünkben is olvasható. A terjedelmes cikk látszólag Trockij erőltetett iparosítási koncepciója ellen íródott. Valójában azonban nem a politikai pályáról addigra már félresöpört Trockijnak, hanem az erőltetett iparosítás és a falu „megsarcolásának” koncepcióját a hatalom csúcsaira felkapaszkodván sokban átvevő Sztálinnak adresszálta.

Még tovább jutott a nyílt konfrontálódás útján Buharin, amikor 1929. január 21-én, Lenin halálának ötödik évfordulóján elmondott beszédében visszakanyarodott az elhunyt államférfi politikai végrendeletéhez. Mégpedig éppen azokhoz a pontokhoz, amelyek eredetileg Sztálin ellen irányultak. A párt és az állam demokratizálásáról szólva Buharin burkolt önkritikát is gyakorolt, s mint az olvasó meggyőződhet róla, közel került Zinovjev, Kamenyev és Nagyezsda Krupszkaja 1925-ös, XIV. pártkongresszuson képviselt nézeteihez. Sőt, egy lényeges ponton előbbre lépett: nemcsak a bürokratizálódás veszélyével, hanem a már hatalomra került sztálini bürokrata gépezettel is szembeszállt.

Csakhogy ezek a kitűnő írások elkéstek. Az 1928-as novemberi központi bizottsági üléstől kezdve Buharinak és híveinek mindennap meg kellett hátrálniuk valamiben. S ahogy korábban ők tették az ellenzékkel, a „trockistákkal”, a „zinovjevistákkal” szemben, úgy most a „buharinisták” vonultak be a párttörténetbe, mint „notórius elhajlók”. A Sztálintitkárság munkatársai levéltárak mélyéből előásták a Buharin egyes kijelentéseit, tetteit bíráló Lenin-dokumentumokat, hogy a megfelelő pillanatban *ultima ratioként* felhasználják egy egészen más körülmények között folyó, későbbi vitában.

Buharin veresége akkor vált nyilvánvalóvá, amikor a párt- és szakszervezeti közvéleménnyel mit sem törődve a pártfőtitkár választott tisztsé-

¹⁷ J. Humbert-Droz: De Lénine á Staline: dix aus servéce de l'internationale communiste 1921–1931. Neuchâtel 1971. 356. o.

geikről *leváltatta* Uglanovot, Tomszkijt, majd Buharint és végül Rikovot (velük párhuzamosan pedig több száz jobboldalinak nevezett középvezetőt). Nyikolaj Buharin fényképe egy darabig még ott szerepelt a lapokban, de hamarosan elmaradt ez is, minthogy nemcsak a Politikai Bizottságból és a Komintern vezetéséből szorult ki, hanem a „Pravda” és számos képes kiadvány szerkesztését is fel kellett adnia.

Nem az intellektus győzött tehát az 1928–29-es vitában, hanem a durva erő. Míg Buharin elméleti síkon próbált Sztálin fölé kerekedni, addig az utóbbi a pártapparátusban és a belügyi szervezetekben építette nagy elánjal saját erődítményeit. Mire kenyértörésre került sor közöttük, Sztálin és környezete a központi apparátus egész erejét Buharinra zúdíthatta, és ezt meg is tette.

A korábbi ellenzéki csoportok vezetőivel szemben a politikust végül nem zárták ki a pártból. Ez azonban nem jelentette, hogy Buharin és Sztálin között helyreállhatott az egyetértés. Ezt nem segítette különösebben az sem, hogy 1930 szilveszterén Buharin, Rikov és Tomszkij megke-resték Kobát Kreml-beli lakásán, és ezzel megalázkodva közeledtek a másodvonalbeli illegális pártmunkásból lett mindenható diktátorhoz. Buharin csak 1934-ben térhetett vissza a politikai vezetés periferiájára, amikor átvette az „Izvesztyija” szerkesztését; ehhez azonban arra volt szükség, hogy ne csak a saját „jobboldali tévelygéseit” tagadja meg nyilvánosan, hanem elítélje valamennyi további ellenzéki csoportot, amelyek a régi bolsevikok vezetésével évről évre újabb és sikertelen támadással próbálták megállítani a főtítkárt.

A XVII. pártkongresszuson az egész sztálini korszak ellentmondásait kifejező – Orwell regényeinek szörnyű világát pontosan felidéző – helyzet alakult ki. Az ellenzék szinte mindegyik prominens vezetője önkritikát gyakorolt, a pártfőtítkárt személyét minden egyes szónok a *kettősgondolkodás* jegyében magasztalta. Ám a szavazásnál éppen Sztálin nevét húzták ki a listáról, szám szerint több mint háromszázan. Csak a szavazás meghamisítása akadályozta meg, hogy Sztálin kibukjon a Központi Bizottságból.

Sztálin kegyetlen bosszúja nem váratott magára sokáig. Először Szergej Kirovot, a leningrádi pártszervezet népszerű titkárát tette el közönséges bűnöző módon láb alól, majd hozzáfogott a régi párttagok módszeres kiirtásához. Az egykori párton belüli ellenfelei pedig a tragikus helyzetben általában passzívan tűrték, hogy vágóhídra küldje őket.

1934. december elseje, a Kirov-gyilkosság után Buharin még azt is leírta az „Izvesztyijá”-ban, hogy Trockij, Zinovjev és általában minden ellenzéki *törvényszerűen* a fasiszta terroristák között köt ki. (Pontosan ezzel vádolják meg majd hamarosan őt is.) Lapja egyik fiatal munkatársának, az író Lev Kasszilnak állítólag váratlanul azt súgta az „Izvesztyi-

ja”-beli dolgozósobában a Kirov elleni merénylet hallatán, hogy Sztálin most őket, a régieket szemelte ki.

✱

Az önálló koncepció és a kényszerhelyzethez való alkalmazkodás jelei egyaránt fellelhetők Buharin utolsó írásaiban. Lapja – a „Pravda” tartózkodásával ellentétben – keményen fogalmazott a hitleri fasizmus megítélésében, kulturális rovatában a legjobb íróknak nyújtott teret a publikáláshoz. Ennek is volt ára: Sztálin dicsőítése.

De senki nem lehetett annyira óvatos ezekben az években, s nem dicsérhette eléggé Sztálint, hogy elkerülje a végzetét. Elsőként, 1936 februárjától, a napisajtó kezdte támadni Buharint. Szinte minden nap megjelent valahol a neve egy-egy pejorativ jelző kíséretében. S közben a koncepciók perek vádlottaival mondatták ki, hogy szovjetellenes felforgató tevékenységük során kapcsolatban álltak vele. Ennek betetőzéseként 1937 elején letartóztatták Buharint, miután a Központi Bizottság külön ülésén hazug támadások érték. Még volt annyi lelkiereje, hogy az elhurcolása előtti napokban megkérje feleségét, Anna Larinát: tanulja be és hagyja az utókorra végrendeletét.

„Az eljövendő pártvezető nemzedékhez!

Távozom az életből. Nem a proletariátus bárdja előtt hajtom meg a fejem, amely kegyetlenül, ám szigorúan erkölcsi alapokról kell hogy lesújtson. Érzem, tehetetlen vagyok a pokoli gépezettel szemben, amely szinte középkori módszerek alkalmazásával, óriási erőre tett szert, szervezett rágalomhadjáratot folytat, kihívóan és magabiztosan működik. (...)

Tizennyolc éves koromtól tagja vagyok a pártnak, és életem célja mindig a munkásosztály érdekeiért, a szocializmus győzelméért folytatott harc volt.

Ezekben a napokban a »Pravda« az a lap, amely címében az »Igazság« szent nevét viseli, alávaló hazugságot közöl: állítólag én, Nyikolaj Buharin, meg akartam semmisíteni Október vívmányait, és a kapitalizmus restaurálásán munkálkodtam. Ez hallatlan arcátlanság! Ez hazugság, amely elvetemültségét, a néppel szemben tanúsított felelőtlenségét tekintve csak azzal lenne mérhető, ha valaki olyan pimaszságot állítana: Nyikolaj Romanovról kiderült: egész életét a kapitalizmus és a monarchia elleni küzdelemnek, a proletárforradalom győzelmének szentelte.

Ha tévedtem – és nem is egyszer – a szocializmus építésének módszereit illetően, az utódok ne ítélkezzenek felettem szigorúbban, mint Vlagyimir Iljics tette. Elsőként, még járatlan ösvényen indultunk el az egyetlen cél felé. (...)

Önökhöz fordulok, a pártvezetők jövődjének nemzedékéhez, akiknek tör-

ténelmi küldetése lesz, hogy kibogozzák a bűnök rettenetes gomolyagát, amely ezekben a borzalmas napokban egyre hatalmasabb lesz, lángra gyúl, és megfojtja a pártot.

A párt minden tagjához fordulok!

Életem e talán utolsó napjaiban is meggyőződésemm, hogy a történelem előbb vagy utóbb lemossa a rám kent mocskot.

Sohasem voltam áruló, Lenin életéért gondolkodás nélkül feláldoztam volna a magamét. Szerettem Kirovot, semmit sem terveltem Sztálin ellen!

Kérem a párt vezetőinek új, fiatal és becsületes nemzedékét, olvassák fel leveletem a Központi Bizottság plenumán, tisztázzanak engem, és állítsák helyre párttagságomat.

S tudjanak róla, elvtársak, hogy azon a lobogón, amelyet diadalmasan visznek a kommunizmus felé, ott szárad az én véremnek egy cseppje is.

N. Buharin¹⁸

Ez az ellenállás egyik formája volt. De a per alatt is másképp viselkedett, mint a korábbi áldozatok, akik talán abban reménykedtek, hogy családjuk megmenekülhet. Buharin azonban már tudta, hogy ez hiú remény: Sztálin még az írmagját is kiirtja a „nép ellenségeinek”.

A per során Buharin elismerte, hogy kártevő, ellenséges felforgató tevékenység szervezője. Nem volt azonban hajlandó bevallani a különböző államok titkosszolgálateival való állítólagos konkrét kapcsolatait. Beopta a védekezésbe, hogy az *egész per* bizonyítékok helyett *egyedül a vádlottak beismerő vallomására épül*. Következetesen és határozottan védte a kihallgatások során szóba került bolsevik politikusokat, amivel megnehezítette Sztálinnak az újabb nyilvános perek rendezésére vonatkozó terveit.

Buharin viselkedése sokban hozzájárult ahhoz, hogy az 1938. március 15-én (más források szerint 14-én) végrehajtott halálos ítéletet követően soha nem látott rágalomhadjárat indult ellene. A nagy hidegben a szóonkok halált követeltek a még „rejtőzködő buharinisták és más trockisták” fejére. Az értelmiség prominens képviselőivel táviratokat íratnak alá ellene, s ha valaki, mint például Borisz Paszternak nem volt hajlandó a nevét adni ehhez, másnap mégis ott találta aláírását a gyalázkodó levél állítólagos szerzői között a lapokban.

S csak most, ötven évvel Nyikolaj Buharin kivégzése után hangzott el: nem bűnös.

Kun Miklós

1988. május

- ¹ Beszéd az OK(b)P (Oroszországi Kommunista [bolsevik] Párt) IX. kongresszusán 1920. április 1-jén. In: Protokoli szjezdov i konferencij VKP(b). Gyevjatij szjezd RKP(b). Partijinoje Izdatyelsztvo, Moszkva 1934. 211–226. o.
- ² A szakszervezetek első oroszországi kongresszusa 1918 januárjában, a második 1919 januárjában ülésezett Moszkvában.
- ³ *Larin, J.* (Lurje, Mihail Zelmanovics [Alekszandrovics]) (1882–1932) – 1901-től vett részt az oroszországi szociáldemokrata mozgalomban. Kezdetben mensevik, majd 1917 augusztusában belépett a bolsevik pártba. Az októberi forradalom után az Állami Tervhivatal elnökségének a tagja. A szakszervezeti vitában Buharin, majd Trockij platformjának a hive. Az 1920-as években tudományszervezéssel és gazdaságpolitikával foglalkozott. Halála után Buharin feleségül vette lányát, Anna Mihajlovna-t.
- ⁴ *Sljapnyikov, Alekszandr Gavrilovics* (1885–1937) – kimagasló bolsevik munkásvezető, aki 1901-ben lett a párt tagja. 1908–1914 között emigrációban élt. Az első világháború idején a hazai bolsevik mozgalom vezetője, Lenin és Zinovjev mellett a Központi Bizottság tagja. 1917 elején a petrográdi forradalmi események egyik legfőbb irányítója, 1917 áprilisától a bér munkás-szakszervezet élén állt, majd az októberi forradalom után munkaügyi népbiztosként az első szovjet kormány tagja. 1919 elejéig katonai posztokon tevékenykedett. Moszkvába visszatérve az ún. munkásellenzék vezetője. Az 1924–1926-os éveket Párizsban töltötte külszolgalatban. Hazatérve csatlakozott az egyesült ellenzékhez. 1926 októberében önkritikát gyakorolt. 1933-ban kizárták a pártból, 1935-ben letartóztatták, börtönben halt meg.
- ⁵ Lásd: Az OK(b)P VIII. kongresszusának határozatai és rendelkezései. In: Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak és központi bizottsági plénumainak határozatai. Szikra, Budapest 1954. (A továbbiakban: Az SZKP határozatai) I. rész 491. o.
- ⁶ *Lozovszkij, Szolomon Abramovics* (1878–1952) – 1901-től vett részt az oroszországi munkásmozgalomban. 1909-től 1917-ig emigrációban élt, a mensevikekhez állt közel. 1917 júliusában megválasztották a Szakszervezetek Központi Tanácsának titkárává. A proletárdiktatúra győzelme napjaiban tagja lett a bolsevik pártnak. Nézetei miatt 1918 elején kizárták a pártból, majd 1919 decemberében visszavették. 1920-ban a szakszervezetek Moszkva kormányzósági tanácsának elnöke, 1921 és 1937 között a Szakszervezeti Internacionálé főtitkára, majd 1939-ig az Állami Szépirodalmi Kiadó igazgatója. 1939-től 1946-ig a külügyi népbiztos (majd a külügyminiszter) helyetteseként tevékenykedett, s közben a kormányzat által létrehozott Zsidó Antifasiszta Bizottság elnöki tisztét is betöltötte. 1949-ben a kozmopolitizmus elleni kampány idején letartóztatták, börtönben halt meg. A XX. kongresszus után rehabilitálták.
- ⁷ Lásd: *Lenin*: Beszéd az OK(b)P IX. kongresszusán a gazdasági építésről. In: LÖM (a

- továbbiakban így jelöljük a Kossuth Könyvkiadónál 1963 és 1980 között megjelent Lenin Összes Művei sorozatot) 40. k. 256–262. o.
- ⁸ *Trockij*, Lev Davidovics (1879–1940) – 1897-től vett részt az oroszországi munkásmozgalomban, 1903-tól emigrációban élt. Ugyanebben az évben a mensevikekhez csatlakozott, majd egy évvel később szakított velük, s „frakción kívülinek” nyilvánította magát. Az 1905-ös forradalom idején a Pétervári Szovjet elnöke. 1917 májusában Pétervárra visszatérve csatlakozott az ún. kerületközi csoportjához, s velük együtt lépett be a bolsevik pártba az év augusztusában. Az októberi forradalom idején ő állt a felkelést irányító testület élén. Az első szovjet kormányban külügyi népbiztos. Ellenezte a breszti béke megkötését, majd ezt követően lemondott a külügyi népbiztos posztjáról. 1925-ig hadügyi és haditengerészeti népbiztos, illetve a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának elnöke. A párt Politikai Bizottságának és a Komintern Végrehajtó Bizottságának tagja. 1920 folyamán közlekedési népbiztosként is tevékenykedett. A szakszervezeti vitában a szakszervezetek államosítása mellett lépett fel. 1923-tól a baloldali ellenzék vezéralakja. 1926 végén a Politikai Bizottságból, 1927 végén a pártból zárták ki, s Alma-Atába száműzték. Sőt, 1929 elején kiutasították az országból is. Kezdetben Konstantinápolyban élt, később Franciaországban, Norvégiában, végül 1937-ben Mexikóban telepedett le. Sztálin utasítására itt gyilkolták meg.
- ⁹ Lásd: LÖM 40. k. 230. o.
- ¹⁰ Lásd: Az OK(b)P IX. kongresszusának határozatai. In: Az SZKP határozatai. I. rész 562. o.
- ¹¹ Először 1920. április 23-án a „Pravda” 86. számában jelent meg. Még ebben az évben nemetül is kiadták a „Russische Korrespondenz” júniusi számában. Az írás bekerült a Harkovban 1924-ben megjelentetett „Lenin, 1870–1924” c. gyűjteménybe is.
- ¹² *Marx*: Tézisek Feuerbachról. In: MEM (a továbbiakban így jelöljük a Kossuth Könyvkiadónál 1957 és 1988 között megjelent Marx és Engels Művei sorozatot) 3. k. 10. o.
- ¹³ *Lenin*: A gazdasági romanticizmus jellemzéséhez. In: LÖM 2. k. 115–245. o.; *Lenin*: A kapitalizmus fejlődése Oroszországban. In: LÖM 3. k.
- ¹⁴ „A kapitalizmus fejlődése Oroszországban” c. könyvről van szó.
- ¹⁵ *Bazarov*, Vlagyimir Alekszandrovics (1874–1939) – orosz közgazdasági író és filozófus, Marx és Engels műveinek fordítója. 1921-től az Állami Tervhivatalban dolgozott. Utolsó éveiben filozófiai műveket fordított. Az 1931-es ún. mensevik- (konceptió) per idején elítélték.
- ¹⁶ *Rjabusinszkij*, Pavel Pavlovics (1871–1924) orosz bankár és nagyiparos. Az októberi forradalmat követő ellenforradalom egyik szervezője. Franciaországba emigrált.
Putyilov, Alekszej Ivanovics (1866–1926) – orosz nagyiparos és bankár. 1917-ben Franciaországba emigrált.
Sztruve, Pjotr Berngardovics (1870–1944) – orosz polgári közgazdász, publicista. Az 1890-es években az ún. „legális marxizmus” kiemelkedő képviselője. Később a kadetpárt egyik vezetője. A polgárháború idején a „fehérek”-hez csatlakozott, majd emigrált.
Tugan-Baranovszkij, Mihail Ivanovics (1865–1919) – orosz polgári közgazdász, az 1890-es években az ún. „legális marxizmus” tekintélyes képviselője. Az októberi forradalom után az ellenforradalmi ukrán központi rada pénzügyminisztere.
Bulgakov, Szergej Nyikolajevics (1871–1944) – orosz polgári közgazdász, világhírű idealista filozófus. Az 1890-es években az ún. „legális marxizmus” képviselője, később kadet, 1918-ban pravoszláv pap lett. 1922-ben kiutasították Szovjet-Oroszországból. Párizsban élt.
- ¹⁷ Az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt (OSZDMP) 1898-as I. kongresszusát követő „Az OSZDMP kiáltványa” c. írás.
- ¹⁸ LÖM 5. k. 89–244. o.

- ¹⁹ **Lenin:** Materializmus és empiriokritizmus. Kritikai jegyzetek egy reakciós filozófiáról. In: LÖM 18. k.
- ²⁰ **Kautsky, Karl** (1854–1938) – a német szociáldemokrácia és a II. Internacionálé egyik vezetője. A német szociáldemokraták elméleti folyóiratát, a „Die Neue Zeit”-et szerkesztette 1883 és 1917 között.
Cunow, Heinrich (1862–1936) – német szociáldemokrata, történész, szociológus és etnográfus, professzor. 1917-től 1923-ig ő szerkesztette a „Die Neue Zeit”-et.
- ²¹ **Lenin:** A proletariátus feladatairól a jelenlegi forradalomban. In: LÖM 31. k. 113–118. o.
- ²² **Vö. Marx:** Levél Weydemeyerhez. In: MEM 28. k. 479. o.
- ²³ **Sombart, Werner** (1863–1941) – német polgári közgazdász. A breslaui, majd a berlini egyetemen tanított.
- ²⁴ A petrográdi Állami Kiadó jelentette meg először 1921-ben brosúra formájában. Még ebben az évben kiadták Tomszkban is. Továbbá bekerült a Kazanyban 1921-ben kiadott „Novaja ekonomiceszkaja polityika” c. gyűjteménybe is. Németül a „Russische Korrespondenz” 1921. július–októberi száma adta ki.
- ²⁵ A szakszervezeti statisztika adata, de nyilván túlzott. (*A szerző jegyzete.*)
- ²⁶ **Breszti béke** – Breszt-Litovszkban Szovjet-Oroszország és a központi hatalmak között megkötött békeszerződés, amelyet 1918. március 3-án írtak alá, hosszas tárgyalások után. A bolsevik párton belül éles vita bontakozott ki a béke aláírását illetően. A békefeltételek rendkívül súlyosak voltak. Leszakadt az országról Lengyelország, csaknem az egész Baltikum és Belorusszia egy része, valamint Ukrajna önálló állam lett. A központi hatalmak világháborús kapitulációját követően szovjet-orosz részről semmisnek nyilvánították a szerződést.
- ²⁷ Ez a cikk „A kultúra kérdése a proletárforradalomban” címmel készülő munka első fejezete. (*A szerző jegyzete.*) Csak ez a rész készült el. A cikk a „Pod znameniem marksizma” c. folyóirat 1922. július–augusztusi számában jelent meg. Az írás bekerült a Buharin elméleti munkáit tartalmazó 1924-ben kiadott „Ataka” c. gyűjteménybe is.
- ²⁸ **Levi, Paul** (1883–1930) – német szociáldemokrata, ügyvéd. A Németországi Kommunista Párt alapító és központi bizottsági tagja. Az utóbbiból 1921-ben kilépett, míg a pártból ugyanebben az évben kizárták. Később belépett a szociáldemokrata pártba.
Martov, L. (Cederbaum, Julij Oszipovics) (1873–1923) – az oroszországi szociáldemokrácia mensevik szárnyának vezetője. 1920-ban emigrált, Berlinben élt.
- ²⁹ A II. Internacionálé bázei kongresszusa 1912. november 24–25-én ülésezett. A kongresszus elfogadott egy kiáltványt, amely hangsúlyozta a közelgő háború imperialista jellegét és felszólította az összes ország szocialistáit, hogy a kapitalizmus összeomlásának meggyorsítása érdekében használják ki a háború okozta gazdasági és politikai válságot. Kautsky a kiáltvány elfogadására szavazott.
- ³⁰ **II. Internacionálé** – a munkáspártok nemzetközi szervezete. 1899-ben alapították, 1919-ben feloszlott, majd Szocialista Munkásinternacionálé néven működött 1923-tól a második világháborúig.
- ³¹ **Novgorodi vecse** – népgyűlés, a város legfőbb irányító szerve Novgorodban 1016 és 1478 között. A szabadság szimbóluma az orosz népi irodalomban és közgondolkodásban.
- ³² **N. Buharin:** *Ekonomika perehodnovo perioda.* Moszkva 1920.
- ³³ **Tamá, Aquinói szent** (1226–1274) – domokos rendi pap, skolasztikus.
- ³⁴ **Diderot, Denis** (1713–1784) – francia író. Ő volt a főszerkesztője az 1751 és 1772 között megjelent nagy francia Enciklopédia köteteknek.
- ³⁵ **Biblia.** Máté 22, 21.
- ³⁶ **Robert Weyrauch:** *Die Technik, ihr Wesen und ihre Beziehungen zu deren Lebensgebieten.* Deutsche Verlag-Anstalt, Stuttgart und Berlin 1922. S. 34. (*A szerző jegyzete.*)
- ³⁷ *Ibid.* S. 43. (*A szerző jegyzete.*)
- ³⁸ A „vállalatok tudományos szervezésének” alkalmazása csak erősíti ezt a tendenciát. „A

mérnöki foglalkozás teljesen új oldala tárul itt fel: nemcsak a dolgok alakítójának kell lenni, hanem ugyanolyan mértékben az emberek alakítójának (Gestalter) is . . .” (*A szerző jegyzete.*)

³⁹ R. Weyrauch, l. c., S. 36. (*A szerző jegyzete.*)

⁴⁰ Ibid. S. 38. (az utolsó két kiemelés tőlem – N. B.). (*A szerző jegyzete.*)

⁴¹ Gustav Frenz: Kritik des Taylor-Systems. Julius Springer, Berlin 1920. S. 104. (*A szerző jegyzete.*)

⁴² Ibid. S. 112. (*A szerző jegyzete.*)

⁴³ Ibid. S. 109. (*A szerző jegyzete.*)

⁴⁴ Keyserling, Hermann, gróf (1880–1946) – német filozófus.

⁴⁵ Scheidemann, Philipp (1865–1939) – német szociáldemokrata, a párt jobbszárnyának vezetője. 1919-ben rövid ideig miniszterelnök is volt. 1921 után visszavonult az aktív politikai tevékenységtől.

Noske, Gustav (1868–1946) – a német szociáldemokrata párt egyik vezetője. Az 1918. novemberi németországi forradalom idején a mozgalom elfojtásának egyik irányítója. 1919–1920-ban Németország hadügyminisztere, később Hannover tartomány elnöke.

Shaw, Thomas (1872–1938) – angol politikus és szakszervezeti funkcionár. 1918-tól 1931-ig parlamenti képviselő. A munkáspárti kormányban a munkaügyi, majd a hadügyi tárca élén is állt.

Gompers, Samuel (1850–1924) – amerikai szakszervezeti vezető. Az Amerikai Munkásszövetség egyik megalapítója, 1895-től örökös elnöke.

⁴⁶ Fabiánusok – az 1884-ben alapított angol reformista szervezet, a Fabiánus Társaság tagjai, akik elsősorban a polgári értelmiség köréből kerültek ki. Véleményük szerint a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet csak kisebb reformok, fokozatos társadalmi átalakítások útján lehetséges. A Fabiánus Társaság 1900-ban csatlakozott az angol Munkáspárthoz.

⁴⁷ Webb, Sidney (1859–1947) – angol közéleti személyiség, reformista. Feleségével több könyvet írt az angol munkásmozgalomról. Egyik alapítója a Fabiánus Társaságnak. A húszas években több alkalommal tagja a munkáspárti kormánynak.

⁴⁸ Sozialistische Monatshefte (Szocialista Havifüzetek) – a német szociáldemokrácia revisionista szárnyának vezető lapja, Berlinben jelent meg 1897-től 1933-ig.

⁴⁹ Előadás a Kommunista Akadémia 1924. február 17-i ünnepi ülésén. Először a „Vesztnyik Kommuniszticheszkoy Akagyemii” 1924. évi 7. számában jelent meg. Még ebben az évben kiadták Harkovban is. 1925-ben Párizsban és Londonban jelent meg francia, illetve angol nyelven. Bekerült az „Ataka” c. gyűjteménybe is.

⁵⁰ Lásd: ebben a kötetben, 34–53. o.

⁵¹ Pod znamenjem marksizma (A marxizmus zászlaja alatt) – filozófiai és társadalmi-gazdasági folyóirat, Moszkvában adták ki 1922 januárjától 1944 júniusáig.

⁵² Vö. LÖM 36. k. 6. o.

⁵³ MEM 3. k. 10. o.

⁵⁴ Vö. Marx: Levél Weydemeyerhez. In: MEM 28. k. 479. o.

⁵⁵ III. (Kommunista) Internacionálé – a kommunista pártok nemzetközi szervezete. 1919-től 1943-ig állt fenn.

⁵⁶ Plehanov, Georgij Valentyinovic (1856–1918) – az orosz és a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő személyisége. Ő alakította meg az első orosz marxista szervezetet. Később a mensevikek mellé állt. Nem értett egyet az októberi forradalommal.

⁵⁷ Karl Kautsky: A szociális forradalom. Kossuth Könyvkiadó 1985.

⁵⁸ Vö. Marx: Beszéd a hágai kongresszusról. In: MEM 18. k. 149. o.

⁵⁹ Vö. Engels: Bevezetés az „Osztályharcok Franciaországában” 1895-ös kiadáshoz. In: MEM 22. k. 485. o.

⁶⁰ Vörös Professzúra Intézet – speciális főiskola Moszkvában, amely társadalomtudományi

- oktatókat képzett a főiskolák, illetve munkatársakat a központi párt- és állami szervek számára. 1921 februárjában nyitották meg, s a 30-as években zárták be. Buharin rendszeresen tartott előadásokat ebben az intézményben, ahonnan tanítványainak java része, az ún. Buharin-iskola tagjai kerültek ki.
- ⁶¹ *Marx*: Levél Weydemeyerhez. In: MEM 28. k. 479. o.
- ⁶² A párizsi kommün csak alkalmat adott Marxnak arra, hogy több zseniális megsejtést kifejtsen. De Marx természetesen nem tudta *kidolgozni* a kérdést. (A szerző jegyzete.)
- ⁶³ Vö. *Lenin*: A jelszavakról. In: LÖM 34. k. 11. o.
- ⁶⁴ *Lenin*: A szociáldemokrácia két taktikája a demokratikus forradalomban. In: LÖM 11. k. 71–75. o.
- ⁶⁵ *Lenin*: Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka. In: LÖM 27. k. 289–403. o.
- ⁶⁶ *Hildebrand*, Gerhard – német közgazdász és publicista.
- ⁶⁷ *Luxemburg*, Rosa (1871–1919) – a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő lengyel származású személyisége. A lengyel szociáldemokrata párt alapítója. 1905-ben részt vett az oroszországi forradalomban. A német szociáldemokrata párt balszárnyának egyik vezetője. A Spartacus Szövetség és a Német Kommunista Párt egyik megalapítója. Katonák ölték meg az 1919-es berlini felkelés során.
- ⁶⁸ Lásd: *Lenin*: Junius brosúrájáról. In: LÖM 30. k. 1–15. o.
- ⁶⁹ LÖM 33. k. 1–111. o.
- ⁷⁰ Vö. *Marx*: Levél Engelshez. In: MEM 29. k. 38. o.
- ⁷¹ *Eszerek* (szociálforradalmárok) – forradalmi párt Oroszországban, 1901 végén–1902 elején alakult különböző narodnyik körökből. Programjukban tervbe vették a földmagántulajdon megszüntetését. Az önkényuralom elleni harc egyik legfőbb módszerének az egyéni terrort tartották. Az 1917-es februári forradalom után a párt több vezetője – így Kerenszkij és Csernov – tagja lett az ideiglenes kormánynak. Az eszerek balszárnya 1917 novemberében megalakította a baloldali eszerek önálló pártját. Ez utóbbi párt vezetői részt vettek a Népbiztosok Tanácsának munkájában. A testületből a breszti béke megkötése miatt kiléptek. A baloldali eszerek 1918. július 6-án sikertelen felkelést hajtottak végre.
- ⁷² Lásd: *Lenin*: A szövetkezetekről. In: LÖM 45. k. 368. o.
- ⁷³ Vö. *Engels*: Levél Schmidhez. In: MEM 37. k. 426. o.
- ⁷⁴ Lásd: *Lenin*: A szövetkezetekről. In: LÖM 45. köt. 368. o.
- ⁷⁵ LÖM 42. k. 298–301. o.
- ⁷⁶ *Lenin*: A „baloldaliság”, a kommunizmus gyermekbetegsége. In: LÖM 41. k. 1–99. o.
- ⁷⁷ Az írást az Állami Kiadó jelentette meg 1925-ben könyvalakban. Még ebben az évben követte a második, majd 1927-ben a harmadik kiadás. Németül 1925-ben Berlinben, 1925-ben és 1926-ban Bécsben látott napvilágot. Franciául az első orosz kiadás évében jelent meg Párizsban.
- ⁷⁸ A cservonyecet 1922-ben vezették be. Az állami bank bankjegye, fedezete 25%-ban arany, 75%-ban áruváltó, aranytartalma 7,74 gramm és valutaárfolyama volt. 1924-ben – a pénzreform következő szakaszában – 1 cservonyecet 10 rubellel tettek egyenlővé.
- ⁷⁹ *Kadetok* – az alkotmányos demokrata pártnak, az orosz burzsoázia 1905 októberében alakult pártjának tagjai. Részt vettek az 1917. februári forradalom után létrejött ideiglenes kormányban. Az októberi forradalom után szembehelyezkedtek a szovjethatalommal.
- ⁸⁰ *Miljukov*, Pavel Nyikolajevics (1859–1943) – kiváló orosz történész, publicista, a kadet párt egyik vezetője. Az 1917. februári forradalom után alakult első ideiglenes kormány külügyminisztere. Az októberi forradalom után emigrált.
- ⁸¹ *Gyenyikin*, Anton Ivanovics (1872–1947) – orosz katonatiszt, a cári hadsereg tábornoka;

a külföldi katonai intervenció és a polgárháború időszakában Dél-Oroszországban a fehérgárdista erők főparancsnoka. 1920-ban emigrált.

⁸² *Kolcsakisták* – Kolcsak hívei.

Kolcsak, Alekszandr Vasziljevics (1873–1920) – orosz katonatiszt, a cári hajóhad tenger-nagya. Az intervenció alatt a fehérgárdista erők főparancsnoka az Urálban, Szibériában és a Távol-Keleten, majd Oroszország főkormányzójává nyilvánította magát. A partizánok fogságába esett, s agyonlőtték.

⁸³ *Vrangel*, Pjotr Nyikolajevics (1878–1928) – orosz katonatiszt, a cári hadsereg tábornoka. Az intervenció időszakában a fehérgárdista erők főparancsnoka Dél-Oroszországban. 1920-ban emigrált.

⁸⁴ *Kerenszkij*, Alekszandr Fjodorovics (1881–1970) – orosz politikus, ügyvéd, az Állami Duma képviselője, a trudovik, majd az eszer párt egyik vezetője. Az 1917-es februári forradalom után igazságügyi, majd hadügyi és tengerészeti miniszter, később az ideiglenes kormány miniszterelnöke, legfőbb főparancsnok. 1918-ban emigrált, Franciaországban, Ausztráliában, majd az Egyesült Államokban élt.

⁸⁵ *Trudovikok* – 1906 áprilisában alakult kispolgári demokrata csoport Oroszországban. Nem értettek egyet az 1917. februári forradalommal.

⁸⁶ Először a „Pravda” 1928. szeptember 30-i, 228. számában jelent meg. Az Állami Kiadó még ebben az évben könyvalakban is közzétette. Németül az „Internationale Presse-Korrespondenz” 1928. évi 117–119. számaiban jelent meg folytatásokban. Angolul is ilyen formában adták ki az „Inprecor” 1928. évi 70., 73. és 75. számaiban.

⁸⁷ A Szovjetunióban a gazdasági év október 1-jén kezdődött.

⁸⁸ *Sahiti-ügy* – 1928. május 18. és július 5. között lefolyt, 49 ember elítélésével végződő koncepció per. A vád az volt, hogy 1922–1923-ban a Donyec-medencében ellenforradalmi szervezetet alakított a helyi műszaki értelmiség. Buharin, akárcsak szinte minden bolsevik vezető akkor elhitte, hogy a vádlottak padján igazi kártevők ültek.

⁸⁹ Bruckusz és Zagorszkij szerkesztették az októberi forradalom után Rigában megjelent ellenforradalmi lapokat.

⁹⁰ *Chamberlain*, Austin (1863–1937) – angol államférfi. 1919–1921-ben pénzügy-, 1921–1922-ben tárca nélküli, 1924–1929-ben külügyminiszter.

⁹¹ Lásd: „Kontrolnije cifri” Goszplana na 1927/28 god. 16. o. (*A szerző jegyzete.*)

⁹² *N. Buharin*: K voproszu o trockizme. Gosz. izd., Moszkva–Leningrád 1925.

⁹³ *Preobrazsenszkij*, Jevgenij Alekszejevics (1886–1937) – 1903-tól vett részt az oroszországi szociáldemokrata mozgalomban. 1917-ig többször letartóztatták, száműzték. Az októberi forradalom után az Urálban tevékenykedett. 1918 őszétől a „Pravda” szerkesztője. 1919-ben Buharinnal közösen megírta a „Kommunizmus abécéje” c. rendkívül népszerű, számos kiadást megélt könyvet. 1920 tavaszán a KB tagjává, illetve titkárává választották. A párt X. kongresszusa után a Pénzügyi Népbiztosság kollégiumának tagja, s a Népbiztosok Tanácsa Tarifabiztosságának elnöke, majd a Szakoktatási Főbiztosság vezetője. 1923-tól a baloldali ellenzék egyik vezetője, a NEP értelmezése körüli vitákban Buharin legfőbb vitapartnere. 1927-ben kizárták a pártból, 1929-ben önkritikát gyakorolt, visszavették. 1931-ben újra kizárták, majd egy évvel később megint visszavették. 1935-ben letartóztatták, s máig kiderítetlen körülmények között börtönben halt meg.

⁹⁴ *N. Buharin*: K voproszu o zakonomernosztjah perehodnovo perioda. „Pravda” 1926. évi 148., 150. és 154. számok.

⁹⁵ Az OK(b)P XII. kongresszusa 1923. április 17–25. között ülésezett Moszkvában.

⁹⁶ Az OK(b)P (Össz-szövetségi Kommunista [bolsevik] Párt) Központi Bizottsága 1928. július 4–12. között ülésező plénumának határozata a gabonabegyűjtési politikáról és az általános gazdasági helyzettel kapcsolatban. In: Az SZKP határozatai. II. rész 592–598. o.

- ⁹⁷ Az adatokat szintén a Tervhivatal ellenőrző számaiból vesszük, de nem az 1925/26-ra vonatkozóból (mint ahogy ezt Trockij tette 1925-ben), hanem az 1927/28-ra vonatkozóból (464–467., 520–521. o. – a százalékokat mi számítottuk ki), a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács alá tartozó iparra vonatkozó adatok forrása az 1927/28-as „Szvodnij Promfinplan” (97. és 99. o.). Figyelembe kell venni, hogy a Goszplan 1927/28-as adatai az ipar vonatkozásában kissé túlbecsültek. Az elvtársak frissebb adatokhoz juthatnak a Goszplan 1928/29-es „Ellenőrző számai”-ból, amelyek – reméljük – hamarosan megjelennek. *(A szerző jegyzete.)*
- ⁹⁸ „Kontrolnije cifri” Goszplana na 1927/28 god. 16. o. *(A szerző jegyzete.)*
- ⁹⁹ „Kontrolnije cifri” Goszplana na 1927/28 god. 468. o. *(A szerző jegyzete.)*
- ¹⁰⁰ Pud – régi orosz súlymérték, 16,38 kg-mal egyenlő.
- ¹⁰¹ „Kontrolnije cifri” Goszplana na 1927/28 god. 464., 465. o. *(A szerző jegyzete.)*
- ¹⁰² Gyeszjatyina – régi orosz területmérték, 10 925 m²-rel egyenlő.
- ¹⁰³ „Kereslet” alatt az adott esetben nemcsak a pénzbeli keresletet kell érteni, hanem azt a „keresletet” is, amelyet az adott termelési egyesülés a saját termékeiből elégít ki (például a Jugosztal feldolgozó üzemének öntöttvas-igényét magának a Jugosztalnak a termeléséből elégítik ki stb.). *(A szerző jegyzete.)*
- ¹⁰⁴ Az SZKP határozatai. II. rész 525. o.
- ¹⁰⁵ Az ŐK(b)P XV. kongresszusa 1927. december 2–19. között ülésezett Moszkvában.
- ¹⁰⁶ Az ŐK(b)P XV. kongresszusának határozata az ötéves népgazdasági terv összeállításának irányelveiről. In: Az SZKP határozatai II. rész 524–525. o.
- ¹⁰⁷ Lásd: A. K. Tolsztoj: Összegyűjtött művei. Moszkva 1963. I. k. 398. o. (oroszul).
- ¹⁰⁸ Az ŐK(b)P XIV. kongresszusa 1925. december 18–31. között ülésezett Moszkvában.
- ¹⁰⁹ *Ekonomicseszka Zsizny* (Gazdasági Élet) – napilap. 1918 novemberétől 1937 novemberéig jelent meg Moszkvában. Kezdetben a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács és a gazdasági népbiztoságok lapja volt, később a Szovjetunió Pénzügyi Népbiztoságának, az Állami Banknak, a Szovjetunió egyéb pénzügyi intézményeinek és a bankhivatalnokok szövetsége központi bizottságának volt a lapja.
- ¹¹⁰ Lásd: „Ekonomicseszka Zsizny”, 188. szám. „Problemi pjatyiletnyevo plana”. *(A szerző jegyzete.)*
- ¹¹¹ Az SZKP határozatai. II. rész 524. o. (Kiemelés az eredetiben.)
- ¹¹² *Mezslauk*, Valerij Ivanovics (1893–1938) – vezető szovjet funkcionárius. A polgárháború éveiben Ukrajna pénzügyi majd hadügyi népbiztosa. 1920–1924 között a Közlekedési Népbiztoság kollégiumának tagja. 1924–1931 között az Állami Tervhivatal elnökhelyettese majd elnöke, ezt követően a Munka- és Védelmi Tanács elnökhelyettese. A sztálini önkény áldozata lett.
- ¹¹³ Néhány próbaszámítás alapján ítélve a hiány az ötéves tervben rendkívüli mértékben növekszik. *(A szerző jegyzete.)*
- ¹¹⁴ *Böhm-Bawerk*, Eugen (1851–1914) – osztrák államférfi és közgazdász. Három alkalommal pénzügyminiszter, majd a bécsi egyetem nemzetgazdaságtan tanára, 1907-től a bécsi tudományos akadémia alelnöke, 1911-től elnöke. A határérték-elmélet egyik megalapítója.
- ¹¹⁵ Lásd: *Barszkij*: Promislennoje sztroityelsztvo matyerialov. „Ekonomicseszka Zsizny”, 220. szám. A százalékokat mi számítottuk ki. *(A szerző jegyzete.)*
- ¹¹⁶ „Kontrolnije cifri balansza csornih metallov na 1928/29 god”, a VMSZ kiadása (és adatai), 8–9. o. *(A szerző jegyzete.)*
- ¹¹⁷ Az SZKP határozatai. II. rész 525. o. (Kiemelés az eredetiben.)
- ¹¹⁸ „Ekonomicseszka Zsizny”, 188. szám. Az újság nem adja meg az 1928/29-re vonatkozó százalékos adatot, de későbbi információk alapján ez eléri a 25%-ot. *(A szerző jegyzete.)*
- ¹¹⁹ Beszéd a Lenin halálának ötödik évfordulója alkalmából rendezett gyászülésen. Elő-

ször 1929. január 24-én jelent meg egyidejűleg a „Pravda” és az „Izvesztija” 19. számának hasábjain. A „Pravda” és a „Bednota” szerkesztősége 1929-ben brosúra formájában három alkalommal is kiadta.

120 LÖM 45. k. 362–402. o.

121 Uo. 401. o.

122 *Szmenovehista* – áramlat az orosz burzsoázia körében. Nevét az 1921-ben Prágában megjelent „Szmena Veh” c. gyűjteményről kapta. 1921–1922 folyamán ugyanilyen néven Párizsban folyóirat is megjelent.

123 Vö. Marx: Levél Engelshez. In: MEM 29. k. 38. o.

124 LÖM 45. k. 379. o. (Kiemelés az eredetiben.)

125 Uo. 374. o.

126 Uo.

127 *Goethe*: Faust. I. rész. Magyar Helikon, Budapest 1961. 113. o. (Jékely Zoltán fordítása.)

128 LÖM 45. k. 399. o.

129 Uo. 400. o.

130 Uo. 400–401. o.

131 Uo. 399. o.

132 Uo. 401. o.

133 Uo.

134 Uo.

135 Uo. 402. o.

136 Uo. 369. o. (Kiemelés az eredetiben.)

137 Uo.

138 Uo. 371. o.

139 Uo.

140 Uo. 369. o.

141 *Lassalleánus* – Lassalle híve.

Lassalle, Ferdinand (1825–1864) – német kispolgári szocialista, az első németországi munkásszervezet, az Általános Német Munkásegylet megalapítója.

142 LÖM 45. 385–386. o.

143 Uo. 365. o.

144 Uo. 366. o.

145 Uo. 365–366. o.

146 Lásd: Uo. 374. o.

147 Uo. 388. o.

148 Uo. 389. o.

149 Uo. 387. o.

150 Uo. 370. o. (Kiemelés az eredetiben.)

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

88-1303 Szikra Lapnyomda

Felelős vezető: Csöndes Zoltán vezérigazgató

A kötetet Szabó László Zsolt szerkesztette

A borító Fótó Tamás munkája

Műszaki vezető Bereczki Gábor

Műszaki szerkesztő Lövey Mihály

Terjedelme 17,3 (A/5) ív